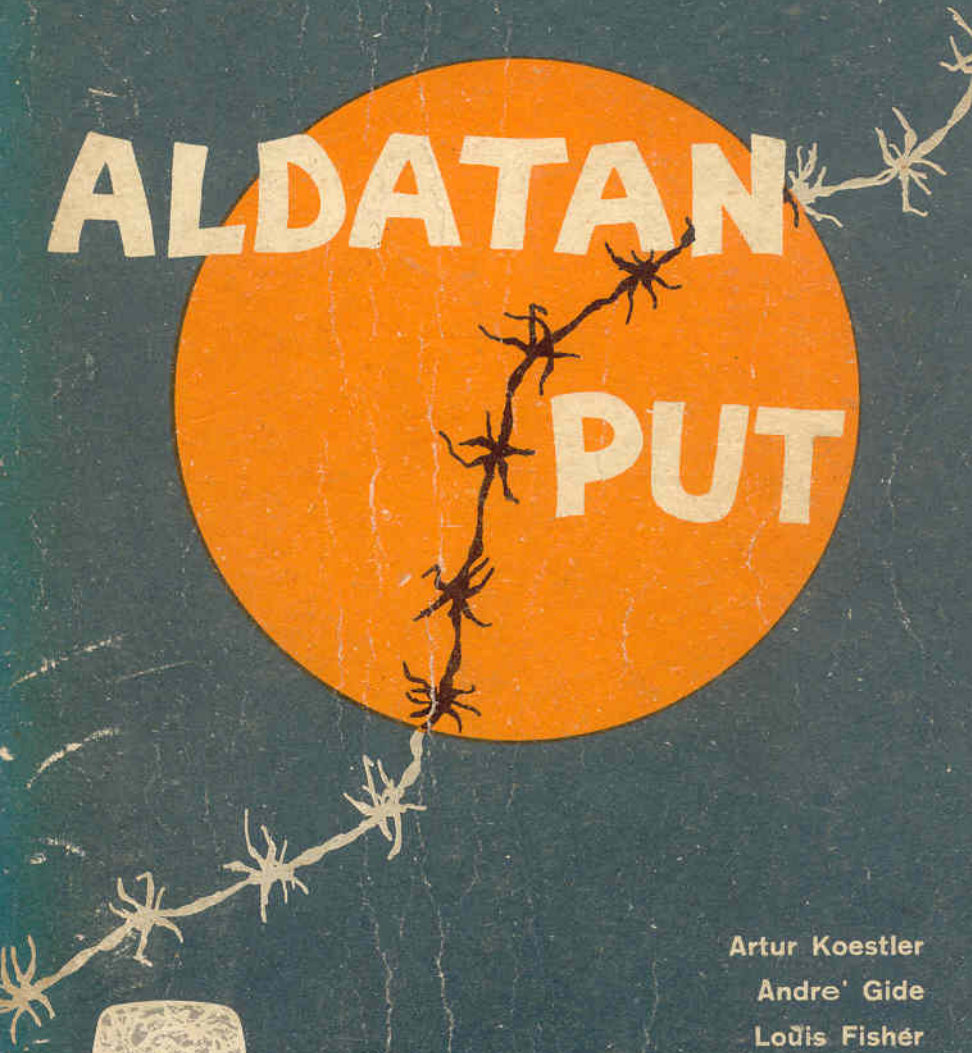
RICHARD CROSSMAN

Çeviren - Emine Gedik

ALDATAN PUT

Artur Koestler

Andre' Gide

Louis Fisher

Ignazio Silone

Stephen Spender

Richard Wright

TUA YAYINEVİ

RICHARD CROSSMAN
Çeviren - Emine Gedik

ALDATAN PUT

Artur Koestler
André Gide
Louis Fisher
Ignazio Silone
Stephen Spender
Richard Wright

TUR YAYINLARI KÜLTÜR SERİSİ 1

Richard Crossman

RICHARD CROSSMAN

BİYOĞRAFİ : *Richard Crossman 15 Aralık, 1907 tarihinde doğmuştur. Sonraları Hakim Crossman unvanını alan bir avukatın oğludur. Winchester College'de ve Oxford, New College'de tahsilini yapmıştır. Burada klâsikler ve filosofi üzerine doktora vermiştir. Oxford, New College'de sekiz sene hocalık yapmış, Plato'yu öğretmiş ve politik teori dersleri vermiştir; politik hayatı da bu sıralarda Oxford City Council'de, bir sosyalist olarak başlamıştır.*

1937 de, Couventry İşçi Partisi adayı olmuş ve 1945 seçimlerini kazanmıştır.

1938 de New Statesman and Nation müdür yardımcısı olmuştur.

Harp sırasında, önceleri Dış İşleri Bakanlığında, sonraları ise General Eisenhower'in maiyetinde, Almanya'da düşman propogandası mevzuunda mütehassıs olarak vazife görmüştür.

1946 da, Anglo-Amerikan Filistin Komisyonunda çalışmış, sonraları Bevin'in Filistin politikasına muhalefette başı çekmiştir.

ESERLERİ : *Plato Today, Government and the Governed, Palestine Mission.*

GİRİŞ

Bu kitap hararetli bir tartışma sonucu meydana çıkmıştır. Arthur Koestler ile North Wales'de kalırken, bir gece her zamanki neticesiz politik münakaşalarımızdan birine dalmıştık. Koestler, «Ya anlamıyorsun ya da anlamak istemiyorsun,» dedi. «Sıkıntısız, dar fikirli Anglosakson antikomünistleri, sizler hepiniz böylesiniz. Bizi müttefikiniz olarak görmüyorsunuz, halbuki her şeye rağmen, biz eski komünistler sizin tarafınızda olup, komünizmin ne olduğunu en iyi bilen nadir kişileriz.» diye ilâve etti.

Bunun üzerine konuşma, bir takım kimselerin nasıl ve ne için komünist olduğu, ne nedenlerle Parti'de kalıp veya Parti'den ayrıldığı üzerine yöneldi. Tartışmamızın tekrar hararetlendiği bir anda dedim ki, «Dur. Parti'ye girdiğin zaman neler hissettiğini, neler olduğunu bana eksiksiz olarak anlat. Yalnız, şu andaki hislerini değil, o zamanki hislerini öğrenmek istiyorum.»

Bunun üzerine Koestler, Schneidemühl kâğıt fabrikasında Herr Schneller ile karşılaşmasının garip hikâyesini anlatmaya başladı. Yarıda keserek, «Bu, bir kitap olmalı» dedim. Ve eski komünistler arasında hikâyelerini tam bir doğrulukla anlatacak güvenilir isimler aramaya başladık. Başlangıçta pekçok insan bulmuşken sabaha karşı listemizi yarım düzine gazeteci ve yazara indirmeye karar verdik. Komünist aleyhtarı propagandaya yardımcı olmak, veyahut da bu fikrin müdafilerine fırsat vermek gayesi

gütmüyorduk. Maksadımız komünizmi seçenlerin içinde bulundukları ruhi durumu ve bu seçimin çok umumi olduğu 1917 - 1939 devrinin şartlarını tetkik etmekti. Hafıza ve hatıralarına müracaat edeceğimiz bu kitaptaki kişilerin, geçmişi değiştirmemeleri, gayemizin gerçekleşmesi için en önemli nokta idi. Arzumuz bu kişileri, şu an içinde bulundukları his ve düşünce alemi ne olursa olsun kuvvetli bir şahsi tahlile davet ederek geçmişteki düşünce ve hislerini, onlara yeni baştan yaşatabilmekti.

Çok iyi bilirim ki bu tarz bir otobiyografi pratik politikacılar için hemen hemen imkânsızdır. Kutsal saydıkları bir takım mefhumlar, zamanın getirdikleri arkasından geçmişi değiştirmeden görmelerine ve düşünmelerine imkân vermez. Ayni zamanda bu nevi bir tahlil kişiyi psikolojik ve sosyolojik sebebleri de incelemek yoluna götürür ki bu da bizim anlatmalarını istediğimiz hissiyatlarının yok olması sonucunu verecektir.

Bu şahıslar o günlerini hatırlarken belki sükûnet ve huzur içinde olamazlardı, ama tarafsız olmaları aradığımız şartlar arasında idi. Oysa ki böylesine bir tarafsızlığın ancak hayal mahsulü yazılar yazanlara özgü bir haslet olabileceğini müşahade etmekte gecikmedik.

Ekim ihtilâli ile Stalin - Hitler paktı arasındaki senelerde Amerika ve Avrupa'da pekçok yazar, komünizm tarafından cezbedilmişlerdi. Bunlar körü körüne inananlardan da değillerdi. Üstelik fevkalade hassas oluşları komünist âlem içinde onlara istisnai bir yer veriyordu. Devrin haleti ruhiyesini ve şartlarını gereğince tanımışlar, hüsran ve ümidi en çok onlar hissetmişlerdi. Onların bu tarafa yönelmesi şuursuz ve hatta bazan isterik bir şekil-

de olmuştu. Rusya'nın işçi sınıfı ile olduğuna inanan milyonlarca sokaktaki adam tarafından da bu cereyan belli belirsiz de olsa paylaşılmıştı.

Politikacı entellektüel, diğer mesleklerdeki arkadaşlarına nazaran her zaman daha cüretkâr ve bir dereceye kadar muvazenesizdir. Diğer entellektüeller düz yolda giderken o, hep köşeden başını uzatıp bakar ve inancını ihtiyatla kabul edilmiş gerçeklere yönelteceği yerde, daha gerçekleşmesi kati olmayan fikirler uğruna tehlikeye atar. Bir manada öncüdür, müfrittir. İçine doğanları tarih doğrularsa ne alâ fakat tersi olup da tarihi akım aksi yönü alırsa, onun için iki ihtimal vardır. Bunların arasında yapmak zorunda kalacağı tercih hayli zor olacaktır. Ya, inanç ve düşünceleri istikametinde sonuna kadar azim veya inat eder, yahut da artık şahsiyetinin bir parçası olan fikirleri inkâr ederek rezil bir dönüş yapar.

Bu kitapta altı entellektüel, komünizme yaptıkları seyahati ve bu âlemden dönüşlerini anlatıyorlar. Profesyonel ihtilâlcilerin ters cevapları veya muhaliflerinin istihzaları, herbiri tek tek hayal ettikleri tanrı ile komünist devletin gerçekleri arasındaki uçurumu görünceye kadar cesaretlerini kıramamıştır. Fakat sonunda vicdanlarındaki çatışma her türlü bağı koparmıştır.

Çok az insan tarihin, hususiyetle bu dönemini doğru olarak gördüğünü iddia edebilir. Bunlardan biri olan Bertrand Russel, 1920'de yazdığı «Bolchevism, Practice and Theory» kitabını tek virgülünü dahi değiştirmeden basabilmiştir. Fakat bazıları da, ya hadiseleri görememişler yahut da umumi politikanın birgün takdir, birgün tahkir eden havası içinde bocalamaktan kendilerini alamamışlardır.

Bu kitaptaki altı otobiyografi kolay bir kurtuluş yolu olan basit ve renksiz bir anti - komünizmin eksiklik ve tehlikelerini de meydana çıkaracaktır. Hayat tarzı olarak son derece hristiyanca bir şahsiyete sahip olan Silone'u birkaç sene için bile olsa zaptetmiş; Gide ve Koestler gibi ferdiyetçi iki şahsiyeti cezbetmiş olan komünizm, şüphesiz ki Avrupa demokrasisinin bir takım eksiklerini ortaya çıkarmıştır. Chicago'da geçinebilmek için çabalayan zenci yazar Richard Wright, Komünist Partiye hiç düşünmeden, tabiî bir inkişafmış gibi girmiştir ki, bunda da Amerikan hayat tarzının belli eksik ve hatalarını görebiliriz.

Öte yandan komünizme karşı büyük saygıları olmamasına rağmen inançlarını Rusya'ya bağlamış bir gurup seçkin İngiliz ve Amerikan yazarlarını temsil eden Louis Fischer, batı demokrasisinde uğradığı hayal kırıklığından dolayı bu yolu seçmiştir. İngiliz şair Stephan Spender da hemen hemen aynı nedenle bu yola sürüklenmiştir. Parti'deki kısa hayatının da, daha ilerde bu hayatı reddetmesinin de nedeni budur. İspanya sivil harbi çağdaşlarına olduğu gibi ona da dünya politikasının mihenk taşı gibi gelmiştir.

Bu altı değişik şahsiyetin arasındaki yegâne müşterek nokta, demokrasiye olan inançlarının kaybolması ve burjuva hürriyetlerini, faşizmi yenmek için feda etmeye razı olup komünizmi kabul etmeleridir.

Aslında bu kararları gayesizlikten doğmuştur denilebilirse de, geriye bakınca bu tercihlerinin bilinçli olmadığı kolayca görülür. Nitekim, faşizm, komünizmin bütün iddialarına rağmen sivil hürriyetlere dokunulmadan ortadan kaldırılmıştır. Fakat 1920 yılında demokrasiler, Mussolini ile flört ederken ve sadece İtalya'daki komünistler

ciddi bir karşı koyma gayreti içindeyken, Silone neticenin böyle olacağını nasıl bilebilirdi ? Gide ve Koestler Alman ve Fransız demokrasisinin çürüdüğüne ve ergeç faşizme esir olacağına inandıkları zaman hataları çok mu aşikârdı ?

Bu kitabın kıymetinin önemli kısmı, hatıralarımızı bizi rahatsız edecek şekilde canlandırmasından ileri geliyor. Faşizmin ne olduğunu anlayan ve daha onunla mücadele etmek geçerli olmadan evvel mücadeleye başlayan kadınlı erkekli anti-faşistlerin çektikleri yalnızlığı anlatıyor bu kitap. Ve görülüyor ki, bunların komünizmin çağrısına kulak vermeleri bu yalnızlıklarının bir neticesidir.

Bu çağrı dışarıdan bir müdaheleye lüzum olmaksızın gerçekleşecek, kendi kendine bir kalkınmanın mümkün olduğuna dair hüküm süren kanaate, kapitalizmin istikrarlı bir şekilde gelişeceğine ve kuvvet politikasının ortadan kalkacağına inanamıyacak kadar dürüst ve samimi olan insanlar tarafından belirli bir güçle hissolunmuştur. Amerika'da Colligism, İngiltere'de Baldwinism ve Birleşmiş Milletlerin, «Topyekün Barışseverlik» sloganı hatırı sayılır demokrat olan bir çoğumuzu felâketin içine sürüklenildiğini göremiyecek kadar kör etmişken, onlar, bu inançların sadece tembel aydın uydurmaları olduğunu görebildiler. Felâketi sezinleyen bu kişiler bunu tahlil edip önüne geçebilmek için bir felsefeye ihtiyaç duymaktaydılar ve birçoğu da aradığını Marksizmde bulduğunu zannetti.

Marksizmin aydınlara cazip gelmesinin bir sebebi de o zamanın liberal fikirlerinin bazı yanlışlarını ortaya koymasıdır. Kendi kendine gelişen otomatik bir kalkınmanın bahis mevzuu olamıyacağını, fiyatlarda görülen anî yük-

seliş ve düşüşlerin nedeninin o zamanki kapitalizmin bünyesinde olduğunu, sosyal adaletsizlik ve ırk ayırımı gibi sorunların yalnızca zamana terkolunarak hallonulamıyacağını ve kuvvet politikasının ortadan kaldırılamayıp, ancak iyi veya fena hedeflere yöneltilebileceğini göstermesi bu iddiamıza misâldir. İki materyalist felsefe arasında bir seçim yapmak gerekirse 1917'den sonra hiçbir akıllı insan, o günlerin birçok nüfuzlu şahsiyeti tarafından demokrasinin tek temeli olarak gösterilen otomatik kalkınma prensibine sahip çıkamazdı. Seçme, insan hürriyetlerini ezmek için kuvvet kullanmayı aklına koymuş bir sağ ile, insanlığı hürriyete kavuşturma uğruna aynı kuvveti kullanmaya hazırmış gibi görünen bir sol arasında olacaktı. Oysa günümüzde batı demokrasisi, harpler arasındaki kasvetli mütareke günlerinde olduğu gibi toy ve maddeci değildir. Fakat kendi vazifelerini tembel ve nikbin bir şekilde otomatik kalkınma tesellisine bırakmayıp, hür insanların işbirliğini tamamlıyarak dünya ihtilâline ikinci bir şık temin etmeyi öğrenebilmesi, ancak iki dünya savaşı ve iki tane totaliter ihtilâlden sonra mümkün olmuştur.

Komünist olmak için esas sebebler yalnızlık ve ümitsizlik idi ise, hristiyan vicdanın inançları bu şartları daha da olgunlaştırmıştır. Aydın kişi, kiliseye devam ediyordu fakat düşünür olmayan dindaşlarından çok daha belirli bir şekilde ümitsizlik ve yalnızlığın acılarını hissedebiliyordu. Irk, sınıf yahut tahsil, sebep ne olursa olsun sahip ve nimetdide olduğu imtiyazların haksızlıklar yarattığının hiç olmazsa farkındaydı.

Komünizmin çekiciliği müritlerinden istediği maddî ve manevî fedakârlıklardır. Bu fedakârlık ve mahrumiyetlerin bir çekici halinde düşünülmesinin nedenleri mazoşistik bir his veya samimi olarak insanlığa yardım et-

mek duygusu olabilir. Ancak ne olursa olsun, bütün batı demokrasilerinde faal bir şekilde birbirine bağlılık fikri (Sınıf, ırk ayrımının kaldırılması ve şahsi feragatler dahil) zaten her zaman varlığını şiddetle hissettirmiştir. Yalnız herhangi bir politik partinin çekiciliği, taraftarlarına ve sempatizanlarına tanıyacağı imkânlardan ve vereceği şeylerden doğarken, komünizmin çekiciliği hiçbir şey vermeyip, manevî hürriyetler dahil her şeyin üzerine koyduğu ambargodan doğar görünüyordu.

Durumu farkedenleri hayrete sürükleyen bu garipliğin elbette ki sebebleri vardır. Bir aydın nasıl olmuşta Stalinizmin koyduğu ahkâmı kabullenebilmiştir ? Bunun cevabını bundan sonraki sayfalarda dağınık bir şekilde de olsa bulacağız. Bir aydın için maddî rahatlık nisbeten önemsizdir. Onun için başta gelen şey manevî hürriyetleridir. Katolik kilisenin kudreti, bu hürriyetlerden ivazsız bir şekilde feragat edilmesini isteyip aksi hali günâh kabul etmesindendir. Nasıl ki katoliklik hürriyetlere sahip olma imtiyazından yorulan ve kaygulanan aydın kişi için bir kurtuluş yoludur, komünist mürit de benliğini Kremlin'in dinî nizamlarına adadığı vakit bir rahatlama, bir huzur hisseder. Artık olan olmuştur, feragat edildikten sonra dimağ hür olarak çalışacağı yerde yüksek ve şüphe edilemiyecek bir gayenin esiri olur. Hakikatleri inkâr kaçınılmaz bir hizmettir. Bir komünist ile herhangi bir cephe tartışması işte bu yüzden lüzumsuzdur. Kendisi ile ufak bir entellektüel temas, esas inancına meydan okumak olur. Onun için, manevî haysiyetini ihtilâlin mihrabına adak olarak bırakmak, onu tekrar geri almaktan çok daha kolaydır. Komünizmin protestandan ziyade katolik olan memleketlerde muvaffak olmasının bir sebebi de bu olabilir. Protestan olan bir kimse kendisine rağmen ola-

cağı takdirde hiçbir rütbeye esareti kabul etmez. Doğruyu veya yanlışı içinden gelen ses ve ilhamla bulmayı esas almıştır. Onun için demokrasi sadece uygun veya adil bir idare değil, aynı zamanda insan şerefinin korunması için elzemdir de.

Zaman zaman kendime çok genç yaşta Berlin'deki komünist lider Willi Münzenberg ile kalırken niçin davetine rağmen onunla Rusya'ya gitmeyi aklımdan bile geçirmediğimi sorarım. Şurası muhakkak ki Münzenberg'in bu kitapta Arthur Koestler tarafından bahsedilen dikkate değer şahsiyeti beni büyülemişti. Ayrıca, asıl üzerinde çalıştığım Platonik felsefenin tamamlanmasına Marksizm faydalı olabilirdi. Kaldı ki 1931 yazında ben Alman demokrasisinin Nazi'lerin önünde yok olacağına şiddetle inanıyor, Hitler iktidara geldiği vakit harbin kaçınılmaz olacağını hissediyordum. Buna rağmen komünist çağırıya niçin cevap vermemiştim ? Bunun cevabı eminim sadece non-komformist inatçılığım veya isterseniz kibirim, ruhani ve dünyevî bir lidere inanmak istememdi. Stephan Spender de Parti'ye girişinin hemen akabinde «Daily Worker» da inhirafçı bir makale yayınlamıştır. Aynı sebebi yani inatçılığı onda da görmek mümkündür.

Bu altı otobiyografinin meydana çıkardığı garip noktalardan biri de, profesyonel komünistlerin kendilerine yeni iltihak eden aydınlara karşı takındığı tavırdır. Onlar bu iltihaklara sadece içerlemek ve şüpheci bir gözle bakmakla kalmamışlar, ayrıca yeni gelenleri daimî ve kasdî bir hırpalamaya tabi tutmuşlardır. İlk zamanlarda bu muamele aydın kurbanın inancının kuvvetli olduğunu doğrulamış ve onda hakiki proleterlerin karşısında alçak gönüllülüğün verdiği manevî hazzı arttırmıştır. Fakat bu kişilerin Rusya'daki şartlar hakkında bilgi ve görgüsü artmaya baş-

lar başlamaz ruh haletinde meydana gelen değişiklik bariz bir hal almıştır. Silone'nun çok iyi anlattığı gibi ilk günlerdeki alçak gönüllülüğün yerini zamanla, batının doğuyu, orta sınıfın da proleterleri aydınlatması gerektiği inancı almaktadır. Zaten Marx, Slavları çok hakir gördüğü için bu yetkiyi batılılara fazlası ile vermiştir. Bu inanç hem içine girilen hayal âleminden kurtuluşun başlangıcı, hem de itici bir takım hakikatlerin ortaya çıkmasına rağmen Parti'de kalmakta ısrarın bir mazeretidir. Hayallerden sıyrılmanın bir başlangıcıdır zira, onlara komünist âlemin yolunu seçtiren neden, batı medeniyet ve demokrasisinin sonu hakkındaki ümitsizlikleri iken, bu defa onda, Rus komünizminin dahi kurtuluşu için elzem olan birçok kıymetli unsurun varlığını görmüşlerdir. Bir mazerettir zira, batının etkisi ortadan kalktığı takdirde oriyantal gaddarlığın insan hürriyetlerini koruyacağı yerde tiksinilecek bir zulme yol açacağı iddiasını ortaya çıkarmıştır.

Şurası muhakak ki İspanya iç harbi ve batının müdahale etmeme politikası yüzünden olmasaydı 1930 yıllarında Gide'in çekilişini binlerce aydınnki takip edebilirdi. İspanya harbi faciası ve faşizme karşı açılan cihat bütün batılı genç kuşağı ya Komünist Parti'sine götürmüş, ya onunla yakın bir işbirliği yapmasına yol açmış, yahut da tecrübeleri ile dehşete düşmüş birçok aydının bu yoldan geri dönmelerini geciktirmiştir. Zira o zamanlar komünizmi inkâr etmek Hitler ve Chamberlain'i desteklemekle eş tutulmakta idi. Mamafih Stalin - Hitler paktı ile bu durum kısmen de olsa ortadan kalkmıştır.

Richard Wright'in hikâyesinin ilgi çekiciliğinin özel bir nedeni vardır. O, emperyalizm ve ırk sorunlarını Amerika açısından ele alır. Chicago'nun zenci mahallesinde yaşayan bu zenci yazar, sosyal adalet ve ırk sorunlarına

tam ve kati bir sonuç alabilmek için, hiçbir batılı aydının hissedemiyeceği kuvvetli bir imana sahiptir. Komünist disiplini kabul eden diğer bütün insanlar bu hareketleri ile şahsi sıfat ve serbestilerinden bilinçli bir fedakârlıkta bulunmuşlardır. Oysa Wright için, bu disiplin, baskı altına alınmış olan enerjisinin kurtuluşu idi. O esas fedakârlığı Parti'den çıktığı zaman yapmıştır.

«Gayet iyi biliyorum ki hiçbir zaman o şekilde yazı yazamıyacağım, hayatı o basit şiddetle tekrar hissedemiyeceğim, o derece ihtiraslı bir ümit besleyemiyeceğim, tüm imanımı bir daha hiçbir şeye bu şekilde adayamıyacağım.» Bu satırların yazarı olan Wright'ın bu açık ifadesi bize gösterir ki, komünizm batıdaki iflâsına rağmen, renkli ırkın temsilcileri tarafından halâ bir kurtarıcı kuvvet olarak görülebilmektedir. Ve Wright bir Amerika'lı zenci olarak batı demokrasisine hem aittir, hem de ait değildir. Artistik değerler ve batı anlamında insan haysiyeti ile aşılanmış bir Amerika'lı yazar olarak komünist cihazdan kopabilmiştir. Fakat bir zenci olarak Parti'den çıktıktan sonra dahi, «Bana göre olmamalarına rağmen ben onların tarafından olacağım» demiştir. Bu da gösterir ki komünizm renkli ırkın insanlarının bir çoğuna göre halâ kurtuluşun kutsal kitabıdır. Çin'li veya Afrika'lı bir aydın da şahsiyetinden büyük bir fedakârlık yapmadan bunu böylece kabullenebilir.

Rus'ların ve Komünist Parti cihazının batılı aydına karşı mevcut kayıtsızlıklarının nedenlerini belki yukarıdaki satırlar bir nebze olsun izah etmektedir. Kremlin, bu kendisine tam olarak güvenilemiyecek, vicdanlı ve dürüst aydının tesirinin az olacağını hesaplamıştır. Zira artık önümüzdeki büyük mücadele ve çatışma, her devletin ken-

di içindeki sınıfları arasında değil, Proleter milletlerle onların hasımları arasında olacaktır.

Her ne sebebten olursa olsun, batılı aydına karşı gösterilen insafsız anlayışsızlık münakaşa götürmez bir gerçektir. Oysa eğer Komintern bunlara, son otuz yıl içinde bir nebzecik saygı göstermeyi becerseydi, batı âlemindeki ilerici düşünürlerin büyük bir kısmının yardımını, desteğini kazanabilirdi. Halbuki daha ilk bakışta görülene göre, bu destek gayet isteksiz bir şekilde lütfen kabul edilmekte ve soğutmak, uzaklaştırmak için elden ne gelirse yapılmaktadır. Bu kitaptakilerin hiçbiri komünizmi girdikleri arzu ve vicdan huzuru ile terk etmemişlerdir. Şurası da muhakkak ki yine onlardan hiçbiri Parti'den ayrılmaları anında da olsa, insan hürriyet ve haysiyeti hakkındaki inançlarının, Parti tarafından paylaşılacağına dair kendilerine en ufak bir ümit kapısı aralanmış olsaydı yeniden Parti'ye dönmekte tereddüt etmiyeceklerdi.Amma nerede ? Komünist çark merhametsiz ve hususi bir itina ile batı kültürünün samanını ve çöpünü ayırıp; tanesini, başağını atan bir usulle yabasını kullanmıştır.

Peki bir komünist tövbekâr olunca ne olacaktır ?

Louis Fischer, Stephan Spender ve André Gide haddizatında hiçbir zaman ileri kademelerde çalışmamışlar ve hattâ Fischer Parti'ye girmemiştir bile. Zaten adı geçenlerden hiçbirinin kişiliği Parti hayatı içinde eriyip kalıbını da değiştirmemiştir. Bundan ötürü ızdıraplı bile olsa Parti'den ayrılmaları, Parti'ye girmiş çıkmış insanlar olarak onlarda mutlak ve devamlı bir değişmeye yol açmamıştır. Hakiki bir eski komünist ise bir daha hiçbir zaman eski şahsiyetini kazanamaz. Koestler'e gelince ondaki iç çelişme yaratıcı çalışmasını besleyen daimi bir kaynak olmuş-

tur. Yazıları kendisine huzur getiren bir kötülüklerden temizlenme gayreti ile değil, fakat batının tesirindeki benliğinin, ızdıraba aldırmayan diğer benliği tarafından müsamahasız bir şekilde sorguya çekilişidir.

Silone, tam bir daire çizerek zaten başlangıç noktası olan hristiyan etik'ine dönerken manevî bir muvazene teminine muvaffak olmuş ve bu da onun çelişmelerden uzak kalmasını temin etmiştir. Bugünkü samimi inancı ise şu kelimelerle özetlenebilir: «İnsanlık âleminde daima yüksek ve üstün olma gayreti içinde olan ve fakat ebediyete kadar sürecek endişe ve huzursuzluğun dibinde uzanıp kalan bu felsefeye duyduğum his hürmettir.»

Şimdi hikâyelerini kendi kalemlerinden okuyacağınız altı ünlü misafirimizi daha yakından tanıdıktan sonra ortaya şu hakikat çıkmaktadır: evet, Silone Togliatti'ye nihai mücadelenin komünistlerle, bir zamanların komünistleri arasında olacağını söylerken şaka ediyordu. Fakat komünizm ile felsefe olarak ve komünistlerle politik muhalif olarak mücadele etmemiş olan bir kimsenin, batı demokrasisinin kıymet ve nimetlerini anlaması hayli zordur.

Şeytan göklerde gezinirken ona rastlamıyanın yer yüzündeki meleği tanıması ne mümkün ?

Arthur Koestler

ARTHUR KOESTLER

BİYOGRAFİ :

Arthur Koestler 5 Eylül 1905'de Budapeşte'de doğmuştur. Babası Macar, annesi Viyana'lıdır. Tahsilini Viyana'da yapmıştır. Yakın Doğu'da iki sene avare dolaştıktan sonra Berlin Liberal «Ullstein» gazetelerinin Yakın Doğu muhabiri olmuştur.

Komünist Parti'ye 31 Aralık 1931'de girmiş, İspanyadaki sivil harp sırasında Franko hükümeti tarafından hapsedilmesinden sonra, 1938 baharında Parti'den ayrılmıştır. «Spanish Testemant» adlı kitabında hapis günlerini hikâye etmiştir.

1939 yılında tekrar ve bu defa Fransızlar tarafından hapsedilince, 1940'da İngiliz ordusuna katılmak üzere İngiltere'ye kaçmıştır. Dünya çapında şöhrete ulaşmış birçok eserin müellifidir.

İman muhakeme sonucu elde edilmez. Bir kimse mantıki düşüncelerinin sonucu olarak aşık olamıyacağı gibi, bir kiliseye intisap etmesi de böyle bir itici ile olmayacaktır. İnanç yüzünden yapılan bir işi muhakeme yolu ile müdafaa edebiliriz. Fakat ancak, o iş yapıldıktan ve kişi kendini o işe vakfettikten sonra. İman tedarik edilemez. Bir ağaç gibi büyür. Yaprakları göğe doğru kökü ise aşağıya, geçmişe doğru gelişir. Beslenmesi ecdattan kalmış gübrenin hayat verici kara özü iledir.

Psikologlara göre, devrimci iman ile gelenekçi imanın arasında pek az bir fark vardır. Gerçek iman kat'idir, sözünden dönmez. Gerçek gelenekçi, iki yüzlü cemiyete ve itikatlarını kayıtsızca bozanlara muhalif olan, müfrit bir devrimcidir. Mazi ile her türlü alâkayı kesmek ister görünen devrimcinin Ütopisi, artık masal haline gelmiş altın devrin türküsünü çağırır. Marx ve Engels'e göre, komünist cemiyet mantıkî bir takım istidlâller sonunda, daha ilk başlarda rastlanan ilkel komünist cemiyetin yeniden canlanması ve uyanmasından başka bir şey değildir. Bütün Ütopilerin beslendiği kaynak mitolojidir. Temiz Ütopi'ye bağlılık ve kirlenmiş cemiyete isyan, militan inanca sahip herkesi harekete geçirmek için yeterli bir sebeptir. Asıl hareketi, idealin cazibesi mi, yoksa sosyal muhitin uyandırdığı tiksinti mi meydana çıkarmıştır diye sormak, tavuğun mu yumurtadan. yoksa yumurtanın mı tavuktan çıktığını sormaktan farksızdır. Psikiyatrislere göre; hem Ütopi'ye çekilen hasret, hem de statükoya karşı isyan; bunların ikisi de sosyal intibaksızlık belirtileridir.

Sosyal reformcuya göre ise her ikisi de gayet sıhhatli ve akılcı tutumlardır. Burada psikiyatrisin unuttuğu husus; sakat bir cemiyete düzgün bir intibakın ancak sakat kişiler tarafından olabileceğidir. Reformcunun unuttuğu husus ise, tahayyül ettiği Ütopik cemiyetin temelini teşkil eden adalet ve insafın, kinle ve arakî bir nefretle elde edilemiyeceğidir.

Hal böyle olunca gerek psikoloğun gerekse sosyoloğun inançları hakikatin ancak yarısını aksettirirler. Gittikçe bozulan bir cemiyetin içinde inanca susamış bir fert olarak, komünizm yolunu seçmeye hazırdım. Marx ve Lenin'in isimlerini duymamdan ve boğulmuş domuzları okumamdan çok evvel başlamış olan bu inkişafın zirvesine, Parti kartımı verdikleri gün eriştim.

Aslında bu hikâyenin kökleri çocukluk günlerimdedir. Ve biz, on yıllık pembe devrin yoldaşları, hepimizin kendine göre değişik sebebleri olmasına rağmen, aynı neslin ve kültürün havasını teneffüs etmişizdir.

Hikâyemin anlatılmaya değer olduğunu bana bu birliğin altında bulunan başkalıklar göstermiştir.

1905'de Budapeşte'de doğdum. Viyana'ya taşındığımız 1919 yılına kadar da orada yaşadık. Birinci Dünya Harbine kadar dertsiz bir Avrupa'lı orta sınıf ailesi idik. Babam eski bir İngiliz - Alman dokuma endüstrisinin Macaristan mümessili idi. 1914 Eylülünde bu hayat tarzı, diğer birçoklarının ki gibi anî bir şekilde sona erdi ve ondan sonra da babam hiçbir zaman belini doğrultamadı. Her ne kadar

bazı işlere teşebbüs ettiyse de, her bir teşebbüsündeki cüreti arttıkça, bu değişen dünyada kendine olan inancı azalmaktaydı. Radyoaktif sabun yapmak için bir fabrika kurdu. Birkaç garip icadı destekledi (Hiç bozulmayan ampuller, kendi kendine ısınan temel tuğlaları ve bunun gibi.) ve en nihayet servetinin geri kalan kısmını da 1920'lerin başındaki Avusturya enflasyonunda kaybetti.

Evden 21 yaşında iken ayrıldım ve o günden sonra ailemin tek maddî dayanağı haline geldim.

Henüz dokuz yaşında iken düzenli hayatımız bozulunca ben de, hayatın ekonomik hakikatleri ile vaktinden evvel karşı karşıya kaldım. Tek çocuk olduğum için ailem tarafından şımartılmaya devam edildim. Fakat onların sıkıntısının kâfi derecede farkında olduğum, cömert ve çocuksu bir mizaca sahip olan babama acıdığım için, bana her yeni birşey aldıklarında büyük bir üzüntüye kapılırdım. Bu hissiyatım daha ileride de devam etti. Kendime aldığım yeni bir şey, eve daha az para göndermem demekti benim için.

Öte yandan gün be gün fazla zenginliğe karşı da bir kin beslemeye başladım. Bunun gerçek sebebi zenginlerin alabilme gücüne sahip olmaları değil, (Umumi kanate rağmen sosyal çatışmada kıskançlık önemsiz bir rol oynar) vicdanları rahatsız olmaksızın, düşünmeden alabilmeleri idi. Bu yüzden cemiyetin tüm bünyesine «fena» damgasını bastım.

Aslında sosyal şuuru uyandırmak için dolambaçlı bir yoldu bu. Ancak çatışmanın samimi niteliğinden ötürü bu

çatışmanın meydana çıkardığı inanç da kısa bir zaman da benim bir parçam oldu.

Bu inanç ilk yıllarda politik bir iman olmaktan ziyade insana düşündükçe tiksinti veren bir his olarak kaldı. Benden daha fakir olanlarla var olan münasebetlerim, bana dayanılması güç bir eziklik veriyordu. Soğuğun yaralar açtığı eldivensiz çocuk elleri, babamın eski seyyar satıcısının nadiren koparabilir hale geldiği ve nadiren boğazından geçirdiği birkaç lokma... Bunların hepsi, cemiyet adına sırtımda taşıdığım suçun yükünü arttıran ilâvelerdi.

Bir tahlilci bu suç kompleksinin kökünün, evdeki maddî sıkıntıdan daha derinlere indiğini kolaylıkla gösterebilir. Fakat durumun her bir parçasına ayrı ayrı bakarak daha da derinlere inmeğe kalkarsa, aynı mevzuda milyonlarca farklar meydana çıkartmış olan ilk örnek ile karşılaşacaktır.

— «Yazık! Sazların sesi ile şarkı söyleyip, kendilerini takdis ediyorlar, fakat insanlığın ızdırabı ile üzülmüyorlar.»

İçimdeki mücadeleden öylesine tahrik olmuştum ki, ümitsizlik senelerinde fiyatları yüksek tutan şişman kapitalistlerin harb sesi ile şarkı söyliyebilmeleri için; buğdayı yakıp, meyvaları sunî bir şekilde bozduklarını ve domuzları boğduklarını öğrenmenin üzerimde bırakacağı dehşet verici etkiye tahammül edecek durumda değildim. Kaldı ki bu arada Avrupa, aç işsizlerin yırtık pabuçları al-

tında titriyor, babam aşınmış manşetlerini masaların altında gizlemeye çalışıyordu. Boğulmuş domuzlar ve aşınmış manşetler... İşte bu ikisi birleşip tek bir hissi patlama haline geldiler.

Enternasyonali söylüyorduk. Ama sözlerinin eski sözler olması daha doğru olurdu: «Yazıklar olsun, sürüsüne bakmayıp kendilerini doyuran çobanlara.»

Başka yönlerden bakıldığı takdirde de hikâye sanıldığından daha tipiktir. Orta Avrupa'da, bizler gibi, orta sınıfın mühim bir kısmı, 1920'lerdeki enflasyon yüzünden mahvolmuştu. Bu Avrupa'nın çökmesinin başlangıcı idi. Cemiyetin orta tabakasındaki bu parçalanma aslında bugün de devam eden kutuplaşmanın sebebidir. Yoksul düşürülen burjuva sağın ve solun isyankârı oldular. Bu sosyal göçün kârını Schiokelgruber ve Djugashwili birlikte paylaşmışlardır. Kibarlığın boş kabuğuna asılıp aşağı sınıfa düştüklerini kabule yanaşmayanlar, Nazi'lere iltihak edip bu kötü kaderlerinin sebebini Versailles ve yahudilerin üzerine attılar. Birçokları bu teselliden de mahrumdular. Tarih tarafından ortadan kaldırılmış bir sınıfın mensubu olan bu kişiler, yorulmuş kış sinekleri gibi, Avrupa'nın buğulu camları etrafında niyetsiz ve isteksiz bir şekilde dönüp dolaşıyorlardı. Geri kalanların bazıları da komünist Manifesto'nun aşağıdaki kehanetlerini doğrulayarak sola döndüler:

«İdari sınıfların hepsi işçi sınıfı kademesine indirilmişler veya hiç olmazsa eski şartlar içindeki mevcudiyetleri

tehdit edilmişti. Bunlar işçi sınıfının taze ilim cevheri ve ilerleme unsuru olacaklardı.»

Bu, «taze ilim cevherinin» ben olduğumu büyük bir haz duyarak keşfettim. Açlık çektiğim bütün zaman zarfında, kendimi muvakkaten yerinden olmuş bir burjuva çocuğu olarak telâkki etmiştim. Ve fakat 1931 de rahat bir gelire sahip olunca, proleter safta bir yer bulmam lâzım geldiğini gördüm. Ancak, bu garip ve cilveli neticeyi, geriye bakıp geçmiş günleri yeniden düşününce farkediyorum.

«Kapitalin ortadan kalkması ile birlikte burjuva ailesi de tabiî olarak yok olacaktır... Anne babanın çocukla olan kutsal münasebeti, aile mefhumu ve tahsil hakkındaki burjuva palavraları, modern endüstrinin hareketi ile daha da iğrenç bir hal alır...»

İşte komünist Manifesto. Marx'ın ve bilhassa Engels'in her sayfası yeni birşeyler çıkartıyordu. Ve ben Freud'la olan ilk entellektüel temasımdan beri ilk defa olarak bu kadar büyük bir haz duyuyordum. Bugün Marxist felsefe bir Bizans mezhebi halini alarak, Marxist programın her kat'i fikri garip bir ısrarla, «Aksi söylenseydi doğru olurdu» denecek hale gelince, o günkü heyecanlı coşkunluğu ve entellektüel saadeti yeni baştan yaşamaya çalışmak ne kadar zor...

Ben o zamanlarda şahsi meselelerimden ötürü fikrimin çelinmesine zaten hazırdım.

Münevver sınıfın binlerce mensubu ile orta sınıf da kendi nedenlerinin kuvvetinden dolayı, aynı ruh haletinin içindeydiler. Sebebler ne kadar değişik olursa olsun, hep-

simin hem fikir olduğu bazı mevzular vardı ortada : Ahlakî değerlerin hızla kaybolması, harp sonrası Avrupa'sında 1914 evveli hayat tarzının devam etmesi ve doğudan gelen yeni ifşaatın çağırısındaki cazibe...

Partiye (Bir zamanlar ona ait olmuş olan herkes için o, daima Partidir.) 1931'de, sonraları «pembe on yıl» olarak bilinen, kısa yaşanılabilmiş iyimser devrin ve vakitsiz manevî uyanışın başında girdim. Bu aldatıcı başlangıcın yıldızları; Fransa'da : Barbusse, Romain Roland, Gide ve Malraux. Almanya'da : Piscator, Becher, Renn, Brecht, Eisler. İngiltere'de : Auden, İsherwood, Spender. Amerika'da da : Dos Passos, Upton Sinclair, Steinbeck idi. Tabiî bunların arasında Komünist Partisi üyesi olmayanlar da vardı. Deneme tiyatroları, ilerici yazarların kongreleri, sulh için ve faşizme karşı olan komiteler, Sovyetler Birliği ile kültürel münasebetleri temin edecek birlikler, Rus filimleri ve ilerici mecmualar sayesinde kültürel hava kâfi derecede işba haline gelmişti. Öyle görünüyordu ki, harp neticesi ile allak bullak olmuş batı dünyası, enflasyon, çöküntü ve işsizlik afetine uğramış ve yaşamak için inancını kaybetmiş durumundan sıyrılacak ve sanki en sonunda Auden'in şu mısralarındaki yola girecekti :

Unutulmaz saçmalıkları çıkarın zihinlerden
Arzunun kırılıp dağılan kuvvetini toplayarak yerden
Salıverin dünyanın üstüne bu kuvveti
İnsanî adalet kuruluncaya, kurtuluncaya dek
gecelerden

Bethlehem'in yeni yıldızı doğuda parlamaya başlamıştı. Ve çok az bir miktar karşılığı «İntourist» firması, vaat edilen cennet'in kısa fakat iyi ayarlanmış bir anlık görüntüsünü herkese göstermeye hazırdı.

O zamanlar ben Berlin'de yaşıyordum. Son beş yıldır ULLSTEİN gazetelerinin Filistin, Orta Doğu ve nihayet Paris muhabiri olarak çalıştıktan sonra 1930'da Berlin'de müdürler sınıfına dahil oldum.

Hadiseleri daha iyi anlayabilmek için Weimar Cumhuriyetinin sembolü olan Ullstein müessesesi hakkında biraz izahat vermem herhalde iyi olacak.

Ullstein, tröstün fevkinde, Avrupa hattâ dünyadaki kendi sahasındaki müesseselerin en büyüğü idi. Sadece Berlin'de dört tane günlük gazete basıyorlardı. Bunların arasında 18. asırda kurulan ve büyük bir prestije sahip olan, «Vossische Zeitung» ile, haber toplamakta ve satışta daima en önde giden «B.Z. Am Mittag» adlı akşam gazetesi de vardı. Bunlardan başka Ullstein bir düzüneden fazla haftalık ve aylık mecmua basıyor, kendi haber servisini işletiyor, hususi seyahat acentasına sahip bulunuyordu. Firmanın sahibi Ullstein kardeşlerdi. Bunlar Rothschild'ler gibi beş kardeş ve gene onlar gibi yahudi idiler. Liberal politikaya ve demokrasiye inanıyorlardı. Anti militarist olarak bilinirlerdi. Briand - Stressemann devrinin Fransız - Alman yakınlaşmasının ilerici Alman'lar arasında sahip olduğu itibarda, kamuoyunu etkilemekteki maharetlerinin büyük rolü vardı. Ullstein müessesesi Almanya'da sadece politik bir kuvvet değildi; aynı zamanda Weimar Cumhuriyetindeki ilerici, tutucu her unsurun kozmopolit bir bütün halinde toplandığı yerdi. Kochstrasse'deki binanın havası gazete müdiriyetinden ziyade bir bakanlık havasında idi.

Paris'deki ofisten Berlin'deki müdiriyete gelmem, Prens'de Brogli'nin fizik dalında aldığı Nobel Armağanı üstüne yazdığım bir makaledendi. Patronlarım fen ilmini

halka sevdirmek maharetine sahip olduğum kararma varıp, (Viyana'da fen talebesi idim.) «Vossische»in fen direktörlüğünü ve diğer Ullstein neşriyatlarındaki fennî meselelerin müşavirliğini teklif ettiler.

Berlin'e ayak bastığım, meşhur 14 Eylül 1930 günü, Nasyonal Sosyalist Parti'nin, bir hamlede sandalye sayısını 4'den 107'ye çıkardığı seçimlerin olduğu gündür. Merkezî demokratik partiler ezilirken, komünistler de bu seçimde mühim kazançlar elde etmişlerdi. Bu Weimar'ın sonunun başlangıcı idi. Durum bir gazetenin manşetinde şöyle özetlenmekteydi : «Almanya faşist mi yoksa Sovyet mi ?» Evet, üçüncü bir şık yoktu ortada.

Ben, elektronlar, kromozonlar, roket gemileri, yıldız kümeleri hakkında yazılarımı yazarak vazifemi yapadurayım, hadiselerin baskısı da görülmemiş bir süratle artadursun, aile geçindirenlerin üçte birinin işsiz kalmaları ile Almanya, içten içe kıvılcımlanan bir sivil harp ortamında yaşıyordu.

Yaklaşan fırtınanın, sessiz sedasız kurbanlarından olmayı göze almamışsanız bir taraf tutmak mecburiyeti doğmaktaydı. Stresmann'ın partisi artık ölmüştü. Sosyalistler fırsatçı bir taviz politikası takip ediyorlardı. Bu şartlar altında titizce yapılmış bir eliminasyondan sonra bile, Sovyetler Birliğinin de desteği ile komünistler, ellerindeki gamalı haç ile saldıran ilkel guruba karşı koyabilecek yegâne güç olarak görünüyorlardı.

Ancak benim komünist olmam böyle muayyen bir eliminasyondan sonra değildir. Elektron ve elektrik dalgaları üzerinde yazı yazmaktan bıkıp, büyük bir iştiyakla Marx, Engels ve Lenin'i okumaya başladım. «Feuerbach»

ve «State and revolition'u» okuyup bitirdiğim zaman beni şiddetle sarsan bir şimşek çaktı beynimde.

İşte bu o zamanki komünistlerin ve benim içinde bulunduğum durumdur. Şimşekten dağılan ışınlar kafanın her bir yanından dökülmeye başlar. Sihirli bir vuruşla, ayrılmış küçük parçalardan yapılan bir bilmecenin bir anda biraraya gelip resim olması gibi, dünyanın kat'i ve o güne kadar görülmiyen şekli çıkar ortaya. Bir şey bilmeyenlerin tatsız ve renksiz dünyasında kara cehalet içinde yaşamış olanların, artık her soruya verebilecekleri bir cevap vardır. Şüphe ve çelişmeler çok uzakta kalan azaplı geçmişe aittirler. Bundan böyle arada sırada gelen inancı tekrar kaybetmek korkusundan başka, hiçbir şey inananın ruh huzurunu ve sükûnunu bozamaz. İnancı kaybetmek demek, içinde sade ağlayış ve diş gıcırtısı bulunan, dışarıdaki karanlığın içine düşüp, yaşamayı değer hale getiren gıdalardan yoksun olmak demektir. Düşünecek kafaları, görecek gözleri olmasına rağmen, komünistlerin halâ halisane niyetlerle, Anno Domini 1949, gibi hareket etmelerini belki bu düşünce tarzı izah edebilir. Hangi devir ve itikatte olursa olsun, çok az insan, muğlak ve mücerret hakikat uğruna hissi hara-kiri yapabilmiş, ve afaroz edilmeyi kabul edebilmiştir.

Alman Komünist Partisine üye olmak için talebimi yaptığım günün tarihini hatırlamak çok kolaydır. 31 Aralık 1931. Yeni yılla birlikte benim için yeni bir hayat başlayacaktı.

KPD'nin (Kommunisttische Partei Deutschlands) Merkez Komtiesine bir mektup yazarak isteğimi bildirmiştim. Mektubum, kısa bir haltercümesini ihtiva ediyor ve davaya, Parti'nin karar vereceği herhangi bir sıfatla hizmet

edebileceğimi bildiriyordu. Üyelik için Merkez Komiteye mektup yazmak adet değildi; ben bunu Partiyle yakın alâkaları olan arkadaşlarımın tavsiyelerine uyarak yaptım. Normal yol, Partinin organizasyon şebekesinin temel birliğini teşkil eden küçük Parti hücrelerinden birine katılmaktı. Parti teşkilâtında iki türlü hücre vardı: «Atölye - Hücreleri», (Betriebs - Zellen) ki bir fabrikanın, atölyenin, yazıhane veya herhangi bir müessesenin parti üyelerinden kurulu idi. İkincisi: «Sokak - Hücreleri», (Strassen - Zellen). Bunlar da ikametgâhların bulunduğu sokaklara göre ayarlanmıştı. Ücretli işçilerin çoğu, hem çalıştıkları yerin Atölye - Hücresine, hem de evlerinin bulunduğu yerdeki Sokak - Hücrelerine mensupturlar. Parti'nin kanunen tanındığı her memlekette sistem böyle idi.

Her Parti üyesi hiyerarşideki yeri ne kadar yüksek olursa olsun bir hücreye mensup olmalı idi. Kremlin'de bile bir Atölye - Hücresi bulunduğunu söylerlerdi. Bu hücrede Politbüro üyeleri ile nöbetçiler ve temizleyici kadınlar haftalık toplantılarda Parti politikasını kardeşçe, demokratik hava içinde müzakere ederler, ve meselâ üye aidatını ödemeyi unutursa, bunu yoldaş Stalin'e hatırlatırlarmış!

Buna rağmen, Komünist Partiye giriş şeklinin tayininde önemli bir rol oynayan arkadaşım N., normal yolla bir hücreye girmememi bana şiddetle tavsiye etti. (Arkadaşımdan yalnızca N. diye bahsediyorum, çünkü, bugün, seneler evvel Parti'den ayrılmış olmasına rağmen, ölmüş ve inkâr edilmiş komünist geçmişin bile bir yabancıya zarar getirebileceği bir memlekette yaşamakta) N. eskiden muslukçu çırağı iken, akşam dersleri ve azimli gece okumaları sayesinde derece almış ve tanınmış bir politik yazar olmuştu. Marx ve Lenin'i baştanaşağı bilen N.'nin mükemmel ve berrak olan inancı diğer insanların zihinlerini uyuş-

turacak bir kuvvette idi. «Aptallık etme» demişti, «Bir hücreye girersen Parti üyesi olduğun herkes tarafından öğrenilir ki bu da Parti için çok kıymetli olan Ullstein'daki işinin son bulması demektir.»

Bu arada Vossische'deki fenle alâkalı işe devam ederken aynı zamanda B.Z. Am Mittag'ın «Foreign Editer»ü oldum. Bu vazifenin az çok politik nüfusu vardı ve dahilî politik malûmat toplamaya çok elverişli idi.

Onun için N.'nin tavsiyesi ile doğrudan doğruya Merkez Komite'ye bir yazı ile müracaat ettim. Bu müracaatıma cevap tahminen bir hafta kadar sonra garip bir mektup ile geldi. Başlıksız düz bir kâğıtta şöyle yazıyordu :

Sayın Bay ;

31 Aralık tarihli mektubunuza göre, firmamızın mümessili olan Herr Schneller ile Schneidemühl kâğıt fabrikalarında, Pazartesi öğleden sonra üçte buluşabilirseniz memnun kalacağız.

Saygılarımızla
(Okunmayan bir imza)

Schneidemühl kâğıt fabrikaları Almanya'da iyi tanınan bir müessese idi fakat hiçbir zaman KPD ile bir alâkası olabileceği aklıma gelmemişti. Parti ile aralarındaki münasebet ne idi bilmiyorum ama, fabrikanın Berlin'deki idarehanesi gizli görüşmeler için kolayca farkedilmeyecek bir randevu yeri idi.

Bu büyük gizliliğin sebebini anlıyomıyordum, fakat çok heyecanlanmıştım. Tayin edilen saatte Schneidemühl'e gelip Herr Schneller'i sorunca müracaattaki kız yüzüme araştırıcı bir bakışla baktı, hattâ dik dik baktı

demek daha doğru olur. O zamandan sonra benzeri hallerde aynı bakışlarla çok karşılaşmışımdır. Korku ve güvensizlik yüzünden karşılarındakinin samimi suç ortağı olup olmadığını kontrol etmek istedikleri zaman insanlar, birbirlerinin gözlerine ne nüfuz ederek ne de tetkik ederek bakarlar. «Ernst ile bir randevunuz var mı ?» diye sordu. «Hayır Herr Schneller ile» diye cevap verdim. Bu akılsızlık her nasılsa onu benim iyi niyetliliğime ikna etmişti. Herr Enrst Schneller'in daha gelmediğini oturup beklememi söyledi. Yarım saatten fazla bir zaman bekledim. Parti'nin yüksek tabakasında zorunlu olan geç kalmak alışkanlığını ilk defa orada gördüm. Rus'lar, yarı şarklı olduklarından geç kalmak onların doğuştan gelen bir özellikleridir. Bilerek veya bilmeyerek her Parti memuru bu Rus modasına uymak ister, ve bu huy yavaş yavaş komintern bürokrasisinin başından, Avrupa'da ki bütün Komünist Partilere kadar, herkes tarafından benimsenmiştir.

En nihayet Herr Schneller gözüktü. Kendisini Avrupai tarzda haşin bir sesle «Schneller» diye bağırarak takdim etti. Ben de bağırdım «Koestler». El sıkıştık ve «biraz» geç kaldığı için yarım yamalak özür dileyip yolun karşısındaki kahveye davet etti beni.

Otuzbeş yaşlarında sıkı, gergin yüzlü, garip tebessümlü, zayıf, kemikli bir adamdı. Aynı gariplikleri hareketlerinde de bulmak mümkündü, devamlı olarak sıkıntılı bir hali vardı. Önce Parti kademesinin ehemmiyetsiz bir memuru zannettim. Ancak ilerde isminin hakikaten Herr Schneller olup, Alman Merkez Komitesinin bir üyesi olduğunu ve «Agitprop'un» (Tahrik ve propaganda şubesi.) başı olduğunu öğrenebildim. Yine çok zaman sonra dört veya beş müstakil haber alma organizasyonundan biri olan «Apparat 2»nin başı olduğunu da söylemişlerdi.

Sohneller'in Apparat'ının ne iş yaptığını, askerî malûmat toplamak mı yoksa zararsız endüstri casusluğu mu yapmak olduğunu, bugün dahi bilmiyorum. Yalnız Schneller sonraları Nazi'ler tarafından altı sene ağır hapse çarptırılmışken hapishanede öldü, ya da öldürüldü. Tabiî bütün bunlardan, Parti ile ilk irtibat yerim olan Schneidemühl'ün süfli odasında; kılıksız, ehemmiyetsiz zayıf adamla tanıştığım vakit haberim yoktu.

Küçük kahvedeki konuşmalarımızdan hatırladığım, kendisinin bir vejeteriyen olduğu ve sadece çiğ sebze ve meyve yediğinden bahsettiğidir, ki kemikli kurumuş suratı da zaten bunu inkar etmiyordu.

O konuşmamızdan bir şey daha hatırlarım. Bir gazetedeki bir makaleyi okuyup okumadığını sorduğumda, Partinin resmî organı «Rote Fahne»den başka hiçbir gazeteyi bilhassa burjuva gazetelerini okumadığını söylemişti. Bu cevabı Merkez Komitenin beni dar fikirli, mutaassıp küçük bir memura yolladığı hakkındaki fikrimi pekleştirmişti biran için. Bir propaganda reisinin sadece kendi gazetesini okumasının sebebini, ancak ilerde Schneller'in resmî vazifesini öğrendikten sonra anlıyabildim.

Fazla soru sormadı, yalnızca Ullstein'deki vazifem hakkında tafsilât istedi. İşimi bırakıp sadece Parti için çalışmak istediğimi söyledim. Bir propagandacı veyahut Sovyetler Birliğinde bir traktör sürücüsü olabilirdim. Hattâ bu ikinci şıkkı tercih etmekteydim, zira içinde bulunduğumuz devir, bütünleşme devri idi ve Sovyet basını çaresiz bir çaba ile traktör sürücülerini çağırıyordu. Arkadaşım N. bu düşüncemin basit ve tipik bir burjuva romantizmi olduğunu söylemiş, herhangi bir Parti mensubuna bundan bahsettiğim takdirde, kendimi gülünç bir duruma düşüreceğimi ihtar etmişti. Fakat ben N.'nin herşeyi kötü bir

gözle gördüğünü düşünüp, eğer sosyalist cephenin yeniden kuruluşu için traktör sürücüsüne ihtiyaç varsa, belli bir süre için, traktör sürücüsü olmakta bir sakınca görmemekte ve bunu şerefli bir vazife telâkki etmekteydim. Lâkin Schneller büyük bir sabırla, her komünistin ilk ve asli vazifesinin kendi memleketinde ihtilâl için çalışmak olduğunu bana anlattı, ihtilâlin zaten muvaffak olduğu Sovyetler Birliğine kabulün, harekâtın emektarlarına özgü bir imtiyaz olduğunu söyledi. Schneller'e göre işimi bırakmam da aynı derecede yanlış olacaktı. Eski işime, politik inançlarım hakkında ağzımı sıkı tutarak devam edersem, Partiye daha yararlı olabileceğim inancındaydı. Bu işte nasıl bir faydam dokunabileciğini kendisine sordum. Netice itibarıyla BZ'yi komünist bir gazete haline getirip, Ullstein müessesesinin politikasını değiştiremezdim ya. Sorularımı mekanik bir tarzda sorduğumu söyledi. Gazetenin politikasına ufak rötuşlarla tesir etmenin birçok yolu bulunduğunu, meselâ Çin'e karşı Japon saldırısının dünya sulhüne getireceği ehemmiyetli zararlar üzerinde durmamın ve kamuoyunu bu yönde etkilememin müşterek davamıza yararlı olacağını ifade etti. (O zamanlar Rus'yanın başlıca korkusu bir Japon saldırısı idi.) Eğer istersem bu meseleleri konuşabilmem için haftada bir buluşmamızı, hatta daha iyisi, heran benimle beraber olabilip bu mevzularda bana yardım edebilecek, kendisinden daha az meşgul birisi ile beni tanıştırabileceğini söyledi. Üstelik, kulağıma gelebilecek dikkate değer politik malûmatı da bu müşterek arkadaşımız aracılığı ile Partiye duyurabilecektim. Zaten Parti, muhtemelen yakın bir zamanda yer altına girmek zorunda kalacaktı ve böyle bir şey olduğu takdirde, benim gibi şüpheden uzak, iyi bir mevkii olanlar, faşist ve emperyalist saldırıya karşı verilecek mücadelede daha da yararlı olacaklardı.

Bütün bunlar bana da makûl geldi. Ve başında Schneller'den hiç hoşlanmamışken, sahip olduğu basit fakat kurnaz münakaşa tarzına saygı duymakta gecikmedim. Bir hafta zarfında beni müstakbel politik rehberimle tanıştıracaktı. Bunun kim olacağına dair soruma da «Edgar isimli bir yoldaş» diye cevap vermişti.

Birbirimizden ayrıldıktan hemen sonra Parti'ye resmen kabulüm hakkında hiçbir şey konuşmadığımızı hatırladım. Demek ki bütün her şey muallâkta kalmıştı; bundan böyle hakiki bir komünist mi idim, yoksa değil miydim? Schneller'in arkasından koştum. O garip tebessümü ile gülümsedi ve dedi ki: «Eğer ısrar edersen gizli kalmak şartı ile seni Parti'ye üye yaparız. Ancak bu takdirde dahi, hiçbir hücreye dahil olamazsın ve Parti içinde başka bir isimle tanınacaksın.» Aslında bunu üzülerek kabul ettim; çünkü bir hücreye girmekten mahrum edilirsem, Parti'nin atmosferini, kardeşliğini ve hayatını arzu ettiğim şiddetle hissedemiyecektim. «Ne isim seçiyorsan söyle, gelecek sefer Parti kartını getireyim.» dedi. Bir an düşündükten sonra aklıma «İvan Steinberg» geldi. Açıkcası İvan'ı Rus ismi olduğu için seçmiştim. Steinberg ise, senelerdir görmediğim Telaviv'deki bir arkadaşımın ismi idi. Viyana'da kollej tahsilimi yarım bıraktığım zaman, bitirmem için beni çok ikna etmeğe çalışmıştı. Bir keresinde. «Eğer mezun olamazsan bir serseri olarak kalacaksın. Herhangi mevkie gelirsen gel, insanlar her zaman o eksikliğini göreceklerdir» demişti.

Schneller ile bir hafta sonra tekrar aynı yerde buluştuk, Edgar'ın yerine yoldaş Paula diye tanıştırdığı Edgar'ın iş arkadaşı bir kızı getirmişti. Yirmi beş yaşlarında, esmer, saçları karmakarışık ve hafif şaşı bir kızcağızdı. Gene aynı kahveye gittik. Orada Schneller, Paula'nın Edgar

ile benim aramda aracı olacağını söyledi. Çünkü, söylendiğine göre, Edgar'ı bulmak çok zor idi. Halbuki Paula'yı her telefon edişimde bulabilecektim. O da hemen Edgar'ı haberdar edecekti. Daha açik bir deyişle, Edgar'ın kimliğini ve adresini öğrenmem için daha bana güvenmiyorlar, vakti erken buluyorlardı.

Bu sıralarda —1932 Ocak ayı— Almanya'da Komünist Partisi halâ meşru idi. Schneller gibi bütün mebusları Reichstag'da oturuyorlar, gazeteleri her sabah grev ve ihtilâl çağrılarında bulunuyor, toplum mitingleri her zamanki gibi polis muhafazasında oluyor ve askerî kuruluşları olan RFB (Roter Frontkampfer Bund) memlekette resmen kabul edilmiş dört hususi ordudan birini teşkil ediyordu (Bunun dışında kalan diğer üç ordu şunlardı: Nazi SA, Nationalist Stahlhelm ve sosyal [demokratik] Reichs banner).

Bütün bunlara rağmen Parti, yer altına girme hazırlıkları içindeydi. Zaten daha şimdiden bütün faaliyetleri yer altı mahiyetinde ve çoğu da kanunsuzdu. Parti'nin her yeni azası sanki, dokunulamıyan şekilleri olan, ışıklandırılmış büyük bir akvaryumun içine girermiş gibi, kendini yabancı bir dünyanın içinde buluyordu Parti'ye girdiği anda. Bu dünyanın insanlarının ne adresleri, ne de soyadları vardı; ve sadece Edgar, İvan, Paula diye tanınıyorlardı. Bu sistem sade değişik «Apparat» şebekelerinin insanları için değil (Parti üyelerinin çoğunun şu veya bu Apparat ile vasıtalı bir şekilde alâkaları olur) aynı zamanda hücredeki rütbe ve sıralar için de geçerli idi. Bu, belki ilk bakışda paradoksal bir durum gibi görülebilir. Fakat komünist gerçek ve prensiplere uygun bir tedbirdir. Kardeşçe bir yakınlık ve karşılıklı itimatsızlık; bunun parolası, «Yoldaşını sev, fakat ona bir an bile güvenme» dir. Kendi iyiliğin

için güvenme; çünkü sana ihanet edebilir, onun iyiliği için güvenme; çünkü sana ihanete ne kadar az teşvik olursa onun için o kadar iyi olacaktır.

Bu prensipler aslında her türlü yer altı faaliyeti için geçerlidir. Ve o kadar tabiî birşey olarak kabul edilmiştir ki herkes uzun Parti hayatının sebep olduğu münasebetlerindeki ve karakterindeki bu değişikliğin farkında değilmiş gibi görünür.

Schneller ile ikinci karşılaşmamız bu buluşmalarımızın sonuncusu oldu. Gene aynı kahveye gittik. Orada Paula'nın telefon numarasını aldım ve iki gün sonra evinde buluşmayı kararlaştırdık. Bunun üzerine Schneller, üzerinde İvan Steinberg yazılı olan Parti kartımı verdi ve manasız bir şekilde el sıkıştık.

Paula da müracaattaki kız gibi, acaba dercesine gözlerini açarak insanın yüzüne bakanlardandı. Bu tip kızların güvenlerini kazanmam için daha bir hayli vakit olduğunu anlamakta gecikmedim. Aslında bu kızları tanımak öyle zor da değildir. Bir kere bunların hepsi fena giyinirler ve sanki bir burjuva âdeti olan güzelleşmeye tenezzül etmezmiş gibi yüzleri çok bakımsızdır. Ayrıca her birinin sahip olduğu o kuşkulu bakış hiçbir zaman aldatılamıyacaklarını ilân eder.

Görüşmemiz bittikten sonra Schneller yüzündeki sıkılgan tebessümü ile, «Bir Parti üyesi olarak bundan böyle bana ve Paula'ya «siz» diye değil «sen» diye hitap etmelisin» dedi. O anda kendimi ünvanı alırken kılıcın yassı tarafı ile omuzuna dokunulan bir şövalye gibi hissettim.

Paula ile Edgar New Western'deki daireme kararlaştırılan saatte geldiler. Bir taksiye binmişlerdi ve Paula dak-

tilo makinesini de beraber getirmişti. Edgar otuz yaşlarında tatlı ve mütebessim sarışın bir gençti. Politikadan bahsettik. Parti'nin harekâtı hakkında bazı endişelerim vardı. Meselâ hiç olmazsa belli noktalarda niçin sosyalistlerle anlaşmaya varamıyorduk ? Niçin onları kızdıran ve herhangi bir işbirliğini imkânsız kılan «Sosyal Faşistler» olarak çağırmakta ısrar ediyorduk ? Edgar Parti'nin Sosyal Demokrat kitlesi ile birleşip «Birleşmiş Proleter Cephesi» kurmak istediği kadar başka hiçbir şeye önem vermediğini, fakat bu birliğin, ilk başında üst kademelerden değil alttan başlaması lâzım geldiğini bana büyük bir sabırla anlattı. Sosyal Demokratların liderleri vatan haini olduklarından Parti ile vardıkları herhangi bir anlaşmada, onlara mutlaka ihanet edeceklerdi. Birleşmiş cephenin tahakkuk etmesinin tek yolu Sosyalist liderlerin foyalarını meydana çıkararak aşağı tabakayı kazanmaktı.

Fikirlerini o kadar güzel ileri sürdü ki, beş dakika sonra, Nazi'lere karşı olan işçi harekâtının, iki ayrı kolu arasında bir işbirliği olabileceğine, ancak ebleh bir insan inanabilirdi.

Edgar daha başka noktalar üzerinde sorum olup olmadığını sorunca, yok dedim. Bunun üzerine büyük bir rahatlıkla, Ullstein idarehanesinde elime geçen politik malûmat ve mahrem dedikoduları kendisine anlatmamı istedi. Bir iki dakika sonra da vakitten kazanmak için anlattıklarımı Paula'nın daktilo ile yazmasında bir sakınca olup olmadığını sordu. Benim yönümden hiçbir sakınca bahismevzuu değildi.

Bunu takip eden birkaç hafta içindeki yegâne Parti faaliyetim haftada bir veya iki kere, Paula'ya raporları yazdırmak oldu. Bazan Edgar'a uğruyor ve söylediklerimi,

yüzünde hafif müstehzi ifade ile odada bir aşağı bir yukarı gidip gelerek dinliyordu. Dikte ederken halının üzerinde yürümek benim de huyum olduğu için, bazan odanın içinde, ikimiz birden aynı şekilde gidip geliyorduk ki bu, yakın bir işbirliği havası doğuruyordu. O devirlerde Parti'den hissedebildiğim en büyük yakınlık ve sıcaklık bu idi.

Paula'ya gelince somurtkanlığından çok az kurtulabiliyordu. Ancak bir veya iki kere, telefonda arkadaşları ile kesik cümlelerle konuştuktan sonra, canlı, neşeli ve güler bir insan olabildi. Birbirimize karşı hiçbir fizikî çekicilik hissetmiyorduk ve manen hiçbir zaman beni dünyasına kabul etmiyeceğini de gayet iyi biliyordum. Onun nezdinde Parti'ye lüzumu olan fakat onların hayatına mensup olmayan, bozuk burjuva dünyasının bir ferdi idim. Evimde yaptığım hiçbir ikramı kabul etmemişti. Dışarıda bir kahvede buluştuğumuz zaman kendi parasını ödemek için de her zaman ısrar etmişti. İlk defa elini yüzünü yıkaması için banyomu gösterdiğim vakit, sabahlığıma tasvip etmeyen bir ifade ile baktığını da hiçbir zaman unutmam.

Edgar ise Paula'ya nazaran daha munis ve saygılı idi. Ama ne zaman kendisini arabamla bırakmayı teklif etsem bir adres vermez ve sokak köşelerinde inmekte ısrar ederdi. Bir kahvede buluştuğumuz zaman benden evvel çıkardı. Evine kadar onu takip edememem için de oradan ancak beş dakika sonra ayrılmam gerektiğini bana hissettirmişti. Gülerek, bütün bunların sadece Parti âdetleri olduğunu ve kısa zamanda alışıp aynı şekilde hareket edeceğimi söylerdi. Aslında bu gizlilik tedbirlerinin lüzumunu kabul etmeme rağmen gittikçe tahrik oluyordum. Parti'nin peşinden koşup kendimi tamamen onun kolları arasına atmak için çırpman ben; ona sahip olup onun tarafından da sahip olunmayı nekadar arzuluyorsam, o, o ka-

dar erişilmez ve tutulmaz oluyordu. Bu sebebten bütün reddedilmiş talipler gibi ben de kafamı, onun katı kalbini yumuşatabilecek ve onu sevindirebilecek hediyeler bulmak için yoruyordum. İşimden feragat edip, Rus steplerinde traktör sürmek gibi mütevazi bir hayat tarzına sahip olmayı teklif ettiğim zaman bile, bunu basit bir burjuva romantizmi olarak sıfatlandırmışlardı.

Kimsenin beni yeni isimimden başka bir şekilde tanımadığı bir hücreye girmeme yardımcı olması için Edgar'a ısrar ettim. Tanınabileceğimi ve bu takdirde Parti'ye olan faydamın ortadan kalkacağını söyledi. Başka ne gibi faydam olabileceğini sordum. Düşünürüm demesine ve aradan haftalar geçmesine rağmen hiçbir yeni yol göstermedi.

Bu sıralarda BZ. Am Mittag'da yanıma bir genç çocuk verdiler. Von E. 21 yaşında, yüksek rütbeli bir diplomatın oğlu idi. Gazetecilik mesleğine girmek istiyordu. Birkaç ay küçük bir maaşla Dış Haberler Merkezinde benim vesayetim altında çalışacaktı. Oturduğumuz yerler karşılıklı idi. Gazete baskıya verilince beraberce, ya kantine gidiyor, yahut da Ullstein'ların, çalışanların fizikî terbiyeleri için kurdukları jimnastikhaneye iniyorduk. Aramızdaki yaş farkının sadece beş sene olmasından dolayı kısa bir zamanda gayet iyi arkadaş olduk. İlk işim ona uzun uzun Marx'ı anlatmak oldu. Meslek hayatında da hocası olduğum için fikirlerime değer veriyordu. Onbeş gün içinde davaya yardımcı olabilecek hale geldiğini gördüm. Tabii ki kendisine Parti'nin azası olduğumu söyledim. Fakat Parti'ye aza arkadaşlarım olduğunu ve elime geçen politik bilgileri zaman zaman onlara bildirdiğimi anlattım. Bu şekilde Edgar ve Paula ile olan ilişkimi hafiften de olsa izah ettiğimin farkında değildim. İnancımı değiştir-

menin mükâfatı olan bahtiyar ve tertemiz bir vicdana sahiptim.

Von E.ler, hareketli bir hayat yaşıyorlar ve evlerinde Alman subay ve diplomatlarını ağırlıyorlardı. Genç E. ye toplumsal davanın istikbali için, kulağını açıp duyabileceği küçük büyük ilgi çekici haberleri bana bildirmesini söyledim. Bilhassa Sovyetler Birliği veya diğer kuvvetlere karşı Almanya'nın harp hazırlıkları hakkında bilgi istedim. Delikanlı, kendisine tevcih edilen bu emniyetten gurur duyarak, elinden gelen herşeyi yapacağına dair söz verdi.

Bu kaynaktan faydalanarak Paula'ya yazdırttığım raporlar bir süre için pek canlı ve alâka çekici olmaya başladılar. Bu raporlar diplomatik dedikodular, yeni silâhlar hakkında askerî malûmat, ve Weimer Cumhuriyetinin son günlerinde Alman Parti'leri arasındaki karışık ve âdeta yıkılmayı arzulayan entrikalarla dolu idi. Bu ara küçük bir hadise kafamda iyice yer etti. Uzun bir süredir Komünist Parti yayınları, «Sosyal Faşist» Prusya hükümetinin açıkça bir darbe hazırlayan «Kahverengi gömleklilere» karşı tesirli tedbirleri almaktaki isteksizliğine, müstehzi bir tavırla gülmekte idiler. Birgün «Vossiche Zeitung»un diplomatik muhabirinden ertesi sabah saat altıda, Prusya polisinin, SA Karargâhına anî bir baskın yapıp silâhları, arşivleri yok edeceğini, Nazi üniforması giymeyi yasaklıyacağını öğrendim. Bu haberi derhal Paula'ya ve Edgar'a ulaştırdım. Hareket ertesi gün aynen duyduğum ve duyurduğum şekilde yapıldı. Fakat, Berlin'de Nazi ve Sosyalistler arasında patlak vermesi muhtemel sivil harp üstünde ateşli bir şekilde müzakereler olurken, bizim komünist «Rote Fahne» her zamanki müstehzi manşetinde, kendini tam bir aptal yaparak, Sosyal Demokrat hükümetinin Na-

zi'lere müsamaha ettiğinden bahsetmekte devam ediyordu. Edgar'a ihbarıma niçin ehemmiyet vermediklerini sordum. Parti'nin Sosyal Demokratlara karşı davranışının basit hadiseler ile değişemiyecek kat'i ve uzun vadeli bir politikası olduğunu anlattı. «Fakat birinci sayfadaki her bir kelime hakikatlerle bir tenakuz halinde» diye itiraz ettim. Müsamahalı bir gülümseyişle, «Makineleşmiş havadan halâ kurtulamadın» dedi. Ve bana hadiselerin bir tefsirini yaptı.

Edgar'a göre polisin bu hareketi «Sosyal Faşist»ler ile Nazi'lerin aralarındaki suç ortaklığını örtmek için yapılmış bir hile idi. Bazı Sosyalist liderler, görünüşte subjektif bir şekilde anti-faşist olmalarına rağmen, Sosyalist Parti objektif olarak Nazi'lerin bir aleti olmakta devam ediyordu. Aslında, esas düşman işçi sınıfını dağıttığı için sosyalistlerdi. İkna olmama rağmen, ilk itirazımı geri almamak için, 1919'larda sosyalistlerden ilk ayrılanların komünistler olduğunu söyledim. Edgar buna cevaben, «Esasında azınlıkta olmamıza rağmen, Proleter ihtilâlin öncü vazifesini biz yaptık, bizim önderliğimizi kabul etmemekle Sosyalist liderler işçi sınıfını dağıtıp reaksiyonun uşağı oldular.» dedi.

Zamanla ben de hakikatleri bir yana bırakıp, etrafıma hakikatten uzak, fakat tatminkâr, mantıkî izahlarla bakınmaya başladım. Çok mes'ut ve memnuniyet verici bir durumdu bu. Bir kere usulü öğrendikten sonra hakikatler insanı artık hiç rahatsız etmiyordu. Sonra bu yolu takip edince, Parti, hem ahlâki hem de mantıkî bakımdan hiç mi hiç yanılmıyordu. Ahlâkî olarak yanılmıyordu, çünkü; tarih mantığının esaslarına göre gayesinde haklı idi. Ve bu gaye her türlü yolu mazur göstermekteydi. Mantıken

yanılmıyordu, çünkü; tarihteki enerjik esasın bir bütünü olan proleterlere önayak olmuştu.

Mürtecilerden, sosyal faşistlere kadar Parti'nin bütün muhalifleri çevrelerinin mahsulü idiler; fikirleri burjuva cemiyetinin bozukluğunu aksettiriyordu. Parti'den uzaklaşanlar ise lûtuftan yoksun kaybolmuş ruhlardı. Onlarla münakaşa etmek, hattâ onları dinlemek bile kötü ruhlarla alâkalanmaktan başka bir şey olamazdı.

Artık Weimer Cumhuriyeti'nin günleri sayılı idi. Ve bütün Alman KP üyeleri parlak bir istikbal için gözlerimizi dört açmıştık. Fakat aslında hakikatler dünyası bizler için maskelenmişti ve biz puslu seraplara büyük bir saadetle ilerliyorduk.

1931'de yapılan refarandumda Komünist Parti ile Nazi'ler sosyalist Prusya hükümetine karşı birleşmişlerdi. 1932 sonbaharında Berlin'de taşıt işçileri grevinde tekrar yan yana gelindi. Komünist Parti'sinin, «Faşistleri gördüğün yerde ez» sloganını ortaya atan parlak lideri Heinz Neumann saf dışı bırakılmasından evvel gözden düşmüştü ve Parti safları tıpkı Molotof - Ribbentrop paktının evvelki gibi, baş döndürücü bir kararsızlık içinde idi. Halbuki Parti, kararını 1932 yılının Almanya'da proleter ihtilâlinin muvaffak olacağı yıl olarak ilân edilmesi istikametinde vermişti. Bizim inancımız vardı; mükemmel şekilde verilmiş sözleri tam ciddiye almayacak kadar güçlü bir inançtı bu. Ve çarpık dünyadaki tek doğru insanlar olarak mes'uttuk.

Birgün Edgar lâkayıt bir şekilde, Japonya'da bulunup bulunmadığımı sordu. Hayır dedim. Japonya'ya gitmek istemez miydim ? Elbette isterdim. Ayrıyeten seyahati çok

seven bir insan olduğum da gözönüne alınınca... Ullstein'lerin beni Japonya'ya muhabir olarak göndermelerini sağlayıp sağlıyamıyacağımı sordu. Maalesef buna imkân yoktu, zira oradaki kadromuz dolu idi ve benim de, Japonya hakkında tercih edilmeme sebep olabilecek bir niteliğim yoktu. Fakat Edgar nazikçe de olsa, Japonya'ya gidersem Parti için burada olduğundan daha yararlı olabileceğim noktasında ısrar etti. Başka bir gazetenin muhabiri olarak gitme imkânlarımın ne olabileceğini sordu. Bunun çok zor olacağını ve her halükârda oraya gidersem ne yapacağımı bilmek istediğimi söyledim. Bu sorum 'görünüşte bile olsa Edgar'ı rahatsız etmişti. Şimdiki gibi gazete için vazifemi yapıp hayatımı kazanırken öte yandan davaya yararlı olabilecek ilgi çekici haberleri orada temas edeceğim arkadaşlara bildirecekmişim. Bana meseleyi bir daha düşünmemi tavsiye etti. Halbuki benim için, düşünülecek bir mesele yoktu ortada. Eğer Parti gitmemi istiyorsa, hemen gitmeye hazırdım, fakat ciddî bir gazeteden vazife alabilme şansım yoktu. Bunları kendisine ifade edince, Edgar bir an durakladıktan sonra dedi ki, «Eğer tanıdıklarımız sayesinde sana bir vazife temin edersek o vazifeyi almaya hazır mısın?» Bu kadar ısrarın karşısında heyecanlanmıştım. Düşünmeme lüzum kalmaksızın cevap verebileceğimi, eğer Parti istiyorsa gitmeye hazır olduğumu kendisine tekrarladım. Edgar da birkaç güne kadar neticeyi bana bildireceğini söyliyerek meseleyi kapattı. Bir daha da aramızda bu mevzu hiç açılmadı. Ben de artık Parti adabına alıştığım için kendisine hiçbir zaman bu mevzuda herhangi bir şey sormadım.

Bir müddet sonra başka bir hadise cereyan etti. Bir gün ofisteyken Miss Meyer adlı birisi beni görmek istedi. Ziyaretçilerin doldurmaları gereken fişin üstüne «Ziya-

ret sebebi» olarak, «eski arkadaşlık» yazmıştı. Bundan evvel hiç görmediğim tombul, basit bir kızdı. Fakat bilhassa hırpani kıyafeti, içeriye girişindeki meydan okuma kendisinin «Yoldaş» olduğunu açıkça belli ediyordu. Yeni kurulmuş bir Basın Ajansının Yazı İşleri Müdürlüğünü kabul edip etmiyeceğimi sormaya gelmişti. Alman kanunlarına göre her yayının muhteviyatından kanunen sorumlu olan bir Yazı İşleri Müdürü olması lâzımdı. Küçük mecmua ve yayınların Yazı İşleri Müdürü, gazetenin veya mecmuanın basılışında hiçbir rol oynamaz, tanınmış bir şahsiyeti vardır ve bu iş uğruna sadece ismini verir. Miss Meyer'den bu ismini hiç duymadığım Basın Ajansının maksadının izahını istedim. Sabırsızlıkla omuzlarını silkerek, «Fakat anlamıyorsunuz, müşterek arkadaşlarımız tarafından gönderildim ve bunu imzalamanız basit bir formaliteden ibarettir» dedi. Şimdiye kadarki gizliklerden öğrendiğim ihtiyatla, «Hangi müşterek arkadaşlar tarafından ?» diye sordum. Bunun üzerine sabırsızlığı terbiyesizlik derecesine geldi. Son zamanlarda Alman Parti'sinde sayıları artan tiplerdendi. (Tahrik olmuş burjuva gencinin gönüllü olarak proleter sınıfına geçenlerden.) Kendisini gönderen müştere karkadaşlarımızın ismini söylemesini istedim. Odanın içinde sanki mikrofon ararmışcasına gözlerini gezdirip, isteksizcesine, «Tabii ki George» dedi. O sıralarda Parti içinde temas halinde olduğum yegâne isimler Ernst, Edgar ve Paula idi. George diye birisini tanımıyordum ve bunu misafirime söyledim. Bunun üzerine Miss Meyer bir hayli kızararak, «Sizin gibi birisi ile benim vaktimi nasıl ziyan edebilirler» dedi ve çıktı, gitti.

Paula'ya ondan sonraki görüşümde bu hadiseden bahsettim. Şaşırmış gözüktü ve Miss Meyer hakkında bir şeyler öğreneceğine dair söz verdi. Fakat tekrar karşılaştığı-

mız zaman soruşturmaya vakit bulamadığım söyledi. Ondan sonraki buluşmamızda da ben meseleyi hatırlatınca, huysuz bir şekilde, «Her halde bir karışıklık oldu aklından çıkart ?» dedi. Aslında bu türlü garip olaylara sık sık rastlanmaktaydı. Mutlaka öyledir diyemem ama, belki de Edgar'ın Tokyo hakkındaki teklifinin hakiki nedeni sadece beni psikolojik bir imtihandan geçirmekti. Veyahut, belki de beni hakikaten Tokyo'ya göndermek istiyordu, ama üstleri henüz bana güvenemiyorlardı. Belki hakikaten Miss Meyer, George diye bildiği Edgar tarafından bana yollanmıştı. Belki de Edgar'ın avlanma sahasına tecavüz etmeye çalışan rakip bir Parti organı veya bir Apparat tarafından gelmişti...

Almanya ve Rus'yada bu ve diğer birçok vesilelerle öğrendim ki, komünistlerin Apparat çalışmaları endişeli muhaliflerinin zannettiğinden çok daha az verimli ve ellerindeki imkânlar da çok daha mahduttur.

Ernst Schneller'in Apparat'sı ile münasebetim sadece iki, üç ay sürdü ve daima çemberin dışında kaldım. Ancak bu kadarla kalmam ve girdabın içine dalıp tam manası ile bir «Apparatchik» (Parti içinde ajanlara ve casuslara verilen isim.) olamamam benim yüzümden değildir. Bana kalsa idi «Apparatchik» olmaya çoktan hazırdım. İhtilâlin hemen hemen el sürülmemişlerindendim. Bedenim ve ruhumla dilediği zaman SSS'nin (Silent Soviet Services) olmakta en ufak bir tereddüt gösterecek durumda değildim. Bunları söylemem itiraf etmek arzusundan değildir. Sadece vasat bir Orta Avrupa kültürüne, belli bir idealizme sahip bir delikanlı olarak, edinmiş olduğum tecrübelerimden dolayı durumu tipik telâkki etmemedendir. Komintern ve GPU, kurbanları, aşırı bir şekilde flört eden genç idealistler olan bir beyaz esir ticareti yapmaktaydılar. Tekrar ede-

yim Apparat'nın pençesinden kurtuluşum kendi irade ve arzumla olmayıp, genç Von E.'nin mâsumiyetinden dolayıdır. Sadece yirmi bir yaşında olduğundan ve hem mesleğinde hocası, hem de kendisine Marx'ı öğreten birisine karşı o yaşlarda rahatlıkla besliyebileceği sevgisine sahip bulunduğumdan bahsetmiştim. Birkaç hafta her şey yolunda gitti. Sonra Von E.'nin bana karşı olan tutumunda bir soğukluk hissettim. Fakat bunun üzerinde fazla durmadım. Sıkılgan bir şekilde, bir iki kere uzun uzadıya konuşmak istediğini söyledi fakat o sıralarda çok yorgun ve ümitsizce aşıktım. Onun için bu «uzun uzadıya konuşma»yı devamlı geciktiriyordum. Bunun, düşecek tayyareyi kaçırmak nevinden bir hata olduğu sonra ortaya çıktı.

Birgün sekretere bazı mektuplar yazdırırken, genç Von E. odadan içeri rüzgâr gibi dalıp, benimle yalnız olarak hemen konuşmak istediğni söyledi. Tıraş olmamıştı, gözleri kırmızı ve şişti, görünüşü öyle korkunçtu ki, sekreter panik halinde dışarı kaçtı. Bir felâketin geleceğini sezinleyerek, «Neyin var» diye sordum. «Ya kendimi vurmam, ya da faaliyetlermizi açıklamam gerektiği neticesine vardım.» dedi, «kararı sen ver». «Hangi faaliyetlerden bahsediyorsun» diye sordum. «Büyük ihanet olan faaliyetlerden» dedi, üzgün bir sesle. Sonra da hikâyeyi anlattı. Bir hafta evvel birdenbire, benim teşvikim ile yaptığı haber taşıyıcılığın doğru olup olmadığı hakkında müthiş bir şüpheye düşmüş. Uykusuz geçen bir evvelki gece, şüpheleri katiyet kesbederek kendisinin bir casus ve vatan haini olduğuna karar vermiş. Şimdi artık ya intihar edecekmiş, yahut da her şeyi bütünü ile açıklayıp neticelerine katlanacakmış.

Kendisine saçmaladığını söyledim; askerî vesikaları çalanlara, veya devlet sırlarını yabancılara satanlara casus

denildiğini, onun bütün yaptığının sadece salon dedikodularını bir arkadaşına anlatmak olduğunu hatırlattım. Onda ilk defa gördüğüm saldırgan bir hava ile, «peki, sana verdiğim o malûmatı ne yaptın» dedi. «Daha evvel söylediğim gibi arkadaşlarıma verdim.» «Arkadaşlarına Haa... Yani yabancı ajanlara değil mi ?» KPD'nin en az Nazi'ler veya katolikler kadar millî olduğunu ve Alman işçi sınıfının partisi olduğunu söyledim. «Hayır» diye israr etti, «Herkes onların Rus'ların elinde oyuncak olduklarını gayet iyi biliyor.»

Ona ne olduğunu merak etmiştim. Bir gece içinde Nazi mi olmuştu ? Fakat politik temayüllerinde bir değişiklik olmadığı da görünüyordu. Ancak Sosyalit veya Marksist olmanın başka şey, yabancı kuvvetlere malûmat vermenin ise daha başka bir şey olduğuna karar vermişti. Omuzlarını silkerek hakikatte casus olmadığımızı kabul etti. Fakat genc de hareketimizin dürüst olmadığında ve bunun ihanet sayılabileceğinde ısrar ediyordu. İtiraf etmediği takdirde yaşamaya devam etmesinin imkânsız olduğuna inanmış bir havada idi. Bir gece evvel bütünü ile itirafnamesini yazmıştı. Ancak bunu benim rızam ile ilgililere vermeyi kararlaştırmıştı. Masanın üzerine el yazısı ile yazılmış oldukça uzun olan mektubunu bıraktı. Mektup sekiz sayfa idi ve bizim müessesenin umum müdürüne yazılmıştı. Okumamı istedi.

İlk iki üç satırı okudum, «Altta imzam olan ben, aşağıda yazılı olan hakikatleri bilginize sunmayı bir vazife sayıyorum, falan filan...» Öylesine bir isteksizlik halindeyim ki okumayı bıraktım. Oturmayı reddedip masamın önünde duran çocuk, kanlanmış gözleri ve bembeyaz yüzündeki uzamış kara sakalları ile bir ölüyü andırıyordu. İstemiyerek hadiseyi büyüttüğüne ve çocukça hareket et-

tiğine hiç şüphe yoktu. Ne var ki, zaten çok az insan olgun sebeblerden dolayı intihar etmiştir. Von E.'nin yüzündeki ifadeden de şunu gayet iyi görüyordum ki bu çocuk, hakikaten kendisini vurmaya kadar gidebilecek bir haleti-ruhiyenin içindedir.

Vaziyet bana yarı komik yarı iğrenç gözüküyordu. Genç Von E. yaptıklarını ve kendi önemini biraz fazla büyütüyor gibi geliyordu bana ve hattâ yarı ciddî politik bir işgüzârlık yaptığı kanaatindeyim. Buna rağmen nedense kendisine bir türlü itiraz edemedim. Hattâ her şeyden evvel istikbalimi ilgilendiren mektubu bile okuyamadım. Daha sonra olanları Edgar'a anlattığım zaman, mektubu niçin okumadığımın mantıkî bir sebebini bulmakta âciz kalmıştım. Apparat'nın benden ümidi kesip terketmesinin sebebi de bu olsa gerek.

Aslında olayın izahı bugün gayet basit. Yaptığımız faaliyetleri çok iyiymiş gibi telâkki etmekte ısrar etmeme rağmen, bunları bütün açıklığıyla yazılmış bir şekilde görmeyi göze alamıyordum. Bunun yanında Von E'nin hayalperest, kendimin ise hakikaten davanın ciddî bir emektarı olduğumun farkında idim. Buna rağmen kendimi herhalde suçlu hissederek, bir aynanın önünde «Bang» diye patlıyacak silâhtan korkuyordum. Onun için mektubu çocuğun cebine koyarak, yerine vermesini, kendisinin de, bir an evvel, cehenneme gitmesini söyledim. «Benimle aynı fikirde olduğunu mu söylemek istiyorsun ?» diye sordu. O kadar şaşırmış ve bu ayağına gelmiş şansı öylesine bir çeviklikle kapmıştı ki bir an için hakikaten aptalca hareket ettiğimi düşündüm; belki biraz münakaşa ve mantık oyunları sonunda onu bu müşkül vaziyetten kurtarabilirdim. Fakat yapamadım. Klavuzu olarak artık kendime emniye-

tim kalmamıştı. Von E. kapıdan yanıma dönerek ciddî bir hassasiyetle elimi sıktı. Daha şimdiden kendine gelmeye başlamıştı...

Bu Ullstein'lardaki vazifemin sonu ve yedi mahsulsüz senemin başlangıcı idi. Parti için işimden vazgeçmeye hazırdım fakat bu kadar aptalca bir şekilde değil.

Aynı zamanda bu, Apparat ile olan bağımın da sonu olmuştu. Artık istihbarat vermeye devam edemiyecektim. Onlara lüzumlu değildim, onun için de hiçbir merasim yapmadan beni terkettiler. Edgar veya Paula'yı bir daha hiç görmedim. Daha sonra öğrendiğime göre Paula Ravensbrück'de Nazi'ler tarafından öldürülmüştü. Edgar'ın kimliğini ise bugün dahi halâ bilmem.

Ullstein'lerin beni kovuş şekilleri hakkında, gayet edepli bir hareket veyahut burjuva riyakârlığının bir misâli denilebilir. Von E. sekiz sayfalık mektubunu vermek üzere benden ayrıldıktan sonra her an Verlagsdirektor Müller tarafından çağırılmayı bekledim. Savunmam hazırdı. Evet Von E.'ye duyduğu politik malûmatı bana bildirmesini rica etmiştim ve umumiyetle KPD'daki arkadaşlarıma bu malûmatı duyuruyordum. Fakat bunda ne gibi bir mahzur olabilirdi? Herkes arkadaşları ile politikadan konuşup bazı malûmatlardan bahsediyordu; meslekî vazifemin ifasına engel olmadığı müddetçe, politik düşüncelerim müesseseyi hiç alâkadar etmezdi. Falan, filan... Böyle konuşmamı Edgar teklif etmişti. Öyla akla yatkındı ki Von E. ile olan rezaletin ilk şoku geçtikten sonra, haksız muameleye tabi olduğuma inanıp, büyücü avının zavallı bir kurbanı olarak sabırsızlıkla onları yenmek fırsatını beklemeye başladım. Oysa günler geçmesine rağmen hiçbir şey olmadı.

Von E. ile olan son konuşmamdan bir hafta, on gün sonra bir sabah masamın üstünde müesseseden bir mektup buldum. İçinde baş göstermiş bulunan ekonomik sıkıntı nedeni ile, kadroda bazı kısıntılar yapmak zorunda olduklarından bahsediyor ve bu nedenle yazı işleri müdürlüğüne devam edemiyeceğimi, istediğim takdirde Ullstein gazetelerinde sabit bir gelirle müstakil gazetecilik edebileceğimi, veyahut da beş senelik kontratımı büyük bir meblâğ karşılığı feshetmeye hazır olduklarını bildiriyordu. Von E., Komünist Partisi, veyahut da, bana olan güvenlerini kötüye kullandığımdan falan hiç bahsetmemişlerdi. Ullstein'ler herhalde bir skandala meydan vermek istemiyorlardı. Parti de aynı şekilde düşünüyordu, çünkü Edgar parayı alıp başka bir şeyin üzerinde durmamamı söyledi. Bundan sonra da zaten Edgar'ı hayatımda hiç görmedim.

İşimi kaybetmekle burjuva dünyası ile olan bütün bağlarım da kopmuş oluyordu. Ullstein'lerin verdikleri parayı aileme yolladım. Bu miktar onları iki, üç sene idare ederdi. Ben de ihtilâl muvaffak olup yeni bir devir açılıncaya kadar, hiç olmazsa onlara karşı olan vazifemden böylece kurtulmuş oluyordum. Yalnız Parti Sovyet Rusya'ya göç etmeme izin verdiği takdirde yol parasını ödeyebilmek için, bu paranın içinden 200 markı kendim için ayırdım. Pahalı bir mıntıka olan New Westend'deki dairemi boşaltıp, «Kızıl Blok» olarak bilinen ve beş parasız artistlerin barındığı Bonner Platz'da bir yere taşındım. Orada geçen üç ayım, Parti üyesi olarak yaşadığım yedi senenin en mes'ut devridir.

Apparat'a olan faydam bittiğine göre bir hücreye dahil olmamda ve normal Parti üyelerinin sürdüğü hayat tarzını sürmemde artık bir sakınca kalmamıştı. Zaten aslında Ullstein'dan kovulmamdan evvel, Edgar «Kızıl Blokta»

İvan Steinberg adıyla bir hücreye girmeme izin vermişti. Paula'ya yazdırttığım o uzun raporların mükâfatı idi bu izin. O sıralarda daha Bonner Platz'dan çok uzaklarda olan New Wesend'de yaşıyordum. Onun için bir «Kızıl Blok» hücresine girdiğim takdirde hiç kimse yoldaş İvan Steinberg'in asıl kimliğini bilemiyecekti. Esasında sinsi ve hilekâr Apparat'ın inanılmayacak derecede ahmakça bir hatası idi bu; çünkü Kızıl Blok, sanatkârların ve yazarların mahallesi olduğu için daha hücreye ilk girip kısaca, «Yeni üyemiz yoldaş İvan.» diye tanıştırıldığım zaman yarım düzineye yakın tanıdık sima gülerek karşıladı beni.

Ullstein'larla alâkam kesildiğine göre Parti üyesi olduğumu gizlememde de artık bir mana yoktu. Kızıl Blokta kendimi bütün varlığımla hücre hayatına adadım. Hücrenin yirmi kadar üyesi vardı ve haftada muntazaman bir veya iki kere toplanıyorduk. Bütün hücrelerde olduğu gibi bir üçgen tarafından idare olunuyorduk. Bunlar: Pol-Leiter (Politik lider), Org-Leiter (İdarî teşkilâtçı) ve Agit-Prop (Tahrik ve propaganda ile görevli üye) du. Politik liderimiz şimdi Berlin'de Sovyetlerin finanse ettikleri bir mecmuanın müdürü olan Alfred Kantorowicz idi. O zamanlar otuz yaşında, uzun boylu, çökük yanaklı, şaşı, müstakil bir gazeteci idi. Kritik ve denemeler yazardı. Aynı zamanda hiçbir zaman gün ışığına çıkamıyan «Novel of Our Time» ın yazarı da galiba o idi. Fevkalâde iyi kalbli bir yoldaş ve çok fedakâr bir arkadaşdı. Hem haysiyeti hem de hadiselerin neşeli tarafını görebilme kaabiliyeti vardı. Yegâne kusuru medenî cesaret sahibi olmayışıydı. Paris'deki muhacirlik seneleri boyunca arkadaş kaldık ve Parti'den ayrıldığım zaman yüzüme tükürmeyen tek insan o oldu. Şimdi Sovyet'lerin edebi kodamanlarından biridir. Burjuva kozmopolitliğinin, Neo-Kantian haydutluğun,

veya sadece liberal ahlâk bozukluğunun tuzağına düşmekten, temenni ederim ki masumiyeti ve uysallığı sayesinde kurtulur!

İdarî teşkilâtçımız olan Max Schröder de bundan elli sene evvel, ondokuz yaşında iken yazdığı değerli birkaç şiiri ile yazarlar sınıfına dahil olmuştu. Değerli bir kişiliğe sahip olduğu inkâr edilemezdi. Parti'ye olan derin bağlılığı kendi nefsinde hissettiği edebî, cinsî, maddî ve diğer bazı tahriklerin telâfisi içindi. Schröder, cana yakın, tipik bir Münih'li bohemdi.

Hücreye dahil oluşumdan kısa bir süre sonra, Agitprop vazifesi bana düştü. Halâ inanırım ki meydana getirdiğim birçok beyanname, Yakup'un keder verici dokunaklı sesine cidden sahipti.

Bu hücreden Sex - Pol'ün (Cinsi Politika Enstitüsü) kurucusu ve direktörü olan Dr. Wilhelm Reich'i çok canlı olarak hatırlarım. Malinowski'nin tesiri altında kalmış bir Freudian Marksistdi. «Function of the Orgasm» adlı bir kitap yayınlamıştır. Bu kitabında proleter'in cinsel tahrikinin politik şuurunun önüne geçtiği teorisini izah ediyordu. İşçi sınıfının ancak cinsi arzularının engelsiz serbest kalmasından sonra ihtilâli gerçekleştirecek kuvvete malik olabileceğini ve tarihi vazifesini idrak edebileceğini söylüyordu. Ona göre her şey sanıldığından çok daha basitti. Hitler'in zaferinden sonra Reich, Nazi zihniyetinin psikolojisi üzerinde çok parlak bir etüd yayınladı. Bunun Parti tarafından uygun görülmemesi Reich'i kötü bir duruma soktu. Bunun üzerine Parti ile olan alâkasını kesti. Şimdi Amerika'da ilmî araştırma enstitülerinden birinde müdürlük yapıyor.

Hücrede bundan başka; «The Mouse Trap» isimli bir tiyatroya mensup iki aktör, bir sigorta acentası, entellek-

tüel ihtirası çokaz olan birkaç kız, bizim sokaktaki manavın oğlu ve birkaç tane de işçi vardı.

Hücrenin faaliyetlerinin bir kısmı kanunî, bir kısmı gayrikanunî idi. Bütün toplantılarımız, ya Parti'nin mıntıka merkezince kabul olunduktan sonra politik liderimiz tarafından, yahut da doğrudan doğruya merkezden gelen birisi tarafından verilen politik bir konferans ile açılırdı. Bu konferansların maksadı, politik istikameti günün değişik hadise ve suallerine tatbik etmekti.

1932'nin ilkbahar ve yazında, memleketi arka arkaya sarsan zelzeleler gibi seçimler yapıldı. Bu seçimler sırasıyla Başkan seçimi, iki tane Reichtag seçimi ve «Prusya diet'i» için yapılan seçimlerdi. Sekiz ay müddetle ateşli propagandaların yapıldığı bu dört seçim de sivil harbin eşiğinde olan bir ülkede olmuştur. Bu kampanyalara biz, kapı kapı dolaşarak, halkın fikrini sorup, kendi bildirilerimizi ve Parti yayınlarını dağıtarak katıldık. Her önüne gelen kapıyı çalmak, işin en zahmetli tarafı idi. Bu işi umumiyetle herkesin evde olması lâzım gelen Pazar sabahları yapıyorduk. Kapı açılınca ayağımızı araya koyuyor, broşürleri verip, kapıyı açanı dostane bir şekilde hemen orada politik müzakereye davet ediyorduk. Sözün kısası Dünya ihtilâlini zerzavat satar gibi satmaya çalıştık. Gördüğümüz tepki umumiyetle soğuk hattâ zaman zaman tecavüzkâr oluyordu. Kapının suratıma çarpıldığı çok olmuştur, fakat hiçbir zaman kavga etmedim. Tanınmış Nazi'lerin kapılarını çalmamağa dikkat ediyorduk. Zaten bizim mahalle ve civarındaki Nazi'lerin çoğunu gayet iyi tanıyorduk. Elbette hücreler vasıtası ile onlar da bizleri tanıyorlardı. Şehir ve kasabası ile bütün Almanya bu mükemmel hücrelerin meydana getirdiği ağ ile örülmüştü. Halâ inanırım ki Moskova'dan gelen ani hareket ve sarsın-

tılar ağlarımızı karıştırıp, onları elimizden parçalayıp almasaydı, biz bu davayı kazanabilirdik. Fikir, fedakârlık, kitlelerin desteği her şeye sahiptik. Davayı kaybetmemizin sebebi bizlerin, tahminlerimizin hilafına balıkçı olmayıp, oltanın ucunda sallanan yem olmamızdır. Bunu idrak edememişdik, çünkü beynimiz, sanki kendi istek ve inancımızmışcasına yukarıdan gelen en saçma emirleri bile kabul etmeye alıştırılmıştı. Başkanlık için sosyalistlerle müşterek bir aday seçmeyi reddettik. Sosyalistler «Ehveni şerdir» diye Hitler'in karşısına Hindenburg'u çıkarınca, proleter oyların dağılıp Hitler'in hemen iktidara gelmesini sağlamaktan başka bir işe yaramayan Thalmann'ı namzet gösterdik. Oysa neticelerin de gösterdiği gibi Thalmann'ın bu seçimlerde hiçbir şansı yoktu ve olamazdı da. Namzet seçiminden evvel, öncülerimiz «ehveni şer» diye bir şey olamıyacağını, bunun felsefî, strateji ve taktiğe ait bir hile olduğunu ispatlayan bir konuşma yaptı. «Ehveni şer'in» Trotsky'ci, oyalayıcı ve karşı ihtilâlci bir düşünce olduğunu söyledi. Bundan böyle bu meş'um tabiri kullanana acımaya ve hattâ kin beslemeye başladık. Daha da ileri giderek bu tabirin şeytanî olduğuna inananlarımız bile vardı. İki bacağın birden kesilmesinin bir bacağı kurtarmaya çalışmaktan daha iyi olduğunu görememiştik. Ne yapalım, iman öyle bir şeydir ki, yalnız önüne çıkan dağları eritip aşmakla kalmaz, zamanında bir ringa balığının koşu atı olduğuna bile inandırır insanı.

Sadece düşüncelerimiz değil lisanımız bile yenilenmiş, değişmişti. Meselâ, «Ehveni şer», «İçten doğan» gibi tabirler yasaktı. «İçten doğan» yasaktı çünkü ihtilâlci sınıfın «İçten doğan» gösterileri, Trotsky'nin değişmez ihtilâl teorisinin bir parçası idi. Diğer bazı kelimeler ve tabirler ise pek revaçta idi. Burada komünistlerin meslekî argosunun,

«Meşakkatli kitleler» gibi aşikâr kelimelerinden bahsetmiyorum. «Müşahhas», «Tarikatçı», «Herostatik» gibi kelimeler her fırsatta kullanılıyordu. «Sorularınızı daha müşahhas bir şekilde sorunuz yoldaş.», «Sol tarikatçı bir havanız var.» gibi cümlelere çok alışılmıştı.

İnsanları, kelimeleri ve sevdikleri basma kalıp sözlerine bakarak, bu sayede hemen ayırt etmek mümkündü. Aynı şekilde komünistler kendilerini zaman zaman önceleri polise sonra da Gestapoya kelimeleri ile açığa vurmuşlardır. Gestaponun, aleyhinde hiçbir delil olmaksızın, gelişigüzel tutukladığı bir kız bilirim. Müşahhas kelimesi ile kendini açığa vurmuştur. Gestapo komiseri kızı sıkıntı ile yarım saat dinleyip, tam yanlış yere tutuklandığına kanaat getireceği sırada, kız o meş'um kelimeyi kullanmış, komiser kulaklarını dikerek, «O tabiri nereden öğrendin ?» diye sorunca o ana kadar soğukkanlılığını muhafaza eden kız şaşırmış ve yakayı ele vermişti.

Bizim edebî, artistik ve müzik zevklerimiz de aynı şekilde yenilenmiş ve değişmişti. Lenin bir yerde, bütün tarihi kitaplardan daha çok Balzac'ın romanlarından Fransa'yı öğrendiğini söylemiş. Bu sebebten, geçmişin diğer romancıları sadece, «Çürüyen cemiyetin meydana getirdiği bozuk değerleri» ortaya koyarken, Balzac bütün devirlerin en büyük yazarı olarak kabul ediliyordu.

Sanat cephesinde devrin önde giden pirensibi «İhtilâlci Dinamizm'di». İçinde dumanı tüten fabrika bacası veya traktör bulunmayan bir resim gerçeklerden kaçmış sayılıyordu. Öte yandan dinamizm sloganı kübist, ekspresyonist, veya diğer stiller için kâfi bir destek teşkil ediyordu. Birkaç sene sonra «İhtilâlci dinamizmin» yerini, «Sosyalist realizm» tutunca bu değişti. Bundan böyle bütün mo-

dern çalışmalar, tecrübeler, «Kapitalist çürümenin iğrenç bozukluğunu ifade eden burjuva eseri» olarak damgalandı.

O zamanlar müzik ve tiyatro sanatına koro, ifadenin en yüksek şekli olarak kabul ediliyordu. Çünkü bunlar, burjuva ferdiyetçiliğinin aksine müşterek bir yaklaşmayı aksettiriyordu. Tek ferde gelince bu da sahneden yok edilemiyeceğine göre stilize edilip, örnekleştirilecek ve şahsiyeti yok edilecekti.

Psikoloji geniş çapta basitleştirilmişti. Onlar için iki tane tahrik hissi vardı : sınıf farkı, ve cinsi arzu. Geri kalanlar, burjuva metafiziği yahut iktidar hırsı, «Rekabetli kapitalist ekonominin mahsulü» oluyordu.

Burjuva evliliği, aslında cemiyet tarafından tasvip edilen bir nevi fuhuştan başka birşey değildi. Fakat cinsi meselelerde laubalilik de aynı derecede kötü bir şeydi. Cinsi arzuya karşı tek doğru ve müşahhas tavır proleter ahlâkı idi. Buna göre çiftler evlenip birbirine sadık kalır ve proleter bebekler dünyaya getirirlerdi. Fakat öyle ise bunun burjuva ahlâkından farkı nedir ?

— Yoldaş, bu soru gösteriyor ki sen mantıken düşüneceğin yerde makineleşmiş bir şekilde düşünüyorsun. Bir polisin elindeki tabanca ile, ihtilâlin işçi sınıfından birinin elindeki tabanca arasında ne fark vardır sorusuna benzer bu soru. Bir polisin elindeki tabanca ile bir işçinin elindeki tabanca arasındaki fark şudur ki : polis idarî sınıfın bir uşağı, elindeki tabanca da bir zulüm aletidir. Halbuki aynı tabanca ihtilâlci bir işçinin elinde, ezilmiş kütlelerin kurtuluş aleti olur.

İşte burjuva ahlâkı ile proleter ahlâk arasındaki farkta aynen bunun gibidir. Kapitalist cemiyette evlilik mües-

sesesi burjuva bozukluğunun bir cephesi iken, sıhhatli bir proleter cemiyette aynı müessesenin mana ve maksadı mantıkî bir şekilde değişir.

— Şimdi anladın mı yoldaş, yoksa cevabımı daha müşahhas bir şekilde tekrar edeyim mi ?

Kelimeleri kullanma tarzındaki tekrarlar, tesirli bir sual sorup cevabında bütün suali tekrarlama tekniği, kalıplaşmış sıfatların kullanılması ve basit bir çare olarak kelimeleri tırnak içine alıp onlara kuvvetli veya müstehzi bir hava vermek ve böylece hakikatleri ortadan kaldırmak çabası (Trotsky'nin «İhtilâlci» geçmişi; «Liberal» basının «İnsaniyetçi» çağırıları, vs.) gibi hepsi Josef Djugashwili'nin rakipsiz üstadı olduğu bir stilden parçalardır. Ve bu, stil usandırıcılığından dolayı gayet ruhsuz ve kasvetli bir hava yaratmıştır.

Bu cins mantıkî safsataların sonunda, hakkında konuşulan veya yazılanın kız mı erkek mi olduğunu bilmezsin, ama tırnak içine alındığı takdirde hangisi olursa olsun inanmaya hazırsındır.

Sosyalistlerin aynı zamanda;

a) Esas düşmanın,

b) Tabiî müttefikin, olduğuna;

Sosyalist ve kapitalist memleketlerin;

a) Yanyana sulh içinde yaşayabileceklerine,

b) Yanyana sulh içinde yaşayamıyacaklarına ve Engels bir memlekette sosyalizm imkânsızdır diye yazdığı vakit tamamen tersini ima ettiğine inanmaya hazırsındır.

Daha ilerde zincirleme istidlâl metodu ile sizinle aynı fikirde olmayan birisini faşist yapmayı da öğrenirsiniz. Şöyle ki :

a) Aynı fikirde olmamakla Parti birliğini tehlikeye sokmuştur,

b) Parti birliğini tehlikeye sokmakla, faşist zaferine yardımcı olmuştur. Böylece,

c) Her ne kadar aslında faşist değilse de, gene de bir faşist ajanı gibi hareket etmiştir.

«Ajan», «Domakrasi», «Hürriyet» gibi kelimeler Parti lisanında, genellikle alışılan kullanılışlarından çok daha değişik manaya gelir. Ve bu lisanda dahi sık sık manalarını değiştirirler.

O devirlerde proleterlere rağbet göstermek, aydınları ise suistimal etmek Parti hayatının hususiyetlerinden biri idi. Bu hal orta sınıfa mensup bütün komünist aydınların fikri sabitlerinden ortaya çıkmış bir durumdu. Harekete, hakkımız olmamasına rağmen, müsamaha edildiği için dahildik. Bu, gece gündüz şuurumuza yerleştiriliyordu. Bize, Lenin söylediği için ve doktorlar, mühendisler, ilim adamları ve nefret edilen yabancı mütehassıslar olmadan, Rusya hiçbir şey yapamıyacağı için müsamaha ediliyordu. Ellerindeki işleri bitirmeden, yanlışlıkla gaz odasında can vermemeleri için, kollarına hususi kolbantları takılan, Üçüncü Reich devrindeki «Yararlı Yahudi'ler» kadar itimat ediliyor ve saygı görüyorduk. Parti'deki «Aryanlar» proleterlerdi ve Nazi'lerdeki Aryan nesli gibi bunlarda da ana, baba ve büyük babanın ismi Parti üyeliği için edilen müracatta kuvvetli bir rol oynuyor, altı ayda bir yapılan tasviyelerde de mühim bir unsur olarak kullanılıyordu. İdeal proleter, Rus fabrika işçileri, bunların içinde de en geçerlileri Leningrattaki Putilov işyerinde çalışanlarla, Bakû'deki petrol işçileri idi.

Okuduğumuz ve yazdığımız bütün kitaplarda ideal proleter her zaman geniş omuzlu, açık yüzlü, olarak ta-

rif edilirdi. Tam manası ile sınıf şuuruna müdrik, cinsi arzuları iyi bir şekilde kontrol edilmiş, kuvvetli ve sessiz, sıcak kanlı fakat lüzumu halinde merhametsiz olabilen, ayakları büyük, elleri nasırlı ve ihtilâl şarkılarını söyleyebilmesi için bariton bir sese sahipti. Komünist olmayan proleterler hakiki proleter değillerdi. Onlar ya ahmak proleter sınıfına, yahut da işçi aristokrasisine dahildiler.

Aydın sınıftan bir kişi, hiçbir zaman hakiki proleter olamazdı, fakat vazifesi, elinden geldiği kadar hakikiye yakın bir hale gelmekti. Bazıları bu başarıya ulaşabilmek için kravattan vaz geçer, bol süeterler giyer ve pis tırnaklarla dolaşmaya başlarlardı. Halbuki bu hal tasvip edilmiyor, sahtakârlık olarak kabul ediliyordu. En doğru yol bir çöpçünün anlıyamıyacağı şekilde yazmamak, konuşmamak ve her şeyden evvel düşünmemekti.

Bir geminin paniğe kapılan kazazedelerinin, eşyalarının çoğunu denize atmaları gibi, bütün bilgi torbamızda Djugashwili'nin, milletlerarası argosunu meydana getiren klişeleşmiş cümlelerden, basma kalıp kelimelerden ve marksist fikirlerin naklinden başka bir şey bırakmamıştık. Burjuva tahsili yapmış sözde selâhiyetli kişiler olmamız, bir problemi bir açıdan değil de birkaç açıdan tetkik edebilmemiz, ancak devamlı olarak kendimizi suçlu görmemize yarıyordu. Doğru ve basit fikirli olmak için çırpınıyorduk. Yoldaş İvan İvanovich'e biraz benzeyebilmek için ödeyeceğimiz ehemmiyetsiz fiyat, aydın benliğimizi hadım etmekti.

* * *

Biz hücredeki hayata dönelim.

Toplantılar daha evvel söylediğim gibi, o günkü politikamızı çizen bir veya iki politik konuşma ile açı-

lır, bunu pek garip şekildeki tartışmalar izlerdi. Çünkü, Parti bir problem üzerindeki hattı hareketi hakkında karar verdiği takdirde, herhangi bir tenkit, sabotaj olarak nitelendiriliyordu. Bu komünist disiplinin değiştirilmez ana kaidelerindendi. Prensipte tartışma ancak karardan evvel yapılabilirdi. Fakat kararlar zaten Parti alt kademelerindeki selâhiyetli kişilere danışılmadan alınıp, yukarıdan yapılan baskı ile kabul ettirildiği için, alınan kararda en ufak bir değişiklik yapmaya çalışmak veya karar hakkında bir fikir yürütmek imkânsızdı. Ayrıyeten liderler, kitlelerin haleti ruhiyesini ölçebilme vasıtlarından da yoksundular. İşte Alman Komünist Partisi'nin sloganlarından ikisi : «Ön saflar tartışma yeri değildir.», «Bir yerde bir komünist varsa, her zaman ön saftadır».

İşte bu sebepten tartışmalarımızda tam bir fikir birliği vardı. Üyeler birbiri ardı sıra kalkıp, ilk konuşmacının çizdiği tema üzerinde Djugarshwili'nin, münasip gördükleri cümlelerini ezberden okurlardı. Burada ezberden okurlardı demek pek de doğru değildir. Zira, konuşmada çizilen yolun doğruluğunu ispat etmek için, sadece kafamızı körü körüne işletmekle de kalmaz, aynı zamanda istenilen düşünce tarzına, zaten her zaman vakıf olduğumuzu kendi kendimize ispatlayacak daha eski fikirlerin izini bulmaya çalışırdık. Bu çalışmamızda umumiyetle muvaffak da olurduk. Prusya dieti için yapılacak seçimlerde Parti'nin esas sloganının, «Yedi milyon işsiz», veya «Kara gömleklilerin tehditleri» değil de, «Japon korsanlarının saldırısına karşı Çin proleterlerinin korunması» olduğunu duyduğum vakit çok şaşırmış olmam gerekir. Eğer şaşırdıysam da bunu şimdi hatırlamıyorum. Halbuki Alman işçi sınıfı için Sanghay'daki hadi-

selerin niçin Berlin'deki hadiselerden daha mühim olduğunu anlatan, gayet samimi ve belâgatli bir seçim beyannamesi yazdığımı gayet iyi hatırlar ve bu yüzden mahalle merkezinin sırtımı okşayışının verdiği memnuniyeti halâ elimde olmayarak hissederim.

Hücrenin proleter üyeleri konuşma boyunca, uykulu bir ifade ile otururlar ve aydınların o gün öne sürülen fikre karşı olmadıklarının izahını, gözlerinde güvensiz bir ifade ile dinlerlerdi. Biraz dürtüşmeden sonra içlerinden biri ayağa kalkarak, ilk konuşmacının bir kelimesini bile değiştirmeye lüzum görmeden, küstahça bir tavırla aynı sloganları tekrarlardı. Konuşması tam bir sesizlik içinde dinlenir, tasvip mırıltıları arasında yerine otururdu.

Konuşmalar bittikten sonra, esas konuşmacı da usule uygun olarak, bütün konuşmacılar arasında problemi en memnuniyet verici ve müşahhas bir şekilde Yoldaş X'in halletiğini söylerdi.

Daha evvel de söylediğim gibi, 1932 yazı bir intikal devresi idi. Parti yer altına girmeye hazırlanırken, kadrosunu yeni baştan guruplara ayırıyordu. Bir gece içinde meşruiyetimizi kaydedebilirdik. Bu tehlikeli an için her şeyin hazır olması lâzımdı. Kanun dışı hale geldiğimiz an bütün Parti hücreleri faaliyetlerini durduracaklar, onların yerini, «Beşli gurup» adı verilen ve memleketin daha şimdiden sathına yayılmış yeni bir gurup alacaktı. On ilâ otuz yoldaşın üye olduğu hücreler yer altı faaliyeti için geniş olup, tahrikle vazifelendirilmiş ajanlarla, muhpirlere zahmetsiz muvaffakiyetler kazandırabilirdi. Kadronun beşli guruplara indirilmesi, ademi merkeziyet teşkilâtının kurulması ve tehlikenin uygun bir şekilde azalması demekti. Diğer dört kişinin kimlik ve adreslerini, sa-

dece gurubun başı olan bilebilecek ve Parti hiyerarşisinde kendinden sonra gelen bir üst kademe ile ancak onun teması olabilecekti. Tevkif edildiği takdirde de sadece gurubundaki dört kişi ile temas ettiği şahsiyeti ele verecekti.

Bu yüzden, daha hücre faaliyetleri devam ederken her bir üye gizlice beşli guruplara bölüştürülmüştü. Bir gurubun diğer guruptaki kişilerden haberi olmaması lâzımdı. Aslında hepimiz birbirine komşu olduğumuz için, hangi gurubun kimin evinde toplandığını gayet iyi biliyorduk.

Reichtag'ın yandığı gece, Göring Komünist Parti'ye ölüm kararını verince, büyük bir ihtimamla hazırlanmış olan guruplar etrafa dağılıp bütün memleketi sardılar. Liderlerimizin fesatçılıktaki hünerlerine hayran kalmıştık.

Hepimiz ihtilâl tekniği ve sivil harp hakkında birçok kitap okumuş olmamıza rağmen, tenkit etme hassamız öylesine uyuşmuştu ki, hiçbirimiz bu tertibin felâketimizin sebebi olacağım anlıyamadık. Ademi merkeziyet usulü ile küçük gurupları uzun süreli bir yer altı hayatına hazırlamak demek, liderlerimizin, Nazi zaferinin kaçınılmaz olduğunu kabul etmeleri demekti. Kadronun küçük parçalara bölünmesi, Parti'nin, Hitler'in iktidara gelmesine açık ve silâhla karşı koymaya niyeti olmayıp, dağınık, önemsiz hadiseler yaratmakla yetinmesi manasına gelirdi. Oysa, bu teşkilâtın alelâde fertleri olan bizlerin bu durumdan hiç haberi yoktu. 1932'nin o uzun yazı boyunca Nazi'lerle çarpıştık. Berlin'de bir veya iki ölü olmayan bir tek gün geçmemiştir. Esas çarpışma alanı işçi sınıfı mahallesinin, dumanlı küçük meyhaneleri idi. Bunların bazılarında Nazi'ler, bazılarında da ibizler buluşurduk. Yanlış meyhaneye girmek düşman hattına atılmak demek-

ti. Zaman zaman Nazi'ler buluşma yerlerimizden birini, klâsik Chicago usulu talan ederlerdi. Bir gurup SA askeri, arabayla meyhanenin önünden, camdan içeri ateş ederek yavaşça geçer, sonra da son sür'at hadise mahallinden uzaklaşırdı. Bizim Nazi'lere nazaran çok daha az arabamız vardı ve genellikle misilleme, ya çalınmış, yahut da sempatizanlardan ödünç alınmış arabalardan yapılırdı. Bu gibi işleri yapanlar RFB azalarıydı. (Komünist Harp Mütekaitleri Cemiyeti) Benim arabam, bazan ömrümde ilk defa gördüğüm yoldaşlar tarafından ödünç alınır, birkaç saat sonra da hiçbir izahat verilmeden ve istenmeden iade edilirdi. 509 model, küçük kırmızı bir Fiat araba idi. Bu türlü maksatlar için elverişli olmamasına rağmen bizim hücrede arabası olan tek kişi bendim. Burjuva geçmişimin son yadigârı proleter ihtilâle yardım ediyordu.

Zamanın yarısından çoğunu bu araba ile değişik işler peşinde koşarak geçiriyordum. Broşür ve beyanname dağıtmak, numaraları bildirilmiş bazı Nazi arabalarını takip etmek ve emniyet refakatçiliği yapmak, aldığım görevlerin arasında idi. Hatta bir seferinde, kocaman bir teksir makinesini istasyondan alıp bir manav dükkanının altındaki bodruma götürmek zorunda kalmıştım.

Gerilla gösterileri için arabayı almaya gelen RFB'nin adamları çoğu zaman, Berlin'in caniler tabakasından korkunç tiplerdi. Gelecekleri, mahalle merkezinden bir telefonla veya şifahi bir mesajla bildirilen bu adamların ikinci defa gelmeleri çok nadirdir. Bazan, tehlikesi olmayan vazifelerde şoför olmam için emir gelirdi. Olup bitenleri anlamak için bazı Nazi meyhanelerinin önünden yavaşça geçerdik. Bazan, Nazi kampındaki habercimizin, olması muhtemel bir saldırıyı haber vermesi üzerine, kendi mey-

hanelerimizden birini muhafaza için etrafında dolaşırdık. Bu pek tatsız bir işti. Arabayı durdurur, ışıkları kapatır, motoru işletirdik. Bir arabanın yaklaştığını görünce yolcularım silâhlarının emniyet sürgünlerini açar başımı iyice eğmemi nazikçe tavsiye ederlerdi. Fakat hiçbir zaman silâh atışına rastlamadım.

Bir sefer arabamı almaya gelen RFB adamları evden çıkmadan evvel kılıklarını değiştirerek bıyık ve gözlük taktılar, siyah ceket ve melon şapka giydiler, Giderlerken camdan arkalarından baktım. Küçük kırmızı arabamın içinde pek komik görünen bu dört siyah ceketli adamın, cenaze merasimine gider gibi bir halleri vardı. Dört, beş saat sonra geri gelip normal kıyafetlerini giydiler ve sessizce elimi sıkıp gittiler. Bir hadise sırasında polis tarafından arabamın numarası alındığı takdirde, arabamın çalındığını, sonra da ıssız bir yolda bulunduğunu söylememi daha evvelden tenbih etmişlerdi.

Zaman zaman, Nazi'lerin diğer meşhur komünist yataklarına yaptıkları gibi bizim Kızıl Bloka da saldıracakları söylentileri dolaşırdı etrafta. Bunun üzerine bir yandan biz tetikte beklerken bazı RFB adamları da nöbet tutmak için gelirlerdi.

Böyle nazik bir gün benim küçücük dairemde otuz kişi bütün gece nöbet tuttuk. Hepimizde silâh, demir çubuklar ve lâstik sopalar vardı. Bu hadise arkadaşım Ernst'in Viyana'dan geldiği güne rastladı. Kendisi gayet nazik, sıkılgan tavırlı, keskin bir zekâya sahip bir ilim adamı idi. Dairem sigara dumanından gözükmüyordu. İnsanlar yatağın üstünde, yerde, mutfakta, eşikte; sopaların, bira şişelerinin ve çubukların arasında oturuyor veya uyuyorlardı. Sokak nöbeti bana geldiği vakit Ernst'i de

yanıma aldım. «Bütün bu romantik haydutluk da ne demek oluyor ? » diye sordu. Ona olanları anlattım, «İhtilâlin hazırlanmasına yardım ediyorum.» dedim. «Öyle gözükmüyor, ihtilâllerin nasıl hazırlanıldığını da bilmiyorum, ama yukarıdaki sahne, bana yenik bir ordunun dağılmış askerlerini hatırlattı.» dedi.

Haklıydı, biz kendimizi ihtilâlin öncüleri olarak görüyorduk, halbuki çürümüş işçi hareketinin artçılarıydık. Nitekim birkaç hafta sonra Von Papen hükümet darbesi yaptı. Bir yüzbaşı ve sekiz adam, Sosyalist Prusya Hükümetini yerlerinden kovdular ve Sosyalist Parti'si sekiz milyon taraftarı ile hiçbir şey yapamadı. Sosyalistlerin hakim olduğu sendikalar protesto için bir grev çağrısında bile bulunmadılar. Bir sene evvel aynı Prusya Hükümetine karşı, Nazi'lerle birleşen ve her zaman işçi sınıfının asıl düşmanının sosyalistler olduğunu söyleyen, biz komünistler, derhal bir genel grev çağrısında bulunduk. Bütün Almanya'da bu çağrıya kimse kulak asmadı. Bütün sözlerimiz, para enflasyonu gibi idi ve halk kütlelerine hiçbir mana ifade etmiyordu. Onun içindir ki Hitler'le daha savaşa girmeden davayı ve savaşı kaybetmiştik.

20 Temmuz 1932'den sonra, bizden gayri herkesce açıkça bilinen şey : Avrupa'daki komünist Partiler içinde en kuvvetlisi olan KPD'nin, hadım edilmiş bir dev olup, bütün övünme ve kabadayılığının, kaybolan erkekliğini örtbas etmek için olduğu idi.

Akim kalmış genel grevin ertesi günü, Parti yayınları büyük bir zafer elde edildiğini iddia ediyorlardı. Sosyalistlerin faaliyetsizlikleri karşısında grev çağrısında bulunmakla Partimiz, kat'i olarak sosyal faşist liderlerin maskelerini düşürüp, hainliklerini ortaya çıkartmıştı.

Birkaç ay sonra artık her şeyin bittiğini anlamaya başladık. Sıkıntılı zamanlar için olan hazırlığımızın ve senelerce fesatçı bir eğitime tabi tutulmamızın faydasızlığını birkaç saat içinde görmüştük. Dev bir karnaval canavarı gibi yere düştükten sonra üzerimizden gelip geçmişlerdi. Parti'nin lideri Thalmann ve teğmenlerinin çoğu dikkatle hazırlanılmış saklanma yerlerinde bulunmuşlar, ilk birkaç gün içinde de tevkif edilmişlerdi. Merkez komite de vatanı terk etmişti.

Komintern mesuliyetlerini ancak, Hitler'in iktidara gelmesinden, Thalmann'ın hapse girip binlerce Parti üyesinin öldürülmesinden ve onbinlercesinin de toplama kamplarına gitmesinden sonra fark edebilmişti.

Diğer memleketlerdeki Parti mahkemeleri ve Rusya'daki GPU «İçimizdeki Düşman» hakkında insafsız hükmünü vermişti : Sosyalist Parti Alman işçi sınıfının bir numaralı düşmanı idi ve Komünist Parti hezimete uğramamış sadece strateji bakımından geri çekilmişti.

Geçmişin hatıralarımızı romantikleştirmesi bir kaidedir. Fakat ne zaman ki kötü bir alışkanlıktan vazgeçersiniz, yahut bir arkadaşınız tarafından ihanete uğrarsınız o vakit bu mekanizma tamamen aksi bir istikamette işlemeye başlar. İlk tecrübe nihai gerçeğin ışığı altında masumiyetini kaybeder ve hafızaya lekeli ve küflü bir şekilde yer eder. Bu sayfalarda geçirdiğim tecrübeleri ilk anlarındaki ruh haleti içinde anlatmaya gayret ettim ve biliyorum ki muvaffak olamadım. İstemiyerek de olsa; istihza, hırs ve hicap zaman zaman araya girdi.

Bir vakitlerin ihtirası artık aldatıcı bir hale giriyor; vicdanî katiyet, uyuşturucu maddelere düşkün kimselerin bulanık dünyasındaymış gibi gözüküyordu. Hafızanın

vaktiyle müsadere edilmiş yerinin etrafında tel örgülerin gölgesi duruyordu. Büyük serabın peşine düşmüş ve onun tarafından hem ahlâken, hem de ilmen iğfal edilmiş olan kişiler, ya tamamen ters alışkanlıklara tutulurlar, yahut da hayatları boyunca iş başında kalmaya mecbur olurlar.

«Bazıları ise, katledilmiş arkadaşlarının gezen mezarlarıdır, onların kefenlerini bayraklarıymış gibi taşırlar».

1932 yazının sonlarında Sovyet vizem en nihayet verildi. «Milletlerarası İhtilâlci Yazarlar Teşkilâtın'dan» aldığım bir davetiye ile vizeyi ele geçirmeye muvaffak oldum. Rusya'yı gezip hakkında bir kitap yazmam için çağırıyorlardı. «Burjuva gözü ile Sovyet Diyarı» ismini taşıyacak olan kitabın mevzuu, Mr. K isminde Sovyet aleyhtarı bir gazetecinin birinci beş yıllık plân devresinde meydana gelen sosyalist kalkınmanın sonuçlarını görüp, yavaş yavaş fikrini değiştirerek, sonunda yoldaş «K» olmasıydı.

Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesinden altı ay evvel Rusya'ya hareket ettim. Yanımda, Moskova'daki Agitprop'un (EKKİ - Executive Committee of the Communist İnternational) başı yoldaş Gopner'e verilmek üzere bir tavsiye mektubu vardı. Buna karşılık EKKİ bütün Sovyet otoritelerine birer mektup yazarak, «Almanya'nın ihtilâlci proleter yazarlarının bir delegesi olarak» vazifemi yerine getirmem için yardımlarını esirgememelerini bildirdi. Sovyet Rusya'da bu çeşit bir mektup resmi emir sayılır. Nitekim, bu mektup bütün memleketi, rehberim olmadan, sıkıntısız bir şekilde dolaşmama, sıraya girmeden tren bileti almama, hükümetin misafirhanelerinde kalmama ve memurlar için ayrılan yemekhanelerde yemek yememe vesile oldu. Daha sonra, Rusya'da kalma sürem bitip de elimde birkaç bin ruble kalınca seyahatlerimin mas-

raflarını ödemem için de gene aynı mektuptan faydalandım. Mektubun iş görme usulü şöyle idi :

Bir taşra başkentine geldiğim zaman, diyelim ki Tiflis'e, oranın mahallî yazarlar Federasyonuna gidip Komintern'in mektubunu gösteriyordum. Federasyonun sekreteri bunun üzerine şehrin Parti liderleri ve ileri gelen zevatı ile mutad toplantı ve davetleri ayarlıyor, bir kişiyi de bana yardımcı olması için görevlendiriyor, mahallî edebi mecmuanın müdürü ve devlet yayın tröstünün direktörü ile temas kurmama yardımcı oluyordu.

Mecmuanın müdürü senelerdir en çok istediği şeyin benim bir hikâyemi basmak olduğunu söylüyordu. Almanya'da bir müddet evvel yayınlanmış olan bir hikâyemin kopyasını kendisine veriyordum. Aynı gün otelime iki veya üç bin rublelik bir çek gönderilirdi. Devlet yayın tröstünün direktörü yazacağım kitabın kendi dillerinde yayınlanma imtiyazını da isterdi. Basılmış bir anlaşma sureti imzalar ve üç veya dört bin rublelik bir çek daha alırdım. (O vakitler bir işçinin ortalama aylık ücreti 130 ruble idi) Böylece aynı küçük hikâyemi Leningrat'dan Taşkent'e kadar sekiz veya on değişik edebî mecmuaya sattım. Ve daha yazılmamış kitabımın Rusça, Almanca, Ukraynaca, Ermenice, Gürcüce yayın haklarının küçük bir servet tutan ücretini peşin olarak aldım.

Diğer bütün yazarlar gibi ben de bu işleri resmî himaye ile yaptığım için, Sovyet Rusya'nın yazarlar cenneti olduğuna, bütün kalbimle inanıyor, dünyanın başka hiç bir yerinde yaratıcı sanatkârın maddî bakımdan böylesine iyi tatmin edilip, bu kadar itibar görebileceğini kabul etmiyordum.

İnsan karekterinin malûm olan zayıflığından ötürü ben de benimle yapılan konturatların ve verilen peşin paraların, esas sebebinin ne olduğunu anlamaksızın, edebî şöhretimin kudretinden dolayı olduğunu sanmaktaydım.

Oysa o vakitler daha bir tek kitap basmamıştım. Yazılmamış bir kitaba ve okumadıkları bir hikâyeye bu kadar peşin para verenlerin hepsine ismim çok yabancı idi. Ama onlar talimata göre hareket eden sivil memurlardı. Bütün yayınların devlet elinden idare edildiği bir memlekette, müdürler, neşriyatçılar ve edebî kritikler amme hizmetinin birer parçası olurlar. Neşriyatçılar bir yazarın yeni kitabını büyük puntolar halinde basarak, veya eski eserlerini paçavraya çevirerek, kritikler, yeni bir Tolstoy diye bahsederek veyahut ayartılmış bir kozmopolit mahlûk gibi göstererek, aldıkları emirlere göre bir yazar yaratırlar veya yok ederler. Bir iki aylık kısa bir fasıla ile her ikisini de söyledikleri olur.

Ziyarete gelmiş vasat bir yabancı yazarın bütün bunlar hakkında çok az bilgisi vardır. İçgüdüsüyle birazını sezse bile kendine olan güveni bunu unutturur. Davetlerde ve partilerde karşılaştığı kimselerin eserlerini ezbere bildiğini görür, bu fırsat münasebetiyle, bu kişilerin bilhassa eğitildiklerini anlaması için kendini incitmekten zevk alması lâzımdır. «Devlet Yayın Tröstü Merkezi» ilk çıkacak kitabı için bir konturat teklif ederek, 150,000 adet üzerinden hissesini de içine alan bir avans verir. Şerefli misafir eğer çok dürüstse, kızararak, çok meşhur Avrupa'lı yazarların tahminî satış adetlerine göre hesap edilmiş hisse ücretlerinin, bundan hemen hemen on beş kat daha aşağı olduğundan bahseder. Direktör de gülümseyerek onun kapitalist neşriyatçıların usulü olduğunu söyler. Di-

rektöre göre Sovyetler Birliğinde bütün basımevleri halkındır ve vasat bir Sovyet vatandaşı, vasat bir Amerikan vatandaşından % 231.57 daha çok kitap satın alır. İkinci beş yıllık plân sonunda bu rakkam % 365'e çıkacaktır. Onun için Sovyetler Birliğindeki şerefli yazarların, kapitalist ülkelerdeki gibi bodrumlarda değil, kendine ait bir banyosu olan iki odalı dairelerde yaşaması gayet normaldir. Ziyaretçimiz, bodrumda yaşadığından şüphelenildiği için biraz rahatsız olur, fakat bunun küçük burjuva gururu olduğuna kendini hemen inandırır. Konturatı imzalar ve birkaç gün sonra memleketine döner. Tabiî ki orada da dünyanın hiçbir yerinde sanatkârlara, Rusya'daki kadar itibar edilmediğinden falan filan bahsedecektir.

Yabancı paraya çevrilemediği için rublelerini yanında çıkartamaz, fakat kıymetli Buhara halıları satın alıp, geri kalan parasını da Moskova'daki Devlet Bankasına yatırır. Sosyalist bir memlekette parası olduğunu bilmek kendisine huzur vermek için kâfidir. Hattâ bazı istisnai hallerde «Devlet Yayın Tröstü» yazarın parasının bir kısmını bankadan çekerek aydan aya kendi memleketine göndermeye muktedirdir. Fransa'da sürgün yaşayan iki meşhur Alman yazarı tanırım ki bir tanesinin Rusya'da hiç kitabı basılmamış olmasına rağmen bu nevi çekler her ay bankasına gelmiştir. Bu iki yazar da bozulmuş demokratik rejimin heyecanlı ve parlak tenkitçileri idiler, Sovyet rejimi hakkında da en ufak bir tenkitte bulunmamışlardır. Rüşvet aldılar demek istemiyorum; böyle kaba hileler bizi alâkadar etmez, fakat kapitalist dünyada yayıncılar, kitabın sattığı müddetçe içinde yazılanların tek kelimesine bile aldırmazlarken, Sovyet Rusya'dakiler, hür olduğunu iddia etikleri memleketleri hakkındaki en ufak bir tenkide tahammül gösteremezler.

Rusya hakikaten sanatkârların cennetidir. Öyle bir cennet ki, yasak ağaçlar, alevli kılıçları olan uzun gagalı melekler tarafından korunur.

★★★

Sovyetler Birliğinde, yarısında seyahat ederek, yarısında da Kharkov ve Moskova'da kitabımı yazarak bir sene kaldım. Kitabın Almanca nüshası Kharkov'da değişik bir isim altında gerçekten basıldı. Rusça, Ermenice vs. nüshaları bildiğim kadarı ile hiç bir zaman gün ışığına çıkamadı.

Seyahatim sırasında Volga üstündeki endüstri merkezlerinden geçtim. Sonra güneye, Ukrayna üzerinden Kafkas ötesi Cumhuriyet'lerine, oradan Bakû'ye gittim. Daha sonra Hazar üzerinden Orta Asya Cumhuriyet'lerine gelip Afgan sınırına kadar uzandım. En sonunda da Taşkent yolu ile Kazakistan'ı geçip tekrar Moskova'ya geldim. Gördüklerim ve çektiklerim bende bir şok tesiri yaptı. Fakat sonraları ortaya çıkan bir şok tesiri idi bu. Parti eğitimim, şuurumu, ihtimamla hazırlanan şok emici tamponlar ve esnek müdafaa usulleri ile gayet iyi teçhiz etmişti. Gördüğüm ve duyduğum şeyler otomatik olarak, önceden düşünülüp kabul edilen örneklere uygun bir hale geliyordu.

Ruşça'yı rahat bir şekilde konuşuyordum. Fakat, yalnız seyahat etmeme rağmen, resmî münasebetlerimden başka zamanlar konuşma imkânı bulamıyordum. Alelâde Sovyet vatandaşı, bir yabancı ile konuşurken görülmenin, bir cüzzamlıya dokunmak kadar tehlikeli olduğunu gayet iyi biliyordu. Lokanta ve tren vagonlarında benimle konuşanlar da Pravda makalelerinden ezbere cümleler söylüyorlardı. O zamanlar bütün bunları takdir etmiştim. Bolşevik uyanıklılığının ve ihtilâl disiplininin sıhatli emareleri idi bunlar.

1932-33 açlığının Ukrayna'daki dehşet verici tahriplerini görüp, sefil kıyafetteki ailelerin, tren istasyonlarındaki yalvarmalarına şahit oldum. Kadınlar, şişedeki düşük çocuklara benzeyen, şiş karınlı, çöp kollu, koca kafalı aç yavrularını kompartıman pencerelerine uzatıyorlardı. İhtiyarların soğuktan donmuş ve artık muhakkak ki hissetmiyen ayak parmakları, paramparça olmuş terliklerinden dışarıya çıkmıştı. Bunların, toprağın birleştirilmesine karşı gelen «Kulak'lar» olduklarını söylediler, ben de bu izahatı kabul ettim. Demek ki bunlar dilenmeyi çalışmaya tercih eden insanlık düşmanları idiler. Kharkov'daki Otel Regina'da, hizmetçi odamı düzeltirken açlıktan bayılınca, Müdür, kadının köyden yeni geldiğini, teknik bir aksaklık yüzünden yemek kartını daha alamadığını söyledi. Bu teknik aksaklığı da kabul etmekte en ufak bir endişe göstermedim.

Sokaklardaki, tramvay ve tren istasyonlarındaki kalabalığın cansızlığı, koca bir endüstri şehrini geniş bir sefalet sahası haline sokan inanılmaz iskân şartları, (Gerilmiş iplerden sarkan çarşaflarla ayrılmış bir odada yaşayan iki veya üç çift.) Kooperatifler tarafından dağıtılan açlık tayınları, serbest pazarda bir kilo yağın, vasat bir işçinin aylık kazancına, veya bir çift pabucun, yine bir işçinin iki aylık kazancına eşit olduğu hakikatlerini görünce bu hayat tarzının ilkelliğine şaşmaktan kendimi alamadım. Fakat hadiseleri, görünüşlerine göre statik bir şekilde değerlendirmeyip, dinamik bir şekilde değerlendirmesini öğrenmiştim. Evet hayat standardı düşüktü, ama Çar rejiminde bundan daha mı iyi idi sanki. Kapitalist ülkelerde işçi sınıfının durumu Sovyetler Birliğindekilerden daha iyi idi, fakat böyle statik mukayeseler olumlu sonuçlar veremezdi ki. Zira Rusya'da şartlar durmadan düzelirken, oralarda bozuluyordu. İkinci beş yıllık plânın sonun-

da her iki tarafın da şartları bir olacaktı. Fakat o zamana kadar yapılan mukayeseler Sovyet halkı üzerinde kötü tesirler yapacaktı. Buna göre sadece açlığın kaçınılmaz bir şey olduğunu söylemekle yetinmeyip, yabancı seyahatler, gazete ve kitaplar üzerine konan yasakların da lüzumunu müdafaa etmek gerekiyordu. Bütün bu mantık silsilesi beni, kapitalist dünyanın hayat şartları hakkında da hakikatten uzak beyana ve kapitalist cemiyetin doğru olmayan acayip ve gülünç bir tasvirini yapmaya zorluyordu. Fakat verdiğim konferanslardan sonra sorulan sorular başlangıçta beni hayli müşkül durumlarda bırakıyordu. Sorulan soruların arasında şunlar da vardı : «Burjuva basınını terk ettiginiz zaman yemek vesikanız hemen elinizden alındı mı ? Ve odanızdan hemen mi dışarı atıldınız ?», «Fransız işçi ailesinin açlıktan dolayı günlük ölüm averajı ne kadardır ? a) Şehirde, b) Köyde», «Batıdaki yoldaşlarımız işçi sınıfının düşmanı olan, kapitalist veya sosyal faşistlerin, beraber hazırladıkları müdahele harbini, geçici olarak bertaraf etmeye nasıl muvaffak oldular ? » Sorular her zaman özenerek Djugashwili'vari hazırlanıyordu. Bir müddet sonra bunları gayet normal bulmaya başladım. Sorularda her zaman az da olsa bir hakikat payı vardı. Tabiî ki bu kabul edilen propaganda tekniğine göre ya mübalağa ediliyor, yahut da basitleştiriliyordu. Propaganda, düşman bir dünya tarafından sarılmış Sovyetler Birliğinin idamesi için zaruri idi. Lüzumlu yalan, lüzumlu iftira, kitleleri hata yapmaktan kurtaracak silahlardı.

Bunların hepsi uzaktan bakılınca çok dehşet verici gözükürler, halbuki tek hatlı bir yolun üzerinde gidilirken o kadar kolay kabul edilirler ki. Orta çağ kiliselerinde, Bizansta ve birçok tarikatlarda bu aynı şekilde olmuştur. Esrarkeşin zihnindeki dünyayı, bu sihirli havaya

girmemiş ve harikâlar diyarında kendi kendine oyun oynamamış olan bir yabancıya anlatmak çok zordur.

Rusya'dan 1933 yılının sonbaharında ayrıldım ve 1938 ilkbaharına kadar Parti'de daha 4-5 sene kaldım. Halbuki imanım çok sarsılmıştı. Fakat esnek şok emicileri sayesinde uğradığım sükûtu hayalin ve zararın farkına çok ağır varabiliyordum. Bazı dış hadiseler ve makûl karşıladığım olaylar parti hayatını bir süre daha uzatmıştı.

Bunların içinde en önemlisi 1934'de yapılan Komintern'in yedinci kongresidir. Bu kongrede, aynı liderler tarafından tatbik edilmesine rağmen, eskisini tamamen inkâr eden yeni bir politika benimsenmişti. Sınıf çatışmalarını ve proleter diktatörlüğü tavsiye eden bütün ihtilâl sloganları bu kongrede ortadan kaldırılarak, yerine yepyeni bir çehre ile, «Faşizme karşı ve sulh için halk cephesi» çıktı. Sosyalist, katolik, muhafazakâr, milliyetçi her kim olursa olsun, bütün iyi niyetli insanlara kapılar açılacaktı. Bir zamanlar şiddet ve ihtilâl taraftarı olduğumuz artık, mürteci harp esnafı tarafından bize atılan bir iftiradan başka bir şey değildi. Öyle olmuştu ki kendimizden «Bolşevikler» hatta «Komünistler» diye bile bahsetmiyorduk. (Parti'de bu kelimenin açık olarak kullanılmasına muhalefet ediliyordu) Bizler sadece demokrasinin müdafii olan basit, namuslu, sulhsever anti-faşistlerdik.

1935 yılında Paris'te yapılan Bastil gününde eski Komünist Parti lideri Marcel Cachin, binlerce kişinin çılgınca alkışları arasında, o alçak sosyal-faşist Leon Blum'a sarılarak her iki yanağından da öptü. Halkın yarısı ağlarken diğer yarısı da «İnternational» ve «Marseillaise»'i söylüyordu. İşçi sınıfı en nihayet tekrar birleşmişti. 1936 seçimlerinde Fransa ve İspanya'da «Halk Cepheleri» büyük zaferler kazandılar.

Bütün bunlar Sovyet dış politikasındaki değişikliklerin tabiî neticesi idi. Rusya Milletler Cemiyetine dahil olmuş, Litvinov hattı zafer kazanmış, Fransa ve Çekoslavakya ile andlaşma müzakerelerine başlanılmıştı. Tekrar maziye bakarken, insanın «Halk Cephesi» hakkındaki hatıraları, bu iyi çehrenin altındaki riyakârlık ve acı akibet yüzünden lekeleniyor. Fakat, şurası muhakkak ki, yaşadığı müddetçe, Halk Cephesi, bir kitle hareketi olarak gayet kuvvetli ve çekici olmuştur. Benim içinse, Parti ile ikinci bir balayı günleri idi o günler.

Hitler'in ben Rusya'da iken iktidara gelmiş olmasından dolayı, 1933 yılında ben de Paris'te sürgün hayatı yaşayan arkadaşlarıma katıldım. Gestapo tarafından tutuklananlardan gayri bütün Kızıl Blok, şimdi Paris'in solcu muhitindeki, küçük otellerde bir araya gelmişlerdi. Bundan sonraki beş senenin benim için yegâne mükâfatı, hareketli politik faaliyetlerde bulunduğum açlık seneleri oluşu idi. Bu devrenin bütün ağırlığı, Batı Avrupa ve Almanya'da Agitprop'un başı olan Willi Münzenberg'in etrafında dönüyordu. Proleter asıllı, kısa ve tıknaz olan bu zatın çok çekici bir şahsiyeti ve büyüleyici bir ikna kaabiliyeti vardı. Komintern'den benden altı ay sonra 1938'de ayrıldı. 1940 yazında da dehşetli ve esrarengiz bir şekilde öldürüldü. Katiller her zamanki gibi meçhul kaldı ve hep aynı noktayı gösteren dolaylı birkaç ip ucundan başka bir şey bulunamadı.

Willi beynelmilel faşist aleyhtarı hareketin kızıl başkanı idi. 1933'de Londra ve Paris'te, üçüncü Reich'de meydana gelen canavarca olayları ilk defa o açıkladı dünyaya. Bundan başka bir de kahverengi kitaplar serisi gelir ki hiçbirinde ismi çıkmamasına rağmen bu beyanname ve mülteci gazetelerinin maddî ve manevî idarecisi o idi. Si-

hirbazın şapkasından tavşan çıkarması gibi durmadan beynelmilel komiteler, kongreler ve hareketler meydana getirmiştir. «Faşizmin kurbanlarını kurtarma komitesi», «Uyanıklık ve demokratik kontrol komiteleri», «Milletlerarası gençlik kogreleri» bunlardan bir kaçıdır. Bu her teşekkülün idareci veya savunucuları, İngiliz düşeslerinden, Amerikan yazarlarına ve Fransız âlimlerine kadar gayet saygı değer kişilerdi. Bunlardan çoğunun Münzenberg'in ismini hiç duymadığı bir yana, Komintern'in Göbels tarafından uydurulmuş bir yalan olduğu kanaatına sahip olanlar bile vardı aralarında.

Yedinci kongrenin kararı ile umumi harekâtta ki değişiklikten ve Halk Cephesinin gözden düşmesinden sonra, Willi'nin teşebbüsleri baş döndürücü bir hal aldı. Barbusse'un başkanlığında sulh için ve faşizme karşı bir komite meydana getirdi, Kültürün korunması için yazarlar teşkilâtı, İspanya'ya müdahele etmeme andlaşmasının ihlâl edilen maddeleri hakkında bir soruşturma kurulu ve daha birçok memleketlerde meydana gelen bir sürü teşkilâtın hepsi Willi'nin sayesinde idi. Büyük ve nüfuzlu propagandacılığının yanında, en az kominterndeki yerlerini tutabilmek için hiçbir şeyden çekinmeyen zehirlenmiş entrikacılar kadar da vicdansızdı. Eğer bir gün Willi Münzenberg'in biografisi yazılacak olursa, muhakak ki iki savaş arasındaki devrin ehemmiyetli bir vesikası olacaktır.

Ben Willi ile Paris'teki ilk günlerimde, Reichstag duruşmaları sırasında ve kahverengi kitaplar devrinde çalıştım. Sonra tekrar İspanya harbi sırasında beraber olduk. En sonunda da 1938 yılında, o Komintern'den ayrıldıktan sonra «Die Zukunft» isimli anti-nazi ve Stalin aleyhtarı bir gazete çıkardık.

Bu arada gazetecilik yaptığım da oluyordu. Saar referandumu kampanyasında Parti için bir mizah dergisi çıkardım. Çok hafif meşrep olduğu iddiası ile daha ilk sayısında kapatıldı. Bir ara Almanya'daki komünist yer altı işçilerinin çocukları için açılmış yuvanın idarecileri arasında bulundum. Daha sonra Sovyetlerin, İsviçre'deki askerî haber alma teşkilâtlarının başı olan ve İkinci Dünya Savaşından sonra ortadan kaldırılan Alex Rado'nun yönettiği bir haber ajansında vazife aldım. En nihayet faşizmi tetkik enstitüsü olan İNFA'da idareci olarak ateşli, mesut ve aç bir sene geçirdim. İNFA Komintern tarafından finanse edilmeyip, kontrol edilen ve Parti üyeleri tarafından işletilen anti-faşist bir arşiv ve araştırma bürosu idi. Teşkilâttan beklenilen şey, Münzenberg teşkilatlarının propaganda metotlarından uzak olarak, faşist rejimlerin iç işleri hakkında ciddî bir çalışma yeri meydana getirmekti. Fransız işçi sendikalarının, aydın ve akademik çevrelerin yardımları ile besleniyorduk. Hepimiz de ücretsiz olarak günde on, oniki saat çalışıyorduk. Bereket versin ki Rue Buffon'daki yerimizin her öğlen bolca bezelye çorbası çıkarabilecek bir mutfağı vardı. Bu çorba uzun müddet tek gıdam oldu. O sıralarda Meudon-Val Fleuri'de Raymond Duncan'ın garip talebeleri ile beraber, bir ahırın tavan arasında barınıyordum. Burası, her gün ofise gidebilmek için kilometrelerce yol yürümeme rağmen, kira vermeden barınabileceğim yegâne yerdi.

Çalışmak çok kudretli bir ilâçtır. Vicdanına rüşvet vermenin en iyi yolu, insanın, lüzumlu bir işi istekle yaptığı hissine kapılmasıdır. Djugashwhili rejiminin ve Komintern makinasının rezaletleri artık geride kalmıştı. Şimdi önemli olan tek şey, dünyayı tehdit eden savaşa ve Nazi'lere karşı çarpışmaktı. Yalnız bunun bir hayal harbi

olduğunun ve içindeki gölgelerin de bizler olduğumuzun farkında bile değildim.

Şimdi saf dışı bırakılmış veya kendi istekleri ile Parti'den ayrılmış arkadaşlarım gibi ben de, ikinci bir psikolojik unsurun tesiri ile Rusya dönüşü daha bir süre Parti bünyesinde kaldım. Aslında gözlerimize inen perdeye rağmen henüz tam olarak kör değildik. Aramızdaki en kuvvetli fanatikler bile, davamızdaki her şeyin mükemmel olmadığının farkında idiler. Parti'nin dışarıdan değil ancak içeriden düzeltilebileceğini durmaksızın tekrarlıyorduk. Politikası inançlarımıza uymadığı anda, her hangi bir Parti'den ayrılmak mümkündü. Fakat bambaşka bir şey olan Komünist Parti, proleterlerin öncüsü ve tarihi iradenin canlı bir timsali idi. Bir adımımızı dahi dışarı attığımız andan itibaren, Parti'ye ne pahasına olursa olsun, müspet istikamette bir tesirde bulunmamız imkânsız hale gelecekti. Tek çıkar yol ve doğru hareket, düşmanın yenilmesi ve dünya ihtilâlinin gerçekleşmesinden sonra, Rusya ve kominternin demokratik nizamı kabul edecekleri günü ümitle beklemekti. O zamana kadarsa, içeride kalıp ağzımızı sıkı tutmak ve öfkemizi kontrol etmek gerekiyordu. Önlenebilir mağlubiyetlerin, sebepsiz kurbanların, içinde en güzide yoldaşlarımızın kaybolduğu iftira ve itham girdaplarının hesabını ancak ondan sonra liderlere sorabilirdik. O güne kadar kabul ve red, şikâyet etmek ve hemen geri almak gibi, bir «Tükürdüğünü yalama» politikası takip etmek zorunlu idi. Bir işe yaramağa devam ettiğiniz hissine kapılarak, rencide olan haysiyetinizi ayakta tutabilmek yolunda, size gösterilecek müsamaha için ödemeniz gereken hayli yüksek bir fiyattı bu.

★★★

1936 yılının 18 Temmuzunda, General Franko hükûmet darbesi yolundaki ilk adımını attı. Willi'yi görmeye gide-

rek İspanya Cumhuriyet Ordusuna girmem için kendisinden bana yardımcı olmasını istedim. (Enternasyonal Birliğin teşkili daha sonradır.) Macar pasaportumu da yanıma almıştım. Willi pasaporta dalgın dalgın baktı. Azılı bir propagandacı olarak yazarların cephede siper kazmasının karşısındaydı. Pasaportun içinde Pester Lloyd'un Paris muhabiri olduğumu gösteren basın kartım vardı. Oysa Pester Lloyd için yazdığım tek bir satır bile yoktu. O zamanlar arada sırada bile olsa, tiyatro ve sinema davetiyeleri alabilmek maksadı ile, hemen hemen her Macar mültecisinin cebinde bir Budapeşte gazetesinin basın kartı bulunurdu. Aniden Willi'nin gözleri aklına gelen bir şeyle parladı; «Niçin Pester Lloyd adına doğrudan doğruya Franko'nun yanına gitmiyorsun.» dedi, «Macaristan kısmen faşist bir memleket, seni memnuniyetle kabul eder.» Bu söylediğinin yerinde olduğunu ben de kabul etmiştim, fakat bazı engeller vardı. Bir kere Pester Lloyd beni oraya yollamayı hiçbir zaman kabul etmezdi. Evet ama, gideceğimi onlara haber vermeme hiçbir lüzum yoktu ki. Nasıl olsa hiç kimse bu sivil harp hengâmesinde kimliğimi araştırmaya vakit bile bulamazdı. Bir başka tehlike ise, ordaki diğer muhabirlerin, fakir bir macar gazetesinin İspanya'ya hususi muhabir göndermesini şüpheli karşılamaları ihtimali idi. Oysa kısa bir zamanda bu engele de çare bulundu. Londra'daki «News Chronicle»'da arkadaşlarım vardı. News Chronicle şiddetli bir Franko aleyhtarı olduğu için isyan bölgesine hususi bir muhabir yollamak imkânından mahrumdu. Bunu düşünen dış haberler müdürü Franko İspanya'sına girebildiğim takdirde, kendimi onların muhabiri olarak tanıtmamı memnuniyetle kabul edeceğini söyledi.

Lizbon yolu ile Sevil'e varabildim. Oradaki ikâmetim kısa sürdü. O zamanlar Franko'nun karargâhı olan Sevil'

de, mevcudiyetimin henüz üçüncü günü beni tanıyanlar çıkarak, komünist olduğumu ilân ettiler. O sıralardaki kargaşalık sayesinde Cebelütarık yoluyla tam zamanında kaçarak canımı kurtardım. O kısacık iki gün bile Alman pilotlarını ve Alman uçaklarını görmem için kâfi gelmişti. Hakikatleri hem News Chronicle'da hem de ufak bir broşür halinde bastığım için, Fronko rejiminin türlü hücumlarına maruz kaldım. Altı ay sonra, Franko birlikleri tarafından, Cumhuriyet ordusu tarafından bir muhabir olarak tutuklandığımda bu aleyhteki şöhretimi de göz önünde bulundurarak, tatsız soruşturmalara falan maruz bırakılmadan kurşuna dizilmem tasavvur edebileceğim en iyi sondu.

Malaga ve Sevil'deki İspanyol hapishanelerinde, çoğu zaman öldürülmeyi beklediğim dört ayı tek başıma geçirdim. 1937 Haziranında İngiliz hükûmetinin müdahelesi sayesinde, hiç ümit etmediğim bir anda serbest bırakıldım. Saçlarım beyazlaşmamış, yüz hatlarım değişmemiş ve dinî iptilalara yakalanmamıştım. Fakat yeni bir hakikatle karşı karşıya kalmıştım. Hürriyetimin ilk günlerinde bunun idrakine varamamakla beraber, görüşlerim ve değer ölçülerim farkına varmaksızın derin bir şekilde değişmişti. Bu değişikliğe sebep olan tecrübeler; korku, acıma ve ifade edilmesi oldukça zor olan bir histi. Bu korku bir ölüm korkusu değildi, fakat işkence ve hakaret içinde gelen bir sonun korkusu idi. Nitekim hapishane günlerimde avluda beraber dolaştığım arkadaşım Garcia Atadell, serbest bırakılmamdan kısa bir müddet sonra, korktuğum yollardan geçerek, korktuğum bir şekilde öldürülmüştü.

Acıma hissini de, Andolus'lu ve Katalan'lı küçük yavruların gece yarısı kurşuna dizilmeye götürülürlerken,

«Anneciğim» diye ağlayıp, bağırmalarını duyduğum zaman tatmıştım.

Anlatılması zor olan üçüncü his ise ne o güne kadar ne de o günden sonra duymadığım bir şeydi. Umumiyetle beklenmedik anlarda insana müthiç bir iç huzuru veren bu hissin menşei tasavvuftu.

Eğer bütün bu yazdıklarım asılsız olsaydı burada bitmesi gerekirdi. Çünkü mevzuun kahramanı, manevî bir değişikliğe uğrayarak, dünkü yoldaşlarından ayrılıp sakin bir tebessümle kendi yoluna devam ediyor. Oysa, beni serbest bıraktıkları vakit artık bir komünist olmadığımın, daha farkında değildim. Sivil polisin beni Cebelitarığa bırakmasından sonra ilk iş olarak Parti'ye bir telgraf çektim. Telgraf Schiller'in bir cümlesi olan, «Said umschlungen millionen» diye başlıyordu. Yani, «Sizleri milyonlarca defa kucaklarım» diyordum. Daha garibi de, «Parti safları ve fikirleri hakkındaki bütün endişelerim ortadan kalktı» diye de devam ediyordum.

Bu kendimi anlıyamamazlık çok kısa sürdü. İspanya hakkında bir kitap yazarak, İngiltere'de arkadaşlarımla geçirdiğim sakin bir üç aydan sonra, News Chroncle hesabına Orta Doğu'ya kısa bir seyahat yaptım. İşte içimdeki çelişmenin farkına ancak bu seyahatte varabildim. Ama bu beni mahzun etmedi. Dönüşümde Sol Yayınlar Kulübü adına İngiltere'yi baştan aşağı dolaşıp konferanslar vermeğe başladım. Bu konferanslarda çoğu komünist olan dinleyicilerime, POUM'un vatana hiyanet olarak vasıflandırılabilecek faaliyetleri hakkında etraflı bilgi vermem isteniyordu. (POUM İspanya'da Parti tarafından Franko ajanı olarak itham edilen Trotsky eylemli ufak bir sol guruptu.) Oysa ben her konuşmamda POUM'un ileriyi göremiyen politikasının belki dava için iyi olmadığını,

fakat kendilerinin hiçbir zaman hain olarak nitelendirilemiyeceklerini tekrar ediyordum. Her nasılsa bu sebepten başıma bir belâ gelmedi. Zaten İngiliz Komünist Partisi, böyle ayrı görüşleri yüksek mertebelere ihbardaki gevşekliği ile dile düşmüştü.

Kısa bir zaman sonra, Rus'ların girişikleri temizlik hareketlerinden birinde kayınbiraderim ile bir arkadaşımın tevkif edildiklerini öğrendim. Kayınbiraderim Dr. Ernst Ascher, Volga Cumhuriyetinde devlet hastahanesinde çalışan bir doktordu. Alman KP. üyesi olmasına rağmen politikaya karşı oldukça kayıtsız ve bu mevzuda hayli saftı. Daha sonraları öğrendiğime göre hastalarına frengi aşılayan bir sabotör olduğu için tevkif edilmiş. Üstelik zührevi hastalıkların tedavi imkânı olmadığını söyliyerek, insanların moralini bozması ve yabancı bir kuvvetin ajanı olması da kendisi için yapılan ithamların arasında imiş. On iki yıl evvelki tevkifinden bu yana kendisinden henüz hiçbir haber alamadık.

Diğer iki arkadaşım da Alex Weisberg ve karısı Eva idi. Onların hikâyelerini tafsilatlı bir şekilde anlatacağım. Alex, Ukrayna Fizik ve Teknoloji enstitüsünde çalışan bir fizikçi idi. İkisini de çok eskiden beri tanıyordum. Kharkov'da onların evinde kalmıştım. 1933'de Rusya'dan ayrılırken trene kadar gelen Alex'in bana son sözleri şu olmuştu. «Her ne olursa olsun Sovyetler Birliği bayrağını yüksekte tut.» Çok sonra öğrendiğime göre Alex'i, Stalin ile Kaganovittch'i, Kafkasya'ya yapacakları av seyahatinde pusuya düşürmek için, yirmi haydut kiralamak suçundan 1937'de tevkif etmişler. O ise bu sahada bir itirafname imzalamayı reddetmiş. Üç sene kadar değişik hapishanelerde kaldıktan sonra Ribbentrop - Molotov paktının imzalanması üzerine, 1940'da GPU tarafından yüz kadar Avusturyalı, Alman ve Macar komünisti ile beraber Ges-

tapo'ye devredilmiş. Kendisi ile beraber olanlar arasında, Alman komünist lideri Heinz Neumann'ın karısı, Willi Münzenberg'in karısının kardeşi ve Prof. Blacket'in eski asistanı fizikçi Fiesl Hautermans da bulunuyordu. Alex gestapo'ya rağmen hayatta kalmış, Varşova ayaklanmasına katılmış ve bir de kitap yazmıştır.

Alex'in karısı bir seramikçi idi. Alex'ten bir sene evvel tevkif edilerek, başlangıçta seri imâlat için hazırlanan çay fincanlarının üstündeki şekillere gamalı haç çizdiği gerekçesi ile yargılanmış, daha sonra da, Parti kongresinde Stalin'i öldürmek gayesi ile yatağının altına iki tabanca saklamış olmakla itham edilmişti. Mahkeme sırasında bileklerini keserek intihar etmeğe teşebbüs etmiş fakat kurtarılmıştı. Bu hadiseden kısa bir müddet sonra da, annesinin bir arkadaşı olan Moskova'daki Avusturya elçisinin insan üstü gayretleri ile serbest bırakılmıştı.

Eva ile, 1938 ilkbaharında, serbest bırakılıp Rusya'dan kovulmasından sonra karşılaştım. Rus hapishanelerinde çektiklerini ve GPU'nun kullandığı itiraf ettirme metodlarını, «Darkness at noon» adlı kitabımda anlatmıştım. Alex'i kurtarmak için elimden geleni yapacağıma dair kendisine söz verdim. O günlerde Albert Einstein de Alex'in kurtarılması için araya girmiş vaziyette idi. Stalin'e kelimeleri çok dikkatle seçilmiş, altında Nobel armağanı kazanmış üç Fransız fizikçisinin de imzaları olan bir telgraf yolladım. Bu fizikçiler; Perrin, Langevin ve Joliot-Curie idi. Bir kopyasını da başsavcı Vishinsky'ye yolladığım bu telgrafta, Weisberg hakkındaki ithamların ve duruşmasının açık olarak yapılması isteniyordu. Langevin ve Joliot-Curie Sovyet sempatizanı idiler. Kısa bir müddet sonra da Parti üyesi oldular. Beni çok az tanıyıp Alex'i hiç duymamış olmalarına rağmen hemen suçsuz

olduğunu savunmaları, sovyet adaleti hakkında hiç de iyi inançlara sahip olmadıklarını gösteriyordu. Teklifime rağmen imza vermeyen tek şöhretli fizikçi Prof. Blacket'ti. Bu hususta bahsediyorum çünkü Blacket, Weisberg'in de yakın arkadaşı olan kendi eski asistanı Hautermans'ı kurtarmak için elinden gelen gayreti sarfediyordu. İki protesto birden imzaladığı takdirde, sosyalist anavatanın öldürücü kollarından, hiç olmazsa bir kurban kurtarabilme şansının da kaybolacağından korkmuş olsa gerek.

Bu hikâyenin en dürüst tarafı, Joliot-Curie, Blacket gibi nükleer marksistlerin, Rusya'da olup bitenlerden tamamen bihaber olduklarını iddia etmemeleridir. Hiç olmazsa, Sovyetler Birliğinin en sadık uşakları olan bu iki meslektaşlarının, ağır ithamlar altında tevkif edilip, senelerce muhakeme bile edilmeden tutuklandıklarını, en sonunda da gestapoya devredildiklerinin hikâyesini bütün ayrıntıları ile biliyorlardı. Aynı zamanda bu gibi hadiselerin de istisnai olmadığını duymuşlardı. Rus akademik çevresinde yüzlerce aynı cinsten hadisenin cereyan ettiği, kendilerine güvenilir kaynaklar tarafından intikal ettirilmekteydi. Aynı tehlikeler, bütün komünistler, seyahat eden bir yazar ve diğer aydınlar için de bahis mevzuu idi. Her birimiz, iz bırakmadan ortadan kaybolan, casus olduğu gerekçesi ile vurulan, veyahut da çalışma kamplarında can veren hiç olmazsa bir arkadaşa sahiptik. Rahat demokrasilerimizin eksiklerinin aleyhinde şiddetli bir şekilde infial gösterirken, yeri göğü titretirdik. Oysa, Sosyalist ülkedeki arkadaşlarımız, yoldaşlarımız yargılanıp mahkûm edilmeksizin ortadan kaybolurken, hepimiz büyük bir sessizlik içindeydik. İşte bu yüzdendir ki her birimizin vicdanında bir iskelet yatar. Bu iskeletlerin kemikleri eğer bir araya toplanırsa, Paris'in yer altı mezarlarından çok daha büyük ve karışığı meydana çıkacaktır.

Şimdiye kadar hiçbir devirde ve hiçbir memlekette Sovyet Rusya'daki kadar çok ihtilâlci öldürülüp, mahkûm edilmemiştir. Marksist kisvenin altında işlenen cinayetler ve yapılan budalalıklara yedi sene süreyle devamlı mazeret bulan bir insan için, iyi niyetli ve akıllı kişiler tarafından ortaya konan kendi kendini aldatma oyunu, basit ruhlar tarafından yapılan barbarlıktan daha cesaret kırıcıdır.

Şuuruna gerilmiş olan sıkı ipin üstündeki zihni cambazlığı senelerce, her türlü ihtimali hesaplıyarak yapan ben, gergin ipin kopması için ne kadar gerilmesi lâzım geldiğini gayet iyi bilirim.

Alex'in tutuklandığını duyduğum sıralarda, beş senelik hapis cezası çeken bir yoldaş Almanya'dan Paris'e kaçmıştı. Tutuklanmasından önce liderleri casus zannıyla ortadan kaldırılan bir Apparat'ın bir dalında çalışıyormuş. Bu yüzden de sorgu sual edilmeden ve kendisini savunmasına fırsat verilmeden, arkadaşım ve karısı gestapo ajanı olarak ilân edilip, resimleri Parti gazetelerinde yayınlanmış ve kendileri ile hiçbir surette alâkalanmamaları herkese ihtar edilmiş. Bu türlü olayları daha evvelden duyduğum vakitler omuz silkmeye ve gerilmiş ipin üstünde oynamağa devam etmiştim. Halbuki şimdi bu iki arkadaş bana, az daha uğurunda kurban olacakları davadan çok daha yakın ve gerçek görünmeğe başlamışlardı. Bu nedenle de onların tarafını tutmakta tereddüt etmemiştim. (Şu anda ikisi de bir İngiliz kolonisinde değişik isimlerle yepyeni bir hayat yaşamaktadırlar. Gestapo tarafından «müşahhas» kelimesi yüzünden tutuklanan kız tesadüfen aynı kızdır.)

* * *

Son, beklenmedik bir şekilde ortaya çıktı. 1938 baharında, Paris'teki Alman Mülteci Yazarlar Birliğinde, İs-

panya hakkında konuşma yapacaktım. Konferanstan evvel Parti'nin resmi hüvviyetli bir adamı gelerek, POUM'dan Franko'nun ajanları olarak bahsetmemi istedi. Reddettim. Konuşmamın yazılı metnini kendisine göstererek üstünde gayri resmî olarak münakaşa etmemizi teklif etti. Onu da reddettim. Toplantı St. Germain des Prés meydanında bulunan, Fransız Endüstri Cemiyetinin salonunda yapılıyordu. Dinlemeye gelen iki üçyüz aydın mültecinin yarısı komünistti. Parti üyesi olarak son defa halkın önüne çıktığımı gayet iyi biliyordum. Konuşmamın mevzuu, o günün İspanya'sının içinde bulunduğu durumdu. Konuşmamın içinde Parti veya Rusya aleyhine bir tek kelime bile geçmiyordu. Ama bilhassa seçtiğim öyle birkaç cümle vardı ki, normal insanlara gayet yavan gelmesine rağmen komünistlere nerede ise harp ilân ediyordu. Bunlardan birinde şöyle diyordum, «Hiçbir hareket, Parti veya insan, yanılmıyacağını söyliyemez.» İkinci cümle,

«Düşmanı susturmak, kendi gayeni değişik bir yoldan takip eden arkadaşına işkence etmek kadar ahmakça bir şeydir.»

Üçüncü cümle ise, Thomas Mann'ındı,

«Zararlı bir hakikat lüzumlu bir yalandan daha iyidir.»

Bu şekilde iş hallolmuştu. Konuşmamı bitirdiğim vakit dinleyicilerimin komünist olmayan yarısı beni alkışladı, komünist olanlar ise kollarını kavuşturmuş bir şekilde sessizce oturuyordu. Böyle davranmaları için bir emir verilmiş değildi. O meş'um cümlelerime karşı takındıkları bu tavır tamamen kendi içlerinden geliyordu. Dinleyicilerin Nazi olduğu bir topluluğa, ırk ve inanca aldırmaksızın, insanların hepsinin eşit olarak doğduğunu söylemek de her halde aynı sonucu verirdi.

Bir kaç gün sonra Parti Genel Merkezine istifa mektubumu yazdım.

★ ★ ★

Hikâyemin bitmesi için ikinci bir fırsatta burasıdır. Fakat istifamda çelişen bir nokta vardı.

Mektubum, Alman KP, Komintern ve Djugaswili rejimine veda ile başlıyor, Sovyetler Birliğine olan sadakatimle bitiyordu. Sisteme karşı olan muhalefetimden, bürokrasinin kanser gibi tehditkâr bir şekilde büyümesinden ve sivil hürriyetlerin ortadan kaldırılmasından bahsetmiştim. Fakat, işçi ve köylü ülkesi olan Rusya'nın temellerinin sarsılmadığına dair olan inancımı itiraf ediyor, istihsal vasıtalarının devletleştirilmesini, sosyalizm yoluna nihai olarak dönüşün bir garantisi olarak görüyor ve her şeye rağmen Sovyetler Birliğinin halâ, «Gittikçe kötüye giden bir dünya üzerinde son ve tek ümit olduğuna inanıyordum.»

Yani anlıyacağınız zihnimdeki gergin ip kopmuştu ama altında emniyet filesi vardı. Bunun üstüne düştüğüm anda da etrafımda çok karışık bir gurup buldum; konuşma dengelerini kaybetmiş emektar cambazlar, Trotsky taraftarları, tenkitçi sempatizanlar, yeni devlet adamları, yeni cumhuriyetler, totaliter fikirli liberaller ve daha neler neler. Hepsi de filenin üzerinde değişik şekillerde zıplamağa çalışıyorlardı. Her birimiz «No man's land»'de (İki ülke arasında kimseye ait olmayan arazi) asılı vaziyetteydik ve müthiş bir rahatsızlık hissediyorduk. Fakat hiç olmazsa kendimizi tamamen günahkâr melekler olarak da görmüyorduk.

Ribbentrop'un ziyareti şerefine Moskova hava alanına gamalı haç astıkları ve Kızıl Ordu bandosunun «Horst Wessel Lied»'i çaldığı güne kadar bu ruh haleti içinde

idim. Ancak o gün her şey silindi ve o andan itibaren Hitler'in müttefiklerinin beni karşı ihtilâlci olarak vasıflandırmalarına aldırmaz oldum.

Sovyet efsanesine karşı duyulan düşkünlükten vaz geçmek diğer iptilâlar kadar zor ve tedavisi de o derece güçtür.

Komünist Parti'ye olan hizmet sürem, kızı Rachel'i kazanabilmek için Laban'ın koyunlarını tam yedi sene güden Yakup kadardır. Süre dolduğu zaman gelin, Yakup'un karanlık çadırına sokulmuş, ancak, Yakup gayretinin güzel Rachel için değil de çirkin Leah için harcandığını ertesi sabah anlıyabilmiş.

Bir hayal ile yatmış olmanın verdiği şoktan kurtulup kurtulmadığımı hep merak ederim. Ayrıca efsanenin sonunun bir defa daha tekrarlanmasını da arzu ederim. Çünkü yeni bir yedi senelik çalışma sonucu Rachel de Yakup'a verilmiş ve hayal hakikat olmuştur.

Ve sırf Rachel'e karşı olan sevgisi sayesinde bu yedi sene Yakup'a göz açıp kapanana kadar geçen kısa bir süre olarak görünmüştür.

Andre Gide

Bu bahse Enid Starkie'nin önsözü ile başlanmaktadır.

E. STARKİE'NİN BİYOGRAFİSİ :

Enid Starkie, İrlanda'da Dublin şehrinde doğmuştur. Bir Yunan âlimi olan babası İngiliz kralının hususi meclis azası ve İngiltere'nin İrlanda eğitim işlerine bakan son temsilcisi idi. Starkie tahsilini burs kazandığı Dublin Alexandre Kolleji ve Oxford Somerville Kollejinde yaptı. Daha sonra Sorbonne'a da devam ederek ihtisasını Fransız edebiyatı üzerinde tamamlamıştır. Paris Üniversitesinde doktora yaptıktan sonra, Oxford'da edebiyat doktoru payesini almıştır. Fransız edebiyatına yaptığı yardımlardan ötürü kendisine Legion d'Honneur verilmiştir. Rimbaud, Baudelaine ve bazı Fransız yazarlarını İngilizce ve Fransızca olarak yazdığı eserlerinde incelemiş ve incelemelerinden biri Fransız akademisi tarafından mükâfatlandırılmıştır. Starkie uzun yıllar Oxford Üniversitesinde Fransız edebiyatı kürsüsünü işgal etmiştir.

E. STARKIE'NİN ÖNSÖZÜ

1920'lerde André Gide'de önemli anlayış değişiklikleri görülmüştür. İlk eserlerinde tanıdığımız içine dönük, cefakâr Gide, bugün tanıdığımız sakin, filozof Gide haline gelmiştir.

«Her türlü çelişimin içimde hür bir şekilde gezinmesine izin veriyorum,» diyerek, kişisel çelişmelerden kurtulmuş, fikri sabitlerinden sıyrılarak objektif düşünceler için harcanacak bir güce sahip olmuştur. 1925 Temmuzunda, «Les faux monnayeurs» kitabını neşrettikten sonra bir Afrika seyahatine çıkmıştır. Daha uzun bir süre kalmak niyetine rağmen Gide, bu seyahatten bir sene içinde geri dönmüştür. Fransız ekvator müstemlekelerinde yerlilerin beyaz efendileri tarafından sömürülmelerini görmesi onu dehşete düşürmüş ve Fransa'ya dönünce hissiyatını, «Bundan böyle içimde derin bir yara vardır.» diyerek ifade etmiştir. Daha sonraları arkadaşı Charles de Bos'a yazdığı bir mektupta ise şöyle diyordu : «Saadeti tek başına tatmak istemem. Ona başkalarının da ulaşmasını arzularım. Bu da ancak kendinden fedakârlık etmekle olur. Tek başına mesut olmak hiçbir mana taşımaz. Gerçek saadet başkalarını mutlu kılmaktan doğar.» Bu andan itibaren Gide, suçlular için daha akılcı bir tutum isteyerek, kadınlar için eşitlik talep ederek, (Bilhassa manevi sahada) sosyal bakımdan hiçbir imtiyaza sahip olmayanları koruyarak ve müstemleke yerlilerinin dertlerini yazdığı kitaplarda dile getirerek, mazlumların ve haksızlığa uğramış kimselerin müdafiî kesilmişti. Komünist olup Rusya'ya gitmesi de bundan sonradır. «Günlük» de

yazdığına göre, Rusya'da en çok takdir ettiği şey, «Benim ekmeğimi alnının teri ile sen kazanacaksın» gibi çok kötü bir formülün ortadan kaldırılacağı iddiası idi.

Burada Gide'in şahsi hürriyet düşüncelerinde yeni değişiklikler olur. 1931'de Antoine de Saint Exupéry'nin «Vol de Nuit» adlı kitabına yazdığı önsözde şöyle der: «İnsanın saadeti hür olması ile değil bir vazifeyi kabul ve ifa etmesi iledir. Benim için oldukça büyük bir psikolojik önem taşıyan fakat mantığa aykırı görünen bu gerçeğe ışık tuttuğu için Exupéry'ye minnettarım.»

Bu sözleri ile otuz sene evvel, «Les Nourritures terrestres»'de yazdığı kişisel ve şahsi mutlak hürriyet kavramı arasında kayda değer bir fark olduğu açıktır.

1931'de yazdığı Oedipe adlı piyesindeki kahramanda ferdin kendini her şeyden yüksek görmesi ve şahsi hürriyetini her şeyin üstünde tutması sonucu şahsiyetini nihaî ve tam bir şekilde kaybettiği temasını işlemiştir. Oedipus başında hür kişilik için Gide'in lüzum gördüğü bütün avantajlara sahiptir. Aile ve ananelerle de bir ilgisi olmadığından önünde hiçbir mani yoktur. Bu yüzden de kendini çok mutlu hisseder. Buna rağmen en sonunda yenilir, zira tamamen kendi kendisini idare etmeye çalışmaktadır. Bu yenilgiden sonradır ki Gide Allaha inancı olmayan kişinin akıbetinin mağlûbiyet ve hüzün olduğunu kabul etmeye mecbur kalır. Bunun ikinci bir alternatifi Allah inancının yerini başka bir şeyle doldurma ihtimalidir. Oedipus sonunda Allahı reddeder, Gide'de de komünizme doğru bir yakınlaşma başlar. Artık hürriyetin tek başına kâfi gelmediğini, bir ideal veya vazife ile kader birliği etmediği takdirde kendi kendini mahfedeceğini kabul etmiş-

tir. Bunun üzerine bir yükümlülük ve mesuliyet hissi aramaya başlamış ve bunları komünizmde bulabileceğine emin olmuştur. Kişiliğin mutlak ifadesi ile hürriyetin tam ve makul şeklini, hizmet disiplini ve idealizmi olan komünizmde aramış, «Ferdin zaferi, ferdiyetcilikten vazgeçmektir,» demiştir. Daha ilerde 1935 yılında, «Les Nouvelles Nourritures Terrestres» de, «Hedefi sadece kendisi olan bir kimse korkunç bir boşluktan dolayı ızdırap çeker ve çekmelidir.» diye yazmıştır.

Aslında Gide'in Rusya ile ilgilenmesi bu günlerin işi değildi. Daha 1922'lerde Dostoyevsky üzerinde incelemelerde bulunup, yüzüncü doğum günü münasebeti ile hakkında konuşmalar yapmıştı. O sıralarda, ihtilâlden beri Rusya'yı saran karanlığın içinde ilk defa olarak, beliren ümit pırıltıları görmeye başlamıştı. Rusya'yı, dünyayı ve insanlığı kurtarmak uğruna kendini kurban eden bir ülke olarak görüyordu. Şimdiye kadar kendini hiçbir şeye adamıyan, hiç taraf tutmayan bir insan olarak ün yapmıştı. Oysa artık dünyadaki düzensizliklerin düzeltilmesi için komünizmin öngördüğü çarelere mutlak olarak inanıyordu. Bu onun için bir nevi din değiştirmekti. «Günlük»'de, «Kendimi komünizme sadece sevgi yolu ile gelenlerin dostu olarak görüyorum.» demişti. 1931'de yazdığı bir yazıda, «Sovyetler Birliğine karşı olan sempatimi yüksek sesle bağırmak istiyorum ve sesimin duyulup tesirli olmasını arzuluyorum. Bütün kalbimle muvaffak olmasını istediğim o sonsuz gayretin zaferini görebilecek kadar yaşamak ve o zafere ulaşıncaya kadar bu uğurda çalışmak isterim.» diyordu. Şahşiyetinin bazı kutsal tarafını feda etmeye hazırdı. Fakat bunun, bugün için gerekli olmadığı kanaatini de taşıyordu. Zaten 1932'de, komünizm ile fer-

diyetçilik arasında bir uyuşmamazlık olmasını gerektiren hiçbir sebep göremediğini açıklarken, «Ben halâ inanmış bir ferdiyetçiyim,» diyordu. «Üstelik bazı insanların komünizm ile ferdiyetçilik arasında çelişimler olduğunu ortaya çıkarmak istemelerini büyük bir hata olarak kabul ediyorum.»

«Bir insanın hem ferdiyetçi, hem de komünist olabileceğine dair olan inancı, onun imtiyazları mahkûm eden bir zihniyete sahip olmaması ve Batı Dünyası Kapitalizminin hatalarını görmemesi manasına gelmez.»

«Komünizmi niçin istiyorum ? Komünizmi istiyorum, çünkü adil bir rejim olduğuna inanıyorum; çünkü yapılan adaletsizliklerin faydası bilhassa bana dokunduğu zamanlar ızdırap duyuyorum; çünkü içinde bulunduğumuz rejim, bana insanları, düçar oldukları hazin istismarlardan korumaya yeterli gibi gelmiyor; çünkü muhafazakârlar sadece modası geçmiş veya geçmek üzere olan şeylere bağlıdırlar, ben ise zamanı geçmiş olan şeylere sımsıkı bağlı olmayı garip buluyorum; çünkü ilerlemeye inanıyor istikbali maziye tercih ediyorum.»

«Komünizmi niçin istiyorum ? Komünizmi istiyorum çünkü, onun gösterdiği yol ile kültürün en yüksek noktasına erişibileceğimize inanıyorum; çünkü daha yeni ve daha iyi bir medeniyet seviyesini getirebilecek güce ancak komünizm sahiptir. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için komünizm, doğru bir şekilde anlaşılarak, herkesin en iyi tarafından faydalanabilmek için ferdî değerlerini teşvik etmelidir.»

1935'de Sovyet Yazarlar Kongresine şu mesajı yollamıştır.

«Sovyetler Birliği, bugün veya yarın her milletin ve memleketin çok şerefli bir önderi olmuş, bize hayal ettiğimiz fakat ümit bile etmeye cüret edemediğimiz yeni bir cemiyet örneği vermiştir. Komünist idealin, düşmanlarının her zaman söylemekten memnuniyet duydukları bir Utopia olmadığını, kendine olduğu kadar bizlere de ispat emesi gerekir. Bugünkü vazifesi san'at ve edebiyatta komünist ferdiyetçiliğe öncü olmaktır. Umumiyetle yanlış bir şekilde birbirine zıt olarak kullanılan bu iki kelimeyi bir araya getirmeme izin veriniz. Şüphesiz ki herkesin ittifak ve fikir birliği içinde olması gereken bir devre vardır. Fakat artık Sovyetler Birliği bu devreyi çok uzaklarda bırakmıştır ve komünizm ancak fertlerin bir takım hususiyet ve mizaçlarını göz önüne alarak hüküm sürebilir. Herkesin birbirine tıpatıp benzediği bir cemiyet imkânsız olduğu kadar arzu dışıdır da. Her sanatkâr, komünist inançları ve Parti'ye olan bağı ne derece kuvvetli olursa olsun mecburen ferdiyetçidir. Ve zaten ancak bu takdirde değerli eserler verip cemiyete hizmet edebilir. Komünizmin kuvvetli şahsiyetlere ihtiyacı olduğu bir yana, bu kişiler komünizmde kendi haklı sebeplerini ve kuvvetlerini de bulacaklardır.»

1935'de Paris'te yapılan bir toplantıda, düşüncelerini savunması istendiğinde Gide şöyle diyordu :

«Hristiyanlık verdiği tavizlerden dolayı mahfolmuş durumdadır. Daha evvel de ifade ettiğim gibi, kati olarak inanıyorum ki, eğer Hristiyanlık İsa'nın öğrettiklerini tam olarak yerine getirseydi, bugün ne komünizm olurdu ne de sosyal bir problem... Eğer cemiyet ile ferdiyetçi anlayış arasında hiçbir çelişim görmemişsem, bu, çelişimin sadece teorik ve sun'i oluşundandır. Buna eminim. Beni

komünizme getiren Marx değildir. Onu okumak için sıkıntılı gayretler sarf ettim. Sonunda sebat ettim ve okudum. Beni bütün kalbimle komünizme yaklaştıran şey, bana akıl almaz ve dayanılmaz gelen kendi imtiyazlı durumumdur. Bir zamanlar batan, «La Burgogne» gemisinden kurtulmuş bir kazazede ile konuşmuştum. Bana birçok insanın içinde bulunduğu bir tahlisiye sandalında yer bulduğu için ne kadar şanslı olduğundan bahsetmişti. İçine daha fazla insan alındığı takdirde sandal istiap haddini aşıp batacakmış. Sandaldaki erkekler de, ellerindeki çakı ve küçük baltalarla denizden kurtulup sandala çıkmak isteyenlerin sandalı tutan ellerini kesmişler. Hikâyeyi dinlediğim gün kendimi o sandalın içinde diğerleri boğulurken emniyette olarak düşünme hissi bile bana dayanılmaz gelmişti. Bu mevzuda birçok kişi ile münakaşa etmişimdir. Onlara kurnazca cevap vermeyi becerecek kadar mahir değilim. Bildiğim ve inandığım tek hakikat varsa o da, içine ancak mahdut sayıda insanın alınacağı bir tahlisiye sandalında bana da bir yer verildiği takdirde kabul etmiyeceğimdir. İnansam ki, tahlisiye sandalını dolduranlar gerçekten şu veya bu sebepten, bu sandalda ilk olarak yer olması gerekenlerdir ve onların hayatlarının kurtarılması objekif ölçülerle tesbit edilen bir önceliğin gereğidir, belki o zaman gösterdikleri vahşi mukavemeti, gene de affetmeksizin müsamaha ile karşılayabilirim. Bu mevzuda beni en çok üzen ve kızdıran şey, birinin çıkıp, 'Neye homurdanıp duruyorsun ? o şartlar altında tahlisiye sandalının ifade ettiği kıymeti anlamaktan mahrum musun ?' diye sormasıydı.»

Gide bundan sonra kimseye muhtaç olmayan bir insan olmasından dolayı utanç duymaya başlamıştır. Hiç

bir zaman elleri ve bedeni ile çalışmaya mecbur kalmamış, hiçbir zaman alnının teri ile ekmeğini kazanmaya zorlanmamıştır. Ve artık bu gerçekler ona bir aşağılık duygusu vermeğe başlamıştır.

Gide, Sovyetler Birliği'nin, zihni esir etmeden medeniyetin en nadide çiçeklerini yetiştirebileceğini, hiçbir sınıfı köle haline getirmiyeceğini ve medeniyetin faydalarını hiç kimseden esirgemiyeceğini ümit ederek Rusya'ya gitmiştir. Bu arada, bu yeni dünyanın fertten birçok fedakârlıklar talep edeceğinin de farkındaydı. Ahlâk ve sanat ölçülerinin, sosyal ve maddî kazançlar elde edebilmek maksadı ile, bir müddet için ortadan kalkacağını da biliyor, sosyal sistem değişmeden ve sosyal istismar ortadan kaldırılmadan insanların, ahlâkî ve ilmî açıdan ilerliyemiyeceklerini kabul ediyordu. Örfe bağlı fikirlerle güçlü bir mücadeleye girmesine rağmen, geçici olarak da olsa Marksist fikirleri kabul etmeye hazırdı. Aslında bu fikirler üzerinde uzun bir süre ve gereksiz bir ciddiyetle israr edildiği takdirde durumun tehlikeli bir hal alacağının da idrakine varmıştı. Gene de Marksist doktrinin, yeni cemiyet nizamının kurulması için faydalı ve hattâ zaruri olduğu ispat edildiği takdirde, her şeye rağmen, bu ciddiyetin ve ısrarın da değer ifade edebileceğini zaman zaman kabul ediyordu. «Arzulanan hedefe ulaşabilmek için gerekirse birkaç sanat eseri feda etmek bile doğru olabilir.» demişti. Ama bunu söylerken bile ödenecek bedelin ne kadar yüksek olacağını hissettiriyordu. Aslında 1937 İtalya'sının duvarlarında gördüğü koca yazılarla daha önceleri Rusya'da gördükleri arasında hiçbir fark bulamamıştır. Zira her iki düşüncenin de sloganları aynı idi; «İnan, itaat et ve döğüş.»

«Günlük»de, «İtalya'daki bu yazılar Moskova duvarlarına asılsaydı hiç de aykırı düşmezdi. Komünist ruh artık faşist ruhun karşısında olmayı bir kenara bıraktığından başka, ondan ayırd edilmesi bile imkânsız bir hale gelmiştir.» diyordu.

Gide, daha sonraları, Sovyet rüyası olan totaliter devletin zalim bir Utopia olduğunu görüp, içinde yaşayan esir edilmiş azınlıkların sesinin bile duyulmadığını ve daha da önemlisi, artık herkesin aynı şekilde düşünmeye başladığını farketmişti. Bu sahadaki fikrini, «Bütün bir koro birlik içinde, aynı sesten şarkı söylediği takdirde ahenkten bahsolunamaz,» diye belirtmiştir.

Gide'in fikriyatında, harptan sonraki devrede ferdiyetçilik ve hürriyet hakkındaki gelişmeler aşikârdır. Hem gençliğindeki mutlak ve mesuliyetsiz hürriyet anlayışından, hem de orta yaştaki hürriyet anlayışından bariz bir şekilde uzaklaşmıştır. Ananeye ve disipline bağlı olmayan mutlak hürriyetin, hem ferdi hem de cemiyeti harap edeceği inancını taşımaya başlamıştır. Artık radikal değişiklikler istememektedir. Harp sonraları yazdığı bir yazısında, «Eğer medeniyet sadece ihtilâlci teoriler öğretenlere bağlı ise ortadan yok olmaya mahkûmdur. Çünkü kültürün yaşaması için devamlı ve inkişaf eden bir ananeye ihtiyacı vardır.» diye yazmıştır.

1946'da en yeni eserlerinden biri olan «Thésée»'de, kendisini geçmişe bağlayan bağa sıkı sıkı sarıldığı için, kuvvetli, kararlı ve cesur bir ferdin, karanlık ve karışık yolları aşarak Labirentten nasıl salimen dönebildiğini göstermiştir. Burada Daedalus,tam yola koyulmak üzere olduğu bir sırada Theseus'a, «Ona geri dön, yoksa her şey

bütün iyiliklerle beraber yok olacaktır. Bu bağ senin geçmişle olan bağındır. Ona geri dön. Kendine gel. Çünkü her şeyin bir başlangıcı vardır. Hiçbir şey yoktan var olmaz. Bunun gibi senin istikbalin de geçmişinden ve bugünkü halinden meydana gelecektir.» diye bağırmıştır.

Gide, 1947'de Oxford'da Bryce'ın ölüm yıl dönümü dolayısı ile yaptığı konuşmada mevzu olarak, yanan Truva'dan sırtında yaşlı babası ile kaçan Aeneas'ı almıştır. Gide bu hareketin sembolik olarak tefsir edilmesi gerektiğini ifade ederek, Aeneas'ın sırtındaki yükün yalnızca babası olmayıp bütün geçmişi olduğunu söylemiştir. Gide'e göre bizler de aynı şekilde, sırtımızda Hristiyan geçmişin yükü olduğu halde medeniyetimizin yanan şehrinden kaçıyorduk. Gide medeniyetlerin büyüyüp neticede ortadan kalktığını kabul ediyordu. Fakat geçmişimiz ve ananelerimiz tarafından üzerimize verilen mukaddes yükün mesuliyetini kabul ettiğimiz takdirde medeniyetimizin ortadan kalkmasının şart olmadığını da sözlerine ilâve etti. Avrupa kültürünün beşiği bile yanıyor olsa, onun en kıymetli özünü gene de koruyabilirdik.

Bu konuşmasında Gide, hangi düşünceye veya ideale ait olursa olsun, moda olmuş siyasî vecizeleri reddediyor, bütün «izm»'lerin ortadan kalkacağı tezini savunuyordu.

Bu inançları 1947 senesinde idi. Oysa bundan on beş sene evel, kuvvetli bir komünist taraftarı olduğu vakitlerde, «Günlük»'te şunları yazıyordu :

«Benim bu fikri benimsemem bir iman gibidir. Bütün benliğimle bunun üzerine eğilmişim. İstemeden de olsa, her düşüncem beni o hedefe götürüyor. Sovyetler Bir-

liği'nin plânını, modern dünyanın acınacak durumunun tek kurtuluş çaresi olarak görüyorum. Her şey beni buna inandırıyor. Muhaliflerimin biçare gayretleri bu sahadaki fikrimi değiştireceği yerde, beni kendilerine karşı bir infiale itiyor. Eğer hayatım Sovyetler Birliği'nin muvaffakiyetini gerçekleştirecekse onu seve seve vermeye hazırım. Bunları içten gelen bir samimiyetle, soğukkanlılık içinde ve salim bir kafa ile yazabilmemin sebebi, hislerimi daha iyi ifade edecek zamanı bulamadan ölmem halinde, hiç olmazsa bu delilleri bırakmak arzumdur.»

Gide, 1836 Haziranında, çok kısa bir zaman içinde yok olacak büyük ümitlerle gittiği Rusya'dan dönüşündeyse şunları söylüyordu :

«Sovyet Rusya maceramda en acıklı olan şey şudur. Rusya'ya yeni bir dünyaya hayran kalmak niyeti ile, inanmış bir şekilde ve büyük bir heyecanla gitmiştim. Oysa, beni baştan çıkarıp, kazanmak gayesi ile, eski dünyada nefret ettiğim bütün hususi hak ve imtiyazları önüme serdiler.»

Gide'in komünizme ulaşması Marx yolu ile değil İncil'dendir. Ve Rusya'da o ruhu bulamamıştır. Her yerde bir bayram havasında karşılanmasının gerçek sebebi, yaşayan en büyük Avrupa'lı yazar olması, doğruluk ve mertliği ile tanınmasıdır. Komünist âlem tarafından kazanılması için gösterilen bu gayret hesaplı bir politikanın icabıdır. İşte bunları düşünenler, çökmüş bir medeniyetin bütün imtiyazlarını kendisine vermişlerdir.

Oysa Gide'in methiyeye ihtiyacı olmadığı gibi, Rusya'ya maddî bir kazanç elde etmek için de gitmemişti. Avrupa'-

da protesto ettiği fikir esaretini ve imtiyazlı gurubu diğerlerinden ayıran uçurumu Rusya'da her gittiği yerde gördü. Rusya dönüşü yazdığı kitaplar hayal kırıklığının derecesini gayet iyi gösterir. Kitaplarında Rus halkı için hayranlık ve sevgi ifade eder. Onların güler yüzleri, mesut çocukları, dinlenme kampları, öğrenme istekleri ve içinde yaşadıkları ümit atmosferi ile büyülenmiştir. Ama gördüğü eşitsizliklerden ve kütlelerin sabır ve cefakârlığına karşılık, onlara reva görülen haksızlıklardan ötürü ızdırap duymuştur. İnsanların üstündeki elbiselerin çirkinlik ve pejmürdeliğinden, halkın alabilmek için saatlerce kuyrukta beklediği malların kötülüğünden ötürü ümitsizlenmiştir. Tenkidin yasak olması, fikir ve düşünce hürriyetinin yokluğu onu dehşete düşürmüşür.

André Gide'in yardımı ve tasvibi ile hazırlanan bundan sonraki kısım, Gide'in Rusya dönüşü kitaplarından derlenmiştir.

ANDRE GİDE

BİYOĞRAFİ

André Gide 1869 yılında Kasım ayında Paris'de doğmuş ve Paris'deki Alsacienne mektebinde eğitim görmüştür. Hayatının hiçbir döneminde hayatını kazanmak için çalışmak zorunda kalmamıştır. Böylesine kudretli bir yazar olmasının nedeni belki de budur. Henüz yirmi yaşında iken, Birinci Dünya Harbinden sonraki nesli ciddî bir şekilde tesir altına alan, «Les Nourritures Terrestres»'i yayınlamıştır. Bundan başka; «La Porte Etroite», «La symphonie», «Pastorale», «Les faux monnayeurs», «Oedipe», «Thésée» de eserleri arasındadır. Eserleri arasındaki «Journal» hem en büyüğü, hem de dehasına en uygun olanıdır. Bu eserinde büyük klâsik geleneğe bağlı bir mağeviyatçı olarak görünür. Düşüncesindeki asalet ve üslubundaki temizlik onu Fransız edebiyatının büyük üstadları arasına sokmuştur.

1947 senesinin Temmuz ayında Oxford Üniversitesi tarafından Doktor payesi ile taltif edildikten sonra bu yılın sonunda Nobel mükâfatını almıştır.

Hiçbir zaman Komünist Parti üyesi olmamasına rağmen, Rusya'nın komünizm tecrübesi ile yakından ilgilenerek, bunun insanlığın kurtuluşu için yegâne yol olduğu inancına sahip olmuştur. Sovyet Yazarlar Cemiyeti'nin davetlisi olarak 1936 senesinin Temmuz ayında Rusya'yı ziyaret etmiş ve oradan acı bir hayal kırıklığı ile ayrılmıştır. Bu seyahatinden sonra da yeniden liberal ferdiyetçi hayat felsefesine dönmüştür.

Büyük Tanrıça Demeter'in kızını aramak için dolaşırken Celeus'un sarayına nasıl geldiğini Homer hikâye eder. Bir hastabakıcı kılığına giren Demeter'i kimse tanımamıştır. Kendisine Demophoön adında yeni doğmuş bir erkek çocuğunun bakımı görevi verilir. Demeter gece kapılar kapanıp, saray sakinleri derin uykularına daldıktan sonra, demophoön'u sıcak ve yumuşak beşiğinden çıkararak, aslında büyük bir aşk ve çocuğu bir tanrı yapabilme kaygusu ile, korlaşmış kızıl kömürlerin üzerine çırıl çıplak yatırır ve üzerine şefkatle eğilir. Demophoön bu korların sıcağına tahammül etmektedir. Ve ateşle yapılan bu deney, bu imtihan, onun bütün hayal ve ümitlerin ötesinde bir kuvvete sahip olmasını temin etmektedir. Oysa Demeter bu cüretkâr tecrübelerini sonuçlandırmaya muvaffak olamadan bu yoldaki gayretlerine son verilir.

Efsanenin anlattığına göre çocuğun annesi Metaneira bir gece oğlunu merak ederek aniden odaya dalar ve tanrıçayı bir kenara iterek insanüstü bir gayretle korları etrafa dağıtır ve çocuğu kurtarmak için tanrıyı kurban eder.

***

Birkaç yıl evvel Sovyetler Birliğine olan sevgi ve hayranlığımı yazmıştım. Orada evvelden görülmemiş bir tecrübeye girilmişti. Bu düşünce gönlümü ateşlendiriyor, içimde mükemmel bir ilerlemenin ümidini uyandırıyordu. Bu bütün insanlığa yayılabilecek güçde bir itici idi. Bu günlerde yaşamak mana kazanmağa başlamış, böyle bir yeniden doğuşun şahidi olarak hayatı, yaşamağa değer bir hale getirmişti. Kişi, bu doğuşun başarısı için böylesine kıymetlenen canını bile vermeğe hazır olmalıydı. Yarının kültürü ve medeniyeti adına, kendimi en kalbî şekilde Sovyetler Birliğinin kaderine bağlamıştım.

Rusya'ya gelişimin dördüncü gününde Moskova'da Kızıl Meydanda yapılan Gorki'nin cenaze töreninde şöyle diyordum :

«Kültürün yarını, Sovyetler Birliğinin yarını ile kader birliği yapmıştır. Kültür, asırlardır imtiyazlı sınıfların inhisarında kalmıştır. Bugüne kadar bir insanın kültürünü geliştirebilmesi için belli bir vakte sahip olması, kısacası serbest olması gerekmekte idi. Oysa cemiyetin büyük bir kısmı, ufak bir azınlığın hayatın nimetlerinden gereğince faydalanabilmesini temin için, yorucu ve meşakkatli bir çalışma hayatının esiri olurken, kültür, sanat ve edebiyatın meyveli bahçeleri, yalnızca mahdut münevverlerin ve zekâların önünde kapılarını açan, özel mülkiyet sahası olarak kalmakta devam etmişti. Şurası muhakkak ki kaabiliyet ve meziyet zenginliğin ikiz kardeşi değildir. Fransız edebiyatında Molière, Diderot ve Russeau aslında halkın içinden çıkmışlardır. Ama bu gerçek, onların eserlerini okumayı ancak böyle bir lükse vakit ayırabilenlerin imtiyazı altında tutmaktan kurtaramamıştır. Ekim ihtilâli Rus halkının geniş kütlelerini harekete geçirince, batıda sık sık tekrarlanan ve genellikle kabul olunan şey şu oldu : 'suların bu yükselişinin en büyük kurbanı kendini boğulmaktan kurtaramıyacak olan sanat olacaktır;' edebiyat belli bir sınıfın imtiyazı olmaktan çıkınca bu onun için bir tehlike yaratmıyacak mı diye sorulmaya başlanmıştı. Bu ithamı cevaplandırmak için bütün ülkelerin yazarları derhal yerine getirilmesi gereken bir görevi ifa için guruplandılar. Kültürün tehdit altına girdiği bir gerçekti, fakat tehlike ihtilâlci ve hürriyetçi kuvvetler tarafından yaratılmayıp, aksine bu kuvvetleri saf dışı edip kırmaya çalışanların eseri idi. Kültürün en büyük ürkütücüsü harptir. Nefret ve kıskançlıkla yoğrulan millî kuvvetlerin bizi sürüklediği harp. Kültürü koru-

mak ve onu şerefli seviyesine yükseltmek, büyük beynelmilel ihtilâl kuvvetlerinin omuzlarına yüklenmiş bir görevdir. Kanaatim şudur ki onun kaderi Sovyetler Birliğinin kaderi ile aynı paraleldedir ve inanıyorum ki teslim edilebileceği en emniyetli ellerdedir.»

Tekrar edeyim, bu konuşma benim Rusya seyahatimin ilk günlerine rastlar. Yani, insanın kültürle ilgili meseleleri ciddî bir şekilde bir Rus'la münakaşa edebileceğine inandığım, daha doğru bir deyişle inanmak saflığında bulunduğum günlere. Arzu ederdim ki buna bugün de inanabileyim.

Eğer başında aldanmışsam, hatalarımı ilk fırsatta kabul edip, düzeltmek doğru ve yapılması gereken bir şeydi. Çünkü ben, fikirlerim yüzünden yolunu şaşıran vatandaşlarımın mesuliyetini, bütün ağırlığı ile omuzlarımda taşımaktaydım. Şahsi gurur beni yolumdan alıkoymamalıdır. (Zaten çok fazlasına da sahip değilim.) Benden ve gururumdan çok daha önemli meseleler vardır. Bunlar Sovyetler Birliğinden de önemlidir. Artık bahis konusu olan şey insanlığın yarını ve kültürün kaderinin içinde bulunduğu tehlikedir.

Rusya gezim rehberlerimin idaresinde olduğu müddetçe bana her şey fevkalâde göründü. İş yerlerinde, istirahat anlarında, işçilerle beraber gerçek mutluluğun içinde yaşadığımı hissediyordum. Hiçbir yerde insanların arasındaki münasebet Rusya'da olduğu kadar sıcak, derin ve kolay olamazdı. Arkadaşlık hafif bir bakışla bile kurulabiliyordu. Dünyanın hiçbir köşesinde böylesine derin bir insanlık duygusunun hissedilebileceğine ve kardeşçe bir yakınlığın, sevginin böylesine kısa bir zamanda insanı saracağına inanamazdım. Kalbim dalgalanıyor, sevinçten gözlerimin pınarları yaş doluyordu. Sevgi ve muhabbet

damlaları idi bunlar. Kamplarda gördüğüm çocuklar iyi beslenmiş, iyi bakılmışlardı. Gözleri tertemiz, kendileri güven ve ümit dolu idi. Aynı pırıltıları günlük çalışmalarını bitirip dinlenme merkezlerinde toplanan işçilerin gözlerinde de görüyordum. Artık Sovyetler Birliğinin her şehrinde dinlenme evleri ve çocuk yuvaları vardı. Birçok başka ziyaretçiye yaptıkları gibi bana da, örnek sanayiler, kulüpler, eğlence sahaları gösteriyorlar, hayranlığımı da böylece kazanıyorlardı. Bundan daha mükemmel şeyleri talep etmek nerdeyse imkânsızdı. Bu mutluluğu hissetmek ve başkalarını buna ikna etmek hayli zevkli bir şey olmasına rağmen, eğer bütün bu büyük cazibeye karşı çıkıyorsam elbette ki bunun için ciddî sebeplere sahibim. Halkla vasıtasız bir ilişki kurabilmek için devlet vasıtalarını terkederek tek başıma seyahat etmeğe başladığım anda, gerçekleri de görmeye başladım.

Rusya'da kendimi sudan çıkmış balık olarak hissetmiyecek kadar Marksist edebiyatı takip etmiştim. Bundan başka da birçok metihkâr yazılar, hatıralar okumuştum. Şunu rahatlıkla söyliyebilirm ki yaptığım ilk hata, duyduğum her methiyeye inanmak olmuştu. Sovyetler Birliğinin dostlarının, onda herhangi kötü bir şeyi göremeyip farkedemedikleri bir gerçekti. Bunun bir neticesi olarak da gerçekler nafretle, yalanlar da şefkatle dile getirilirdi çok zaman. Oysa benim düşünce tarzım öyle şekillenmiştir ki, en sert tutumumu en çok ve devamlı bir surette mutabakat halinde olmayı arzuladığım şeylere karşı takınırım. Ve sanmam ki bir insanın sevgi ve bağlılığının en iyi ifade ediliş şekli methiye olsun. Çünkü inanırım ki yapmacıksız bir şekilde fikrimi beyan etmem Sovyetler Birliğine ve davasına daha büyük hizmet görecektir.

Yaptığım tenkitlerin değerini ortadan kaldırmak için sonraları söylenenlere rağmen, Rusya'ya yaptığım seya-

hatim sırasında şahsî hiçbir şikâyet sebebim olmamıştır. Bu cins iddialar ortaya atılarak tenkitlerimin sebebinin şahsi kırgınlığım ve hayal sükûtumdan olduğu intibaı yaratılmaya çalışılıyordu. Ne kadar gülünç bir iddia. Gerçek şu idi ki hayatımda hiçbir zaman bu derece büyük lüks ve rahatlık içinde seyahat ememiştim. Her gittiğim yere en konforlu arabalarla gidiyor, her trende özel bir kompartımanda seyahat ediyor, otellerde en iyi odalar ve yemekler bana ayrılıyordu. Her şeyin en alâsı benim di. Her yerde alkışlanıyor ve kutlanıyordum. Yapılanların hiçbiri de bana yeteri kadar lâyik görülmüyordu. Bana gösterilen bu fevkalâde hüsnü kabulün hatıralarını taşımaktan kendimi alamıyorum. Fakat bütün bu muamele bana, eşitliği bulmayı ümit ettiğim bir yerde sahip olduğum imtiyazları devamlı bir şekilde hatırlatmaktan da geri kalmıyordu.

Resmi rehberlerimin elinden kurtulup, işçilerin arasına karışınca, bana her akşam bir ziyafet çekilirken, işçilerin büyük bir kısmının korkunç bir sefâlet ve fukaralığın kucağında olduklarını gördüm. İçinde en aşağı altı çeşit yemek bulunan ve yemesi dört saat süren bu ziyafetlerde verilen ordövrlerin miktar ve zenginliği bile esas yemek servisi yapılmadan, insanın tıka basa doyması için yeterli idi. Rusya'da bulunduğum sürece hiçbir fatura ödemem kısmet olmadığı için bu yemeklerin kaça mal olduğunu bilemiyordum. Ama, Sovyetler Birliğindeki fiyatlar hakkında fikir sahibi olan bir arkadaşım böyle bir yemeğin adam başına 200, 300 ruble tutacağını söylemişti. Bu ise yemek olarak kuru ekmek ve kuru bahktan başka bir şey yemeyen bir işçinin iki aylık gelirine eşitti. Rusya'da olduğumuz günlerde Rus hükûmetinin değil, zengin bir teşkilât olan Sovyet Yazarlar Cemiyetinin misafiri idik. Misafir durumunda olan bizler altı kişilik bir heyet-

tik. Bu rakkama bizimle gezen rehberler ve masalarımızı süslemek için konulmuş diğer misafirleri de ilâve edince bizim hatırımız için neler harcadıklarını düşünün bir kere. Şurası muhakkak ki bu bonkörlüklerinin karşısında bekledikleri bir takım hasılalar da vardı. Sanırım ki Pravda'nın bana kızmasının sebebi onlar için çok kötü bir yatırım olmamdan gelir.

Misafir olarak ağırladıkları insanlara izzet ikram edip en iyi şeyleri göstermelerini tabiî karşılıyorum ama, en iyi ile normal arasındaki böylesine dehşet bir fark, lüzumsuz imtiyazların yanında bir uçurum gibi duran sefâlet beni şaşırtmıştı. Tenkitlerimin sert olmasma sebep, Sovyetler Birliğine olan hayranlığım ve bu güne kadar gerçekleştirdiği harikalardan ötürü idi. Çünkü ondan beklediklerimizle, onun bize verecekleri arasında görünüşde dehşetli bir fark vardı. Aslında ben ona güvenmek istiyordum. Beni Rusya'da en çok ümitsizliğe sevkeden, henüz tam olarak gerçekleştirilemiyen şeyler değil, fakat ortadan kaldırıldığını ümit ettiğim imtiyazlar da dahil olmak üzere, benim kaçtığım şeylerden bir çoğunun varlığı idi.

Sovyetler Birliğinin benim için ifade ettiği şeyin neler olduğunu kim dile getirebilir ki ? Tercih ettiğim bir ülke bir misal, bir ilham kaynağı olmaktan da öte, Rusya benim için gerçekleşmesini ümit etmeye cesaret edemediğim bir rüya, bütün şevk ve ihtirasımın yöneldiği istikamet Utopia'nın gerçekleşmeye başladığı yerdi. Bütün bunları anlatırken devamlı olarak hatırlamamız gereken bir husus Sovyetler Birliğinin kuruluşunun ancak başında olduğumuzdur. Bizler yarının doğuşuna bu günden iştirak ediyorduk. Hem iyi, hem kötü şeyler vardı gördüklerimin içinde. Hattâ diyebilirim ki en iyiler ve en kötü-

ler vardı. İnsan en parlak noktadan en kasvetli siyaha hayret verici bir süratle geçiyordu. Bizleri heyecana sürükleyen şeylerden bazıları başarılmıştı. İlk günlerde en zor olan safhaların bile daha şimdiden gerçekleştirildiğini sanıyordum. Bu sıralarda, kendimi bütün kalbimle, ızdırap çeken tüm insanlık adına, Sovyetler Birliği ile bir birlik içine atmaya hazırdım. Bu günlerde bu fikre öylesine bağlanmıştım ki muvaffakiyetsizlik ihtimalini bir an için bile olsa aklıma getiremiyordum .

Rusya'da hayran kaldığım şeylerin başında eğitim ve kültür yolunda başlayan istisnai hareket vardır. Ama bunun içinde mütessir edici olan husus şudur ki, halkın aldığı tahsil sadece onu içinde bulunulan durum hakkında memnun ve mağrur edici bir Sovyetler Birliğine inandırıcı istikamete yönelmiştir. Kültürün yöneldiği tek hedef ise Sovyetler Birliğinin tebcil edilmesidir. Ne tahsil ve ne de kültürün içinde tenkitçi ayırımlara yer ve yaşama hakkı tanınmamıştır.

Aslında ilk safhada bir kendi kendini tenkid devresi vardı ve ben de buna, bütünü ile tatbik edildiği takdirde olumlu sonuçlar verecek bir metod olarak bakıyordum. Oysa gün geçtikçe şunu görmekte gecikmedim ki, kritik şu veya bu düşünce ve çalışmanın, Parti'nin çizdiği yola uygun olmadığını tahlilden öteye geçememektedir. Münakaşa, tenkid ve tahlil edilen şey hiçbir zaman Parti'nin çizdiği yolun kendisi olmamıştır. Yalnızca hadiselerin ve kişilerin bu dokunulamaz, kutsal yola uygunluğu üzerinde olmuştur. Oysa hiçbir düşünce şekli bundan daha tehlikeli olamaz ve kültürü böylesine zedeliyemez.

Sovyet vatandaşları kendi memleketlerinin dışında olan biten şeyler hakkında mutlak bir cehalet içinde idiler. Daha da kötüsü dışarıdaki her şeyin içeridekilere nazaran

fena olduğunun devamlı surette telkini altında tutulmakta idiler. Öte yandan, kendileri yabancı ülkelerin hayat şartlarını bilmezken onların kendileri hakkında neler düşündüklerini derinden merak ederlerdi. Öğrenmek istedikleri tek şey de onlar tarafından yeteri kadar beğenilip beğenilmedikleri idi. En büyük korkuları yabancıların kendi memleketlerinin ve rejimlerinin iyiliklerini gereğince duymamış olmaları idi. Yani onlardan talep ettikleri tek şey malûmat olmayıp methiye idi.

Sovyetler Birliğinin en modern, güzel ve zengin kollektivlerinden birini gezerken birçok evin içine girdim. Her birinin insana telkin ettiği boğucu havayı, şahsiyet yokluğunu size ifade edebilmeyi, gözlerinizin önünde canlandırabilmeyi ne kadar çok isterdim. Her bir evin içinde, aynı çirkinlik ve ruhsuzlukta, aynı eşyalar ve Stalin'in aynı portresi vardı ve ne acıdır ki, ne en ufak bir süsün izi, ne de orada yaşanıldığını gösteren şahsi bir eşyaya rastlamak mümkün değildi. Evlerden her hangi biri yer değiştirse bunların güya sahipleri bunun farkına bile varmayacaklardı neredeyse. Bu kollektivin bütün fertlerinin eğlencesi toplu idi ve hayatlarının bütün cazibesi Kollektiv'in kulübündeydi. Evler onlar için, içine girip yattıkları bir döşekten farksızdı. Rusya'da herkesin ve her şeyin yöneldiği bu şahsiyetsiz birlik için ilerleme demek mümkün olabilir miydi hiç ? Ben şahsen buna imkân göremiyorum.

Sovyetler Birliğinde her mevzuda doğru olan ancak tek bir fikrin olabileceği ezelden ebede kabul edilmiş bir şeydi. Pravda ise her sabah halka neye inanıp neyi bilmeleri ve düşünmeleri gerektiğini yanılmaz bir doğrulukla bildiriyordu. Rusya'da bulunduğum sürece batı demokrasilerini bir beşik gibi sallayan Ispanya iç harbi hakkında yazılmış bir tek satır, verilmiş en ufak bir haber oku-

mamışımdır. Bunun beni hayrete düşürdüğünü tercümanıma söylediğim vakit sıkıntılı bir havada bu müşahedemi kendisine iletmemden dolayı bana teşekkür ettikten sonra bu hissiyatımı gerekli mercilere intikal ettireceğini söylemişti.

O gece artık alışılagelen ziyafette, adet haline gelen konuşmalar yapılıp kadehler kaldırıldıktan ve her birimizin şerefine içildikten sonra, aramızdan biri kalkarak, İspanya cephesindeki kızıl davanın zaferi için kadehini kaldırınca, etrafımızdakiler sıkılarak ve içten gelmeyen bir şekilde bu jesti alkışlamışlardı. Ben ise cevap olarak kadehleri Stalin'in şerefine kaldırttım. Benim sıram gelince ben de kadehimi Almanya'daki siyasi mahkûmların şerefine kaldırdığımda alkış ve iştirak çok candan ve gürültülü oldu. İkisi arasındaki farkın sebebi, oradakilerin Almanya'daki siyasi mahkûmlar hakkında ne düşünmeleri gerektiğini bilmelerine mukabil, İspanya meselesinde Pravda'nın henüz resmî bir beyanda bulunmamış olması ve hazır bulunanların böyle bir tasvibe sahip olmaksızın her hangi bir tutumun içine girmekte gösterdikleri tereddüttü. Bundan ancak bir kaç gün sonra biz Sivastopal'a vardığımız günlerde, Moskova'daki Kızıl Meydandan başlayıp Pravda kanalı ile bütün ülkeyi bir uçtan bir uca kaplayan sempati dalgası yayılmaya başladı. İnsanlar öyle şartlanmıştı ki itaat etmek onlar için fevkalâde tabiî ve kolay oluyordu. Şunu da söyliyelim ki bu itaatkârlıkta bir iki yüzlülük, mürayilik havası sezinlemek de imkânsızdı. Bir tek Rus'la konuşmak ile bütün Rus'larla tek tek konuşmak arasında bu itaatkârlıktan ötürü herhangi bir fark yoktu.

Rusya'nın dışındaki proleterya şunu kesin olarak bilmelidir ki, kapitalizmin ortadan kalkması, Sovyet işçilerine hürriyeti getirmemiştir. Şurası muhakkaktır ki artık

sermayedarlar tarafından sömürülmemektedirler. Fakat bu hakikat hiç sömürülmediklerini ifade etmez. Şimdi işçiler öyle dolambaçlı ve mahirane şekilde sömürülmektedirler ki, bunun mesûlunu bulup itham etmeleri imkânsız bir hale gelmiştir. Aralarında büyük bir kısmı sefâlet seviyesinin de altında yaşarlar. İşte onları açlığa götüren ücretleri imtiyazlı işçilerin; söz dinler, yumuşak baş sallayıcılarının ücret farklarını ortaya koyar. Kuvvet sahiplerinin astlarına karşı takındıkları alâkasız tavır ve fakirlerin onlara karşı sahip oldukları haysiyetsiz itaatkârlık cidden hayret vericidir.

Sovyetler Birliğinde sınıfın ve sınıflar arası farklılaşmanın ortadan kaldırılması sonucu fakirliğin de ortadan kalktığına oraları görmeden evvel emindim. İşte bu kanaatim Rusya'ya gitmemde baş rolü oynamıştı. Oysa orada sefalet ve fakirlik kaşlarını çatmış bir heybetle ayaktaydı. Bu hal ise bir acıma ve yardım etme arzusundan ziyade, bir nefret ve zilletle seyrediliyordu. Oysa mağrur bir eda ile bu tavrı takınıp gezenlerin zenginlik ve imkânları, öte yandaki bitip tükenmek bilmeyen sefaletin besleyip vücuda getirdiği bir zenginlikti. Ben, ücretler arasındaki farklara itiraz etmiyorum, bu gerekli bir farklılaştırmadır. Ama üzüntü verici uçurumların ortadan kaldırılması için bazı tedbirlerin alınması gerekirdi.

Rusya'da daha şimdiden bir işçi sınıfı burjuvasının emarelerini görüyordum. Bütün gördüklerimin, burjuvaziye bir dönüşün ilk belirtileri olması beni korkutuyordu. Şurası muhakkaktı ki ihtilâle rağmen burjuva kötülüklerinin hepsi, Rus'ların içinde sessiz bir şekilde uyumaktaydı. Zira insanlar, dışarıdan yapılan baskılarla değişemezler. Gerçek ve arzu edilen değişme gönülden gelen değişmedir. Ayrıca Sovyetler Birliğinde burjuvazinin bütün iç güdüsü zaten takviye ediliyor ve cesaretlendirili-

yordu. Öte yandan cemiyetin tabakaları yeniden şekillenmekte idi. Bunlar sosyal sınıflar şeklinde değildi. Bu yüzden de buna yeni tip bir aristokrasi denilebilir. Ama bu aristokrasi kaabiliyet ve zekânın meydana getirdiği bir aristokrasi olmayıp, doğru düşünenlerin (!), belli kaidelere uymayı bilenlerin meydana getirdiği bir aristokrasi idi. Bir sonraki nesil de ise paranın ortaya çıkardığı bir gurup olarak şekillenebilirdi. Bu endişelerim mübalâğalı mıdır ? Samimi olarak temenni ederim ki öyle olsun.

Satchi'yi ziyaret ettiğim zaman işçiler için inşa edilmiş olan sanatoryum ve dinlenme evlerinin sayısı beni hayranlıkla dolu bir hayrete götürmüştü. Buralar şahane bahçeleri ve özel plâjları ile mükemmel denilebilecek tesislerdi. Bütün bu lüksün işçiler için hazırlanmış olması cidden şayanı takdirdi. Ancak, sonradan öğrendiğime göre bunlardan gerçekten faydalananlar, yeni ortaya çıkan imtiyazlı sınıftı. Evet hastalığından ötürü böyle bir yerde tedavi görmesi gerekenlere öncelik tanınıyordu ama, Parti'nin çizdiği yolu tasvip etmeleri şartı ile. Ayrıca bu çeşitli dinlenme evlerinde çalışanların aldıkları cüz'i ücret ve bu lüks tesislerin yakınındaki pis ve sefil kamplar hayli acıklı bir manzara arzediyordu.

Satchi'deki bu dinlenme evleri hakkında ilk başında duyduğum hayranlık ve Soukhoum yakınlarındaki Sinop'da kaldığım konforlu ve emsalinin hayli üstündeki lüks otel hakkında ne diyebilirdim ki ? Her odanın kendi banyosu ve balkonu vardı. Odalardaki möble birinci sınıftı. Yemeklerini her hangi bir benzeri tesisde bulmak nerdeyse imkânsızdı. Otelin yakınında otelin ihtiyaçlarını karşılamak maksadı ile fevkalâde modern bir çiflik bile vardı. Fakat çiftliğin sınırını çizen derenin öbür ucuna geçince, ahır bozması bir sıra kulübe ile karşılaşıyordunuz.

Bunların içindeki üç metre karelik ufak odaların her birinde ayda ikişer ruble ödiyerek dörder kişi barınıyordu.

Her ne kadar uzun zamandır vadedilen proleter diktatörlük gerçekleşmediyse de gene de bir tip diktatörlük kurulmuştu. Bu da Sovyet bürokrasisinin pür azamet ayakta duran diktatörlüğü idi. Bunu açıkça görmeliyiz ve başka şekildeki söylentilerle aldatılmamıza müsaade etmemeliyiz. Şurası muhakkak ki ümitle beklenen son bu değildi. İşçiler kendi temsilcilerini seçmek ve tehdit altına alınan menfatlerini korumak hürriyetinden bile mahrum bırakılmışlardı. Açık veya gizli olarak yapılsın, serbest seçim bir maskaralık ve yapmacıktan başka bir şey değildi. Seçmenler sadece kendileri için evvelden resmi merciler tarafından seçilenlere rey verebilirler, ancak onları seçebilirlerdi. İşçiler aldatılmış, ağızlarına gem vurulmuş, elleri ve ayakları bağlanmış vaziyette, itiraz ve mukavemet imkânlarından yoksun ve acizlik içinde çalışmakta idiler. Ama oyun Stalin ve komünistler tarafından gayet iyi oynanmakta idi. Ve bütün dünya Sovyetler Birliğinde nihaî bir zaferin kazanıldığını düşünerek onları alkışlıyordu. Yeni rejime intibak edemiyenler ve onu kabul etmeyenler halk düşmanı ve hain olarak nitelenmekte idiler.

İşte bu şartlar Rusya'da yeni tip bir hainliğin doğmasına sebep olmuştur. Terfi etmenin en tesirli ve kolay yolu muhbirlik olmaya başladı. Bu aynı zamanda rejimin en tehlikeli unsuru olan polisle, hiç olmazsa bu şekilde kullanıldığınız sürece iyi geçinmenizi temin ediyordu. Bu yolu kullanmaya bir kere başladınız artık arkadaşlık, sadakat ve dostluk gibi bir takım asil hisler bir kenara itilir ve her fırsatta bir adım daha ilerlemek ve hicabın derin uçurumuna yuvarlanmakdan başka bir yol kalmazdı. Bu-

nun tabiî neticesi de herkesin herkesden şüphelenmesi idi. Ufacık bir çocuğun yapacağı en masum hareket bile büyük felâketlerin doğmasına sebep olabiliyordu.

Seyahatim sırasında model olarak inşa edilen Bolchevo şehrine de götürüldüm. Bu şehrin bütün sakinleri suçlulardı. Bazısı hırsız, bazısı yankesici, bazısı katil olan bir gurup insan. Şehrin kurulmasına amil olan düşünce, mahkûmların asabî sistem bakımından islâh edilmesi gerek ve mümkün bir cins hastalıktan muzdarip oldukları-nın kabulü idi. İyi muamele ve normal hayat şartları, onların tedavi olup iyileşmelerini imkân dahiline sokabilirdi. Şehir sür'atle büyümüş ve içinde yalnız bazı sanayilerin kurulması ile de yetinilmeyerek, klüpler, dinlenme evleri ve kütüphaneler de yapılmıştı. Burayı ziyaret ettiğim zaman bu şehir bana, Sovyet rejiminin gerçekleştirdiği en asil ve muvaffakiyet dolu tecrübesi olarak görülmüştü. Çok sonraları öğrendim ki bu şehirde yaşamak imkânı yalnızca muhbirlere tanınmış bir imtiyazdı. Ahlâk nerede bu kadar alçakça yok olabilirdi ki ? Bahtsız Sovyet işçisi, çiftçisinin toprağa bağlandığı gibi çalıştığı sanayiye, İxion'un tekerleğe bağlandığı kadar kopmaz zincirlerle bağlanmıştı. Eğer her hangi bir işçi, her hangi bir sebepten ötürü, iş yerini terk etmeye kalkarsa başka hiçbir yerde iş bulamazdı. Bulsa bile ilk işi ile beraber evini de kaybedeceğinden sokakta kalmağa mahkûm olurdu. Ayrıca, bu takdirde, kollektif çalışmasının neticesinde idarenin elinde güya toplanan birikmiş kârını da terketmek zorunda kalacaktı. Ama eğer değişiklik teklifi otoritelerden gelirse, o takdirde de işçinin eski işini muhafaza etmesi imkânsızdı. Anlıyacağınız Sovyet işçisi, işini ne istediği zamanda terketmeye ve ne de istemediği zaman muhafaza etmeye selâhiyetli değildi. Yapılan bütün değişiklikler ona rağmen yapılırdı. Ve eğer bahis mevzuu işçi Komünist

Parti'si üyesi değilse, üye olan meslekdaşlarının yanında terfi imkânından da mahrumdu. Oysa arzu eden herkes Komünist Parti'ye giremezdi. Zira herkesin üye olmak için aranan şartları dolduracak kadar şahsiyetsiz, dalkavuk olması imkân dahilinde değildi. Öte yandan eğer Parti üyesi olma mutluluğuna kavuşursa, bundan vazgeçmesi için üyeliğin kendisine vermiş olduğu tüm avantajları da üyeliği ile beraber Komünist Parti'nin kapısına bırakması gerekirdi. Tabiî üzerinde dehşetli bir şüphenin doğmasına ve bir takım baskı tadbirlerinin alınmasına da mani olamazdı.

Bir insan karşılığı sadece itaat olan böyle büyük menfaatleri nasıl ve hangi sebeplerden ötürü terkedebilirdi ? Bir insan nasıl olurdu da bütün dünya tarafından, her şeyin en iyisinin bulunduğu dünyanın en iyi ülkesi olarak kabul edilen bir yerde kendisini düşünme kaygusuna düşebilirdi ? İnsanın böyle bir ortamda kendini düşünmesi, ihtilâle karşı olmakla suçlanması ihtimalini ortaya çıkarıyordu. Bunun muhtemel neticelerinin en hafiflerinden biri Sibirya'ya sürülmekti. Mevcut insan yekünundan yapılan bu fedakârlığın, kimsenin farkına varmadan gerçekleştirildiği ve ortadan kaybolanların kendilerini kütleden koparmasını bilen, cesur ve alelâdeliği kabul edemiyen şahsiyetli kişiler olduğu göz önüne alınırsa bu politikanın trajik taraftarı daha açık olarak görülecektir. Aciz kalamayan, dizlerinin üzerinde yaşayamayan bu binlerce sürgünün etrafımdaki karanlığın içinde seslerini duyuyor gibiyim. Uzun süren yalnız gecelerimde beni uyandıran şey, bu sayısız mazlumların haykırışları, beni bugün konuşmaya sevkeden şey de onların arzuları dışındaki sessizlikleridir. Şimdi bu satırları, bu adsız kahramanları düşünerek kaleme alıyorum. Eğer bu kelimelerim onlara bir gün ulaşabilirse, bu benim için, Pravda'nın öfke ve

kızgınlıklarının yanında asil ve kıymetli bir kazanç olarak bütün azameti ile yükselecektir. Onların tarafından çıkan hiçbir kimse yoktur, adalet ve hürriyeti teminle yükümlü olanlar sükût ederler. Halk kütleleri kör edilmiştir. Ben sesimi onların adına yükselttiğim zaman bana, bu sürgünlerin, işçilerin fukaralığının ve oy hakkının kaldırılmasının, 1917'nin kazançlarının geçici birer bedeli olduğu söyleniyordu. Oysa böyle ağır bir bedel karşısında elde edilen kazançların da birbiri arkasına kaybolduğunu görmek dehşet verici oluyordu. Bütün ümitlerimizi kendisine sermaye ettiğimiz bir hareketin iflâsa doğru sürüklendiğini görmek için gözlerimizi açmak zamanı artık gelmişti.

Eğer kütlelerin maddî refahının yavaş da olsa gerçekleşeceğine dair bir kat'iyet olsaydı, insan belki de ferdi ve fikri hürriyetin ortadan kaldırılmasına rıza gösterebilirdi. Oysa hal bu olmadığı gibi aksine kapitalist cemiyetin bütün fenalıkları yeniden müesses hale gelmekte idi. Zavallı burjuva mantalitesi yeniden canlanmıştı. İhtilâl aleyhtarı olarak nitelenen hareketlerin tümü ihtilâlin ruhunu, anlayışını taşıyordu.

Ne kadar isterdim ki arzu ve aşkın halâ ihtilâlcilerin gönlünden taşdığına inanabileyim. Fakat ihtilâl bir kere yapıldıktan sonra bu tamamen kaybolmuş ve ilk ihtilâlcileri harekete getiren, onlara ilham kaynağı olan gayret ve şevk, artık vazifeleri bitmiş, terkedilmiş aletler yığını haline gelmişti. İhtilâl müesses hale geldikten sonra kötülük ve adaletsizlik mütareke masasına oturmuşlardı. İçinde isyan ateşini halâ canlı tutanlara ve birbirini takip eden bütün bu fedakârlıklara, verilmemesi gereken tavizler olarak bakanlara ise itibar edilmemekte ve bunlar ilk fırsatta tasfiye edilmekte idiler. Bu şartlar altında istenilen şey boyun eğmek ve itaat olduğuna göre, ihtilâlin

ilham kaynaklarının tükendiğini kabul ederek, kaçamaklı cevaplar vermekten vazgeçmek daha doğru olmaz mıydı ? İnsanlardan talep edilen şey hükûmetin her yaptığını ve söylediğini itirazsız bir şekilde kabul etmekti. En ufak bir itiraz ve en ince bir tenkid, sahibini en ağır cezalara çarptırmaya ve en kısa zamanda ortadan yok etmeye kâfi geliyordu.

Yeniden şekillenen sosyal merdivenin en alt basamağından en üstüne kadar, en iyi referanslar en zelil uşaklara verilirken, bağımsızlıklarını korumak çabasında olanlar ya sürülür yahut da ateş altında biçilirdi. Çok kısa bir zaman içinde bu kahraman ırktan yalnızca fırsatçılar ve zalimler geriye kalmıştı. Bağımsız düşünceli işçiler avlanmış bir hayvan gibi açlıktan ölüme terk edilip elimine edilmişlerdi. Hitler Almanya'sı dahil olmak üzere, dünyanın hiçbir ülkesinde insan ruhu ve aklının buradan daha çok dehşete düşürülerek hissiyatlarından yoksun edilmiş ve tâbiiyet altına alınmış olduğunu kabul edemem.

Oysa muhalefetin ortadan kaldırılması çok zaman terörizmi davet eden oldukça tehlikeli bir usuldür. Ayrıca, eğer bir ülkedeki bütün insanlar aynı şekilde düşünmeye zorlanırsa, hükûmet belki kendini bazı müşkillerden kurtarmış olacaktır, ama böyle bir ortamda kültürden bahsolunamaz. Gerçek akılcılık muhalefetin görüşlerine hürmet etmesini bilmektir. İnsanlık bir tek parçadan meydana gelmemiş bir kompleks'dir. Bunun böylece bilinmesinde ve kabulünde sayısız faydalar vardır. Ve dışarıdan gelen basitleştirici herkesi aynı şekle sokucu, herşeyi ve herkesi aynı ortak bölen içinde toplayıcı baskılar daima zararlı, tehlikeli neticeler verir.

Böyle bir politikanın sanatkârlara uygulanması normal insanlara uygulanmasından daha da meş'umdur. Zira bir yazarın esas kıymetinin, onun devrimci gücünde ve

muhalif kalabilme niteliğinde olduğuna inanıyorum. Sanat kaabiliyetinin ve münevverliğin solculara özgü nitelikler olduğuna inanan budalalardan değilim.

Büyük artistler günün akımlarının karşısında durmasını bilenlerdir. Hal böyle olunca Sovyet Hükûmeti, artistin elinden bu yetenekleri aldığı zaman geriye ondan ne kalacaktır ? Bu halde bu artisti bekleyen son, onun da diğerleri gibi akımın içersine karışarak kaybolup gitmesi degil midir ? Şurası muhakkak ki nihaî zafer elde edilmeden ve mücadele henüz devam ettiği bir sırada, O'da kavgasını yürütecek ve neticeyi elde edecektir. Fakat sonra ne olacak ? Beni Sovyet Rusya'ya bu kadar tecessüsle bağlayan şey de, bir yerde bu sorunun cevabı idi. Aslında bu soru daha Rusya'ya gitmeden çok evvelden beri zihnimi kurcalıyordu ve cevabını Rusya'da da bulamadım. Ayrıca şunu da ilâve edeyim ki sonunu merak ettiğim sanatkâr, her hangi bir sanatkâr olmayıp, gerçekten yenilikçi ve yaratıcı sanatkârdı.

Rusya'da karşılaştığım bir ressam bana, Rusya'da yenilikçi ve yaratıcı sanatkâr aranmadığını, buna o gün için ihtiyaç olmadığını söylemişti.

«Tiyatroyu terk ettiğinde melodisini ıslıkla çalamıyacaksa bir işçi operayı ne yapsın,» diyor, şimdi ihtiyacı hissedilen şeylerin, derhal anlaşılabilip, öğrenilebilecek şeyler olduğunda ısrar ediyordu. Fikrini kabul etmemiş ve çok sonraları en fazla sevilen eserlerin bile ilk duyuldukları zaman değerlendirilemediğini ona hatırlatmıştım. O ise Beethoven'in bile bundan böyle geri gelemiyeceğini söyleyip, «Görüyorsunuz ya» diyordu, «burada bir sanatkâr her şeyden evvel Parti'nin çizdiği yolda olmalıdır. Aksi takdirde en muhteşem eserler bile yalnızca şekilciliğin bir örneği olarak kalmaya mahkûm olacaktır.»

«Şekilcilik» Rusya'da görülmesi ve duyulması arzu edilmeyen her şey için kullanılan bir tabir haline gelmişti. Ressam devamla, «Biz şimdi yarattığımız büyük millete lâyık, yeni bir sanatın öncüleri olmalıyız.» dedi. Kendisine böyle bir anlayışın bütün sanatkârları önceden tespit edilmiş belli kaidelere uymaya zorlıyacağım, gerçek sanatkârın ise böyle bir diktanın karşısında eğilerek sanat değerinin alçaltılmasına hiçbir zaman müsaade edemiyeceğini söyliyerek cevap verdim. O takdirde de bunlar ortadan kaybolup, sessiz köşelerinde oturmayı tercih edeceklerdi. Beni bir burjuva gibi konuşmakla itham etti ve diğer sahalarda birçok harikâlar gerçekleştiren Marksizmin, aynı zamanda büyük sanat eserlerine de vücut vereceğine dair olan inancını tekrarladı. Ona göre bunun bugün için gerçekleşmesine en büyük engel, sanatkârların modası geçmiş sanat eserlerine lüzumundan çok değer vermeleri idi. Sesini durmadan yükseltiyor, sanki ders verirmiş gibi konuşuyordu. Onu dinlemekte daha uzun bir sabır gösteremiyeceğimi anlayınca, kendisine cevap vermeden uzaklaştım.

Oysa kısa bir zaman sonra odama gelerek benimle tam olarak mutabakat halinde olduğunu, etraftan duyulma korkusu ile öyle konuştuğunu, yakında açmayı düşündüğü sergi için resmi makamların destek ve müsaadesine muhtaç olduğunu hatırlattı.

Sovyetler Birliğine gittiğim günlerde, halk oyunda, şekilcilikle ilgili zorlu tartışmalar henüz bir neticeye bağlanmamıştı. Bu deyimin ne ifade edebileceğini uzun boylu düşündükten sonra şuna karar verdim ki, şekilcilikle itham edilen eserler, sanatkârları tarafından muhteviyatından ziyade, şekline önem verilen çalışmalardı. Kabul edilen ve kabul edilmesi mecburi olan bir başka kaideye göre, nazarı itibara alınmaya değer muhteviyat ise sadece

bir tane idi. O da «Dogru» olan. Bunun dışında kalan, bu istikamete yönelmeyen her çalışma «Şekilci» kalmaya mahkûmdu. İşte Sovyetler Birliği'nde bütün tenkitlere ilham kaynağı olan ruhun bu ruh olduğunu anlamak zor değildir. Böyle bir anlayış politik bakımdan belki olumlu sonuçlar verebilir, ancak bunun kültürle ve kültürün gelişmesi ile uzaktan yakından, en ufak bir alâkası olduğu ifade olunamaz. Çünkü kültür tenkidin serbestçe yapılmadığı yerlerde hayatiyetini koruyamaz.

Rusya'da Parti'nin çizdiği yolda olmayan her çalışma daima takbih edilmiş olup, güzellik bir burjuva sapıklığı olarak kabul edilmiştir. Bir sanatkâr ne derece kaabiliyetli olursa olsun, Parti'nin felsefesine uygun çalışma yapmıyorsa bu çalışmaları karanlıkta ve bilinmeyen eserler olarak kalmaya mahkûmdur (Tabiî çalışmasına müsaade edilirse). Bunun yamnda belli kaidelere boyun eğmesini bilenler taltif edilip eserleri övülür. Rejimin övgüsünü yapan bir sanatkârın mükâfatlandırılması kadar, bir sanatkârın kendisini birçok bakımdan rahat ve huzura kavuşturma vaadini elinde tutan bir hükûmete methiye yazmasının sebeplerini görmek kolay olsa gerek.

Sovyet Rusya'da çalışanların içinde en çok sırtı okşanıp müsamaha görenler sanatkârlardır. Nitekim oraya gider gitmez bana tanınan imtiyazlar beni dehşetli bir hayrete düşürmüştü. Bunların etkisi ile gözlerimin kamaşıp baştan çıkabileceğimden bile korktuğum anlar olmuştur. Oysa Rusya'ya bir takım maddî kazançlar elde etmek için gitmemiştim. Gördüklerimse oldukça çekici idi. Fakat aslında bütün bunlar sadece «doğru» düşünen sanatkârlara lütfedilen ihsanlar olduğundan, görgülerimi tenkitçi bir gözle yapmama mani olamadı. Ben gene de bir tehlike ışığının yandığını hissederek, kendi açımdan bu tehlikeye

karşı alınmasının gerektiğini hissettiğim tedbirleri almayı uygun buldum.

Aslında hür olmanın bedeli her türlü karşı koymaktan vazgeçmekti. Yalnız Sovyet Rusya'da hür tenkid de karşı koymak olarak niteleniyordu. Fen akademisinin tanıdığım mümtaz üyelerinden biri hapishaneden yeni çıkmıştı. Yabancı ilim adamları kendisi ile temas etmek istedikleri zaman, buna müsaade edilmiyor, vaktinin müsait olmadığı ifade ediliyordu. Bu zatın yegâne suçu yargı bağımsızlığına sahip olma arzusudur. Bir başkasının elinden profösörlüğü alınarak, laboratuvar çalışmalarından mahrum bırakılmasının sebebi ise, ilmi çalışma sahasında mevcut sovyet doktrinine uymayan ilmi bir kanaat sahibi olmasıydı. Bu âlim de sürgünden kurtulmak için kusur ve hatalarını kabul ve itiraf ederek nadim olduğunu bildiren bir mektup yazmaya zorlanmıştır.

Bağımsızlığa müsamaha gösteremeyip, sadece köleliği talep etmek, ancak despot bir idarenin karekteristiği olabilir. Stalin yalnızca methiye ve tasvibe izin veriyor. Ama bu gidişle zaten yakında, yanındakiler en ufak bir fikirden bile yoksun olacağından bu meseleyi de dolaylı bir şekilde halletmiş olacak. Bütün duvarları onun portreleri süsleyip, bütün dudaklarda onun ismi, bütün resmî konuşmalarda onun övgüsü yapılmakta. Bunların sebebi nedir acaba ? Tapınma, aşk veya korku ? Kim bilir ?

Tiflis'e giderken doğduğu kasaba olan Gori'den geçtik. Ona Rusya'da bana karşı gösterilen hüsnü kabulden duyduğum memnuniyeti dile getiren bir mesaj yollamanın nazik bir hareket olacağını düşündüm. Bu belki de elime bir daha geçmiyecek bir fırsattı. Arabayı postahanenin önünde durdurdum. Telgrafım şu şekilde başlıyordu;

«Mükemmel seyahatim sırasında Gori'den geçerken size...» Ancak tercümanım mesajın burasında durarak, böyle bir meseja aracı olamıyacağını, çünkü «Siz»in Stalin'e kullanılacak yeterli bir hitap şekli olmadığını söyledi. Bu hitap şeklini gereğince terbiyeli bulmamıştı. Buna bir şeyler ilâve edilmeliydi. Meselâ, «Siz işçilerin lideri», «Siz halkın efendisi» gibi. Bu bana hayli garip gelmişti. Stalin'in böyle manasız iltifatları arayan bir insan olmadığını söylemem ise bir işe yaramamış, tercümanım böyle bir formül bulunmadığı takdirde telgrafı çekmiyeceğini kesin olarak bildirmişti. Üzülerek bu usullerin Stalin ile teb'ası arasında aşılması imkânsız maniler koyacağını söylemiştim.

Seyahatim sırasında birçok defalar, yapacağım konuşmalarda ilâveler ve çıkartmalar yapmak zorunda da bırakılmıştım. Meselâ Rusya'nınkinden bahsederken hiç bir zaman yarın diyemez, «Parlak yarın» demeye zorlanırdım. Bir kraldan bahsederken «büyük» sıfatını da kullanmamak gerekirdi. Zira bir kral, bir hükümdar hiçbir zaman büyük olamazdı. Leningrad'da talebeler ve bazı yazarlar önünde yapacağım konuşmanın metnini tetkik için ilgililere verdikten sonra yapılan gerekli bir tetkikten sonra bu konuşmayı, konuşma Parti'nin çizdiği yolda olmadığından konuşmayı yapamıyacağımı bildirdiler. Bu cins zorluklar o kadar çok ve tedirgin edici idi ki, bundan böyle konuşma yapmaktan, bu kararımı aşağıdaki şekilde sebeplendirerek, vaz geçtim.

«Muasır Sovyet edebiyatı ile ilgili olarak konuşma yapmam sık sık talep edilmektedir. Aşağıdaki sebeplerden ötürü bu konuşmalardan bundan böyle vazgeçiyorum. Bu kararım Gorki'nin cenaze merasiminde söylediklerimin anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. O gün ihtilâlin muvaffaki-

yetinin vücut verdiği meselelerden bahsetmiş ve Rusya'nın bunları düşüncelerimiz ve anlayışlarımız istikametinde canlandırmasının, O'na ebediyete kadar süren bir itibar temin edeceğini söylemiştim. Medeniyetin yarınını, Rusya'nın bulacağı hal çaresinin tayin edeceğine inandığım için bu meseleyi bir daha ele almayı faydalı mütalâa ediyorum. Ekseriyet en iyi ve bilgili kişilerden meydana geldiği vakit bile, bir sanat eseri içinde yeni ve zor olan şeyi tespit edemez. Bu sahada yalnızca belli ve mahdut şeyleri değerlendirebilir ki, bunlar da en basma kalıp şeylerdir. Şunu unutmamak lâzımdır ki, klişe ve basma kalıp yalnız burjuvazide bulunan şeyler olmayıp, değişik nitelikte de olsa, devrimci anlayışın içinde de bulunur. Şunu hatırdan uzak tutmamak gerekir ki, bir sanat eserine kişilik ve ölmezlik veren şey, ne kadar asî olursa olsun bir ihtilâlden doğmıyacağı gibi, o ihtilâlin doktrini ile de bir alâkası yoktur. Bir sanat eserini yaşatan, ölmezleştiren tek şey onun orijinalliği, vücut verdiği ve sorduğu yeni sorular ve henüz formüle bile edilmemiş olan sorulara verdiği cevaptır. Samimi olarak endişe ederim ki, en temiz marksist etkisi altında olan sanat eserlerinin büyük bir çoğunluğu ilerdeki nesillerce yalnızca lâboratuvarlarda kullanılacaktır. Unutulmaksızın yaşayacak sanat eserleri ise devrinin üzerine çıkmasını bilenler olacaktır. İhtilâlin artık zafere ulaştığı bu günlerde sanat büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır. Bu tehlike, ona belli usullere uyularak yapılması zorunluğunun yaratılmasıdır. Zafere erişen ihtilâllerin bağışlamak zorunda oldukları en önemli şey, sanatkârın hürriyetidir. Gerçek bir hürriyet ortamı içinde olmadıkça sanat bütün mana ve kıymetini kaybeder. Halkın takdiri muvaffakiyetin işaretçisi olacağına göre, sanatta şan ve şöhret, kütlelerin ilk başında anlayıp manalandırabilecekleri eserlerin olacaktır. Açık söyliyeyim, sa-

nat açısından beni ilgilendirenler, orijinallikleri ve güçleri yüzünden Rusya'da tanınmayan, ilk bakışta ihmal edilip, küçük görülen ve fakat üstünlükleri ebediyete kadar devam edecek olan; Baudelair'ler, Keat'ler, Rimbaud'lardır. Sizler rahatlıkla, can çekişen bir cemiyetin mahsulü olan bu kişilere ihtiyacınız olmadığını söyliyebilirsiniz. Ve diyebilirsiniz ki eğer bu isimler burada bir hayatiyet gösteremiyorlarsa, bu onlar için ne kadar fena ise, bizim için de o kadar iyidir. Ve eğer bize yazıları ile bir şeyler öğretecek olanlar varsa, onlar da bizim tanıyıp, kıymetlendirdiğimiz rejim taraftarı müsbet yazarlardır. İşte ben de size tam aksini söylüyorum ki bunlar değeri az olan eserlerdir ve kültürümüz tarafından kale alınmamalıdırlar. Kendi kendini beğenmek ve kendi kendini düşünmek, her yeni cemiyetin geçirmesi gereken ilk devrelerden biridir. Ancak bu devrenin cemiyet hayatında ilânihaye uzayıp giden yegâne devre olması fenadır, acıklıdır.»

Rusya'da daha şimdiden yeni bir burjuvazinin vucut bulduğu görülüyordu. Fukaralık seviyesini henüz geçenler fakirleri hakir görüp, uzun zamandır mahrum kaldıkları şeyleri kıskanç bir tahakkümle mülkiyetlerine geçirmekteydiler. Bunlar ihtilâli yapan insanlar olabilir miydi ? Hayır, bunlar sadece ihtilâli kendi menfaatleri istikametine çevirenlerdi. Komünist Parti'nin halâ üyesi olmaları bir mana ifade etmezdi.

Sovyetler Birliği'ne, gerçekleştirdiği şeyleri küçümseyip az gördüğümden değil, Rusya'da arzulanır ve gıpta edilir bir durum olduğu hakkındaki böbürlenmelerinden ötürü kızıyorum.

Rusya dışındaki komünistleri de itham ediyorum. Bahsettiklerim elbette iyi niyetlerine rağmen aldatılmış olanlar değildir. Fakat gerçekleri bilenler veya bilmesi gerekenler, Rusya dışındakilere hakikatleri bile bile saklıya-

rak yalan söylüyorlar ve bu şekilde de politik maksatlarını gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Oysa Sovyetler Birliğinin dışındaki işçilerin, tıpkı kendilerinden evvel aldatılan Sovyet işçisi gibi, Komünist Parti tarafından yoldan çıkarılmak ve dolandırılmak istendiğini bilmelerinin zamanı gelmiştir.

Şuna inanın ki, eğer en ufak bir ilerleme ve iyiye doğru gitme ihtimalinin mevcudiyetine inansaydım, Sovyetler Birliği'ndeki durumun bütün ızdırap vericiliğine rağmen, sessiz kalmayı tercih ederdim. Ama Sovyet Rusya aşmasını gönülden arzu ettiğim engelden aşağıya şiddet ve sür'atle kaymaktaydı. Öte yandan ihtilâl hareketi ile, korkunç ızdıraplar ve ihtilâle inanmış kimselerin kanları pahasına elde edilen hürriyetlerden, her geçen gün sayısız fedakârlıklar yapılmaktaydı. İnanıyordum ki artık sükûtun bozulması gerekir ve gerçekleri bütün açıklığı ile söylemek, bunları bilen herkesin kaçınamıyacağı bir görevdir.

Parti disiplini endişesi beni düşündüklerimi açıkça söylemekten alıkoyamaz. Zira hakikatler benim için Parti'den çok daha önemlidir. Şu da malumumdur ki, Marksist doktrinde hakikat diye bir şey yoktur.

İnancım şudur ki böylesine ciddî bir meselede başkalarını aldatmak gerçek bir suç olup, hadiseleri olmasını ümit ve arzu ettiğimiz bir şekilde değil de aslında olduğu gibi anlatmak lâzımdır.

Sovyetler Birliği bizim en köklü ümitlerimizi ortadan kaldırdı. Rusya'da yeni ve dehşetli bir despotizm alçak ve sefil pençesi ile insanları parçalayıp sömürüyor.

Evet, Rusya tıpkı Demophoön gibi, bir tanrı olma yolunda kurban olmuştur. Bundan böyle hiçbir zaman da, Sovyet ateşinin içinde geçirdiği hayatî sınavdan kurtulamıyacaktır.

Louis Fischer

LOUIS FISCHER

BİYOĞRAFİ

Louis Fischer 29 Şubat 1896'da Philedelphia'da dünyaya gelmiştir. Kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1921 yılında Newyork Post gazetesi tarafından Berlin'e yollanmış ve böylece sonraları esas mesleği olacak olan gazeteciliğe başlamıştır. Bundan sonraki 25 yılı Asya ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde aldığı gezegen vazifelerle geçmiştir.

Hiç bir siyasî teşekküle katılmamasına karşılık sahip olduğu Sovyet Rusya hayranlığı sonraları, iç harp sırasında bizzat korumaya çalıştığı «İspanya Cumhuriyeti» şampiyonluğuna dönüşmüştür.

Kitapları arasında, «İnsanlar ve politikalar», «Büyük iddia», «Gandhi ve Stalin», «Dünya Meseleleri ve Rusya», «Kaçan 13» ü sayabiliriz. Fischer bunlardan başka Gandhi hakkında bir biyografi üzerinde de çalışmıştır.

Çocukluk yıllarımın macera kitapları çoklukla, Sibiryada'ki tuz madenlerinden, ölümü aldatarak kaçan kahraman isyankârların hikâyeleri ile dolu idi. Kiev yakınlarındaki Stpala adındaki ufak bir kasabada dünyaya gözlerini açan annem ve babam bana, tıka basa votka ile dolu olan mujik'ler (Rus köylüsü) tarafından irtikâp edilen toplu katliamları anlatırdı. «Pogrom» denilen bu katliamlar üstelik hükûmetin idaresi altında yapılırmış...

Çar'ın peyki olarak bilinen Prens Peter Kropotkin bir anarşist olmuştu. «Bir İhtilâlcinin Hatıratı» adındaki kitabı beni gerek insancıl isyanı, gerekse idealizmi ile titretmişti. Tolstoy, Turgenev ve Dostoyevski'nin kitaplarını, Gorki ve Gogol'un kısa hikâyelerini okurdum. Rusya'da hiç bulunmamıştım. Ve Rusya hakkında şuurumda çizdiğim portre doğrusu hayli karışık, birbirini tutmaz çizgilerden meydana gelmişti. Rusya bana, oturmamış, ham ve şarklı görünüyordu. Medenileşmemiş bir medeniyet, edip fakat cahil bir görüntü idi bu. Kültürün parlak noktalarına da rastlıyordum onda. İmparatorluğun parlaklığı ve şanı, işte koca bir karanlığın ortasında ayakta duran, tatsız ve manasız bir zenginlik.

Kaiser Almanya'sı ile başlayan askerî ihtilafa kadar, Amerika'nın dışında kalan bütün dünya benim için ancak müphem ve puslu bir görüntüye sahipti. Harp ve onun içinde benim aldığım rol, Harple çok yakından ilgisine rağmen, Çar'ın 1917 Martında geçici hükûmet adına yerini terketmesi ve 1917 Kasımında doğan yeni Sovyet rejimi gibi bazı dehşet verici hadiselerle olan ilgimi azaltmıştı. Bu şaşırtıcı ihtilâllerin hiçbiri oldukları anda bende,

hatırlanabilecek akisler bırakmamıştır. Zaten bıraksalardı bile, Lenin'in ifadesi ile Rusya'yı dünyanın en hür ülkesi haline getiren geçici Kerensky hükûmetinin, niçin bolşevikler tarafından, kimsenin inkâr etmediği bir diktatörlük aşkına devrildiğini muhakkak ki anlıyamıyacaktım.

Denizaşırı ülkelerde yapılan bir askerlikten sonra, 1920'de yine Philedelphia'ya döndüm. Birinci dünya harbinin nedenleri ve bu nedenlerin kökleri hakkında tatmini şart olan bir merak duyuyordum. Birçok yabancı ve yerli ilim adamının bu mevzuda hazırladıkları ciltler dolusu etüdleri tetkik ettim. Bunlar neticelerinde ayrılmaktaysalar da harbin suçunu büyük ölçüde Çarlık Rusya'sı veya Avusturya - Macaristan'da buluyorlar; Almanya, Fransa ve İngiltereyi bunlardan sonra sayıyorlardı. Bütün bu büyük devletler, bir takım gizli andlaşmalarla ufak ve çeresiz milletleri parçalayıp aralarında taksime karar vermişlerdi. Bir gurup ülkenin sahip olduğu bu genişleme poltikası, aynı niyeti besleyen diğer bir gurup ile karşılaşmış ve bunun sonucu da dehşet verici olayları ve neticeleri ile Birinci Dünya Savaşı olmuştu. Haftalık liberal Newyork mecmuaları, Versay paktının da aynı şeytanî ve emperyalist prensibin üzerinde kurulduğu noktasında fikir birliği halinde idiler. Başkan Woodrow Wilson'ın zaman zaman yaptığı, tek tük ve kibirli ihtarlara rağmen, devlet adamları, derhal elde edecekleri bazı arazi ve malî kazançları, istikbali garanti altına alacak sağlam bir sulha tercih etmişlerdi.

Harp ve sulh karşısındaki yeni tutumum beni, bolşeviklerin batı âlemi için yaptıkları tenkitlere iyice yaklaş-

tırdı. Moskova bazı ilhak ve tazminatlara karşı olan vaziyetini almakta ve bunların yeni bir harbin tohumları olacağını batılılara ihtar etmekteydi. Pensilvanya üniversitesi mühendislik bölümünden Rusça bilen bir talebe beni, Rus iç harbinde karşı koyucu sağcılar ve Çin taraftarlarına olan, mazur görülemez ve haksız yardımlarını, burjuva hükûmetlerinin, istihza ile yüzüne vuran Chicherin adındaki bir Rus dış işleri müşaviri ile tanıştırdı. Bolşevikler, büyük müşküllerle çarpışırken, yeni bir dünyanın doğmasını kabul etmeyen eski dünyaya da geniş çapta meydan okumaktaydılar.

Çok kısa bir zaman evvel, büyük bir harp ve ihtilâle vücut veren Avrupa'yı tanımak için bir iştiyak duymaya başlamıştım. Bunun neticesinde de 1921 yılının Aralık ayında, zorlukla kazandığım paradan tasarruf ettiğim bir miktarla müstakil bir gazeteci olarak yola çıktım.

Avrupa tam bir keşmekeş içinde idi. Muktedir bir vücuda halâ sahip olan bazı harp kahramanları, İngiltere şehirlerinin sokaklarında muzika çalıp, şarkı söyliyerek veya kalem satarak dileniyorlardı. Londra tiyatrolarında sıraları dolduran kadınlar vardı. Erkeksiz kadınlar, erkeklerini metrislerde, siperlerde kaybetmiş kadınlar, veya hiç bir zaman bir erkeğe sahip olamamış, sahip olabilecekleri erkekler ise Fransa'da veya şimdi adı unutulmuş bir Avrupa köyünün gelincik tarlalarının altında yattığından, bundan böyle de bir erkeğe sahip olamıyacak olan kadınlardı bunlar...

Bir yandan Maksim Gorki, dünyayı, açlıktan ölen 25 milyon Sovyet Rusya'lıya yardıma çağıradursun, 1922 yılının Ocak ayında ben, Polonya'dan, hiç kimseyi unutma-

yan krizi ve şöven bir milliyetçiliğin yarattığı kuvvetli gerginliği yazıyordum. Binlerce dahili sorunla kuşatılan Polonya halâ, en büyük çabası ile, Vilna'yı ilhaka uğraşıyor, mahdut ve günün şartları içinde baha biçilmez kaynaklarını, muhafazada inat ettiği ordusuna sömürtüyordu.

Bundan sonraki ayın bir kısmını Avusturya'da geçirdim. 1 Mart 1922'de Newyork Post'a yolladığım yazıda, Viyana için şunları yazmıştım; «Viyana gecenin inişi gibi korkunç ve ürpertici bir havada. Garip bir aptallık ve hareketsizlik var etrafta. Sokaklar çok loş ve hafif bir şekilde aydınlatılıyor. Ama opera yolundaki zengin kahvelerinde, pahalı tiyatrolarında, şık otellerinde ışık ve hayat, taksi, dans, müzik, güzel elbiseler, bol bol akan şarap var. Öte yandan, bankaların geniş cam vitrinleri, dükkânlar, lokantalar ve oteller son günlerde spekülatörlere karşı halkın giriştiği ayaklanmalarda param parça edilmiş...»

Bir başka tarafta, büyüklüğü, tabiî kaynakları ve merkezî pozisyonu ile, zaman zaman kendine iyi kötü bir çok şeyin bulaştığı Almanya, monarşist cumhuriyet kavgası ve enflasyon yüzünden bitmeyen bir kâbusu yaşamaktaydı. 1922 yılının Nisan ayında yapılan Genoa konferansında, unutmak, affetmek ve birleştirmekten mahrum batılı galipler, ihtilâlin paryası olan Rusya ile harbin paryası olan Almanya'yı diplomatik ticarî bir andlaşmaya itiyorlardı.

Birinci Dünya Harbi ile sersemlemiş ve kanla ıslanmış olan Avrupa, daha şimdiden bir ikincisine itilirken, politikacılar ve halk ümitsiz bir çaresizlik içinde ellerini oğuşturmaktaydılar.

Bu sırada Sovyet Rusya hakkında yazılanları okumaya, söylenenleri dinlemeye devam ediyordum. Bolşevikler sokaktaki adamı ön plâna almışlar, tebcil etmişler, ona toprak, ekmek, iş, ev, güvenlik, eğitim, sıhhat, sanat ve saadet vermişlerdi. Uluslararası kardeşliğin şampiyonu idi onlar. Irk ayırımını, insanların sömürülmesini, eşitsizliği, zenginliğin yarattığı sun'i ve iğrenç kuvveti, kralların haklarını, toprağa beslenen hırsı ortadan kaldıracaklardı .Polonya, Finlandiya ve Baltık ülkelerini Rus hükümranlığından gururla ayırdılar. Çar'ın Çin'de, İran'da ve diğer tesir sahalarında sahip olduğu özel imtiyazlardan vazgeçtiler. Dünyada zulmedilenler ve onların dostları, Sovyet Rusya'yı artık yeni bir devrin müjdecisi olarak görmekteydiler.

Dünyanın altıda birini kaplayan bir ülke, bir pazar öğleden sonrası, bir sokak hatibinin etrafını çevirmiş ve onun lisanını konuşmaya başlamıştı. İşte tarihte ilk defa bir hükûmet, reformcuların, yerleşmiş akide ile alışkanlıkları yıkmak isteyenlerin ve bütün devirlerin öncülerinin rüyalarını gerçekleştirmek görevini üzerine almaktaydı. İmtiyaz sahiplerini, tutucuları, militaristleri, imparatorları, beyaz ırkçıları, statükocuları korku sarmıştı. Onların bu korkuları ise öbürlerinin ümitlerini mahmuzlamaktaydı.

Bolşevik ihtilâlin en büyük çekiciliği âlem şumullüğü idi. Teklifi ve arzusu yalnızca Rusya'da yapılan büyük değişikliğe inhisar etmiyordu. Izdırap, fakirlik ve harbin bütün dünya üzerinde kaybolmasını öngörüyordu. İşte bu yüzden dünyanın her yanında sokaktaki

adamlar, işçiler, aydınlar ihtilâlin Rusya'da köklerini salmaya başladığı andan itibaren, kendi hayatlarında da çok önemli bir şeyin değiştiğini hissetmeye başladılar. Günümüzde bu umumi sempati, insanların kendi memleketlerindeki şartların yarattığı memnuniyetsizlikten ziyade, Rusya'daki şartlar hakkında edinilen bilgi yüzünden baltalanmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu bolşevik rejim altındaki Rusya'da nelerin yapıldığını ve daha nelerin yapılacağını bilmeksizin, ona tam bir şevk içinde koşuyordu. Taraftarları, vaatlerin ve maddî güçlüklerin üzerinde dururken, aleyhtarları dikkati, elde edilen neticenin kısırlığı üzerine çekiyordu. Bu sonsuz ve ihtiraslı münakaşalar, ilk elden malümat sahibi olmak arzumu kamçıladı.

1922 yılının Eylül ayında Berlin'den Moskova'ya yola çıkarken, konuştukları lisan ile ilgili tek kelimeye bile sahip değildim. Sovyet sistemi hakkında mahdut bir bilğim, emelleri için belirli bir sempatim vardı. Ama oradaki şartların ne kadar dehşet verici olduğunu biliyordum. Gittiğim yer elbette ki ne Mekke, ne de Utopia idi. Halk ayaklanmaları, açlık ve can çekişen üretim gücü, Sovyet hükûmetini, 1921'in ilkbaharında «Yeni İktisat Politikası» yoluna gitmek zorunda bırakmıştı. (NEP)

NEP, dahilde kapitalizmi ve yabancı sermayedarlara verilecek bazı müsaade ve imtiyazları meşru hale getiriyordu. Kuvvetsiz bolşevik rejim geriye doğru şiddetle çekilmekte ve gerilemekte idi. Lenin ricatı kabul etmişti. Zaten muvakkat muvaffakiyetsizlikleri hiçbir zaman maskelemezdi. İç çamaşırı satan zavallı işportacılar, kı-

sa çoraplar, mantar topuklar, korseler, gümüşler ve böyle daha birçok eskinin eşyası, Moskova, Leningrat ve Kiev gibi büyük şehirlerde bir akın halinde yayılmaya başlamıştı. Taşra, çabuk yoldan zengin olma ümidinin heyecanlı uğultusu ile bir anda doluverdi. Hükûmet, orta halli vatandaşın faydalanmasına imkân olmayan büyük kumarhaneler, her türlü yiyeceğin bulunduğu lüks restoranlar, gece kulüpleri açmaya başlamıştı.

Bunlardan hiçbirinin komünizmle, veya yeni bir yaşama şekli ile, uzaktan yakından bir alâkası elbette yoktu. Kapitalist insiyak öylesine güçlüydü ki, NEP'in ilk görüntüsü ile bütün cemiyeti ve günlük yaşantıyı sarıvermişti. Öyle ki ben, ihtilâlin sessiz sedasız yok olmasından endişe eder olmuştum. Ama komünistler bu endişeme menfi cevap veriyorlardı.

Komünist Parti Sovyet Rusya'nın en kayda değer müessesesiydi. Üyelerinden talep ettiği ve onlara itaati mecbur kıldığı sadelik ve kendini Parti'ye vakfetme içinde bir manastır düzenini andırıyordu. Kendi kendine doğması gereken itaatkârlık, gizlilik ve katı disiplin onu askerî bir sınıfa yaklaştırıyordu. Rejimin dinamosu, kurucusu ve ilham kaynağı Partiydi. Politikaya istikamet veriyordu. Politik kudretin yegâne kaynağı da oydu. Ancak buna rağmen bu kudretini vasıtasız bir şekilde kullanmazdı. Bu hükûmet bürokrasisinin fonksiyonu idi. Parti hükûmeti eğitir, ona talimat verir ve onu devamlı bir şekilde murakabe ederdi.

Bu iş bölümünün gayesi yüksek mevki ve kudretin, komünist şahıs üzerindeki ifsat edici, bozucu etkisine ma-

ni olmaktı. Hükûmet memurlarının büyük bir çoğunluğu, aynı zamanda Parti'nin de üyesi idiler. Ama Stalin, Zinoviev, Bukharin gibi binlerce komünist lider hükûmet işlerinde istihdam edilmemişti.

Komünistler birbirlerine «Yoldaş» diye hitap ederler ve büyük bir ekseriyeti kendilerini, her türlü lüksten mahrum bir Isparta'lı veya Puriten hayatı yaşatacak seviyede az bir maaş alırlardı. Komünist olmanın tahmil ettiği vazifeler tanıdığı imtiyazların bir hayli üstünde kalmıştı. Parti her komünistten din aleyhtarlığı, mutlak bir ideolojik sadakat, kuvvetli bir maneviyat ve kendini Parti'nin politikasına tam olarak vakfetmeyi beklerdi. Vazifede görülen en ufak bir kusur dahi ağır bir şekilde cezalandırılırdı.

Rusya dinamik bir enerji ile bir kalp gibi atmaktaydı. Şehirler çamlıklardan kayalıklardan gelmiş taze güçlü insanlarla doldurulmuş gibiydi. Genç insanlar her mevzuda ön plâna çıkmışlardı. Düşünün ki 1922 yılında, Lenin 52, Trotsky 43, Stalin 43, Zinoviev 39, Kamenev 39, Bukharin 34, Radek 37 yaşındaydılar.

İhtilâl öyle bir çalkalanma yaratmıştı ki, bunun sonunda, eski idareci kadrosunu toz toprağın arasına gömen kuvvetler, yeni ve taze elemanları su yüzüne çıkarıyorlardı. Ayaklarına gelen bu nimete şükranlar duyan bu insanlar, disiplini, sıkı bir çalışma rejimini ve sayısız fedakârlıkları şevk ve heyecanla kabul ediyorlardı. Ama açlık, memleketin büyük bir kısmını kirli bir kefen olup kaplamıştı. Bir yemek milyonlarca Rus Rublesi karşılığında temin olunuyordu. Rus'yadaki enflasyon Almanya'dakine muhakkak ki rahmet okuturdu. Geçmişten veraseten intikal eden fukaralık, dünya harbi, iç harp ve ihtilâlin tahribatı gibi sebeplerle büsbütün tahammülfersa bir hale gelmiş-

ti. Bütün bunlara rağmen rejim ve taraftarları ne bir bedbinlik, ne de bir yorgunluk içindeydiler.

Heyecan sari bir halde idi. Niçin yabancı hükûmetler ve onların diplomatları ve temsilcileri, büyük bir ülkenin kendisini bataktan kurtarmak için gösterdiği bu gayretle alay etmekte ve onu durdurma çabası sarfetmekte idiler ? Mahrumiyet içinde doğmuş ve fakirlikle beslenmiş bir insan olarak ben, onu ortadan kaldırma gayretini gösteren her şeye karşı insiyakî bir açık gönüllülüğe sahiptim. Bolşeviklerin özel sermayeye el koymaları, toprağı devletleştirmeleri beni onların aleyhine tahrik etmiyordu. İhtilâl mazi ile olan bütün bağları koparmakta idi. Zaten en büyük cazibesi de bu değil miydi ? Geçmiş öylesine karanlıktı ki... Sovyetler şimdi, bundan evvel hiçbir zaman görülmemiş ve tasvir edilmemiş bir şeye doğru, bilinmeyen bir arazide, el yordamı ile ilerlemekte idiler. Bu cesaretin hayranı idim. Samimiyetlerinde endişe hiç kimsenin harcı olamazdı.

Komünist faziletler listesinin başında muhakkak ki onun âlem şumullüğü geliyordu. Millî sınırlar çok zaman yapılmış bir haydutluğun ve tecavüzün neticesi değil miydi ? Milliyetçilik, harplerin, iktisadî düşmanlıkların, nefretin, bu güçlü besleyicisi ırkçılığın değişik bir görünüşünden başka ne olabilirdi ? Oysa bolşevikler her ırkı farklı ama eşit görmekte idiler. Bolşevizm Rusya dışında millî bölünmeler olduğunu kabul ediyordu, ancak, beynelmilel bir komünist cemiyetin, ileride onların yerine geçerek sarsılmaz ve devamlı bir dünya sulhüne yol açacağına inanmaktaydı.

Yarı yarıya bütün milletler, yeni Rusya'ya karşı, belli bir önyargı, düşmanlık ve haksızlık içinde idiler. Ölmüş ve unutulmuş yeni yeni düşmanlıkları güçlendirme

gayretleri kapitalist diplomasiye, normal ekonomik ve politik münasebetlere bir an evvel dönerek, hakiki ve güçlü sulhü kurmak, nekahat devresini en iyi şekilde atlatmaktan çok daha önemli görünüyordu.

Arkadaşları ile konuşurken insan, bolşevik aptallık ve hayinlikleri kabul edip, bunları mahkûm edebilir. Ama gerek Avrupa'ya gerek Amerika'ya yaptığım yolculuklarda, insanların bu mevzuda ikiye ayrıldığını, bunlardan bazılarının Sovyet taraftarı, bazılarının da Sovyet aleyhtarı olduğunu gördüğümde, hiçbir zaman ikinciler ile fikir ve ağız birliği yapmadım. Doğrusunu söylemek gerekirse, Rusya'nın temel iştiyak ve emelleri, Amerika'lı Harding Collidge devrinin manasız normallik anlayışını ve Avrupa'nın maksatsızlığını gördükten sonra daha da cazip oluyordu.

İtalya'nın sallanan demokrasisi, yerini şimdiden Mussolini faşizmine terketmişti. Alman sosyalistleri, memleketlerini geçmiş ve mevcut harpçilerden kurtarma fırsatını beceriksizce kaçırmıştı. İtidalin bu ahmakça hatası, beni, demokratik ve reformcu sosyalizmi, kapitalizmin bir alternatifi olarak görmekten alıkoydu.

Kısa bir zaman sonra tercihimi yapmış olduğumu farkettim. Bir tercih onun en münasip ihtimaline dayanır. Ben temiz ve her tarafta esen bir rüzgârı, bitkin, durgun havaya ve iyi niyetli öncüleri, hataları ispatlanmış olanlara tercih etmekteydim. Sovyetleri seviyordum, çünkü onlar, ayaklar altında çiğnenen bir çoğunluğun menfaati istikametinde bir tecrübe idiler. Çünkü onlar, kudret dolu azınlığın imtiyazlarını yıkmışlardı. Çünkü onlar zayıftılar ve çünkü dünyadaki tutucular ve reaksiyonerler onlara karşı idi. Bütün bu sevgi ve tercihler, böyle bir şeyi kabule mizacımın beni evvelden hazır bir hale sokma-

sından doğuyordu. Bu da beni, kısa bir zamanda ve farkına varmaksızın bir Sovyet taraftarı yapmıştı.

Tıpkı bir dini inancın, bir takım mantıki istidlallerin neticesi olarak doğmamış olması gibi ve yine tıpkı, millî his ve şahsi sevgilerin karşılarında duran dağlar kadar hakikatlere meydan okuması gibi, benim Sovyet taraftarı tutumumun da, günlük olaylara ve bunların inkişafına bağlı bir yanı yoktu. Rusya'nın aleyhine gibi görünen inkişaflar benim anlayışımda, gelip geçici, ahlâksızca tefsir edilmiş veya kendinden çok daha güçlü ve önemli aksi istikametteki inkişaflar sayesinde önemini kaybetmiş olaylardı.

Şartları dikkatle tetkik etmekte ve gazeteme tam bir sadakatle bildirmekteydim. Bazan bunlar bolşevizme güven temin edici nitelikte olmuyordu.

4 Mart 1925 tarihli «Newyork Nation», bolşevik rejim altındaki siyasî mahkûmlarla ilgili makalemi neşretmişti. Bunda Emma Goldman ve Alexandre Berkman'dan bahsediyordum. Bunların ikisi de 1920-21 yıllarında Sovyet Rusya'yı ziyaret etmiş anarşistlerdi. O yıllarda şöyle yazmıştım :

«Evvelden bugünkünden daha çok ve daha fena muamele gören siyasî mahkûmlar vardı. Berkman ve Goldman'da bunları herkesden iyi biliyorlardı. Çünkü zamanında, hareket ve anti-bolşeviklerle temas hürriyetine yeterince sahiptiler. Bütün bunlara rağmen komünistleri desteklemek, onlara yardımcı olmak bakımından hiç de geri kalmamışlardır. Başka bir ifade ile siz Sovyet taraftarı olduğunuz günlerde siyasî mahkûmlar ve mahkûmiyetler haklı bir davanın üzerindeki üzücü lekelerdir. Fakat ne zaman sizler, aldatılmış olmaktan kurtulur ve cep-

he değiştirirsiniz, o zaman bunlar Rusya aleyhine açılan açık mücadelenin güçlü silâhları olarak kullanılır.»

Buna karşılık Berkman beni tenkidle, Berlin'den şunu yazmıştı : «Rus'yadaki ikâmetimin ilk yılında bolşeviklere karşı en iyi hislerimi muhafaza ediyordum. İhtilâlin içinde yapıcı bir rol oynamak, benim için nerdeyse bir ihtirastı. Komünist liderleri soldan gelen muhaliflerine karşı sahip olacakları müsamahakâr ihtilâl politikasının, ihtilâle hizmet bakımından, onlara zulmetmekten çok daha faydalı olacağına uyarmak ve ikna etmek için elime geçen her fırsatı değerlendirdim.

Bolşevik cepheden tam olarak ayrılmamdan sonra bile, Kronstadt'm onlar tarafından baştan aşağı kana bulanmasından sonra bile, onların mahkûm ihtilâlcilere karşı olan politikalarını değiştirmelerine yardımcı olmak çabasından vazgeçmiş değilim.»

Berkman bu yazısı ile benim tezimi doğrulamakta idi. O, Bolşevikler, siyasi mahkûmlara iğrenç ve gayri insanî muameleler yaparlarken bir Sovyet taraftarı idi. Sonra Petrograd yakınındaki Kronstadt adasındaki gemiciler isyanının merhametsiz bir şekilde bastırılışı, onu tüm Sovyet rejiminden soğutmuştu. Moskova'nın siyasi mahkûmlara karşı gaddar tutumu, Berkman'ın, Kronstadt'ın kana bulanması şokuna mukavemetini daha da azaltmıştı. Berkman daha sonra açık ve herkesin bildiği bir bolşevik düşmanı haline gelmişti. Onu nihaî karara götüren Kronstadt'dı.

Açık söyliyeyim benim için uzun yıllar bir Kronstadt olayı bahis mevzuu olmadı.

Bütün bu zaman zarfında ben, bilerek veya bilmeyerek Sovyet Rejimini kendi düşüncemde belli bir muvaze-

nede tuttum. Terazinin dengesine bakarken, önemli olan husus elbetteki, kendi ölçülerimle oraya yerleştirdiğim şeylerin neler olduğu idi.

Sovyet devletinin insan biriminin arzularını kale almadığı açıkça bilinen bir şeydi. Serbestlik, Rusya'da, batıda olduğu gibi mukaddes bir mefhum değildi. Fakat topluma ekonomik hürriyeti tattırmak daha asil bir gaye idi. Böylece komünistler hür bir basının yokluğunu ve GPU'nun mevcudiyetini bu şekilde izah ediyorlar ve mazur gösteriyorlardı. Ama benim için bu izah tarzı tatminkâr olmaktan uzaktı. Bence başka her şeyden önemli olan insan hürriyetinin, bolşevikler tarafından ortadan kaldırılması kabul edilebilecek bir şey değildi. Öte yandan bu konuyu incelediğim bir makalede, bolşeviklerin gayesinin yeni bir cemiyet kurmak olduğunu ve sömürünün ortadan kaldırıldığı bu yeni cemiyetin, hür bir basından mahrumiyeti ve gizli polisin mevcudiyeti ile malûl olduğunun üzerinde durmaktaydım.

Öte yandan Sovyet vaadleri benim hayalime güç katıyordu. Sovyet hükûmetinin vaad dolu dökümanları ve ödenmemiş çekleri, ödenmemiş olmaları hakikatine rağmen benim için, mevcut tesirsiz ve yetersiz sanayi imalâtının yanında kendilerine, daha çok güvenilir beyyinelerdi. Rusya'nın çirkin mazisi ve ümit dolu yarını hakkındaki plânlar, hal için verilen kararların şekillenmesinde en büyük rolü oynamaya devam etmekteydi. İstikbal bolşevik sermayenindi. Ve bolşevikler bunun içinden herkese belli bir payı satacaklardı. Her yeni beş yıllık plânı, yeni dünyanın mutlu yoluna tırmanışta atılması gerekli ve gerekli olduğu kadar da zorlu adımlar olarak tanımlıyorlardı. Sosyalizmi inşa ederken patatesin azlığından yakınmak mümkün olabilir miydi hiç? Dinyeper ve Magnitogarsk uğruna insan kendini tereyağdan nasıl mahrum bırakmaz-

dı, ki bunlar daha yüksek enerji, daha çok çelik ve en sonunda daha bol tereyağını mümkün kılacak projelerdi.

Sovyetler, büyük rüyanın ipnotize eden gücünü çok iyi biliyorlardı ve vaad edilen istikbal geçen günlerle gözden kayboldukça, gecikmiş fayda ve kârlara olan güveni ayakta tutmaya büyük çabalar harcıyorlardı. Birçok başka tedbirlerin yanında 1930'ların ortasında bütün yazarlara, yaşanılan anı yokmuş, gerçek değilmiş gibi yazıp, yarını daha şimdiden erişilmiş olarak görmelerini ve göstermelerini emrettiler. Bu edebî hile ve oyuna da, «Sosyalist gerçekçilik» adını verdiler.

Vsevolod İvanov adında tanınmış bir Rus hikâyecisi, Gorky'de yeni otomobil sanayiindeki hayatın hikâyesini yazacaktı. Mevzua daha iyi hakim olabilmek, oranın şartlarını daha iyi tanımak için de belli bir süre orada yaşamayı uygun bulmuştu. Kitabından bazı pasajları toplantılarda okuyordu. Bunlardan birinde çalışanların uzak yerlerden, bozuk yollar üstünde ve kötü kamyonlar içinde işyerine gelirken çektikleri sıkıntıları dile getiriyordu. Dinleyen komünistler, «Kitabınızı ne kadar zamanda bitirebilirsiniz» diye sordular. İvanov'un tahminine göre hikâye altı ay içinde bitecekti. Komünistlerin kendisine verdikleri fikir şu oldu, «Sansür bir kaç ay, kitabın basılması da belli bir zaman isteyeceğine göre kitabınız bir seneden evvel basılamıyacaktır. Oysa biz bir yıl içinde, iyi yollara, güzel otobüslere, işyeri yakınında yeni evlere ve apartmanlara sahip olacağımıza göre, bunların hepsine şimdiden gerçekleşmiş olarak bakmalı, görmeli ve yazmalısınız.»

Haftalar süren bir hastalıktan dolayı Moskova'da yattığım günlerden birisindeydi. Karım Markkoosha sıhhatim hakkında telefonla malûmat isteyen arkadaşlarıma şu

cevabı veriyordu. «Çok daha iyi ama henüz kendisi bunu bilmiyor» İşte sosyalist gerçekciliğin ev içi versiyonu buydu.

«Sosyalist gerçekcilik» günün hakikatlerinin tahrif edilmesi için kullanılan bir Sovyet hilesi idi. Bu sosyal gerçekçiliğin aksi «Burjuva şekilciliği» adını taşıyordu. Bu adın verilmesine sebep ise ümitler yerine hadiselere lüzumsuz şekilde bağlı kalınması idi. Sosyalistler ise ilerlemenin her santimine, ilerdeki kilometrelerce inkişafın kazanılması gözü ile bakarlardı.

Bir şeyler inşa etmek beni daima heyecanlandırmıştır. Bunun sebebi belki de, bu gayretlerin ilerlemeye karşı doğuştan sahip olduğum bağlılığa hitap etmesidir. Ümidin büyüleyici gözlüğü ile de bakınca Sovyetlerin kurdukları fabrikalar, inşa ettikleri hidro elektrik santraller ve şehirler, beni her zamankinden daha da fazla heyecanlandırmaktaydı. Bunlar bahtsız bir memleketin hayat standardını yükseltecek devasa bir programın başlangıcını teşkil eden tesislerdi. Bütün bunlar, benim için, halk hükûmetlerinin tesirli bir şekilde ve münhasıran halk için çalıştıklarını gösteren birer delil oluyordu. Sosyalizmin dudağındaki türkü ve yeni cemiyetin açılan kapıları olan, sanayi kalkınmasının istatistikî rakkamları, artık Sovyet basınının sütunlarını doldurmaya başlamıştı. Kharkov'daki dev traktör sanayiinin doğuş anı olan hafriyatın başlangıç gününde orada olmam, bu yatırıma beni öylesine bağlamıştı ki, ondan sonra her sene bir defa inşaatı ziyaret etmiş ve sahip olduğum bir zevkin tatminini orada aramıştım.

Dinyeper barajı için de aynı şeyleri söyliyebilirim. Suyun ilk defa pompalandığı gün nehir yatağındaki kayaların üstüne inşaatın baş mühendisi ile beraber tırmanmıştık. Aradan beş sene geçtikten sonra aynı kayaların üze-

rine kurulan 30 metre yükseklik ve 500 metre uzunluktaki taş duvarın üzerinden ve bu sefer arabamla geçiyordum. Sovyet'ler milyonlarca insana ışık, ısı ve sayısız tüketim malı temin edecek olan bir Niyagara şelalesi inşa etmişlerdi. Nazi'ler bu barajın bir kısmını havaya uçurdukları zaman benden de çok kıymetli bir parça koparadılar.

Bu tarihlerde uzak ülkelerde sayısız enerji kaynakları ve fabrikalar sessiz ve bacalarından duman tütmez bir vaziyette mahzun mahzun duruyorlardı. 1929 Wall Street krizi ve iktisadi durgunluk milyonlarca insanı ekmek kuyruklarına ve ümitsizliğin eşiğine götürmüştü. Bu, birbirinden böylesine farklı iki görüntü, terazinin kefesini de Sovyet'lerin lehine harekete geçirmişti. Kapitalist iktisatçı ve aydınlar, Sovyet plânlamasını incelemeye gelmekteydiler. Zihinlerindeki soru birdi; bunu kendi topraklarında da tatbik edebilecekler mi idi ?

Sovyetler Birliğinde bu sanayi yanında, hükûmet ziraatin kollektivizasyonunu da yapmıştı. Bunlardan yalnız birini yapmak bile her hangi başka rejimin kapasitesi içinde değilken, bolşevikler her ikisini de aynı zamanda gerçekleştirmekteydiler. Ziraat sahasında yaratılan bu büyük değişiklik, Avrupa toprağının zincirli esiri olan serflerin toprak sahibi köylüler haline gelmesinden bu yana gerçekleştirilen ilk devrimdi. Böylece meydana getirilen topluluklar makul ve geniş çapta bir üretimin yaratıcısı olacaklardı. Nasıl şehir sanayii orta çağların sanatçısının yerini almışsa, burada da kolhozlar güçsüz ferdî çiftçinin yerini almaktaydı. Toplumlaştırma hareketi insanlık hayatında bir dönemeç gibi görünüyordu. Kendilerini karekterize eden şiddetli bir dramatizm ile bolşevikler, bütün bu değişiklik ve kalkınmayı birkaç yılın içine sıkıştırmışlardı.

Bütün bunlara rağmen, toplumlaştırma hareketleri bir çok yabancı taraftar için bir manada «Kronstadt» olmuştur. Aynı şeyi sayısız Sovyet vatandaşı için de söyliyebiliriz. Onlar, hadiselerin muhtemel inkişafını demek ki benden hayli evvel görmüşler. Demek ki onlar bu yeni kurulan birimleri, köylüyü seçilmiş birkaç kasaba komünistinin gözleri ve sopaları altında çalıştıran; onu tohum, alet, hayvan ve gelirinin büyük kısmı bakımından devlete bağlayan, toptan köleliğe geçişin, XX. yüzyıldaki yeni bir şekli olduğunu ben daha bunları göremezken farketmişlerdi.

Bu millileştirmeler tabiatıyla, şiddete ve derhal yayılan bir köylü mukavemetine maruz kaldı. Bizler de Sovyet'lerin buna karşı olan hareket tarzını gördük. 100.000 lerce Kulak'ı, imkânlı çiftçiyi, esir çalışma kamplarına sürgün ettiler. Ama bu toplu sürgünler bile köylerin ve köylülerin mukavemetini kırmaya yeterli olamadı. Fakir olan köylüler dahi hayvanlarını topluluğa terketmeye yanaşmıyorlar, yapılan baskıya ve kullanılan kuvvete dayanamayıp üyeliğe girerlerse, daha evvelden hayvanlarını ya satıyorlar yahutta kesip yiyorlardı. Yetkililer, köylülerin bu topluluklara üye olmalarını kuvvet zoru ile temine uğraşıyorlardı. Kızılordu birliklerinin bir köyü basarak, kulübe kulübe halkı Kolhozlar kurmaya zorlaması sık rastlanılır olaylardandı. Köylülere, şahsi çifçilik yapmaya devam etmeleri halinde akibetlerinin, Kulak'larınkinden farklı olmayacağı her fırsatta ihtar ediliyordu.

Bu ve buna benzer metodların kullanılması sonunda, Rus köylüsünün büyük çoğunluğu, Kolhozların içine alındılar. Ama mücadele burada bitmedi. Bunlardan büyük kısmı müşterek güce bir şey eklememekte ısrar ettikleri gibi, sabote ettikleri de oldu. İçlerinde taşıdıkları en büyük ümit, hükûmetin muvaffakiyetsizliği kabul ederek, bu

denemeden vazgeçmesi idi. İçinde bulunulan şartlar 1931 - 32 senelerinde, meselâ Ukrayna'da milyonlarca insanın açlıktan ölümüne sebep olurken, bütün nüfusu ölen köylerin sayısı da hayli kabarıktı. Bolşevik tehevvür ve dogmatizmin bedeli dehşet verici olmuştu.

1932 - 36 yılları arasında, Ukrayna, Kafkasya ve Kuzey Rusya'da sayısız Kolhoz gezdim. Bunlar eski yılların cılız ve çıplak çiftliklerinden oldukça üstündü. Çitler ve sınırlar ortadan kalkmış makineleşme başlamıştı. Çocuklar için yuvalar ve kreşler yapılmıştı. Yetkililer hektar başına düşen istihsalin arttığını ifade ediyorlardı. Bir yandan da ilmî metolar uygulanmaya başlanmıştı.

Ama acaba kazanılanlar kaybolanları telâfi edecek güçte mi idiler ? Acaba vaatlerle neticeler birbirini tutuyor muydu ?

Tutumum yavaş yavaş kendimi rahatsız etmeye başlamıştı. Kilowatt ve çeliği, insanı unuttuktan sonra değerlendirmiyor muydum ? Onları yaratan sistem insancıl ve maneviyatçı değilse, bütün ayakkabılar, okullar, traktörler ve yer altı tünelleri, benim rüyamdaki dünyaya en ufak bir şey dahi ilâve edecek güce sahip olamazlardı.

Sahip olduğum Sovyet inancının şurasında, burasında karanlık noktalar teessüs etmeye başladı. Bolşevikler Moskova'daki mahkemelerinden ilkini 1928 Haziranında sahneye koydular. Bu «Shakhti» mahkemesi idi. Önemli Rus mühendislerinden elli kadarı sabotaj ve casusluk suçları ile yargılandılar. Celsleri meşhur «Sütunlar salonun» da takip ettim. Neye ne kadar inanacağımı bilemiyordum. Bir kısmına inandım, geri kalanına ise sadece hayret ettim. GPU'nun askeri, süngülü silâhı ile Mukhin adında bir şahsı şahitler kısmına getirdiği gün şüphelerim kuvvetlendi. İsmini, kahverengi elbisesini, uçuk benizli, toplu, yu-

varlak suratını bugün bile hatırlarım. Yetmişini geçkin ama hayatı için dehşet bir mücadele veren, Rabinovitch adında bir sanığın aleyhinde şahitlik etmişti. Vazifesi, davanın hükûmetin arzuladığı istikamette neticelenmesine yardımcı olmaktı. Mukhin, davanın mevzuu ile alâkasız bir sebepten ötürü aylardır hapiste idi. Yemin ettikten sonra, Rabinovitch'e ve onun vasıtası ile diğer sanıklara rüşvet verdiğini söyledi. Rabinovitch ona yaklaşarak, «Tanrı hakkı için söyle, benden mi bahsediyorsun» deyince, Mukhin'in cevabı müsbet olmuştu. Bunun üzerine Radinovitch, «Niçin yalan söylüyorsun, kimden emir aldın, bana para vermediğini en iyi sen bilirsin.» diye haykırmıştı. Mukhin ise eskisinden daha soluk ve bitkin, uzaktan idare edilen bir robot gibi hikâyesini tekrarladı ve GPU askeri tarafından getirildiği gibi getirildiği yere götürüldü. Yaşadığımız bu sahne savcı Krylenko'yu da en aşağı Mukhin kadar bitirmiş ve yıldırmıştı. Şurası muhakkaktı ki Mukhin GPU'nun mahzenlerinde kendisi için hazırlanan bir rolü oynamıştı. Bu kanaatimi, dış işleri komiserliğinde önemli yeri olan bir yetkili paylaşmakta tereddüt etmemişti. Beni çok iyi tanıdığından olsa gerek.

Tek başına mütalaa edilince Mukhin hadisesi belki o kadar önemli görünmeyebilir. Oysa hadisenin tek olarak mütalaasına imkân yoktu. Çünkü bu işleri idare eden GPU her geçen gün yeni kuvvetler ve fonksiyonlar kazanmakta idi. 1928 yılının Ocak ayında Leon Trotsky tevkif edilip Orta Asya'ya sürüldü, suçu Stalin ile doktriner ve politik ayrılık halinde olması idi. Lenin'in liderliğindeki ihtilâl öncesi günlerinde bu çeşit münakaşalar, Komünist Parti bünyesinde yapılan tartışmalar veya kurşunlar ile hallolurdu. Halbuki şimdi yalnızca GPU'nun elinde bulunan tabanca en kuvvetli delil ve söylenen son söz durumunda idi.

Trotsky ve Stalin'in kişiliklerinin müspet ve menfi olan kısımları kale alınmaksızın şu söylenebilir ki, politik bir münakaşanın sonunun gizli polis teşkilâtı tarafından sonuçlandırılması Komünist Parti için bir Waterloo olmuştur. (O zamanlar yazdıklarımı sonraları bir daha okuyunca kendimi ne Trotsky'ye ne de Stalin'e bağlamadığımı gördüm.) Bundan böyle de elinde kuvvet olan herkes arif olduğuna hüküm vermiştir. Aynı fikirleri benimsemiyenlere gelince, onlar da ihtiyat ve emniyeti, iradelerinin açık olarak beyanına tercih etmekteydiler. Bunun bir neticesi olarak da her şeyi kötü ve şüpheci bir gözle gören bir düşünce, haysiyet ve şereflerin üzerinde tutulmaktaydı.

Bu oluşumu farketmiş, fakat bunun, günümüzün büyük yalan ve sessizliğine vücut veren gerilemenin, başlangıç noktası olduğunu anlıyamamıştım. Bunlar aynı zamanda, «Büyük Lider»in ortaya çıkmasında da önemli bir rol oynamıştır.

İçimdeki her şey, Joseph Stalin'e yaltaklanarak yapılan metihler ve onu, daha dünyada cennet mutluluğuna eriştirme gayretlerine karşı isyan halindeydi. Bizzat kendisinin mes'ulü olduğu resmî propaganda, O'nu, Sovyetler Birliğinde iyi olan her şeyin yanılmaz, kibar ve kudretli mimarı olarak gösterme yolunu tutmuştu. Bütün nimetlerin kaynağı oydu. Ve tabiî ki, ahmakça hatalar, toplum sal ızdıraplar ve gerilemeler Trotsky taraftarlarının, «Halk düşmanlarının» birer eseri idi.

Stalin putperestliğine karşı sahip olduğum tiksintiyi 1930 yılında Moskova'da yazdığım ve Newyork'ta basılan bir yazımda açıkça göstermiştim. O yazımda, bunun en büyük mes'uliyetini Stalin'in ayaklarının dibinde buluyor ve ona «Bolşevik aleyhtarı» diyerek, hakkında sıfatların en ağırını kullanmakta tereddüt etmiyordum. Halbuki bu-

gün görüyorum ki Stalin'in bu hareketleri basbayağı bolşeviklikti ve diktatörlüğün kurtulunması mümkün olmayan bir sonucu idi. Hitler ve Mussolini'de kendi kendilerini metheden türküleri dudaklarından düşürmemişlerdi.

O zamanlar Stalin'in hatalarını ve GPU'nun yanlış tutumunu öldürücü tohumlar olarak görmüyordum. Bence bunlar, yeni değerler yaratıp, yeni şehirler inşa eden güçlü bir gövdenin hassas noktalarından ibaretti. Lehte olan şeylerin esası teşkil ettiğine, aleyhtekilerin ise geçici olduğuna inanıyordum. Ümitler, istikbal için verilen hükümleri yanıltıyordu. İnanmak, görmenin bile fevkinde idi.

Bu sırada Nazi'ler akide ve inançlarını çekinmeksizin itiraf etmekteydiler. Führer, büyümüş bir Almanya, Yahudi düşmanlığı ve komünist aleyhtarlığı üzerine kurmuştu felsefesini. Kazanırsa, dünya barbarlığa batıp, kana bulanacaktı. Aslında, Alman komünistleri, Hitler'in iktidara gelmesine yardımcı da olmuşlardı. Zira onlar, demokrat merkezin çöküşünün, müfrit uç durumunda olan Nazi'lerle yapılacak mücadeleyi daha kolay kazanılacak hale getireceği inancındaydılar. Oysa komünistlerin bu tutumu, telâfisi mümkün olmayan bir hata idi. Faşistler Almanya'da kuvveti ellerine geçirince, komünistler, Nazi aleyhtarı mücadelelerine başladılar. Sovyet hükûmetinin bu mücadeleye iştiraki ise ancak bir senelik bir tereddütten sonra olmuştur. Kapitalist hükûmetlerse Hitler'in yarattığı tehlikenin ciddiyetini çok daha sonra anladılar.

Sovyet dış işleri komiseri Litvinov faşist aleyhtarı bir komünist politikasını dinamik bir şekilde yürütmeye başladı. Genova'da Hitler, Mussolini ve Japonya'yı şiddetli bir şekilde tenkit etti. Gazeteciler ve sulh severler arasında kazandığı itibar, tutucu ve fırsatçı burjuva hükûmetlerinin fikirlerini değiştirmemesinden doğan muvaffakiyet-

sizliğini telâfi etmekten uzaktı. Buna rağmen Litvinov ismi, ikinci dünya harbini, sadece faşist mütecavizlerin eseri olarak göstermek isteyenlerin baş ucunda, müstehzi bir ifade ile duran bir sembol haline geldi. Hitler aktif veya pasif birçok demokratik şerîke sahipti.

O günlerin havası içinde, faşizm ve harp aleyhine bir dünya seferberliği arzulayan Sovyet hükûmeti ile mücadele etmektense, Hitler ile mücadele etmek çok daha doğru bir strateji idi. Politik yeri ortanın solu olan, Moskova'nın emektar aleyhtarları o güne dek yaptıkları tenkitleri azaltmaya başladılar. Sağda, solda liberal - sosyalist - komünist Halk cepheleri kurulmaya başlandı. Eski «Kronstadt'çılar» bile yatışıp, sessizleşmişlerdi.

Yabancı ülkelerdekine mukayese ile az da olsa, 1935 yılı Rusya'sında, hayat standardı hissedilir bir inkişafın içindeydi. Bu arada komünist maneviyat ve idealizmde bir çözülme, yumuşama olduğu da muhakkaktı. GPU'nun, Stalin'in sağda ve soldaki ideolojik muhaliflerine yaptığı müdahaleler, Komünist Parti'yi Diktatörün mühürü seviyesine indirmişti. Parti bürokrasisi kendinden daha büyük olan hükûmet bürokrasisi ile karışmış ve her ikisi de el ele vererek, bir takım dalkavuk, alçak menfaatperestlerin yetişmesini ve beslenmesini temin etmişti. En aşağı tabakadan, en zirveye kadar her sözün ve hareketin kökünde hakim olan felsefe; düşünceden ziyade korku, toplum refahı kaygusundan ziyade şahsi menfaat arzusu olmaya başlamıştı. Geçmiş hakkında Parti'nin görüşüne aykırı her hangi bir şeyi ağzına alan bir kimse, gizli polis tarafından öğleden sonra ikide yapılan bir ziyaret sonunda, Sibirya'daki «Sosyalizmin Yapıcıları ordusuna» katılmaya mecbur bırakılmaktaydı.

Hükûmet, Parti ve işçi sendikalarında çalışan tedbirli, hesabî ve itaatkâr hizmetkârlar adımlarını dikkatle

atıp, omuzlarından geriye bakarak sadakatlerini yüksek sesle teyid etmekte ve resmî propagandaları monoton bir şekilde tekrarlamaktaydılar. Bunlar belki de teselli bulmak için, yemeğe, içmeğe dansetmeye gayret ediyor ve maddî imkânlarının müsaadesi nispetinde lüks içinde yaşıyorlardı. Kremlin, eşitliğin bir burjuva fazileti olduğuna hüküm vermişti. Lâf aramızda, bunun bir Sovyet fazileti olmadığı zaten muhakkaktı. En fakirle en zengin arasındaki yelpaze, süper kapitalist cesamete erişmişti. İşçi sendikaları kâğıttan yapılmış teşekküller haline gelirken, işletmelerin direktörleri ve bürolar işçiyi alan, kovan ve ücretini tespit eden mutlak hakim durumuna yükselmişti.

1934 yılının Aralık ayında Nikolaiev adında bir genç, Leningrad komünist teşkilâtının başı ve Sovyetler Birliğinin dört numaralı bolşeviki olan, Sergei Kirov'u vurarak öldürdü. Bunun üzerine, Kirov'un öldürülmesinden çok daha evvel hapishanelerde bulunan 103 mahkûm, GPU tarafından derhal kurşuna dizildiler. Aynı hareketin sonunda Lenin'in teşriki mesai arkadaşı olan Zinoviev de sürgüne yollandı. Bütün rezaletler irtikâp edildikten sonra da, GPU'nun Leningrat'daki yetkilileri de tecziye edildiler. Bu hareket beni çok derinden müteessir etmişti. Sovyet devleti vahşi ve cesim bir Frankeştayn haline gelmekteydi.

Aynı bolşevik hükûmet dışarıda faşist tecavüze karşı müşterek emniyet bloku kurma gayretini de devam ettiriyordu. Tek başına yapılan bu gayret elbette ki yetersizdi. Newyork Nation'a yazdığım bir yazıda bu mevzuda şöyle diyordum : «Sovyetler Birliğinde gerçekleştirilecek bir demokrasi hareketi, sulhun düşmanlarını çok daha zayıf bir hale getirecektir.»

Moskova'da bu cümlemi bir gece dış basın bürosu şefi Constantine Cumansky ve yardımcısı Boris Mironov'a okudum. Mironov benimle aynı fikirde idi. Oysa eğilmez ve katı bir memur olan Cumansky'e göre bunların birbiri ile hiçbir münasebeti yoktu. Kısa bir zaman sonra, adının karıştığı bir dava ile ilgili olarak Mironov öldürüldü. Cumansky ise Washington ve Meksiko'da büyük elçi oldu. On yıl kadar sonra onun da adı esrarengiz bir uçak kazasının kurbanları listesine girdi.

Rusya'nın gerçekleştireceği bir demokrasinin, batı demokrasileri ile, Hitler karşısında anlaşmak meselesine yakından bağlı olduğu muhakkaktı. Demokratik bir Rusya, İngiltere ve Fransa'daki faşist aleyhtarı cepheleri kuvvetlendirecekti. Böyle bir Rusya'da, Rusya'yı iktisadî ve askerî bakımdan güçsüz bırakan Moskova mahkemeleri ve Stalin'in yaptığı ideolojik temizlemeler elbette ki gerçekleştirilemezdi. Demokratik bir Rusya 1939 yılındaki Hitler paktının da altına imzasını koymazdı. Kısacası, totaliter Rusya'nın, gerçekleşmesine yardımcı olduğu harbin önüne, demokratik bir Rusya geçebilirdi.

Sistemin bünyesinde mevcut ve kişileri, bir takım ahmaklıklara sürükleyen istisnaları bir tarafa bırakırsak, Stalin zekî bir insandı. Kendisinin ve yarattığı sıkıcı baskının memleket içinde sebep olduğu krizlerden haberdar olmadığına dair bazı emareler de vardır. Bolşevikler ihtilâlin manevi mirasını büyük bir bonkörlükle harcamışlardır. 1935 yıllarında evet eskisine nazaran daha çok ekmek vardı, fakat insanlar yalnızca ekmekle yaşamadıkları gibi, bu ekmeğin her an bulunabileceği de tam bir garanti altında değildi.

Rejimin bir takım yeni teşvik edici güçlere ihtiyacı vardı. Bu hal, bir takım insanlara bazı avantajların, mes-

netsiz ve haksız bir şekilde de olsa temini politikasına hız verdi. İmtiyazlar diyebileceğimiz bu haklar bilhassa ordu, GPU, mühendisler, bürokratlar, vs.'ye tanınıyordu. Bu kişiler de bir araya gelerek Sovyet sisteminin menfaat ve kazanç düşkünü, ücretli müdafilerini meydana getiriyorlardı. Bolşevik rejim tarafından Yeni ve denenmemiş yegâne müşevvik ise milliyetçilik ve hürriyetler idi.

İstikbal hakkındaki ümitleri tahrip ettikten sonra, diktatörlük, istikbale sırtını çevirip maziyi bağrına basmaktan başka bir çare bulamadı. 1934 yılında Kremlin tarafından kabul edilen milliyetçilik yolunun kökünde bu sebebi bulmak mümkündür. Nazi ihtilâli Almanya'nın mazisi tabcil edildiği zaman başlamıştır. Bolşevik ihtilâli ise eski Rus'yanın tebcil edilmesi ile son bulmuştur.

Rusya'nın büyük bir geçmişi vardı. Bu geçmişin kahramanları da Çar ve Çarlık aleyhine isyan etmesini bilenlerdi. Oysa 1930'larda anılanlar isyanlar ve isyankârlar değil, bizzat Çar'lardı. Müthiş İvan, Deli Petro, Büyük Katerin, Çar prensleri, Suvarov gibi ihtilâl aleyhtarı Çarlık generalleri ve ortaçağın keşişleri örümceklenmiş istirahatgâhlarından çıkarılmış, tozları alındıktan sonra da millî azizler olarak takdis olunmuşlardı. Oysa bu kişilerin hepsi, kısa bir zaman evvel kötü olarak gösterilmekteydiler. Bu antikalar, Trotsky ve ihtilâlin diğer kahramanları faşist olarak itham edildikleri zaman başlayan moral çöküntüyü güçlendirmişlerdir. Trotsky'nin faşist ve «Müthiş İvan'ın» Sovyet kahramanı olduğu bir yerde ve devirde hiç kimse neye inanıp neye inanamıyacağını bilemezdi ve bu sabahın melekleri aynı günün akşamı şeytan olarak tanımlanabilirdi. Bütün bunların vücut verdiği şaşkınlık, insanları iki yüzlülüğe ve Kremlin'in burçlarından doğacak yanılmaz ifşaatların doğruluğuna, düşünmeksi-

zin inanmaya zorluyordu. Az da olsa ferdî güvenlik, ancak bu inanç yolunun içinde bulunmaktaydı.

Yeni milliyetçilik Rus milliyetçiliği idi. Rusça'nın eğitimi bütün azınlıklar için mecburî hale getirildi. Kısa bir müddet evvel, çirkin bir geçmişin yadigârı olarak tahkir edilen Çar'lığın dış görünüşü, ihya edilmiş, ordu mensuplarına verilen lâkaplar ve takılan apuletler yeniden meydana çıkmakta gecikmemişti. Bütün bunlar yeni bir inanç olan, «Russia Über Alles» in; kilisenin içeride ve dışarıda Sovyet hükûmetinin bir aleti olarak kullanılmasının; Göring'e benzeyen madalyalı generallerin ortaya çıkışının, her türlü milliyetçiliğin neticesi olan emperyalizmin ve resmî Pan - Slavizm propagandasının başlangıcı olmuştur. Bu derin ve reaksiyoner değişiklikler Sovyetler Birliği içinde, ırk sürtüşmelerine vücut vermekte de gecikmemişlerdi.

Bolşevik rejimi, Çarlığın çirkin, maddî, kültürel ve psikolojik mirasına karşı bir isyanı temsil ediyordu. Fakat Çarlık kuvvetli bir hayatiyet göstermeye devam etmekteydi.

Bolşevik rejimin, Çarlığın küflü kuyularından faydalanmak için gösterdiği gayret ve niyet beni şoke etmiş ve isyana götürmüştü.

Daha başlangıçtan beri Sovyet sistemi ile aramdaki en kuvvetli bağ onun uluslar arası zihniyeti ve istikbale dönük tutumu idi.

1935'de yeni ve demokratik bir anayasa söylentileri aniden ortalığı sarıverdi. Bu 1936 yılında resmiyete intikal etti. «Stalin Anayasası», ona bir anda sarılıverdim. İnanmak istiyordum. Manevî açıdan böylesine büyük yatırım yaptığım bir davayı inkâr etmek işime gelmiyordu.

Belki de Stalin insanların hürriyete susadığını anlamıştı Bu halk, kısa bir süre de olsa, Lenin'in de ifade ettiği gibi Kerensky zamanında hürriyeti tatmıştı. Haddizatında Ruslar ikinci Nikola zamanında da bolşeviklerin zamanına nazaran çok daha büyük hürriyetlerine sahiptiler. Sovyetler Birliğinde, muhalif ve düşman bütün gurupların tasfiye edilmiş olduğu bir sırada, Stalin, rejimi bir tehlikeye sokmaksızın, yeni bir heyecan ve şevki doğuracak olan bu hürriyetler fermanını lütfedebilirdi. Bu kaybolmaya yüz tutmuş olan heyecanı yeniden yaratabilir ve hükûmetin idareci ve müstahsil olarak yüklümlendiği görevlerin ifasını kolaylaştırırdı.

Asîl nedenlerle vücut bulmuş bir diktatörlüğün sahip olduğu kudretten feragat edebileceğine inanmak istiyordum.

Bütün bu ümitlerime rağmen anayasanın eksiklerini görmekte gecikmedim. İlham ve ümit veren bir insan hakları beyannamesini ilân ediyordu. Fakat, bu taahhütleri yerine getirecek bir idarî mekanizmadan ve kazaî teminattan mahrumdu. Bütün bunları anayasanın ilân edileceği gece Karl Radak ile münakaşa etmiştik.

Radak Lenin'in yakını, Stalin'in mesaî arkadaşı ve Parti'nin iç kademelerinin üyesi olan bir Sovyet yazarı idi. Bütün soruların cevabını bilir, formüle ettiği bütün sorulara herkesden evvel kendisi cevap verirdi. Ona, «Anayasa meselesi bir GPU meselesidir» dedim. Odada bir aşağı bir yukarı iki üç dakika yürüdükten sonra «Haklısın» dedi.

Stalin, Yagoda başkanlığındaki GPU ile geçinememeye başlamıştı. Zira GPU, diktatörlüğün kolu bacağı olduğu kadar, başı olmak arzusunu da duyuyordu yavaş yavaş.

Yagoda sonraları fazla iddialı bir insan olmasının cezasını öldürülerek çekti. GPU devlet içinde devlet olma gayreti içindeydi. Stalin bu müesseseyi temizlemek arzusunu elbette duyacaktı. Bunun yanında eğer GPU'yu frenler, silâhtan tecrit eder ve yetkilerini tahdit ederse, ancak o takdirde anayasayı cesur bir gerçekcilik içine sokabilirdi. Aksi takdirde, adını taşıyan bu ferman, yerli ve yabancı masumları yanıltmak için kullanılan bir desise olmaktan ileri gitmeyecekti.

Büyük bir gayretle ümitlerimi besleyecek bazı emareler ararken, onlar bir anda tümüyle yıkıldı. GPU, ne frenlenmiş, ne silâhtan tecrit ve ne de yetkileri bakımından tahdit edilmişti. Yalnızca alt üst edilmiş, yeni urbanlarla süslenip, yeni haklarla güçlenmişti.

1936-38 arasındaki gürültülü Moskova duruşmaları hazırlık safhasına girmekteydi. Stalin Anayasasına edilen dualar ve şükürler, daha muhakeme edilmeden GPU'nun mahzenlerinde ensesinden yediği bir kurşunla devrilen binlerle tam bir tenakuz teşkil ediyordu. Kara müsibet daha şimdiden gölgesini düşürmüştü ve ben, 1936'nın ortasında, daha yeni duruşmalar ilân edilmeden, yaklaşan geceyi hissetmiş, bundan böyle Sovyetler Birliğinde yaşamak istemediğimi anlamaya başlamıştım.

Öte yandan, yeni kurulan sanayilerin ve yeni zirai metodun gerçekleştirdikleri beni halâ heyecanlandırıyordu. Sovyet halkını seviyordum. Arzu ediyordum ki onlar günün birinde daha çok eve, daha çok elektriğe, daha çok ayakkabıya sahip olsunlar. Daha şimdiden birçok şeyi gerçekleştirmişlerdi. Ama ben Sovyet Rusya'ya ilk geldiğimde ihtilâlin tatbiki sahadaki muvaffakiyetleri kabili ihmal iken, getirmiş olduğu maneviyat ve ruh kuvvetli idi. O, idealist bir kendini adama ve cesur bir itiraz ru-

hu idi. Komünizm isyan ve değişiklik için ayakta idi. Bolşevik rejimin doğuşundan bu yana geçen 19 yıldan sonra, şimdi, haklı izahını terörde bulan, her yerde hazır ve nazır korku, isyanı susturmuş, karşı koymayı sindirmiş ve medenî cesareti öldürmüştü. İdealizmin yerini kimseye güvenmemenin verdiği emniyet duygusu, feragatin yerini şahsi menfaat kaygusu, yaşayan canlı bir ruhun yerini ise ölü bir uyduculuk, bürokratik şekilcilik ve yanlış sloganları papağan misali tekrarlama alışkanlığı almıştı.

Arkadaşım olan resmî kişiler belli belirsiz imalardan sonra kalplerini açmakta, içindekileri dile getirmekteydiler.. Moskova'da yapılan gazetecilik bütün heyecanını ve manevî tatminini kaybetmişti. Böyle bir memlekette yaşamaya devam etmem için ne gibi bir sebebim olabilirdi ki ?

Bu nazik devrede İspanya'da iç harp patlak verdi (Temmuz 1936). Reaksiyoner militaristler, faşist falanjlar, monarşistler, zengin aristokratlar, büyük arazi sahipleri tarafından desteklenen General Francisco Franco, liberal ve meşru hükûmete karşı bir ayaklanma hareketine geçmişti. İspanya halkı, 1934 ve 1936 baharında İspanya'ya yaptığım seyahatlerde kalbimi kazanmıştı. Aç ve cahil olanlarının bile belli bir kültürü vardı. Şekil onlar için fevkalâde önemli idi. Rastladığım bir İspanyol kadını bana, «Biz dizlerimizin üzerinde yaşamaktansa ayaklarımızın üzerinde ölmeyi tercih ederiz» demişti. Ve ne garip tir ki onlar, Fransız ihtilâlini sınırlarının içine sokmayan ve geriye bakmaktan hoşlanan idarecilerin elinde, baskı ve açlık içinde tutulmuş olup, asırlardır dizlerinin üzerinde yaşamaktaydılar. Yine bu felsefenin insanları 1936 da da XX. yüzyılı sınırlarından içeri sokmama arzusu ile vaziyete hakim olma gayreti içindeydiler. Franco ayak-

lanmasının maksadı bu idi. Bu sebeptendir ki gerek Mussolini, gerekse Hitler'den şahsi ve askerî yardım temin etmekte güçlük çekmediler.

Harbin yakınında bulunmak kasdı ile Rusya'yı memnuniyetle terk ettim. Rusya'da ölüm, mahzenlerde iken İspanya'da güneşde yapılan erce dövüşde idi.

İspanya mahzun fakat asildi. İspanya sivil harbin benim «Kronstadt»ımı bir süre için erteledi. Dikkatimi ona teksif edip, enerjimi onda tükettim. Ama Sovyetler Birliği daima zihnimdeki yerini muhafazada devam etti. Ona uzaktan ve perspektifi daha iyi olan bir açıdan bakmaya başlamıştım.

Cumhuriyetçilerin İspanya'da faşizme karşı verdikleri mücadele muhtemelen XX. yüz yılın ilk yarısının en asil zirvesidir. Rusya'ya karşı dışarıdan gösterilen sempati en iyi yıllarda dahi politik olmaktan ileri geçememiştir. Bolşevizm, ecnebi taraftarları arasında şiddetli bir ihtiras yaratırken, İspanya'dakine nispeten oldukça sınırlı bir şefkat ve yakınlık ilham etmiştir. Sovyet sistemi aydın bir tasvibe mazhar olmuştu, İspanya harbi ise hissi bir birlik yarattı. Kralcı İspanya her zaman daha zayıf ve kaybeden taraftı. Temmuz 1936 dan Mart 1939'a kadar geçen 33 dehşet verici ayı yaşıyanlar ve yalnız onlar, zaman zaman duyulan zafer neşesi ve ondan daha sık hissedilen mağlûbiyet kederinin ifade ettiği manayı anlıyabilirler.

İçinde bulunulan durumu birkaç ay tetkik ettikten sonra, yarının hürriyet ve dünya sulhüne etki yapabilecek böylesine müthiş bir hadise hakkında yazı yazmakla yetinmenin mümkün olamıyacağına karar verdim. Ve bu düşünce ile uluslar arası tugaya ismini yazdıran ilk Amerika'lı oldum. Fransız komünist lideri ve tugayın baş ko-

miseri André Marty beni iaşe subay ve karargâh komutanı olarak görevlendirdi. Kuvvete hayran olan ve onu çoklukla suistimal eden bir karekter sahipti. GPU'nun yaptığı gibi geceleri yapılan tevkifler ve buna benzer insafsızlıkları severdi. Kısa bir zaman sonra bağımsız bir kişinin mevcudiyeti onu rahatsız etmeye başladı. Benim gayretlerim de Cumhuriyetin yıkılmasına kadar devam etmekle beraber başka bir sahaya atarıldı.

Hepimiz İspanya harbinin yaklaşan ikinci dünya harbinin ilk merhalesi olduğuna inanmıştık. İtalya ve Almanya'nın görüşü de bu merkezde idi. Bu bakımdan bu harbi, silâhlarını kontrol etmek ve adamlarını eğitmek maksadı ile yapıyorlardı. Ayrıca bu stratejik arsa adada bir müttefikin mevcudiyeti ile tahkim olmayı da arzulamaktaydılar. Bunun karşılığında İngiltere, Fransa ve Amerika nadir görülen bir miyoplukla, demokratik cumhuriyeti yıkmak için ellerinden geleni artlarına koymuyorlar ve faşizm karşısındaki harpte, kendilerine büyük çapta yardımcı olabilecek kıymetli bir ortaktan kendilerini mahrum bırakıyorlardı. Büyük devletlerin içinde sadece Sovyet Rusya, gerek silâh gerekse eksper yollıyarak kralcı hükûmete yardım etmişti. Moskova'nın bu yardımı zaferin temini için yeterli olmadı. Bu netice başbakan Chamberlain ve Daladier tarafından yürütülen Pro-Franco, Pro-Faşist, Pro-Nazi yatıştırma politikası ile zaten ilân edilmişti. Halbuki, bu sahada onların da yardımı olsaydı ikinci dünya harbine mani olunulabilir, yahut da batılı demokrasilere İspanya'da paha biçilmez bir müttefik kazandırılabilirdi. Ama ne zaman ki onlar Çekoslavakya'yı, 1938'in Eylül ayında Munich'de kaybettiler, o andan itibaren kralcıları da kurtaramıyacakları daha da aşikar bir hale geldi. Bundan böyle de İspanya Cumhuriyetinin kaderi belli oldu ve Ruslar da yardımlarını azalttılar.

Cephede, hava alanlarında, hastahanelerde, karargâhlarda ve özel apartmanlarda kralcıları kurtarmak için özel olarak yollanmış birçok Sovyet Rusya'lı ile karşılaştım. Hepsi de Rusya'da tatbik sahası bulamadığından kapalı kalmış ihtilâli, İspanya mücadelesine aşılamak gayreti ve arzusu içindeydiler. Rusya'da da sayısız insan aynı şeyi hissetmekte ve İspanya'nın bolşevizmin güçsüz düşen şevk ve arzusu için manevi bir kan nakli vazifesi göreceği ümidini içlerinde saklamakta idi .Oysa 1937 ve 1938 de karım ve iki çocuğumu görmek için Rusya'ya yaptığım iki seyahatte de, hazin karanlığın, havaya, şimdiye kadar olduğundan daha da tesirli olarak hâkim olduğunu derhal hissettim. Stalin yeni GPU şefi Yezhov ile birlikte, sendikacılar, ecnebi komünistler, aydınlar, artistler, askerler, mühendisler, hükûmet yetkilileri ve lider durumunda olanlar arasında toplu halde katliamlar yapmakta, bolşevik rejim hareketin liderlerini ve beyinlerini gömmekteydi. Halk fısıltı halinde konuşuyor, sonu hapis hatta daha da kötü olabilecek şikâyetlerden dolayı hiç kimse kendini emniyette hissedemiyor, herkes karşısındakine casus gözü ile bakıyordu.

Fakat ben henüz «Kronstadt»ın benim için de gerçekleştiğini açıklıyamazdım. Zira o takdirde İspanya'daki fevkâlade Rus arkadaşlarımı ve kapitalistlerle beraber yaptığım mücadeledeki rolümü kaybetmekten korkuyordum. Bu zaman zarfında İspanya komünistleri cumhuriyetçiler nezdinde önemli bir yer kazanmışlardı. Bu kampın içinde Sovyet Rusya kritiği yapmak hiç de iyi karşılanmıyacaktı. Sovyetlerin memleketlerinde takip ettikleri poltikayı tenkit ederken, dış politikalarını tasvip ediyordum. Rusya'nın kralcılara yardımı «Müdaheleci olmayan» fakat Pro - Franco'cu bir politika izleyen batılıların isabetsiz siyaseti ile tam bir tezat teşkil ediyordu. Fakat ben Rusya'da yapılan

mezalimin ve bolşevizm'in nasyonalizm halini almasının, eninde sonunda Sovyetlerin dış dünya ile olan ilişkilerini de bozacağı inancını taşımaktaydım. Ancak o an için bile olsa Moskova'nın İspanya'da oynadığı müspet rol, aydın olarak değilse de hissi olarak onlara karşı duyduğum muhalefeti yumuşatıyor, beni politikalarına hücum etmekte müteredditbir hale getiriyordu.

Komünizmin benim terazimdeki sevap ve günah kefeleri belli bir muvazeneyi, yeniden temin etmeye başlamıştı. Fakat, hafifçecik bir tüyün şu veya bu kefeye konulması dahi bu muvazeneyi bozabilecekti. İşte böyle bir anda günah kefesine tonlarla ağırlık oturdu ve mevcut muvazene bir kere daha ve muhtemelen nihaî olarak Sovyet'lerin aleyhine bozuldu.

Franco'nun İspanya halkı üzerinde kazandığı zaferin tarihi olan, 1939 Martından evvel, kralcılar İspanya'ya hizmet eden Ruslar hakkında Sovyet'lerin aldıkları tedbirlerin delillerini toplamaya başlamışlardı. Kralcıların kendilerini feda eden isimsiz bir takım yardımcıları, zaman zaman Rusya'ya geri çağırılmakta ve ondan sonra ortadan kaybolmaktaydılar. Kralcı hükûmetin başındakiler son zamanlarda, gerçekliği ispat olunmuş bazı hadiselere dayanarak, İspanya'ya değerli bir çok yardımı olmuş asker ve sivil Rus'ların memleketlerine döndükten sonra öldürüldüklerine veya sürgüne yollandıklarına inanmışlardı.

Madrit'in savunmasını yöneten General Goriev idam edilmişti. İspanya'daki ilk Sovyet şefi General Grishin tevkif edilmiş, 1937 - 38 arasında İspanya'da Sovyet ticaret ateşeliği yapan Nejrin'in değerli iktisat müşaviri Stastrevsky sürgüne yollanmıştı. Kralcı İspanya nezdinde ilk temsilci olan Marcel Rosenberg, konsolosu Garikis, Katalonya'daki Sovyet temsilcisi Antanev Avseenko idam edil-

mişlerdi, bu sonuncusu 1917 Ekiminde Çar'ın kışlık sarayını, ihtilâl adına işgal eden kahramandı. Sovyet silâhlarının İspanya'ya gönderilmesini idare eden general Uritsky ve İspanya'dan Stalin ve Varoshilov'a direkt olarak rapor yollayan Pravda'nın muhabiri Michael Kotsov diğerleri gibi kurşuna dizilenlerin arasında idiler. Bu liste, İspanya dönüşü ortadan kaybolanların çok ufak bir listesidir. Belki, yalnızca büyük, Stalin - Yezhov tasfiyesinin ağına düşmüşler, ve belki de dışarıdaki hayat hakkındaki bilgileri gereğinden fazla görülmüştü.

«Kronstadt'ımı» bu safhada hatta daha evvel ilân etmediğim için tenkit edildim. Belki hakikaten ilân etmeli, bu önemli ve gecikmiş kararı almalı idim. Nelerin niçin olduğu hakkında en ufak bir şüphem yoktu. Bunun da ötesinde, Sovyet politikasında müspet yönde bir gelişimin olamıyacağına nerdeyse emindim. Ama bir takım şeyleri değiştirmek yine de mümkündü ve o yüzden de sessizce beklemeyi tercih ettim.

Bundan sonra, 23 Ağustos 1939 Sovyet - Nazi paktı yapıldı. İşte bu pakt benim KRONSTADT'ım olmuştur. Pakt zaman kazanmak için değil, arazi kazanmak için yapılmış bir andlaşma idi. Yeni meydana çıkan gizli protokollar ile, Sovyet - Nazi tecavüzünün yapılabileceği mıntıkalar arasında bir tesir sahasının meydana getirilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bundan böyle Rusya'nın plânlanmış tecavüzleri başlamış ve bu ülkeyi insanlığın en dehşetli meselesi haline sokmuştur.

Komünistler ve yakınları bir Sovyet - Nazi andlaşmasını her zaman reddetmişler ve bunun düşünülemiyeceğini defaatle ifade ederek, andlaşmanın imzalanacağı günün gecesi bile böyle bir ihtimali kabul etmemişlerdir. Resmen gerçekleştiği andan itibarense, bu paktı müdafaa yü-

künü yine onlar taşımışlardır. Müdafaa etmişlerdir, zira Moskovan'ın yaptığı her şeyi müdafaa etmek zorunda idiler. Bu zavallıların dışında kalanlar için de paktın savunulacak hiçbir yönü yoktu.

Sovyet - Nazi paktı bolşevik enternasyonalizmin mezar taşı, bolşevik emperyalizminin de başlangıç noktası olmuştur. Çarlığın büyümesi uzunluğuna ve genişliğine olmuştu. Onlar gayretlerini insanların kalkınması üzerine teksif etmemişler ve yalnızca arazilerini genişletmekle yetinmişlerdi. Komünistler, bu bakımdan bile onları taklit yolunda idi. Stalin, millîleştirilmiş işçi sınıfı ve köylünün sırtından, bürokrat ve aydın geçinenlerin «Bravo» nidaları arasında, süpernasyonalist, emperyalist, devlet kapitalizminin hakim olduğu askerî bir sistem bina etmişti. Bu sistemin içinde kendisi ve kendisini takiben gelecekler, esirler gurubunun başındaki en büyük kuvvet olacaklardı.

İnsanlığın refahı, sulh ve insanların kalkınmasını düşünen bir kimse bu sistemi niçin ve nasıl savunabilirdi ? Demokratik dünyadaki tefessüh bunu izaha yetebilir miydi ? Sanmam. Zira insanların, oralarda bu tefessühle mücadele imkân ve silâhları vardır. Halbuki Sovyet halkı Stalinizm hakkında ne yapabilirdi ki ?

Bir çok insanlar, nasıl, kendileri karanlığı tam olarak gördükleri zamanlarda benim «Kronstadt'ımı» ilân etmediğime şaşmışlarsa, ben aynı hataya düşmeyerek, «Kronstadt devresi öncesini» yaşıyan komünistlere karşı müsamahalı bir düşüncenin sahibiyim.

Evet, 1939 paktı benim için Kronstadt olmuştur. Bazıları daha da bekleyerek, treni, Rusya 1939'da Finlandiya'yı işgal edene kadar terk etmediler. Hatta bunun için 1940 Nisanını, Norveç'in Rusya tarafından işgal edilmesini de bekleyenler vardı ki bunların içinde İngiliz radikalleri

çoğunluktadır. Onlar Sovyetler Birliği sosyalist olduğuna göre yanılmaz ve günahkâr olamaz diye düşünenlerdi. Oysa sosyalist bir ülke de en az, hristiyan bir ülke kadar yanılıp, onun kadar günahkâr olabilirdi.

Her hangi bir insan için Kronstadt'ın ne zaman olabileceği, o kimsenin hissiyatına ve bir takım maddî vakıalara göre değişir. Bazıları, kapitalist dünyanın işlediği cürümlerin tesiri altında öyle kalmışlardır ki, bolşevizmin iflâsı ve suçluluğunu hala farkedemez bir körlük içinde kalmakta inat ederler. Büyük bir kısmı Moskova'nın dehşet verici hareketlerinden bahsolunurken dikkati batının aksak noktaları üzerine getirmeye uğraşır. Bu mevzuda benim kullandığım yol farklı idi. Ben her iki ucu da reddettim. Hür inanç, iktisadî bağlar ve entellektüel temayül ile zincirlenmiş olmadıkça bu iki dünyanın da kötülüklerine sırtını çevirebilir. Demir perdenin her iki tarafında da hayatiyet gösteren diktatörlüklerin boğup ortadan kaldırdıkları ahlâk, refah ve sulh şartlarını insan kendi içinde olgunlaştırabilirdi.

Bu çok önemli olan şu sorunun sorulmasına yol açar : «Her yıl Kronstadt'larını ilân eden bu yeni gayri memnunlar nereye gidiyorlar ?» Kronstadt elbetteki nihai ve ölü bir nokta olamazdı. O, son durağı diktatörlük olmayan bir yere gitmek için inilen bir duraktı.

Ben ve benim gibi, aslında hiçbir zaman komünist olmamış eski komünistler ve Sovyet taraftarları arasında, otoriter bir idareye taraftar olanları bulmak mümkündür. Acı bir tecrübe bunların Stalin'cilikten soğumaları için yeterli olabilir. Ancak bunlar, hataları yüzünden, ilk zamanlarda bolşevik kampın içinde kalmışlardır. Komünizmi ilmen bırakmış olmalarına rağmen, hisde, onun yerini alacak bir şey ararlar. Kendi içlerindeki zayıflıktan,

emniyet, rahatlatıcıbir inanç arar ve yanılmaz, mutlak doktrin ve katiyeti lan bir melcee sığınmayı tercih ederler. Komünizmi terkerinin sebebi çoklukla, aradıkları emniyeti burada bulamamış olmaları ve çizdiği zikzakların, ihtiyacını hissettiklei istikrarı temin edememiş olmasıdır. Bunlar, yeni bir toaliter inanç bulunca da ona sarılıp, komünistlerle, komnistçe bir vahşet ve müsamahasızlık içinde mücadeleye irişirler. İşte bunlar anti komünist olan komünistlerdir Meselâ, üçüncü enternasyonalin idarî komitesinde üye lan Dorio adındaki Fransız komünist lideri, sonunda faşis olmuş ve komünizme en büyük şiddetle hücum edenlem arasında yer almıştır. Eski komünist ve eski Fransız başbakanı Laval da sonraları reaksiyoner bir Nazi olmuşur. Bunlara benzer binlerce, İtalyan, Romanyalı, Macar, Blonyalı faşist ve Alman nazisi harpten sonra kendi ülklerindeki milliyetçi, totaliter, komünist Parti'lere girmişerdir. Hangi soydan gelirse gelsin totaliterler birbirlerin gayet iyi anlarlar.

İçten gelen bir işle otoriter olanlar, Stalin'i, onun anti tezi olan Gandl için terketmezler. Onların diktatörlüğe karşı olan yegâe itirazı, diktatörün mağduru olmayıp, bizzat kendisi onak istikametindeki arzularından doğar.

Tatmin olmamış ve hayallerinden sıyrılmış olanlar Kronstadt'dan sonra yeni ve daha kahraman görünen bir istikamete ve daha z zalim bir mutlakiyete, yahut da daha muvaffakiyetli b totalitarizme doğru çekilirler. Onların Kronstadt'lar gönülde ve fikirde olan bir değişiklik değil, sadece saakatte bir değişikliktir.

Oysa Kronstadt, ancak diktatörlük metodlarının toptan reddedilmesi vı fikriyatın demokrasi istikametinde değişmesi halinde yratıcı ve sosyal bir değere sahip olabilir.

Diktatörlüklerin hiçbiri demokratik olamıyacağı gibi, bunlarda hürriyetin tohumlarını bulmak mümkün değildir. Sovyet taraftarı olduğum yıllarda anlıyamadığım ve düşünemediğim hususlardan biri bu olmuştur. O günlerde, hürriyetin geçici bir zaman için ortadan kaldırılıp, iktisadî refah temin olunduktan, gerekli adımlar atıldıktan sonra yeniden müesses hale konulabileceğini düşünmüştüm. Ama bu gerçekleşmedi. Sovyet diktatörlüğü hürriyetler bakımından nasıl fakirse, tüketim malları bakımından da o derece fakir ve verimsiz kalmıştır. Şimdi anlıyorum ki politik demokrasi gerçekleşmeden, kendini hissettirmeden evvel, maddî emniyet ve iktisadî hürriyet de gerçekleşmezmiş.

İhtilâlden 30 yıl sonra Sovyet Toplama Kamplarında ve hapishanelerinde yatan milyonlar, her türlü politik ve ekonomik demokrasi iddialarıyla alay etmektedirler.

Polis devletinin ortadan kalkması istikametinde en ufak bir işaretin olmaması bir yana, her yeni temizlik hareketi, yeni grupların ortaya çıkmasına sebep olup, daha başka temizlik hareketlerine yol açar ve bu kanun dışı temizlikler diktatörün halka karşı devamlı olarak kullandığı bir silâh halini alır.

Diktatörlükte hürriyet, bu rejimde yaşayanların vazgeçilemez ve devredilemez hakları olduğunun kabul edilmemesinden dolayı yoktur. Diktatör öylesine güçlü ve halk öylesine güçsüzdür ki, o, her bakımdan muktedir bir kişi olarak halkına lûtfedip verdiği her şeyi istediği anda geri alabilmektedir. Meselâ çalışma hakkı, bu gün bir işyerinde ücret karşılığı çalışmayı ifade ederken yarın, bir toplama kampında, açlığı bile bastırmayacak bir tayınla çalışmayı ifade edebilir. Bunun karşılığında ise vatandaşın en ufak bir hak talebinde bulunması imkânsızdır. Çünkü

diktatör hem yasama, hem yürütme, hem de yargı yetkilerine sahiptir .

Çalışkan ve kaabiliyetli Rus halkı muhakkak ki bu muameleye müstehak değildir. Hürriyete karşı olan aşklarına rağmen ellerinden bir şey gelmemekte ve içinde yaşadıkları terör her geçen gün artmaktadır.

Sovyet taraftarlığım beni, bir zamanlar, «Gaye vasıtayı meşru kılar» prensibine dayanan bir sistemin, daha iyi bir dünya ve mes'ut insanlar yaratacağı şeklinde, oldukça hatalı bir düşünceye de itmiştir. Şimdi gayet iyi görüyorum ki, ahlakî olmayan vasıtalar ancak ahlakî olmayan neticeler elde edip, ahlakî olmayan insanlara vücut verir. Bu, bolşevizmde de kapitalizmde de böyledir.

Para, ikbal, muvaffakiyet gibi hedefler serap gibidir, kendilerine yaklaşıldıkça onlar gerilerler. Demek ki insanlar için hayatın büyük bir kısmı varılan hedeflerde değil, kullanılan vasıtalarla geçer. Hedefe varmak için kullanılan vasıtalarda zevk ve safiyeti azaltan bir görüş ise hayatı soğuk, pis ve bedbaht bir koridor haline sokar.

Kullandığı insafsız vasıtalar nedeni ile de diktatörlük, bir kan denizinde, bir gözyaşı tufanında, ve bir ızdıraplar dünyasında yaşamaya mahkûmdur. Bu şartlar altında neşeyi ve hürriyeti; yurtta ve cihanda sulhu nasıl temin edebilecektir. Korku, kuvvet, yalan ve sefalet daha iyi bir insan yaratabilir mi ki ?

Sovyet taraftarı olarak geçirdiğim yıllar bana şunu öğretmiştir ki, insanları ve sulhü seven hiçbir kimse diktatörlükle beraber olamaz.

Geriye baktığım zaman görüyorum ki, Rusya'ya gitmemin sebebi kuvvet sorununun orada halledildiğini sanmamdandır. İlim, insanların eline durmadan artan bir

kuvvet verirken, insanlar bundan gereğince ve yeterince faydalanamıyorlardı. XX. yüzyılın en büyük meselesi ferdî, millî ve gurup kuvvetinin kullanılma şeklindeydi. Sovyet Rusya'yı kabulümün sebebi sanırım ki zenginlik ve mülkiyetin sahiplerine verdiği, insanlar üzerindeki hakimiyet kudretine karşı içimde duyduğum isyandır. Sovyet Rusya, toprak sahiplerinin, tröstlerin, büyük iş adamlarının ve özel sermayenin gücünü ortadan kaldıracağını vaat etmişti.

Lüzumundan fazla kuvvetin tehlikeleri hakkındaki tutumumda bugün dahi değişiklik yapmış değilimdir. Fakat bugün şunu görüyorum ki, bolşevizm bunun yolu değildir çünkü, bizatihi kendisi, insanların ve insanlığın üzerinde toplanan en dayanılmaz kuvvettir.

Ben kendi bölgem olan Pennsylvania yakınlarındaki kömür işletmelerinde yaşayanlara yapılan haksızlığın isyan ve ızdırabı içindeydim. Burada çalışan işçilerin evlerine maden işletmeleri sahip olup, dükkânlarını onlar çalıştırmaktaydılar. Bunun yanında Sovyet Rusya devasa bir devlet işletmesi şeklinde idare olunuyor ve hükûmet bütün işleri kontrol edip, bütün dükkânları, okulları, gazeteleri işletiyordu. Ayrıca Pennsylvania'da çalışan bir kimsenin oradan uzaklaşma imkân ve ihtimali her an için varken, Sovyet Rusya'da yaşayanlar, bulundukları yerden kıpırdama imkânına da sahip değillerdir.

Stalin Rusya'sı bir polis devleti olarak mahkûm olmuştu ama, Kremlin, vatandaşlarını yalnızca polis ve hapishane korkusu ile değil, aynı zamanda, bunlardan belki de daha tesirli olan, memleket içindeki tüm iktisadî müesseselere sahip ve hakim olmanın temin ettiği kudretle de itaate zorluyordu. Kapitalizmin tröst ve kartelleri, Sovyet devletinin sahip olduğu politik ve iktisadî inhisarın devliği yanında birer Pigma cücesini andırmaktaydı.

Bütün bunlardan ötürü Rusya bana, kuvvetin, şahısların elinden alınıp devletin aline verilmesinin, ne hürriyete ne de daha iyi yaşama şartlarına gitmek için yeterli olmadığını gösterdi. Eğer tüm mülkiyet hükûmete devrolunursa ve eğer bu sırada, modern endüstrüyel ülkelerin önemli bir unsuru olan orta sınıf ortadan kalkar veya zarar görürse, hiçbir şeyin kazanılmamış, aksine birçok şeyin kaybedilmiş olduğu muhakkaktır.

Hiç bir partinin, sınıfın, hükûmetin toplu veya ferdî menfaatin, rakip tanımayacak, her şeye muktedir bir kudrete sahip olmasına meydan vermemek için iktisadî ve siyasî kuvvet arasında belli bir muvazene, dünyanın ihtiyacını şiddetle hissettiği şeydir. Bu muvazene ise Sovyet Rusya'da yoktur. Bu da diktatörlüğün mazur görülemez eksikliklerinden biridir. Sovyet hükûmetinin içde ve dışta, işçiler, köylüler, resmî kişiler, müzisyen ve sanatkârlarla olan münasebetindeki keyfî tutum ve kararlarının hakikî izahı da buradadır. Rusya kuvvet meselesini halledememiştir ve halledemez, zira kendisi kuvvet meselesinin en iğrenç tezahürüdür.

Kronstadt'dan sonra diktatörlüğün eski arkadaşının, artık demokrasi için çalışması gerekir. Çünkü bunda kuvvetler öyle bir bölünmüştür ki bir daha hiç bir zaman, ne bir gurup ve ne de ekseriyet tarafından yeni baştan bir elde toplanamaz. Akıllı bir önder kuvvetin kullanılmasında olduğu kadar toplanmasında da belli tahditlerle hareket etmelidir.

Eski bir komünist veya Sovyet taraftarı, Kronstadt'dan sonra değişik ırk, din, görünüş ve isimler için bile olsa, tam bir hürriyeti temin için açılacak cihada katılmakta tereddüt etmemelidir. Kültürün en cesîm tezahürü, farklı olan insanlarla beraber tam bir sulh içinde yaşamaktır.

Bunun diğer şıkkı ise diktatörlük olur. Eski bir komünist, komünistlere veya sempatizanlarına karşı müsamahalı davranmayı bilmelidir. Çünkü onlar da bir gün uykularından uyanacaklar ve onların da rüyaları son bulacaktır. Her komünist, yarının anti-komünistidir.

Kronstadt'dan sonra Sovyet Rusya'nın eski müdafileri, her türlü millyetçiliği reddeden bir enternasyonalizmi desteklemelidirler. Kalp, kendi ülkesi için askerî zaferler ve maddî kazançlar için çarparken, ağız bir dünya hükûmeti için vaaz veriyorsa o ağızın da kapanması gerekir. Hiçbir millet başkasının da hissesinin olmadığı bir muvaffakiyetin sahibi olamaz. Kapı komşunuz veya sizden binlerce kilometre uzakta olan kimseler ızdırap çekerken hakiki sulh ve saadetten bahsetmek ne mümkün ?

Kronstadt'dan sonra, komünizmin ve demokrasinin hatalı yönlerini yerenler, insana ve insanlığa önem vermesini bilmelidirler.

«Millî bağımsızlık», «İktisadî ve ilmî ilerlemeler», «Millî güvenlik», «Kapitalizmin korunması», «Sosyalizmin kurulması» gibi bütün hedefler boşluktaki duruşları ile hiç bir mana taşıyamazlar. Bunlar ancak insanlık için faydalı oldukları sürece bir mana sahibi olacaklardır. Bir idealin içinde benliğini kaybeden kimse, bir neslin ondan sonraki nesiller için kendini feda etmesini doğru bulabilir. Ancak, bu düşünce tarzının kabulü halinde, bu fedakârlık pek muhtemeldir ki, nesiller boyunca bir sonraki neslin hatırı için yapılmış fedakârlık olarak devam edip gidecektir.

Ben, Sovyet taraftarı iken insanlığa hizmet ettiğime inanıyordum, oysa görüyorum ki insan ve insanlığın ne olduğunu ancak ondan sonra anlıyabilmişim...

Ignazio Silone

IGNAZIO SILONE

BİYOĞRAFİ :

İgnazio Silone 1 Mayıs 1900 de, Pescina Dei Marsi adında bir köyde doğdu. Babası ufak bir toprak sahibi, annesi ise bir dokumacı idi. Birinci Dünya Savaşı sırasında henüz 17 yaşında iken Abrazzi mıntıkası toprak işçileri sekreterliğine getirilmiş ve harp aleyhtarı büyük ve şiddetli bir gösterinin idarecisi olarak sanık koltuğuna oturtulmuştur.

1921 yılında İtalyan Komünist Partisinin kuruluşunda faal bir rol oynamıştır. Roma'da «Avanguardia» ve Triyeste'de günlük «Lavoratare» gazetelerini çıkarmıştır. Faşizm aleyhtarı olanların kanun dışı ilân edilmesinden sonra bile İtalya'da kalmış ve el altından satılan gazeteler çıkarmıştır. 1930 yılında, hapsedilmiş ve birçok Avrupa ülkesinde sürülmüş bir şekilde İsviçre'ye yerleşmiş ve İtalya'ya dönme tarihi olan 1944 yılına kadar burada yaşamıştır. Komünist Parti'yi 1930 yılında terketmşitir. On yıl sonra 1940'da İtalyan Sosyalist Parti'nin dış işleri merkezini idare etmeyi kabul etmiş ve bunun için politik plâtform olarak «Üçüncü Cephe» yi formüle etmiştir.

Eserleri : *Fontamara, Ekmek ve şarap, Diktatörler Okulu, Kar Altındaki Tohum, Ve Kendini Sakladı.*

Aleyhimize özel kanunların çıkarılmasının hemen akabindeki, o dehşet verici Kasım gecesinde tevkif edilmekten, Milano varoşlarında ufak bir villaya sığınarak kurtulmuştuk. Villâ kendisini ressam olarak tanıtan bir arkadaşımız tarafından kısa bir süre evvel kiralanmıştı.

İşçilerin oturdukları mahallelerdeki caddeler terkedilmiş, tavernalar kapatılıp sessizliğe, evler ürkütücü bir karanlığa bürünmüştü. Bu hal mevsimin rutubetli ve soğuk havasına kasvetli, meş'um bir görüntü veriyordu. Polis tam bir harp nizamında, şüphelenilen evlere seri halinde baskınlar yapıyordu. Bu evler sanki düşman mukavemet noktalarıydı. Tevkif edilenlerin sayısı daha ilk günlerde bir hayli yüksekti. Bu rakkam yapılan baskınlar, casusların ve tahrikçi ajanların ihbarları ile gün geçtikçe kabarmaktaydı. Yakalananların arasında, yapılan işkenceye dayanamayıp isimler verenler de bu artışı hızlandırıyordu.

Diğer şehir ve mıntıkalarda da durum farksızdı. Halâ çıkabilen gazetelere bu tevkiflerle ilgili haberler vermemeleri emredilmiş, onun yerine, diğer ülkeler demokrasi ve liberalizminin saygı değer temsilcilerinin, İtalya diktatörlüğü hakkında söyledikleri sitayişkâr sözlere yer verilmesi gerektiği hatırlatılmıştı. Fakat üç, dört Parti habercisinin en önemli mıntıkalardaki mahallî temsilcilerimizden topladıkları bilgiler üzerine, yer altı bürolarımız tarafından hazırlanan raporlar, diktatörlüğün, en ufak bir muhalefet izini dahi imha etmeye kararlı olduğunda, ufak bir şüpheye dahi yer bırakmıyordu.

Belli bir tesirliliğe sahip olan yegâne gizli teşkilât biz komünistlerdik. Fakat daha şimdiden bir çok bölgelerde polis, yaptıkları baskınlar ile, bazan kendileri de farkına varmaksızın haberleşme ağımızı parçalamıştı. Tevkiften zorla kurtulan sayısız yoldaş, kendi mıntıkaları dışında olan ve devamlı olarak sığınabilecekleri şehirlere gidebil-

mek ve orada yeni bir hayata başlayabilmek için sahte belgeler temini maksadı ile bize geliyorlardı.

Belli bir süre asıl kişiliğimizi saklayarak, sahte isimlerle yaşıyanlarımız şimdi çok daha avantajlı bir durumda idik. Ama biz de, öyle büyük bir emniyet içinde yaşamıyorduk. Tevkif edilenlerimizden bazıları ihanet veya dikkatsizlik sonunda kişiliklerimizi ele verebilir ve polisi bizim de izimize düşürebilirdi. İşte o gece ben de aniden, eve dönmemeye karar vermiştim. Evin polis tarafından gözetlendiğinden kuşkulanmıştım. Aynı şeyleri hisseden öteki bazı arkadaşlarla beraber, kendine ressam süsü veren arkadaşın ufak villâsında, geçici olarak da olsa sığınmamız ancak böyle mümkün olmuştu. Yakınlara bir gözcü koyduktan sonra beklenmeyen bir polis baskını karşısında yapacaklarımızı plânladık. Villâ'da tek yatak ve pek az eşya olduğu için geceyi iskemlelerin üzerinde geçirmek zorunda idik. Sahte ressamla beraber karısı, sahte bir İspanyol turisti, sahte bir dişçi, sahte bir mimar, bir Alman kızı ve yine sahte bir talebe sekiz kişi idik. Hepimiz birbirimizi birkaç yıldır tanıyorduk. Fakat bu tanışıklığımız ve şimdiye kadarki münasebetimiz, kanunsuz teşkilâtın çeşitli kollarında teknik çalışmalardan öteye geçmemiş, arkadaş olmak için gerekli fırsatı bugüne dek bulamamıştık. Birbirimiz hakkındaki en ileri bilgimiz, içtimaî ve ailevî durumumuzdu. Kanun dışı yaşıyanların karışık hayat şartları altında bunlar önemli hususlardı. Peki öyleyse neden o geceki şans eseri karşılaşma benim hafızamda öylesine derin bir iz bırakmıştı ?

Dişçi anlatmaya başladı :

«Bugün öğleden sonra Scala'nın önünden geçiyordum. Bir sonraki konsere bilet almak için büyük bir kuyruk vardı. Bir an onlara bakmak için durdum ve bir deliler alayı seyrettiğim intibaına kapıldım.»

«Niçin deliler alayı olsun» diye sordu İspanyol, «Müziğin delilik olduğu kanısında mısınız ?»

«Normal şartlar altında elbette ki hayır.» dedi dişçi, «Ama böyle zamanlarda insanlar, kendilerini müzikle de olsa nasıl eğlendirirler ? Bunlar hakikaten manyak olmalılar.»

«Müzik her zaman eğlendirici bir şey değildir ki,» dedi İspanyol.

«Eğer şu müzik manyakları, şu anda bizi görseler, kim olduğumuzu duyup, ne yaptığımızı bilseler,» dedi ressam. «o zaman da onlar bizi deli sanarlar. Hakiki deli olanı bulmak ayırt etmek ne kadar zor ? İlimlerin en müşkülü de bu olsa gerek.»

Dişçi, konuşmanın inkişafından pek memnun değildi. «Herkes bizim gibi hayatını ve hürriyetini tehlikeye sokamaz» dedi hırçın bir havada, «ondan sonra da kalkın, mücadelenin içinde olmayan bir insanın mantığıyla düşünün.»

«Sen kendini mücadelenin içine atar, rakibine vurur, onunla döğüşürsün, ama illâki ona tos vurmak zorunda mısın ? Kafamızı başka maksatlar için kullanmak acaba daha doğru olmaz mıydı ? » dedi ressam.

«Mücadelemiz bir fikir mücadelesi değil midir ?» diye sordu İspanyol turist. «Bu da sanırım ki kafanızla yapılır.»

«Kafamla yaptığım iştir elbet, ama gözlerimle değil,» diye izah etti ressam mütebessim bir çehre ile, «başka bir deyişle bundan sonraki hadiseleri görmek isterim. Hem de kendi gözlerimle.»

«Anlıyamadım,» dedi dişçi, «bana öyle geliyorki aramızda kalarak girdiğiniz tehlike, yapacağınız işin ufaklığı yanında, onunla orantısız şekilde büyük olacak.»

Sıkıcı bir duraklama oldu. Dışarıdan askerle dolu olarak geçen üç kamyonun gürültüsünü duyup, kendisini gör-

dük. Ev sahibimiz kepenkleri kapatıp bize fevkalâde güzel bir kahve ikram etti.

«Bütün felsefemiz de, düşüncemiz de her yol komünizme çıkar» dedi İspanyol turist. Bu lâflarında yoldaşlar arasındaki andlaşmayı yeniden yaratma gayreti hissediliyordu. «Ama tabiî ki hepimiz aynı yolda ilerleyen komünistler olamayız.»

«Ben hayatımı proleter ihtilâle bağışlamışım» diye izah etti ressam, «gözlerimi de bağışlıyamıyorsam bu, hayatıma ne olacağını son anına kadar görmek arzumdan gelir. Hayatım zaten bağışlanmıştır. Daha açık ifadesi ile, bir okul arkadaşım rahibe olmuş ve hayatını cennete bağışlamıştı. Gökteki cennete tabi, bizimkiyle bir ilgisi yok. Şunu size temin ederim ki adadığımı hiçbir zaman geri almıyacağım. Niçin alayım ? Kimsenin benim haysiyetim hakkında şüpheye düşmesine müsamaha edemem.»

«Fakat proleter ihtilâl bir şans oyunu değildir.» dedi sert bir şekilde dişçi.

«Mükemmelen biliyorum.» dedi ressam, «biliyorum ki oyunu kazanmak şansa değil, oyuncuların kuvvet ve meziyetine, Parti kitapları içinde bütün okuduklarımıza bakar. İşte ben bu yüzden bu oyunda yer alıyorum. Bir kumarbaz olarak değil fakat bir oyuncu olarak. Oyuna kendini tam olarak vermiş, bağışlamış bir oyuncu olarak. Tam olarak evet, ama bunun yeğane istisnası gözlerimdir.»

«Anlıyamadım» dedi dişçi.

«Kısacası, kendi gözlerimi kendi ellerimle bağlamaya niyetim yok.» dedi ressam, «Benden beklediğiniz her şeyi yapacağım buna emin olabilirsiniz, ama gözlerim açık olarak.»

«Peki,» diye söze başladı İspanyol, «fakat üzerinde kumar oynadığınız şeyle hakikaten ilgileniyor musunuz onu

anlamadım. Sözümü mazur görün ama, meselâ değişik şartlar altında, tamamen başka şeyler üzerinde de kumar oynamaz mı idiniz. Meselâ, harp, güney kutbun keşfi, bir cüzzamlının bakımı, beyaz esir ticareti gibi.»

Ressam gülerek cevap verdi, «Niçin olmasın ? Fakat bütün bu muhtemel mesleklerimde gözlerimi açık tutmaya çalışmakta ısrar edecektim. Anlamaya çalışacaktım.»

«Anlaşıldı» dedi dişçi, «Sizi, kendinizi komünizme bağışlamaya götüren sebeplerin ve şartların neler olduğunu söyler misiniz ?»

«Bu çok uzun bir hikâye olurdu. Ve açık söyliyeyim bunların bir kısmını anlıyabileceğinizi de hiç mi hiç sanmıyorum.»

Alman kızı, «Anlaşılamıyacak hikâyenizi bize anlatın, kahve içer ve sizi dinlemek için uyanık kalırız.» diye ısrar etti.

Ressam mütebessim bir çahre ile bizlerin de hikâyelerimizi anlatıp anlatmıyacağımızı sorunca, dişçinin cevabı da müspet oldu ve kahve içip uyanık kalmaya karar verdik.

Ressam, «Buna başlamadan dikkatli ve ciddî olarak düşünün» dedi. «Sizler için geriye bakmak tehlikeli olabilir. Mücadelenin en kesif noktasından herkes için tehlikelidir bu. Benim için de. Niçinleri, nedenleri geriye bakarak tahlil etmek... Belli bir zamandan sonra oyun başlamış geriye dönme vakti geçmiştir. Dansın ortasında, dansı terkedemezsiniz.»

«Ama mücadeleyi insanı oraya iten sebeplerden ayrı mütalâa etmek mümkün mi ki ? Bir insana onu komünizme götüren sebepleri hatırlatmak niçin tehlikeli olsun» diye sordu İspanyol.

Alman kızı halâ bu uzun gecede herkesin kendi hikâyesini anlatması için ısrar ediyordu.

Böylece o geceyi birbirimize niçin ve nasıl komünist olduğumuzu anlatarak geçirdik. Sabaha doğru hepimiz arkadaş olmuştuk. Birbirimizden ayrılırken hepimizin içindeki inanç şu idi : Evet, şu andan itibaren her hangi bir yol komünizme varabilir.

Sahte dişçi bir sene sonra tevkif edildi. İşkenceye rağmen beraber çalıştığı arkadaşlarını açıklamadı ve hapiste öldü. Sahte ressam politik vazifelerini yapmaya faşistler düşene ve harp bitene kadar gözleri açık olarak devam etti. Sanırım ki sonra aile hayatına dönmüştür. Alman kızı hakkında da hiç bir şey duyulmadı.

Bu toplantı sırasında paylaşılan sırları sonraları sık sık düşünmüşümdür. Anlamak, gerçekleştirmek ve beni başında o yola iten sebeplerle, hadiselerin inkişafının mukayesesini yapmak ihtiyacı bütün benliğime hakim oldu. Bu his ise bende iç huzur ve sükûnu bırakmadı.

Şunu söyliyeyim ki eğer şu naçiz edebî çalışmam bir mana taşıyacaksa, o da şu olacaktır : öyle bir zaman gelmiştir ki benim için yazmak delil olması bakımından kaçınılmaz bir gerçek, kendimi bir ihtirastan kurtarmak için acil bir ihtiyaç, ızdırap dolu bile olsa nihaî vazgeçmenin bir neticesidir.

Lütfen bahşedilmiş istisnaî birkaç an hariç, benim için yazmak hiçbir zaman bedii bir zevk olmamış, aksine bir mücadelenin sessiz ve acı verici bir devamı niteliğini taşımıştır.

1921'de Leghorn'da yapılan İtalyan Komünist Partisi'nin kuruluş kongresine, 1917 yılından beri içinde bulunduğum «Sosyalist Gençlik» teşkilâtının büyük bir kısmını

da götürmüştüm. Harbin son senelerine kadar uzanan geçmişimiz, bu iltihakı bir sürpriz olmaktan çıkarmaktaydı.

Yukarıda bahsettiğim villâdaki Kasım gecesinde de arkadaşlarıma, daha 17 yaşındayken Zimmerwald'in sosyalizmini kabul etmemin nedenlerini, hafızamda gençliğime adım adım inerek ve hatta çocukluğumdan hikâyeler anlatarak izah etmiştim. Hiç kimse, ciddî sebepleri olmaksızın, daha 17 yaşındayken ve harp devam ederken, hükûmet tarafından kabul edilmeyen bir ihtilâl hareketine iştirak etmezdi.

Ben İtalya'nın güneyinde dağlık bir mıntıkada büyüdüm. Düşünebilecek bir yaşa gelince bana en çok tesir eden şey, aile ve şahsi hayat ile, sosyal münasebetler arasındaki vahşi, anlaşılmaz ve ürkütücü tenakuzdu.

Güney mıntıkalarının sefalet ve ümitsizliği üzerinde dehşet verici birçok hikâye bilinmektedir. Niyetim karışıklığa sebep olan olaylara atıf yapmak değil. Ama bu her yerde görülen ufak hadiseler, aralarında büyüdüğüm insanların içinde yaşadığı garip ikili mevcudiyeti çok iyi gösterir, ki bunların müşahedesi, gençliğimin en elem verici sırlarından biri olmuştur.

Beş yaşında bir çocuktum. Bir pazar günü doğduğum kasabanın ufak meydanından annemin elini tutarak geçerken, elim ve aptalca bir olaya şahit oldum. Kasabamızın eşrafından biri kiliseden çıkmakta olan zavallı, fakir bir terzi kadının üzerine koca köpeğini saldırttı. Zavallı kadın çamur içinde ve üstü başı paramparça olmuş bir vaziyette yere düştü. Kasabadaki kızgınlık muhakkak ki umumi idi, ama sessizlik de. Bu zavallı kadının mahkeme açmak gibi bahtsız bir fikri kimden aldığını hiçbir zaman anlamadım. Başına bütün bu gelenlerden gayrı, açtığı mahkemenin sonucu elde ettiği tek şey adaletin istihzası ol-

muştu. Herkesin acımasına ve belki de gizlice yardım etmesine rağmen, bahtsız kadın ne hadiseyi anlatacak bir şahit, ne de davasına bakacak bir avukat bulamazken, köpeği saldırtan Bey'in avukatı ve kadının köpeği tahrik ettiği üzerinde yemin eden birçok şahidi vardı. Davanın sonucunu da bunlar tayin ettiler. Ve özel hayatında fevkalâde namuslu bir zat olan Hâkim de, Bey'i serbest bırakıp, kadını masrafları ödemeye mahkûm etti.

Hâkim Bey birkaç gün sonra bizim evde kendini şu şekilde temize çıkarıyordu, «Sizi şerefimle temin ederim ki çok müteessir oldum. Ama eğer bu iğrenç olayı bir vatandaş olarak kendi gözlerimle görseydim bile, onu suçlar ,fakat bir hâkim olarak, mahkeme seyrini takip ederek karar verirdim. Ve bu da maalesef köpeğin lehine idi.» Zaten bu hâkimin en çok kullandığı cümlelerden biri de; «Gerçek bir hâkim kendi bencil hislerine hâkim olmayı bilen ve tarafsız hareket eden insandır.» Annem de bana şu tavsiyede bulunurdu; «Aman ne dehşet verici bir meslek bu böyle, sevgili oğlum, büyüyünce ne istersen ol fakat sakın hâkim olma...»

Bu meydan, köpek, terzi kadın ve «Bey» gibi tipik bir takım hadiseler hatırlayabilirim. Ama bunları anlatınca sakın sanmayın ki bizler adalet, doğruluk gibi bir takım mefhumları tanımazdık. Aksine, okulda, kilisede, umumi toplantılarda bunlardan zarafet ve ihtimamla bahsolunurdu. İçinde bulunduğumuz garip vaziyeti izah için şunu da ilâve edeyim ki, bu durum çocukların bile farkına vardığı bir aldatmanın üzerine bina edilmişti. İnsanların aptallık ve cehaletinden başka bir temele dayanmamasına rağmen de yaşamaktaydı.

Münazaralı bir sınıfta çocukların yaptığı canlı bir münakaşayı hatırlarım. Mevzu bir gün evvel gördüğümüz

kukla ile ilgili idi.i. Kukla, şeytan tarafından işkenceye tâbi tutulan bir çocuğun acıklı hikâyesini temsil ediyordu. Bir yerinde, çocukk kukla, sahnede korkudan titrer bir vaziyette kendisini ı arıyan şeytan kuklanı elinden kurtulmak gayreti içindde, sahnenin köşesindei bir yatağın altında gizlenmişti.. Az bir zaman sonra şeytan kukla da onu takiben sahneeye gelip aranmaya baadı. «Burada olmalı kokusunu duuyuyorum ama bulamıorum» diyordu. O sırada bize dönüüp sordu, «Sevgili çocular, acaba benim aradığım yaramazız çocuğun nereye gizlediğini gördünüz mü ? » Hep beraboer, «Hayır, hayır» diyeütün gücümüzle cevap verdik. «Pekki nerede acaba onu şremiyorum, gitmiş olmalı.» dedili. Yeniden hep berabı bağırdık; «Lizbon'a gitti.» (İtalyya'nın bizim bulunduğmuz mıntıkasında, bugün bile Lizizbon dünyanın en uzaknoktasıdır.) Şunu da ilâve etmelek isterim ki biz tiyatoya gittiğimizde hiçbirimiz, şeytann kuklanın böyle bir suyu bizlere soracağını bilmiyorduk. Bu bakımdan daareket tarzımız tamamen içten gelelme idi. Ve sanırım ki ünyanın neresinde olursa olsun, bbütün çocuklar bizim bi hareket ederlerdi. Fakat başımızdaki değerli, kültürlve dindar papaz tutumumuzu hiç dde beğenmemişti. Biz alan söylemiştik ve o da bakışlarınndaki sıkıntı ile bunda hoşlanmadığını bize ihtar etmişti.i. Biz iyi niyetlerle söemiştik, ama ne olursa olsun ortadda bir yalan vardı. İnsan hiçbir zaman yalan söylememeliliydi. Hayretler içinde, şeytana karşı da mı» diye sorduk. I Papaz, «Yalan her zann günahtır,» deyince, çocuklardann biri «Hâkime karşı söylense bile mi» diye sormuştu. Papapaz, «Ben burada sizeristiyan doktrinini öğretmek içinn bulunuyorum, kilise şında olanlar da beni ilgilendirmez.z» diyerek, hakikat ve yalan üzerine doktrini gayet cazip bbir üslupla anlatmaya aşlamıştı. Fakat o gün, biz çocuklaar yalanın umumiyetlee olduğu üzerin-

de durmuyorduk. Bizim öğrenmek istediğimiz şuydu, biz şeytana çocuğun saklandığı yeri söylemeli miydik ? Papaz ise meselenin bu olmadığını tedirgin olmuş bir şekilde tekrar ediyor ve «yalan yalandır, büyük bir günah, orta bir günah veya çok ufacık bir günah olabilir, ama yine de günahtır. Doğruyu söylemek lâzımdır» diyordu. Bizim içinse, hakikat olan ,bir tarafta bir şeytanın, diğer tarafta bir çocuğun olması ve bizim çocuğa yardım etme arzumuzdu. Papaza göre ise biz yalan söylemiştik. Evet biliyordu iyi niyetler ve iyi bir sonuç içindi bu, ama yalandı. Mevzuu kapatmak için şunu sordum, «Eğer çocuğun yerinde bir papaz olsaydı o zaman şeytana ne cevap vermeliydik ? » Papaz kızarıp, cevap vermekten kaçındıktan sonra, bu münasebetsizliğimin cezasını dersin geri kalan kısmını, yanında dizlerimin üzerinde durarak çektim. Dersin sonunda müteessir misin diye sorunca, «Tabi» diye cevap verdim, «Eğer şeytan sorarsa adresinizi derhal şeytana vereceğim.»

Aile çevremizde ve arkadaşlarımızın arasında serbest münakaşa sıkça olurdu. Ama bu entellektüel canlılık bile, insanı tahkir eden, iptidaî cemiyetimizde bir kaynaşma yaratmamıştı.

★★★

Demokratik diye adlandırılan sistem, bir süre önce, vatandaş ile devlet arasındaki münasebete teknik bir ayrıntı ilâve etmişti. Bu gizli oy müessesesi idi. Birçok şeyi radikal bir şekilde değiştirmek gücüne sahip olmasa da, yine de, zaman zaman beklenilmeyen sonuçların alınmasına sebep oluyordu. Bu sonuçlar cemiyet nizamı zaviyesinden birer skandal olarak vasıflandırılıyordu. Sürprizler münferit kalmasına ve her hangi bir sarsıntı yaratmamasına rağmen, yine de rahatsız edici oluyorlardı. Mıntıka-

mızda hatırlıyabildiğim ilk seçim kampanyası, ben 7 yaşında iken olmuştu. O devirlerde bizde daha siyasî partiler olmadığı için, halkın seçime olan ilgisi hayli azdı. Fakat adaylardan birinin «prens» olduğu duyulunca halkın alâkası artmaya başladı. Hangi Prens olduğunu göstermek için adının veya soy adının lâkabına ilâve edilmesine hiç bir ihtiyaç yoktu. Geniş arazi parçalarının, kayfî bir tasarrufla işgâl edilmesiyle meydana gelen Büyük arazilerin sahibi idi. Mahallî nüfusun çoğunluğunu teşkil eden sekiz bin aile, bu büyük arazilerin 14.000 hektarlık arazisini işlerdi. Prens bu ailelerin reylerini kabul ederek, parlamentoda onların milletvekili olmaya tenezzül ediyordu. Mamelekin prens adına çalışan adamları fevkalâde liberal cümlelerle konuşuyorlardı. «Tabiidir ki,» diyorlardı «hiç kimse prens için rey kullanmaya zorlanmıyacaktır. Ve elbette ki hiç kimse de prensi, kendisine rey vermeyen insanları arazisinde çalıştırmak için zorlayamaz. Bu devir herkes için gerçek hürriyetin olduğu devirdir. Sizler hürsünüz, ama tabii ki prens de hürdür.» Bu liberal prensiplerin duyurulması, köylüler arasında umumi ve hissedilir bir şaşkınlık ve korku yaratmıştı. Hemen anlaşılacağı gibi Prens mıntıkanın en şiddetle nefret edilen insanıydı. Büyük feodalitesindeki görünmez Olympus'unda (ki sekiz bin kişinin hiç biri onu uzaktan da olsa görmemiştir.) yaşadığı sürece toplumun düşmanlığı normaldir ve müsamaha götürür. Fakat şimdi bulutlar yarılmış ve Prens ölümlü insanların arasına inmeye başlamıştır. Bundan böyle onlar, yüzlerindeki nefret çizgilerini ancak dar aile muhitlerinde muhafaza edebilecekler, bunun dışında da, onu kasabanın sokaklarında gerekli hörmet ve muhabbetle selâmlıyacaklardı.

Babam böyle bir mantığı kabul etmeye pek gönüllü görünmüyordu. Çiftçi bir çok kardeşin en ufağı, en genci

ve yorulmak bilmeyeni oydu. Belli bir ölçüde de olsa itaatsizliğe en yatkın olan da oydu. Bir gece ağabeyleri, müşterek menfaatleri bakımından, onu dikkatli ve temkinli hareket etmeye zorlamak için geldiler. Bu gece benim için en öğretici, en tesirli gecelerden biri olmuştu.

«Prens'in aday olması cidden komiktir.» diye kabul etti en büyük kardeşleri, «Politik adaylıklar, avukatlar ve onlara benzer gevezeler için olsa gerek. Ama madem ki Prens adaydır, yapacağımız tek şey onu desteklemek olmalıdır.» Babam ise aynı kanaatte değildi ve «Eğer Prens'in adaylığı komikse onu niye desteklememiz gerektiğini anlamıyorum.» dedi. Ağabeyinin buna verdiği cevap, «Çünkü gayet iyi bildiğin gibi biz ona bağlıyız.» oldu. Babam bu bağımlılığın politik mevzularda olamıyacağını, politik bakımdan hür olduğumuzu söylüyor, Prens ile yaptığımız kontratın politik tarafı olmayıp patates ve pancarla ilgili olduğunu hatırlatmaya çalışıyordu. Ağabeylerinin babama cevabı ise, bu takdirde Prens'in kâhyasının da konturatlarını yenileyip yenilememekte hür olacağını ikaz ederek, «İşte bizi onun yanında bulunmaya zorlayan sebep de budur.» diyorlardı. Babam hiç kimseye zorla rey vermiyeceğini, böyle bir hareketin onu inciteceğini söyleyince, ağabeyleri ondan istediklerinin, Prens'e rey vermek olmayıp seçim anına kadar onun yanında görünmek olduğunu, yoksa reyin gizliliğinden faydalanarak oyunu kime isterse ona verebileceğini hatırlattılar. Bunun karşısında babam, seçim sandığına kadar bile olsa Prens'in tarafında görünmenin kendisini dehşet bir utancın içine sokacağını ve bunu yapamıyacağını nihaî olarak söyleyince, amcalarım ve babam şöyle bir andlaşma zemini buldular : Babam Prens'in ne lehinde ne de aleyhinde bulunmayacak, bu mevzuda çekimser görünecekti.

Prensin seçim gezisi, polis, jandarma gibi resmî makamlarca hazırlanmakta idi. Bir pazar günü, mıntıkanın belli başlı kasabalarından durmaksızın, konuşma yapmaksızın geçmek lûtfunda bulundu. Otomobil ile geçtiği için olsa gerek, bu mıntıkamızda unutulmamıştı. O zamanlar bizim oralarda hiç otomobil yoktu. Gördüğümüz ilk otomobil de Prens'in içinde oturduğu otomobildi. Otomobil kelimesi daha lügatimize dahi girmediği için halk ona atsız araba demişti. Halk arasında, atların yerini alan görünmeyen kuvvet, bu yeni aletin yapabildiği şeytanî sür'at ve arkasından çıkan fena kokunun bilhassa bağlar üzerindeki tahripkâr etkisi hakkında garip hikâye ve söylentiler dolaşıyordu.

O pazar günü kasabanın bütün sakinleri, onun gelmesi gereken yolun üzerine çıkmışlardı. Etrafta Prens'e karşı duyulan hayranlık ve sevginin gözle görülebilen sayısız tezahürü vardı. Kalabalık en iyi urbanlarını giymişti ve aşikâr bir heyecanı yaşıyordu. Atsız araba, beklenilenden daha geç göründü. Halkın ve kasabanın arasından durmaksızın ve yavaşlamaksızın, arkasında beyaz bir toz bulutu bırakarak gürleyip geçti. Prensin adamları, sonradan verdikleri izahatla, atsız arabanın benzin buharı ile gittiğini ve ancak benzin bitince durabileceğini izah ettiler. «Bu ata benzemez,» diyorlardı, «çekince durduran dizginleri yoktu. Nitekim aranızda dizgin göreniniz de yok.»

İki gün sonra, ihtiyar, tuhaf, gözlüklü bir adam geldi kasabaya. Roma'dan geliyordu. Siyah bir elbisesi ve ufak bir valizi vardı. Onu hiç kimse tanımıyordu. Göz doktoru olduğunu ve Prens'e karşı aday olmak için geldiğini söylemişti. Merak saiki ile ufak bir gurup etrafına toplandı. Bunların çoğu oy hakkı olmayan çocuklar ve kadınlardı. Kısa pantolonum ve koltuğumun altında okul çantamla

ben de çocukların arasındaydım. Kendisinden bir konuşma yapmasını istedik. «Babalarınıza, oyun gizli verileceğini hatırlatın hepsi bu kadar. Fakir bir insanım. Hayatımı göz doktorluğu yaparak kazanıyorum. Ama aranızda gözünden bir şikâyeti olan varsa karşılığında bir şey istemeksizin tedavî ederim.» demişti. Ona satıcılık yapan ihtiyar bir kadın götürdük. Gözlerinden rahatsızdı. Aday onun gözlerini temizledikten sonra bir damla verdi ve nasıl kullanılacağını öğretti. Ve sonra bize yine, «Babalarınıza oylamanın gizli yapılacağını hatırlatın.» dedi ve gitti.. Ama Prens'in seçileceği okadar kat'i idi ki resmi makamlar ve özel adamları daha şimdiden, değiştirilmesi imkânsız olan seçim zaferinin kutlama programlarını hazırlamışlardı. Babam ağabeyleri ile vardığı andlaşmanın sonucu olarak hiç bir adayı desteklemiyordu. Fakat oy vereceklerin listesinde bulunmak için özel bir dikkat göstermişti.

Seçim sandığının gizliliği içinde Prens aleyhine ve tanınmayan gözcü lehine verilen oyların çoğunlukta olması karşısındaki hayret büyüktü. Bu büyük bir skandaldı. Otoriteler bunu büyük bir hiyanet olarak vasıflandırdılar. Fakat hainlik öylesine yaygındı ki Prens'in adamları, hiç kimseye karşı her hangi bir baskı tedbiri alamadılar.

Bundan sonra sosyal hayat normale döndü. Hiç kimse toplum iradesinin niçin, yalnızca zaman zaman tezahür ettiğini kendi kendine sormadı. Niçin bu irade toplum hayatının yeniden teşkilâtlanmasında devamlı ve istikrarlı bir temel olamıyordu ? Anlattığım hikâyenin yanlış bir tefsiri ile esas sebebin korku olduğu kanaatine sahip olmak gerçekçi olamaz. Halkımız hiç bir zaman cebin ve zayıf olmamıştır. Aksine iklimin sertliği, işin ağırlığı, yaşamak için yapılan şiddetli mücadele onları, bütün İtalya'nın en sert, en mukavim kişileri yapmıştı. Mıntıkamız-

da gizli reyin yarattığı sürprizli neticelerden çok daha fazla bahsedilebilecek münferit ve kısa ömürlü fakat yırtıcı, yıkıcı ve nerdeyse vahşi ayaklanmalar olmuştur. Bu ezilmiş ve ihmal edilmiş halk, ne denli istismarlara şikâyetsiz mukavemet eder ama, beklenmedik bir anda da ayağa kalkar.

Benim doğduğum kasaba şu satırları yazdığım şu anda 5000 nüfusludur. Toplum güvenliği de, başda bulunan bir teğmenin komutasındaki 20 jandarma tarafından temin olunur. Birinci Dünya Savaşı sırasında askerlerle Jandarmalar arasındaki münasebetler hayli gergindi. Bunun sebebi belki de, ikincilerin geri görevde olmaları ve zaman zaman da cephede harp eden askerlerin karıları, nişanlıları ile fazlaca ilgilenmeleri idi. Ufak yerlerde bu cinsten söylentiler kısa zamanda yayılır. Bir gece cepheden kısa bir izinle gelen üç asker ile jandarmalar arasında çıkan bir münakaşa sonunda, üç asker tevkif edilmişlerdi. Bu hareket başlangıçta gülünç ve efendiliğe sığmayan bir hareketti, ama sonunda jandarmaların komutanı askerlerin iznini kaldırıp, cepheye geri yollamaya kalkınca dehşet verici oldu. Bunlardan biri benim arkadaşımdı. (Ki bu çocuk cephede öldü.) Yaşlı annesi bana gelip olayı anlatarak dert yandı. Belediye reisi, hâkim ve papaza araya girmeleri için ricacı oldum. Fakat hepsi de olayın mıntıkalarının dışında olduğunu söylediler. Benim kanaatime gelince, eğer meselelerin halli bu yolla olursa bunu ancak ihtilâl paklar diyordum. Biz zaten her zaman şiddetli bir gösteri için, bu sadık kelimeyi kullanırız. Nitekim, benim küçük kasabamda dünya savaşı sırasında iki defa ihtilâl olmuştu. Bunlardan birincisi, şehir meclisinin ekmeği vesikaya bağlama kararına karşı, ikincisi ise kilisenin bir kararına karşı idi. Üçüncüsü de «Üç Asker İhtilâli» diye anılan şimdi anlattığım olaydı. Askerlerin saat beşde tre-

ne götürülmesi kararlaştırılmıştı. İhtilâl ise saat 4,30'da askerlerin bulunduğu barakaların önünde başlayacak şekilde hazırlanmıştı. Ne yazık ki sonunda umulan ve istenilenden daha ciddi bir hal aldı. Aslında hareket bir şaka olarak başladı. Ve biz üç arkadaş bunu başlatmaya yetecek kadar cüretkârdık. Aramızdan biri büyük bir yangın veya tehlike anında çalınması adet olan çanı, çan kulesine tırmanarak anlaştığımız satte çalmaya başladı. Geri kalan iki kişi de köylülere giderek olanları anlatma vazifesini üzerine almıştı. Çanın çalındığını duyan köylüler tarladaki çalışmayı durdurup, heyecanlı bir şekilde kasabaya doğru gelmekteydiler.

Kısa bir süre sonra, barakaların önünde tehditkâr ve gürültücü bir kalabalık toplanmıştı bile. Önce bağırmağa, hakaretler yağdırmaya ve taş atmaya başladılar. Az bir zaman sonra da silahlar patladı. Barakaların muhasarası gecenin geç saatlerine kadar devam etti. Kızgınlık hemşehrilerimi tanınmaz hale sokmuştu. En sonunda barakaların kapıları, camları kırıldı. Jandarmalar meyvalıklara ve ağaçların arasına kaçarak karanlıkta gizlendiler. Hadisenin kahramanı olan üç asker de herkes tarafından çoktan unutulduklarından, kimsenin dikkatini çekmeden evlerine dönmüşlerdi. Böylece bizler de bütün bir gece boyunca mıntıkanın mutlak hâkimi olmuştuk. Diğer arkadaşlar, «Peki şimdi ne yapacağız ?» diye sordular. (Benim onlar üzerindeki hakimiyetimin yegâne sebebi benim Lâtince bilmemdi.) Kendilerine, «Şurası muhakkak ki yarın sabah yüzlerce silâhlı jandarma, polisle kasaba yeniden işgal edilecekti. Bunlar muhtemelen Avezzano, Salmona ve hatta Roma'dan sevkolunacaklar.» Diğer çocuklar israr ediyorlardı, «İyi ama onlar gelmeden, yarın sabaha kadar bir şey yapamaz mıyız ?» Neyi ima etmek istediklerini bildiğim için, «Aşikâr olan bir şey varsa o da bir gece

içinde yeni bir düzen yaratamayız.» dedim. Ağızlarından baklayı çıkardılar. «Diyorduk ki, herkesin de uykuda olduğundan faydalanarak, sosyalizmi kuramazmıyız ?»

Başından beri bana telkin etmek istedikleri buydu. Ya geceki ayaklanmanın heyecan ve tesirinden kendilerini kurtaramamışlar, ya da böyle bir anda her şeyi yapmanın mümkün olduğuna inanmışlardı. «Samimi olarak zannetmiyorum ki, bütün kasaba uykuda da olsa bir gecede sosyalizm kurulabilsin.» dedim. Şunu da ilâve edeyim ki, «Bir gecede Sosyalizm» teorisi, o devirde, henüz yayılmamıştı. En sonunda aramızdan biri «Ama ne olursa olsun, bir gece, yarın hapishanede yatacak insanlar için, son defa kendi yatağında yatıp uyumak için yeterlidir.» deyince, bu fikir, zaten yorgun olan hepimiz tarafından mantıkî görüldü.

Böyle şiddetli gösterileri, kaçınılmaz olan toptan tevkifler mahkemeler ve mahkûmiyetlere rağmen, köylülerin zihinlerindeki itimatsızlık ve şüpheyi kuvvetlendirmiştir. Onlar için artık «Devlet» şeytan tarafından yaratılan ve islahı kabil olmayan bir müessesedir. İyi bir hristiyan eğer ruhunu kurtarmak istiyorsa mümkün olduğu nispette devlet ile olan ilgisini keser. Devlet her zaman dolandırmak, entrika yapmak, imtiyazlar tanımak için vardır. Ve bunlardan gayri bir işe de yaramaz. Ne kanun ne de kuvvet bunu değiştiremez.

★★★

1915 yılında şimdiye kadar görülmemiş şiddetle bir zelzele mıntıkamızı salladı. Bu 30 saniyenin dehşet verici bilançosu 55.000 ölü idi. Hemşehrilerimin, bu korkunç felâketi tabii bir şey gibi karşılaması beni şaşkına çevirmişti.

Bir çok adaletsizliğin cezasız kaldığı, bizim bölgemiz gibi bir bölgede halk bu yer sarsıntısını, daha başka bir izah istemeyen tabiî bir hadise olarak kabul ediyordu. Haddizatında şaşırtıcı olan, bu felâketlerin daha da sık tekrar etmemesi idi. Zira bir zelzele; zengini de; fakiri de; âlimi de cahili de; idare edenleri de edilenleri de; toprağın altında bırakıyordu. İtalyan'ların tabiat afetleri karşısındaki namlı mukavemetlerinin asıl izahı da bunda idi. Bir zelzele, kanunların vaat edip yerine getiremedikleri bir şeyi gerçekleştiriyordu : Bütün insanların eşitliğini. Komşumuz olan ekmekçi bir kadın, zelzeleden sonra günlerce, yıkılan evin enkazının altından yaralanmamış olmasına rağmen halâ çıkmıyordu. Felâketin, herkesin başına aynı anda geldiğini farketmemiş, yıkılan tek evin, ya yapılışındaki bir hatadan, ya da birisinin lânetinden dolayı yalnızca kendisininki olduğunu sanmıştı. Kendisini enkazın altından çıkarmak isteyen yardım guruplarını reddetmekte inat ediyordu. Oysa kendisine bir zelzele olduğu, çok kimsenin evinin de onunkiyle beraber yıkıldığı haberi verilince sakinleşti, kuvvetini ve yaşama arzusunu yeniden kazanıp, kısa bir zamanda yeni bir eve sahip oldu. Bu, «Elle gelen düğün, bayram.» anlayışını ne güzel gösterir.

Dünyanın bu kısmında oturan zavallı insanlar için tabii afetlerden çok daha ciddî kabul edilen müsibet zelzelenin kendisi değil fakat getirdikleri ve sonrası idi. Devletin yeniden inşa için yaptığı yardım sayısız entrika, hile, hırsızlık, dolandırıcılık ve şerefsizliğin her bir türünü beraberinde getirirdi. Tanıdığım biri bana, baş mühendislik kısmı tarafından irtikâp edilen cinaî denilebilcek ahlâksızlıklar hakkında bazı malûmat vermişti. Şaşırmaktan ziyade, müthiş bir şekilde tesir altında kalmıştım. Suçluları şikâyet edebileceğine inandığım ve namuslu insanlar ol-

duklarını sandığım bazı mes'ullere bu hadiseleri süratle intikal ettirdim. Bunları ilgililere şikâyet bir yana, bu şerefli ahpaplarım, tasvipkâr bir tutumun içine girdiler. Hatta bana böyle işlere karışmamam gerektiğini telkin ederek, «Sen gençsin, tahsilini bitirmeli ve istikbalini düşünmelisin, kendini ilgilendirmeyen şeylerle de uğraşmamalısın.» dediler. «Tabiî», dedim, «şikâyetin, benim gibi 17 yaşında bir çocuktan değil, sizler gibi büyümüş insanlardan, mes'ul kişilerden gelmesi lâzımdı.»

Korkmuşlardı, «Biz deli değiliz, kendi işimize bakarız, başkalarının işleri bizi ilgilendirmez.»

Bundan sonra meseleyi bazı muhterem pederler ve daha cesur bazı yakınlarımla tartıştım. Bunların her biri, meydana gelen hicap verici olayları bildiklerini kabulden sonra, bana böyle arı kovanlarına girmememi, tahsilimi istikbalimi ve mesleğimi düşünmemi söylediler. «Memnuniyetle» diyordum, «aranızda hiçbiri bu hırsızları ele verecek olgunluk ve hazırlıkta değil mi ?» Deli olmadıklarını, bu işlerin kendileri ile bir alâkası olmadığını onlar da tekrar ettiler.

Bunun üzerine, diğer çocuklarla beraber bu hırsız mühendislerin bürosunu yakan bir ihtilâlin hazırlanmasının iyi olup olmıyacağını, ciddî bir şekilde düşünmeye başladım. Fakat bana, beni harekete geçiren malûmatı veren tanıdığım bunun doğru olmayacağını, böylece ortadaki suç delillerinin de yanacağını anlattı, benden büyük ve daha tecrübeli idi. Tavsiyesi, bu şikâyetimi bir gazete vasıtası ile yapmam istikametinde idi. Ama bu hangi gazete olacaktı. Bu tanıdığıma göre, böyle bir ihbarı basmayı kabul edebilecek yegâne gazete, sosyalist gazete olabilirdi. Bunun üzerine oturup hayatımda ilk defa hem de üç tane makale yazdım. Bunlarda devlet mühendislerinin bizim mıntıkamızda yaptıkları namussuzlukları ayrıntılı bir

şekilde anlatıyordum. Makaleleri «Avanti» gazetesine yolladım. İlk ikisi derhal basıldı ve okuyucular arasında geniş yankılar uyandırdı. Ama ilgililer arasında değil. Üçüncü makalem çıkmadı. Sonradan öğrendiğime göre mühim sosyalistlerden biri yazı işlerine bu mevzuda baskı yapmış. Bu bana hile ve düzen sisteminin ilk göründüğünden çok daha yaygın olduğunu ve görünmez kollarının sosyalizmin de içine girdiğini gösterdi. Gene de beklenmeyen bir an ve şekilde, kısmen de olsa basılan ihbarlarım bir takım kanunî tahkikatlere vesile olduysa da, bunların da sonunda hiç bir şey çıkmadı. Kendilerinden, hırsızlar, haydutlar diye bahsettiğim mühendisler bir yalanlama yollamaya bile lüzum hissetmediler. Kısa süren bir bekleme anı oldu ve sonra herkes yine işinin üstüne eğildi.

★★★

Meydan okuyan bu mektep talebesini, en müşfik zihinler bile mütecaviz ve garip bir çocuk olarak tanımladılar. Şunu burada hatırlatmak lâzım ki güney mıntıkalarının iktisadî imkânsızlığı yanında, her yıl mektebi bırakan binlerce gencin bir meslek sahibi olması hayli müşküldür. Buralardaki en önemli endüstri devlet memurluğudur. Bu istisnaî bir zekâ istemez. İtaatkâr bir mizaç ve siyasi gidişe ayak uydurmaya hazır olmak bunun için yeterlidir. Tarif ettiğim atmosferin içinde büyüyen güneyli bir genç, en ufak bir hisse sahipse tabiî olarak anarşiye ve isyana meyleder. Henüz gençliğinin eşiğinde bulunanlar için devlet memuru olmak, vazgeçmek, teslim olmak ve nefsini körletmek demektir. Yirmi yaşında anarşist, otuz yaşında tutucu deyiminin sebebi de budur. Gerek özel, gerek devlet okullarında verilen tahsil de karakteri kuvvetlendirme endişesini taşımamıştır. Tahsil hayatımın son yıllarının büyük bir kısmını, özel katolik okullarda geçirdim. Bura-

larda Lâtince ve Grekçe en iyi bir şekilde öğretilirdi, ama medenî eğitim ve hazırlama acınacak derecede zayıftı. Tarih hocalarımız resmî görüşleri açıkça tenkit eder, Risorgimento mitolojisi kahramanları, Garibaldi, Victor Emanuel II. ile alay ederler, onların itibarlarını zedelerler, Carducci zamanının edebiyatını hakîr görürlerdi. Metodun buraya kadarı talebenin tenkitçi tarafını kuvvetlendirmesi bakımından muhakkak ki faydalıydı. Fakat yine aynı sayın hocalar, bizleri ayni zamanda devlet imtihanlarına da hazırladıklarından ve o imtihanlarda alacağımız sonuçlar onların şöhret ve liyakatleri için birer ölçü olacağından, kendi inançlarına taban tabana zıt olan fikirleri de öğretmekte ve imtihanlarda bunları yazmamız gerektiğini bizlere telkin etmekteydiler. Öte yandan, devlet imtihanlarını yapanlar bizlerin geldiği mektepler hakkında malûmat sahibi olduklarından, suallerde münakaşalı konuları seçmekten ve önyargılarla hareket etmeyen liberal okullardan geldiğimizi söyleyerek, alaylı bir şekilde bizi methetmekten zevk alırlardı. Bütün bunların iki yüzlülüğü öylesine aşikârdı ki, kültüre karşı en ufak bir saygısı olan bir insanı şiddetle rahatsız ederdi. Ancak vasat bir talebenin önem verdiği şeyin, ne yazık ki, diploma ve bunun vasıtası ile bir devlet dairesinde temin edeceği istikbal olması da tabiî idi.

★★★

Bizimkine yakın bir kasabada yaşayan doktor F. J. «Bu mıntıkada doğan insanlar gerçekten bahtsızdırlar.» derdi, «Buralarda ikisinin ortasını yapmak imkânsızdır. Ya isyan edilir, ya da suç ortağı olunur.» O, isyan etmiş kendini bir anarşist olarak ilân etmişti. Fakirlere Tolstoy'vari konuşmalar yapıyordu. Bütün yakınları için büyük bir skandal olarak kabul ediliyordu. Zenginler tarafından nefret ediliyor, fakirler tarafındansa hâkir görü-

lüyordu. Bazıları da, ondan gizli de olsa, merhametlerini esirgemiyorlar, ona acıyorlardı. Doktor olarak gördüğü vazife kısa bir zamanda elinden alındı. Ve gerçekten açlıktan öldü...

***

Şunu farkediyorum ki, şu sayfalarda anlattığım, geliştirdiğim şeyler, fazla zorlanmış bazı hadiselerin kısa bir özetidir. Bu muhtemel itiraza temas etmemin sebebi de, ne bunu reddetmek ne de hakikatleri söylediğime dair fırsat yaratmaktır. Bu mevzuda anlattıklarımın, objektif değilse de samimi olduğunu garanti edebilirim.

Ben bile hayatımızın, bu unutulmuş, nerdeyse tarihten önceki zamana ait olaylarını yeniden düşündüğüm vakit, üzerimde böylesine büyük yankılar yapmış olan bu olayların nasıl olup da, benim neslimin büyük bir kısmı tarafından unutulmuş olduğuna veya çok silik olarak hatırlandığına şaşarım. Oysa onlarm çok iyi hatırladıkları bir çok şeye de ben önem vermemiş ve unutmuştum. Yoksa benim neslimin hapsi, farkına varmaksızın suç ortağı mı olmuşlardı bu olaylara ? Ve insanlar ne gibi bir kader veya fazilet sonucu belli bir yaşta, «Suç ortağı» veya «Asî» olma tercihini yapmışlardı. Yapılan adaletsizliklerin sonuçları, başkalarını etkilese de, bu haksızlıklara müsamaha etmemeliyiz. İyi kurulmuş bir sofrada otururken bazılarının aç olduğunu birden hatırlayarak hissedilen suçluluğu, fakirlik ve mahkûmiyeti alçaklığa tercih etme gururunu, insanlar nasıl bir kaynaktan almaktaydılar ?

Bilmiyorum, belki de hiç kimse bilmiyor. Belli bir yerde tam ve içten yapılan bir itiraf bile, bir cevap değil, sadece bir vakıanın tesbiti mahiyetini taşıyabilir. Kendisi ve başkaları üzerinde düşünmesini bilen bir insan, bir takım

kararların ne derece gizli olduğunu, belli meziyetlerin ne kadar esrarlı ve hesap edilemez olduğunu gayet iyi bilir.

Benim isyanımda öyle bir nokta vardı ki, orada nefret ve aşk birbirine karışıyordu. Gerek bendeki infiali izah eden olaylar, gerekse onu temin eden ahlakî saik doğduğum mıntıkadan geliyordu. Belki de bu şimdiye kadar yazdığım ve bundan sonra yazacağım her şeyde, çok gezmiş bir insan olmama rağmen daima mıntıkamı, daha doğrusu doğduğum evin camından gördüklerimi anlatmamın nedenini izah eden, Abruzzi'nin diğer mıntıkalarından farkı olmayan bir yerdi burası. Tarihi bakımdan fakir, yapı bakımından tamamen hristiyan ve orta çağdan kalma idi. Yegâne kayda değer binalar, kiliseler ve manastırlardı. İnsan mevcudiyetinin şartları, daima zor olmuştur buralarda. Tabiat kanunları içinden ilk gelip yerleşen ve kabul edileni ızdırap olmuştur. Anarşi ve Francisyanizm, bizim mıntıkalarda yaşıyan hayatiyet dolu insanlar için yapılması en mümkün olan isyan şekliydi. En çok ızdırap çeken insanlar olarak, şüpheciliğin külleri hiç bir zaman sönmemiştir onların kalbinde. İmkânsız olmasa bile bizim için en zor olan şey siyasî bir ihtilâle gidecek yol ve vasıtaları bulmak, düzenli ve hür bir cemiyet kurmaktı.

Şehre gidip, «İşçi hareketi» ile ilk temasımı kurduğumda, ben bir an için bunun yolunu keşfettiğimi sandım. Bu bir cins kaçış, dayanılmaz yalnızlıktan kurtaran emniyetli bir çıkış, yeni bir kıtanın bulunuşu idi sanki benim için.

Proleter ihtilâlin Parti'sine iştirak etmek benim için sadece bir siyasi teşekkülün altına imza atmak değil, bir değişme, bir kendini bağışlama idi. O günler daha, bir insanın kendini sosyalist veya komünist olarak tanıtmasının, vücudunu rüzgârlara bırakmak, ailesi ile bütün bağları ko-

parmak ve hiç bir iş bulamamakla eş anlamda olduğu günlerdi. Maddî şartlar ve neticelerin böylesine haşin ve insafsız olmasının yanında, ruhen imtizaç etmekde bir o kadar ızdırap verici idi.

En son tahlillerden sonra isyana karşı olan arzumu meydana getiren iç âlemim bir zelzeledeki gibi temellerinden sarsılmıştı. Benim için her şey bir problem olmaya başlamıştı. Hayat, ölüm, aşk, iyilik, kötülük, doğruluk bütün bunlar, ya manalarını kaybetmişler, yahut da değiştirmişlerdi. İnsan yalnız olmadığı zaman tehlikeyle olan münasebeti daha az rahatsız edici oluyor. Fakat, insan ruhunun ölmezliği inancından ilelebet dönmenin dehşetini, korkusunu kim tarif edebilir ki ? Bu hisler benim için, başkaları ile münakaşa edilemiyecek kadar ciddî idi. Üstelik Parti'deki yoldaşlar için böyle bir mevzu olsa olsa alay konusu olurdu. Zaten artık başka arkadaşım da kalmamıştı. Böylece kimsenin malûmatı olmadan, bütün dünya benim için değişik bir görünüşe büründü. İnsanlar ne kadar acınacak yaratıklardı !

Devletin faşistlerin eline geçmesinden sonra, komünistler için hayat çok zorlaşmıştı. Fakat bu durum bazı komünist iddiaların doğruluğunun anlaşılmasına ve komünist anlayışla uyuşmazlığı olmayan, yeni tip bir teşkilâtlanmayı temine yardımcı olmaktaydı. Böylece ben bile bir kaç yıl için dahi olsa, kendi ülkemde bir yabancı gibi yaşamağa alışmak zorunda kaldım. İnsan ismini değiştirmek, arkadaşları ve ailesi ile olan bağlarını koparmak ve gizli faaliyetler yapıyormuş şüphesini uyandırmamak için hakiki hayatı ile ilgisi olmayan bir hayat yaşıyormuş gibi görünmek zorunda kalıyordu. Parti; aile, okul, kilise herşeyin yerini almıştı. Onun dışındaki hayatın tamamen tahrip edilerek bir yenisinin kurulması gerekiyordu. Mili-

tan teşkilât içinde hergün biraz daha eriyor, psikolojik mekanizma ve sonuçları bazı dinlerde ve askerî mekteplerde olduğu gibi çalışıyordu. Yapılan her cins fedakârlık toplumun kurtarılmasının bir bedeli olarak kabul edilmekteydi. Şunu da ilâve etmek gerekir ki, Parti ile olan bağlar gün geçtikçe kuvvetleniyordu. Bu, yapılan fedakârlıklara ve girilen tehlikelere rağmen değil, hatta bizatihi bu sebeptendi. Burjuva cemiyetinin israfkârlığından ötürü ızdırap çeken genç erkek ve kadınların üzerinde komünizmin sahip olduğu cazibe de bu sebepdendi zaten. En iyi ve en ciddî niyetli bir gence, iyi ısıtılmış bir salonda bilardo oynatma imkânı yaratarak onu, komünizmden uzaklaştırabileceğini düşünen insanlar, işe, fevkalâde sınırlanmış ve hiç de zekîce olmayan bir insanlık anlayışı ile başlıyorlar demektir.

★★★

Komünist alemi sarsan ilk dahili krizlere karşı kayıtsız kalmam olağan bir haldi. Krizlerin sebebi enternasyonale yeni dahil olan ana Parti'lerin, Lenin'in ortaya attığı 21 şartı tam olarak kabul etmelerine rağmen, müteca-viz olmamalarından geliyordu. Emperyalist harp ve onun neticeleri üzerindeki nefretleri ve İkinci Enternasyonalin reformist fikirlerini tenkit etmeleri bakımından, belli bir mutabakata varmış olmalarına rağmen, bunun dışında kalan hususlarda herbiri, kendi ülkesinin diğerlerine eşit olmayan tarihî inkişafını göz önüne alıyordu. Rus bolşevizmi ile, batı ülkelerindeki solcu sosyalist guruplar arasında görülen mühim farkların sebebi de bu idi. Komünist Enternasyonalin tarihçesi bu bakımdan bir anlaşmazlıklar, ayrılıklar ve entrikalar tarihçesidir. İdare eden durumundaki Rus gurubu, diğer Parti'ler tarafından bağımsızca ifade olunan her fikre bir gururla bakardı. Bunların her

biri teker teker Komünist Enternasyonelden ayrılmaya zorlanmışlardır. Demokratik ve parlementer bir şekle bağlı olan cereyanlar (Frossard), kanuniliğe büyük bir kıymet verip, darbei hükûmet anlayışına karşı çıkan guruplar (Paul Levi), İşçi sendikalarının Komünist Parti'nin bürokratik idaresi altına girmesini istemiyen ihtilâlci işçi sendikaları (Pierre Monatte), sosyal demokrasilerle müşterek bütün mesainin ortadan kaldırılmasını arzulamıyan guruplar ve fırsatçı bir harekete hiç bir zaman müsamaha göstermeyen aşırı sol kanatlar, Komünist Enternasyonelden kopmuş olanlara bir kaç misaldir. Bu iç krizler benim bulunduğum sahalara uzakta olduklarından ben bunlarla pek ilgilenmedim. Bunu elbette ki övünmek için değil durumu izah etmek için söylüyorum. Komünist Enternasyonalin gün geçtikçe bürokrasi ve istibdat şeklinde artan dejenerasyonu beni de Parti'den soğutmaya başlamıştı. Fakat gene de orada kalmama, ayrılmama mani olan bir takım çekici sebepler vardı. Bunların arasında ölen veya hapishanede bulunan arkadaşlarıma karşı duyduğum bağlılık hissi, İtalya'da o zamanlar Nazi'ler karşısında başka bir kuvvetin bulunmaması, komünizmden ayrılanların bir kısmının kısa bir zamanda, hattâ siyasî yönden uğradıkları çürüme ve Enternasyonalin batılı proleterler tarafından yeniden sıhhate kavuşturulması gibi sebepleri sayabilirim.

1921 ile 1927 yılları arasında, İtalyan komünist delegasyonun bir üyesi olarak, bazı kongre ve toplantılarda bulunmak üzere Moskova'ya gittim. Beni en çok şaşırtan şey, Rus komünistlerinin, Lenin ve Trotsky gibi istisnaî kişiler de dahil olmak üzere, kendi fikirlerine uygun olmayan fikirlere karşı tahammülsüzlükleri idi. Hasım durumunda olan bir kişi, yalnızca değişik bir fikir ileri sürme cesaretini gösterdiği anda hain, fırsatçı ve kiralanmış

bir uşak sıfatlarını derhal iktisap ediyordu. Rus komünistleri arasında, iyi niyetli olabilecek bir hasım düşünülemezdi.

1922 yılında Moskova'yı terk ederken, Alexandra Kollentaj, bana şunları söylüyordu; «Eğer günün birinde Lenin'in beni, Kremlin'deki gümüş kaşıkları çalarken yakalıyarak tevkif ettiğini gazetelerden okursan, anla ki iktisadî veya zıraî politikasının ufak bir ayrıntısında, onun fikrine aynen iştirak etmemişim.» Kollentaj bu alaycı havasını batıdan almış ve yalnız batılılarla beraber olduğu zamanlar kullanabilmiş bir insandı.

Yeni rejimin bina edildiği ateşli yıllarda, yeni ortodoksinin, kültürel hayatı tam olarak tesiri altına almasından evvel, bir Rus komünist ile en basit ve aşikâr meseleler üzerinde dahi anlaşmak öylesine güçtü ki. Bunu söylerken her hangi bir mesele üzerinde mutabık kalmaktan bahsetmiyorum, ama hiç olmazsa batılı bir insan, hatta işçi için hürriyetin ifadê ettiği şeyleri konuşurken, birbirimizin söylediklerini anlamamızdan bahsediyorum. Devlet yayın evlerinin direktörlerinden birine, niçin Rus yazarlarının içinde bulundukları cesaretsizlik havasından dolayı utanması gerektiğini saatlerce izaha uğraşmıştım. Kendisine neyi anlatmak istediğimi bile anlamamıştı. Bir takım misaller vermek zorunluğunda kaldım, «Hürriyet; şüphe edebilme, hata yapabilme, araştırıp denemeye tabi tutabilme, her hangi edebî, artistik, filozofik, dini, sosyal hatta politik otoriteye hayır diyebilme imkânıdır.» dedim. Dehşetle, «Fakat,» demişti, bu Sovyet kültürünün güzide temsilcisi, «Bu ihtilâle karşı olmaktır. Sizin bahsettiğiniz, hürriyetlerinize sahip olamamaktan dolayı memnunuz. Zira bütün bunlara karşılık bizim sanatoryumlarımız var.» Kendisine, «Karşılığında» teriminin manasız olduğunu,

hürriyetin karşılığında belli bir şeyle değişiklik yapılabilcek bir mal olmadığını ve sanatoryumların diğer ülkelerde de olduğunu söylediğim zamanda bana güldü ve «Bugün çok sakacı bir haliniz var» dedi. Samimiyeti beni öylesine sarsmıştı ki, itiraz edecek gücü kendimde bulamadım.

Hepimizin, eskisine nazaran daha mükemmel olacağını umduğumuz yeni bir dünyanın kurulmak üzere bulunduğu bu ilk yıllarda, Rus gençliğinin gösterdiği heyecan, cidden tatmin ve ikna edici idi. Oysa yıllar geçtikçe, etrafı acı bir hayal kırıklığı kaplamaya başladı. Yeni rejim kendini güçlendirmiş, ekonomik sistemi belli şekli almış ve yabancı ülkelerle yapılan silâhlı çatışmalar son bulmuştu. Ancak, uzun zamandanberi vaat edilen ve beklenen demokratizasyon henüz ufukta görünmemiş, aksine, diktatörlük baskı yapan karakterini gün geçtikçe arttırmıştı.

«Rus Komünist Gençlik Teşkilâtı'nın» başkanı olan Lazar Schatzky çok iyi arkadaşımdı. Bir gece bana, geç doğmuş olmasından ve ne 1905 ve ne de 1917 ihtilâlleri içine girememiş olmasından dolayı ne kadar mütessir olduğunu söyleyince, onu teselli etmek için, «Daha başka ihtilâller de olacak, Rusyada bile daha bir çok ihtilâle ihtiyaç vardır» dedim. Lenin'in kabrinin bulunduğu Kızıl Meydan'da idik. «Ne gibi, ne cins bir ihtilâl ?» diye sordu, «ve daha ne kadar beklemek zorunda kalacağız.» diye devam etti. Önünde, artık görmeye alıştığımız pejmurde köylülerin tükenmez alayının ağır ağır geçtiği ve daha o zamanlar tahtadan olan Lenin'in kabrini parmağımla gösterdim ve «Sanarım ki Lenin'i seversin,» dedim «O'nu ben de iyi bilirim ve onun hakkında hatırladığım şeyler halâ çok canlıdır. Şunu kabul etmelisin ki, cesedi önünde yapılan bu, batıl itikatlara bağlı âyin, onun ma-

nevi şahsiyetine yapılmış bir hakaret ve Moskova gibi bir ihtilâl şehri için de, büyük bir ayıptır. «Kendisine, temin edeceğimiz bir iki teneke benzinle bu totem kulübesini yakmağı teklif ettim. Açıkça söyliyeyim ki bu teklifimi, ne bugün ne de başka bir zaman kabul edebileceğini düşünmemiştim. Fakat hiç olmazsa güler, geçer demiştim. Halbuki zavallı arkadaşım bunların hiç birini yapmadı, bir anda sapsarı olan vücudu şiddetle titremeye başladı ve bana, böyle dehşet verici bir şeyi, bundan böyle, ne ona ne de bilhassa başkalarına söylemememi rica etti. (Lazar, on yıl sonra Zinoviev'in suç ortağı olarak tevkif edilmek üzere aranırken, Beşinci katta olan evinden kendini atarak intihar etmiştir.)

Kızıl Meydan'da yapılan, askerî ve sivil, büyük resmî geçitlerde hazır bulunmuştum, ama arkadaşımın heyecan, korku ve şefkatli sesinin hatırası, yıllar sonra da olsa, Kızıl meydan hakkındaki en canlı hatıram olarak duruyor.

Komünist Enternasyonal'in tarihî akımını çizmek kolay değildir ve böyle bir gayret için vakit muhakak ki çok erkendir. Kongre ve toplantılarındaki nihayetsiz münakaşaların içinden, aldatıcı olanla, önemli olanı ayırt edebilmek mümkün mü bilmiyorum.

Hafızamın bana ihanet etmediği önemli noktalar belki de bir başkasına garip gelebilir.

Bir gün özel bir komisyonda, İngiliz işçi sendikalarının merkez komitesi tarafından mahallî teşkilâtlara verdiği, komünistlerin önderlik ettiği azınlık hareketlerine katılmamalarına dair ültimaton konuşuluyordu. İngiliz Komünist Parti temsilcisine göre, muhtemel iki hal çaresinde de ciddî zararlar olabilirdi. Bunlardan birinin neticesinde azınlık hareketleri son bulacak, diğerinde ise, eğer hareketlerde ısrar edilecek olursa, bu azınlıklar iş-

çi sendikalarından uzaklaştırılacaklardı. Rus delegesi Piatnisky ise, kendisine Kristof Kolomb'un yumurtası kadar aşikâr görünen şu hal çaresini teklif etti : Mahallî teşkilâtlar, ültimaton'a riayet edeceklerini bildirecekler, fakat tatbikatta tamamen aksi istikamette hareket edeceklerdi. İngiliz komünisti, Piatnisky'nin sözünü kesip, «Ama bu bir yalandır.» dedi. Bu asîl itiraz gürültülü bir kahkaha ile karşılandı. Samimi içten ve nihayetsiz bir kahkaha. Komünist Enternasyonalin kasvetli ofislerinde belki şimdiye kadar duyulmamış bir kahkaha. Bu şaka kısa bir zamanda bütün Moskova'ya yayılmıştı. İngiliz komünistinin bu inanılmaz cevabı derhal Stalin'e ve mühim devlet dairelerine telefonla bildirilince aynı yılışık kahkahalar oralarda da duyulmuştu. Bu neş'e İngiliz komünistinin verdiği mahcup ve asîl cevaba hakiki değerini kazandırıyordu. «Ama bu bir yalandır.» Bu kısa nerdeyse çocuksu ifadenin sebep olduğu gülme fırtınası işte bu yüzden, Komünist Enternasyonelde yapılan bütün uzun ve tesirli konuşmalardan daha önemli gelmiştir bana.

Moskova'ya yaptığım seyahatler az ve İtalyan Komünist Parti'sinin bir delegesi olarak sınırlı olmuştur. Hiç bir zaman Komünist Enternasyonalin bir parçası olmadım. Ama onun içinde olan bir iki tanıdığım vasıtası ile bünyesindeki çürümeyi yakından takip etmek fırsatını buldum. Fransız Jacques Doriot bunların arasında göze çarpan bir misaldir. Ona ilk defa 1921 yılında Moskova'da rastlamıştım. Mütevazi, arzulu, hissî genç bir adamdı. Daha bilgili ve tehsilli Fransız gençlerine tercih edilerek, beynelmilel teşkilâta seçilmesinin sebebi, yumuşak başlılığı ve rahat idare edilebilir karekteri olsa gerek. Ama her geçen yıl beynelmilel komünizm hiyerarşisinde daha önemli bir şahsiyet olmaya başladı. Ve her geçen yıl, onunla karşılaştığım zaman, onu menfi istikamette değişmiş,

müstehzi ve dağınık bir hale gelmiş olarak görüyordum. İnsanlara ve devlete karşı olan poltik tutumunda, çok kısa bir zamanda faşist olabiliyordu. Eğer nefretimi yener ve günün birinde, Jacques Doriot'nun bir biyografisini yazarsam, işleyeceğim tema, «Militan Komünistlikten Faşistliğe» olacaktır.

Doriot ile bir kere Moskova'da Çin'deki bir politik görevden döndüğü günlerde karşılaştım. Bana ve bir kaç arkadaşıma, Komünist Enternasyonalin Uzak Doğu'daki hatalı politikasının muhasebesini sıkıcı bir şekilde yaptı. Ne gariptir ki bu izahatından hemen bir gün sonra, tam toplantı halinde olan icra kuruluna, bize söylediklerinin tamamen aksini söyledi. Toplantının sonunda da bana üstten bakan müstehzi bir ifade ile bu hareketinin politik bir zekâ mahsulü olduğunu ifade etti. Doriot'nun durumu bahse değer. Zira bu durumda olan bir çok kimse vardı. Fransız komünizmindeki iç çekişmeler sonradan Doriot'yu komünist camiadan ayırmış ve gerçek renklerini göstermesine vesile olmuştu. Fakat ana hatlarında Doriot'dan farksız olan bir çok kimse, komünist camiadan ayrılmamış, aksine değişik yerlerde komünist partilerin ön saflardaki isimleri olarak kalmışlardır. İtalyan Palmin Togliatti Komünist Enternasyonalin personeli arasındaki bu iki yüzlülük ve ahlâk çöküntüsünü, VI. kongredeki konuşmasında dile getirmiş ve Goethe'nin ölürken söylediği üç kelimeyi tekrarlamak için müsaade istemişti : «Aydınlık, daha çok aydınlık.»

Bir manada bu konuşma Togliatti'nin son ve en güzel konuşması olmuş, bundan sonra bir iki yıl daha içinden gelen sese uygun samimi hislerini açıkca ifade etmekle, bir komünist olmayı telif etmeye büyük gayret sarfetmiş, fakat en sonunda o da teslim olup komünist gerçeklere boyun eğmek zorunda kalmıştı.

Gayri mütecanis yapısından doğan farklar bir yana, Komünist Enternasyonal, Sovyet devletinin karşılaştığı zorlukların akislerini kendi bünyesinde de aynen duymuştur. Lenin'in ölümünden sonra Sovyet devletinin ,her diktatörlüğün kaderi olan, politik piramidin gün geçtikçe daralmasından kaçınamıyacağı muhakkaktı. Sovyet meclislerinde politik münakaşa imkânlarını ortadan kaldıran ve rakip partileri tamamen yok eden Rus Komünist Parti'si de buna benzer bir kaderin yolcusu olmuş ve üyelerinin politik görüşleri Parti çarklarını döndüren politika tarafından en kısa zamanda saf dışı edilmiştir. Bu andan itibaren her türlü görüş ayrılığı, ekalliyetin ortadan kaldırılması ile sonuçlanmış, düşmanlarını yok eden ihtilâl artık kendi evlâtlarını da yemeğe başlamış ve kana susamış tanrılar fasılasız bir şekilde kurbanlarını bekler olmuşlardır.

1927'nin Mayısında İtalyan Komünist Parti'sini temsilen Togliatti ile beraber Komünist Enternasyonalin fevkalade bir toplantısına katıldık. Togliatti Parti'nin politik sekreterliğini idare ettiği Fransa'dan, ben de, yeraltı teşkilâtlanması ile vazifeli bulunduğum İtalya'dan gelmiştik. Berlinde buluşup beraberce Moskova'ya gittik. Açık maksadı, emperyalist harple mücadelede, Komünist Parti'lerin takip edecekleri politikayı gözden geçirmek olan toplantı, hali hazırda Komünist Enternasyonelde icra görevi olan Trotsky ve Zinoviev'in tesfiyesine başlamak maksadı ile yapılıyordu. Her zaman olduğu gibi, herhangi bir sürprizle karşılaşmamak için bütün gündem en mühim delegasyonların başkanları tarafından önceden tüm ayrıntıları ile hazırlanmıştı. Togliatti, bu vesile ile benim de kendisine refakat etmemde israr etti. Haddizatında, kaideten İtalyan delegasyonu adına toplantıya yalnızca o katılabilirdi, ama çıkabilecek olan karışıklıkları evvelden

tahmin ederek, gizli teşkilâtın temsilcisinin de kendisine destek olmasını arzulamıştı. İştirak ettiğimiz ilk oturumda, gelmekte fazla geçiktiğimiz kanaatına sahip oldum. Komünist Enternasyonalin karargâhındaki ufak bir ofisteydik. Alman temsilcisi Thalmann başkanlık ediyordu. Oturum açılır açılmaz Trotsky aleyhinde umumi heyete takdim edilecek bir önerge okumaya başladı. Bu önerge, Trotsky'nin Rus Komünist Partisi Siyasi Bürosuna yazdığı bir döküman hakkında idi. Trotsky önergede çok ağır bir lisan ile itham ediliyordu. Bu toplantıya katılan Rus delegasyonunu meydana getirenler oldukça istisnai idi. Stalin, Rikov, Bukharin ve Manuilsky hepsi oradaydılar. Önergenin okunmasından sonra Thalmann fikrimizi sordu. Finlandıya'lı delege Ottomar Kuusiner, önergeyi olması gerektiği kadar kuvvetli bulmadığını, «Trotsky tarafından Rus Komünist Partisinin siyasî bürosuna yollanan bu dokümanın tamamen ihtilâl karşıtı bir karekter taşıyıp, bunu yazan bir insanın artık işçi sınıfı ile hiçbir ilgisinin kalamıyacağının sarahaten ifade edilmesi gerektiğini.» söyledi.

Başka hiç kimse konuşmak istemeyince, Togliatti'den izin alarak, geç kaldığımız için özür, diledikten sonra, bu gecikme yüzünden bahsi geçen dokümanı göremediğimizi ve bunu okumamızın temin edilmesini istedim. Thalmann, samimi bir ifade ile, «Doğru söylemek gerekirse bu dokümanı biz de görmedik.» dedi.

Duyduğuma inanmamayı tercih ederek itirazımı tekrar ettim. «Trotsky'nin bu şekilde itham edilmesi tamamen doğru, hatta gerekli olabilir. Ama bu dokümanı okumadan ben Trotsky'yi itham edemem» dedim. Thalmann, dokümanı orada bulunan Ruslar'dan başka, kendisi dahil hiç kimsenin okumamış olduğunu tekrar etti. Thalmann Almanca konuşuyor ve söyledikleri bir yandan Rus-

ca'ya, bir yandan da Fransızca'ya çevriliyordu. Cevap bana öylesine inanılmaz gelmişti ki tercümana, «Fakat bu imkânsız» dedim. Cevabını kelimesi kelimesine tekrar etmesini istedim.

Bu noktada Stalin müdahale etti. Odanın bir kenarında ayakta duruyordu ve odadaki yegâne sakin ve telâşsız insan da o idi.

«Parti'nin siyasi bürosu Trotsky'nin dökümanını, içinde Sovyet devletinin politikası ile ilgili bir çok atıflar bulunduğundan, tercüme edip delegelere dağıtmayı uygun bulmamıştır.» dedi. (Esrarengiz doküman sonraları bizzat Trotsky tarafından, «Çin İhtilâlinin Problemleri» adlı bir eserde açıklanmıştır. Tetkik edenler görürler ki içinde Sovyet devletinin politikasına yapılmış hiç bir atıf olmayıp, sadece Stalin ve Komünist Enternasyonal tarafından Çin'de takip edilen politikaya yapılan hücüm vardır.)

1927 yılının 15 Nisanında, Moskova sovyetlerinin huzurunda Stalin, Ching Kai - Shek'in türküsünü çağırıyor ve Koumintang'a olan şahsî güvenini ifade ediyordu. Bu milliyetçi Çin liderinin ve Parti'sinin komünist aleyhtarı bir poltikaya dönmesinden tam bir hafta evveldi. Bir hafta sonra komünistler Koumintang'dan atılmışlar, binlerce işçi önce Shangai, bir ay sonra da Wuhan'da kılıçtan geçirilmişti. Bütün bunlar göz önüne alınınca Stalin'in bu mevzuda bir soruşturma açılmasından çekinmesi ve bunu önlemek için de devlet sırrı bahanesini kullanması bu bakımdan tabiî idi.

Ernst Thalmann, Stalin'in izahatının beni tatmin edip etmediğini sordu. «Rus Komünist Partisi Siyasi Büro'sunun bir dokümanı gizli tutma hakkına itiraz etmiyorum,» dedim «Fakat benim anlıyamadığım, başkaları muhteviyatını bilmedikleri bir dokümanı nasıl mahkûm edebilir-

ler». Bunun üzerine, bilhassa isminden biraz evvel bahsettiğim Fin'li, bir Bulgar ve iki Macar tarafından bana ve Togliatti'ye karşı gösterilen kızgınlık ve intial hayli şiddetli oldu.

Kuusiner, «Dünya ihtilâlinin kalesinde halâ böyle zavallı burjuvaların olabileceği duyulmuş şey değil,» diye bağırdı yüzü hiddetten kıpkırmızı olmuştu. Bilhassa zavallı burjuva tabirini, fevkalâde gülünç olan bir tiksinme edası ile söylemişti. Sakin ve soğukkanlı kalmayı beceren yegâne insan Stalin'di. «Eğer bir tek delege bile, teklif edilen önergeye karşı ise, bu önerge umumi heyete takdim edilmeyecektir.» dedi ve ilâve etti, «Belki de İtalyan yoldaşlarımız içinde bulunduğumuz dahili şartları tam olarak bilmiyorlar. Toplantının yarına bırakılmasını ve aranızdan birine bu gece, İtalyan'lara dahili şartlarımızı izah görevinin verilmesini teklif ediyorum.» Bu görev Bulgar delegesi Vasil Kolarov'a verildi.

Kolarov bu görevini iyi niyetle ve incelikle yaptı. O gece bizi kaldığı otele bir çay içmeye davet etti. Nazik meseleye uzun bir giriş yapmak lüzumunu hissetmeden girdi. Tatlı bir tebessümle, «Samimi olalım» dedi «benim dokümanı okuduğumumu sanıyorsunuz ? Okumadım ve şunu da ilâve edeyim ki bu doküman beni hiç mi hiç ilgilendirmiyor. Ve hatta bizzat Trotsky gizli olarak dokümanın bir nüshasını bana yollasaydı, yine okumazdım. Sevgili arkadaşlarım, bu bir doküman meselesi değildir. Biliyorum ki İtalya akademilerin klâsikleşmiş memleketidir. Ama burası bir akademi değil. Burada Rus Merkez Komitesi'nin iki rakibi arasında kesif bir mücadele bahis mevzudur. Bu iki guruptan hangisi ile beraber olmalıyız, mesele burada. Dokümanların bununla bir alâkası yok. Muvaffak olmamış Çin ihtilâlinin arkasındaki tarihi

gerçekleri bulmak esas mesele değildir. Mesele birbiri ile anlaşması imkânsız hale gelen iki hasım arasındaki kuvvet mücadelesidir. Birinden biri seçilecektir. Ben tercihi yapmış durumda, çoğunluğun yanındayım. Azınlık ne derse desin, ne yaparsa yapsın ve dokümanlar çoğunluğun aleyhinde neyi ortaya çıkarırsa çıkarsın, ben çoğunlukla beraberim. Dokümanlar beni ilgilendirmiyor. Burası akademi değil.» Bardaklarımıza yeniden çay koydu ve bilhassa bana hitap ederek, «Bilmem açık olabildim mi ?» diye sordu. «Muhakak ki» dedim. İkna olup olmadığımı sorunca, «Hayır» dedim. Sebebini öğrenmek istedi, «Bunun için size niçin faşizme karşı olduğumu anlatmalıyım» dedim. Togliatti ise fikrini kısa, dolu ve yumuşak bir havada verdi. «Bir kimse hiç bir zaman ekalliyettenim veya ekseriyettenim diye kesip atamaz. Meselelerin siyasî dayanakları bilinmemezlikten gelinmemelidir.»

Kolarov bizi, müşfik ve acıyan bir tebessümle dinledi. Uğurlarken de «Çok gençsiniz, daha siyasetin ne olduğunu anlamamışsınız» dedi.

Ertesi sabah toplantıda bir gün önceki sahne tekrar etti. Bir düzineye yakınımızın sıkıştırıldığı odada istisnaî sinirli bir hava esiyordu. Stalin Kolarov'a, «Durumu İtalyan arkadaşlarımıza anlattınız mı ? » diye sordu. Kolarov, «Tam olarak» diye cevap verdi. Stalin önergenin bir tek delege tarafından dahi kabul edilmeme halinde umumi heyete takdim edilmeyeceğini tekrarlayarak, «Trotsky'nin aleyhindeki bir önerge ancak ittifak olduğu takdirde hüküm ifade eder. İtalyan yoldaşlarımız teklif edilen önergeyi kabul ediyorlar mı?» diye bize dönerek sordu.

Togliatti'ye danıştıktan sonra, «Önerge hakkında bir şey söylemeden evvel ilgili dokümanı görmek isteriz.» dedim. Fransız Albert Treint ve İsviçreli Jules Humber Draz da aynı görüşte idiler. (Bunların her ikisi de iki üç yıl için-

de kendilerini Komünist Enternasyonel'in dışında buldular.)

Stalin, «Teklif edilen önerge geri alınmıştır.» dedi. Kuusiner ve diğerlerinin bir gün evvel yarattıkları kızgın itirazlar sahnesi tekrarlandı. Thalmann, bizim skandal yaratıcı tutumumuzdan hareketle, İtalya'da, bugüne kadar takip ettiğimiz politikanın da, çok kuvvetli bir ihtimalle böyle yanlış olduğunu ve eğer İtalya'da faşist hareket bu derece kuvvetle tutunmaya muvaffak oluyorsa, bunun sebebinin de bizim hatalarımız olduğunu söyledi. Ve bundan dolayı da İtalyan Komünist Partisi politikasının çok mükemmel bir tetkike mevzu olmasını istedi. Bu arzusu yerine getirildi. Ve temkinsiz tutumumuza bir misilleme olarak bu fanatik sansürcüler, son yıllarda Antonio Gramoci tarafından yönetilen faaliyetimizin ana hatlarının, zavallı bir burjuva espirisi ile ciddî bir şekilde gölgelendiğini meydana çıkardılar. Togliatti Rus Komünist Parti'si siyasî bürosuna bir mektup yazarak, toplantıdaki hareket tarzımızın nedenlerini açıklamamızın ihtiyatlı bir hareket olacağına karar vermişti. Mektupta, hiçbir komünistin, Rus yoldaşlarımızın enternasyonalin liderliğindeki tarihi faikiyetini reddedemiyeceğini, fakat bu faikiyetin, Rus yoldaşlarımıza bazı özel vazifeler de tahmil ettiğini, sahip oldukları hakları mekanik ve otoriter bir havada kullanmamaları gerektiğini yazmıştık.

Mektubu Bukharin almış ve bize derhal bunu geri almamızı ve zaten fena olan politik durumumuzu daha da kötüleştirmememizi tevsiye etmişti.

Benim için karanlık ve ümitsizlik günleri birbirini takip ediyordu. Kendi kendime, «Bunun içine mi battım ?» sorusunu sormaya başlamıştım. Hapishanelerde çürüyenler, hayatlarını kaybedenler kendilerini bu sonuç için mi feda etmişlerdi ? Kendi ülkemizde yaşadığımız yabancı

hayatı, yalnızlık, yıpratıcı günlerimiz hepsi bunun için mi idi ? İçinde bulunduğum ümitsizlik, arzunun felce uğradığı ve fizikî mukavemetin aniden tükendiği en yüksek seviyesine gelmişti.

Moskova'yı terk etmeden evvel bir İtalyan işçisi gelip beni gördü. Faşist bir mahkemenin hüküm verdiği hapis cezasından kurtulmak için Rusya'ya iltica etmişti. (İnanıyorum ki kendisi halâ komünisttir.) Geliş sebebi, içinde bulunduğu Moskova sanayiindeki çalışma şartlarından şikâyet etmekti. Ne çeşit olursa olsun bütün maddî sıkıntıları çekmeye hazırdı. Zira gayet iyi biliyordu ki bunların tümünü düzeltmek bugün için elde olmayan bir şeydi. Ama anlıyamadığı işçilerin, niçin idarenin insafına terkedildiği ve niçin kendi menfaatlerini tesirli bir şekilde koruyacak bir teşkilâttan mahrum oldukları idi. Bu sahalarda bile, niçin kapitalist ülkelerdeki arkadaşlarından daha fena durumda idiler ? Demek ki işçi sınıfının durmadan gurur duyularak tekrar edilen hakları aslında sadece teorikti.

Moskova'dan Berlin'e döndüğümde gazetelerden Komünist Enternasyonal'in İcra Komitesinin, Trotsky'yi son günlerde Çin'deki olaylarla ilgili olarak verdiği dokümandan ötürü, şiddetle itham ettiğini okudum. Alman Komünist Partisi'nin bürosuna giderek Thalmann'dan izahat istedim. Ve «Bu doğru olamaz.» diye sert bir şekilde dikkatini çektim.

O bana Enternasyonal'in statüsünün prezidyum'a, mecburiyet halinde, İcra Komütesi adına bir önergeyi kabule yetki verdiğini söyledi. Sahte kâğıtlarımın hazırlanması için Berlin'de beklemek zorunda kaldığım bir hafta içinde gazetelerde, Alman, Macar ve Çekoslavak Komünist Parti'lerinin Trotsky'nin mektubunu enerjik bir şekilde tel'in ettiklerini okudum. Thalmann'a, «Peki bu esrarengiz do-

küman en sonunda açıklandı mı ? » diye sorunca «Hayır» dedi Thalmann, «Ama ümit ederim ki Amerikan Çekoslavak ve Macar komünistleri, size komünist disiplinin ifade ettiği manayı göstermiştir.» Bu sözler en ufak bir istihza ima etmeksizin söylenmişti. Fakat hakikaten atıf yapmak istediği kâbuslu gerçeğe mahzun bir ciddîyetle uymaktaydı.

***

Sıhhî sebeplerden dolayı, doğruca İsviçre'deki bir Sanatoryuma gitmek zorunda kalmıştım. Bütün siyasî kararlarım geçici bir süre için durmuştu. Bir gün tedavi olduğum köye uzak olmayan bir yerde Togliatti ile buluştuk. Bana seçmiş olduğu hareket tarzının nedenlerini çok geniş, açık ve samimi bir şekilde anlattı. Enternasyonal'in içinde bulunduğu durumun tatminkâr olmadığı bir yana, kabul edilemez olduğunu kısaca söyledi. Fakat bu durumu değiştirmek için göstereceğimiz her hangi bir gayret muvaffak olmamaya mahkûmdu. Nazarı itibare alınması gereken bütün objektif tarihi şartlar da, bu muvaffakiyetsizliği izah edebilecek güçteydi. Proleter ihtilâlin şekilleri arzuya bağlı veya keyfi olamazdı. Eğer bizim tercihlerimize uymuyorsa bu bizim bahtsızlığımızdı. Zaten bundan başka, bunun yanında başka ne gibi bir şık vardı ki ? Parti ile bağlarını koparan diğer komünistlerin hali belli değil mi idi ? Sosyal demokrasilerin içinde bulunduğu iğrenç duruma da konuşması sonunda değinmişti.

Bu iddialarına verdiğim cevaplar mütecanis değildi. Togliatti'nin bütün ileri sürdükleri tamamen siyasî bir mahiyet taşıyordu. Oysa, son olayların benim üzerimde yarattığı hassasiyet, siyasetin çok ötesinde idi. Karşısında eğilmek zorunda bırakıldığımız kabili af olmayan tarihi şekil ve şartlar, kendimizi sosyalist olarak ilân edip, isyan ettiğimiz insanî gerçeklerin yeni bir izahından baş-

ka ne olabilirdi ? O anda kendimi başında dehşet bir müsibet, bir felâket olan, fakat bunların ne olduğunu tam olarak anlamaksızın ayakta duran, yürüyen ve hareket eden bir insan olarak hissettim.

Eğer bazı kitaplar yazmışsam bu gayret etmek, anlamak ve başkalarına anlatmak içindir. Bu bakımdan da gayretimin sonuna eriştiğime hiç de emin değilim. Hakikat şudur ki, Komünist Parti'yi terkettiğim gün benim için çok elim bir gündü. Sanki büyük bir matem günüydü bu, kaybolan gençliğime tutulan matem. Üstelik yerleşmiş bir adet olarak matemin en uzun zaman tutulduğu bir mıntıkadan geliyordum. İnsanın Komünist Parti'nin yeraltı teşkilâtında çalışması kadar yoğun bir tecrübeden kendini kurtarması hiç de kolay olmaz. Onun nesi olduğunu bilmediğim bir şeyi, insanın karekterine belli bir damgayı, hayatının sonuna kadar vuruyor. Eski bir komünistin nasıl tanınacağını gayet iyi bilenler vardır. Zira onlar eski papazlar, eski muvazzaf subaylar gibi ayrı bir kategori teşkil ederler.

Eski komünistlerin sayısı da bir hayli kabarıktır. Bir gün Togliatti'ye nihaî mücadelenin komünistlerle bir zamanların komünistleri arasında olacağını şaka yollu söylemiştim. Yine de Komünist Parti'den ayrıldıktan sonra her zaman eski komünistlerin guruplaşmalarından uzak kalmaya gayret ettim ve bundan ötürü de hiçbir zaman pişman olmadım. Zira bu guruplara sonunda hâkim olan kaderi gayet iyi biliyordum.

Stephen Spender

STEPHEN SPENDER

BİYOGRAFİ :

S. Spender 1909 yılında dünyaya gelmiştir. Babası tanınmış bir liberal yazar olan, Edward H. Spender'dir. Tahsilini kısmen İsviçre'de, kısmen de Oxford Üniversitesinde yapmıştır. Oxford'da iken Day Lewis ve Auden'le birlikte şiirler yazmıştır.

1930'ların politik cereyanına kapılmış, 1937'de kısa bir süre için Komünist Parti'ye katılmıştır. 1946 yılında, Dış İşlerinin Gizli Siyasî bölümünde naziliğin Alman münevverleri üzerindeki tesiri hakkında incelemeler yapmıştır.

1936 - 37 kışında kısa bir süre için İngliz Komünist Parti'si üyesi olmuştum. Üyeliğim, Parti'ye iştirakimin hemen akabinde son buldu. O zamanlar oturduğum yer olan Hammersmith hücresine bile hiç davet edilmedim. İlk giriş için ödediğim aidattan başka bir aidat da ödemedim.

Parti'ye girmezden az evvel, «Liberalizmden Öteye» adlı kitabımı yayınlamıştım. Bu kitap solcu kitap kulübü tarafından, ayın kitabı olarak seçildi. Kitabımda, kişinin hürriyeti hakkındaki liberal anlayışta bir dalgalanma olduğunu iddia ediyordum. Liberaller bazan, insanların diğerlerini istismar etmek pahasına da olsa tahdit tanımayan hürriyete sahip olduklarını söylüyorlar, bazan da herkesin sahip olacağı hürriyetlerden söz ediyorlardı. Ben ise İngiltere ticaretinin genişlediği XIX. yüzyılda liberallerin serbest rekabet hedefi ile, işçilerin içinde bulundukları şartları, bu iki müessese arasındaki tezat, bariz bir hal almadan evvel telif edebileceklerini iddia ediyordum. Fakat harp sonrası iktisadî kriz, işsizlik ve Avrupa'da faşist hareketlerin güçlendiği bir devrede, liberallerin işçiler ve işverenler için sınır tanımayan bir hürriyet anlayışına sahip olmamaları gerektiğine inanıyordum. Hürriyet anlayışlarını istismarı azaltan bir sosyal adalet prensibi üzerine bina etmeleri lâzımdı. Liberallerin işçileri desteklemesi, faşizmle mücadele etmek gereğini kabul etmesi ve aynı zamanda kişinin sahip olduğu fikir hürriyetine hürmet etmesi gerektiğini ileri sürüyordum. Fikir hürriyetinden kastım ifade hürriyeti ve Haebas Corpus'du.

Liberallerin vazifesi, kişi hürriyetlerini faşizme karşı olanlara yaklaştırmaları idi. Hürriyeti sosyal adalet anlayışı istikametinde kullanmak lâzımdı. Şahsi hürriyetleri kapitalistlerden ziyade işçilerin menfaatlerini koruyacak şekilde düzenlemek gerekiyordu.

Kitabım üzerinde hayli münakaşalar oldu. Kitabım hakkında bana yazanların arasında Harry Pollitt de vardı. Kendisini ziyaret etmemi istediğini söylüyordu. Böylece bir gün öğleden sonra, Charring Cross caddesine yakın bir yerde olan Komünist Parti'sinin bakımsız bürosuna gittim. Bay Pollitt'in sıcak, emniyet veren, samimî bir görünüşü vardı. Ufak, kırmızı yüzü, kalın kaşları ve kahve rengi gözleri dikkati çekiyordu. Elimi hararetle sıkarken, «Kitabınız beni çok ilgilendirdi» dedi. «Beni en çok ilgilendiren yönü de, sizin komünizme yaklaşışınız ile benimki arasındaki fark. Sizinki tamamen entellektüel. Oysa ben, kendi evimde kapitalizmin suçluluğuna bizzat şahit oldum. Annemi çalıştığı değirmene giderken hatırlarım. Sonra çalışma yerindeki şartların ağırlığına dayanamıyarak ölmüştü.»

Aramızdaki bir başka farkın da, benim bir nefretin karşısında olmamdan ileri geldiğini söyledi. O ise işçi sınıfı hareketinin en güçlü iticisinin, kapitalizme karşı duyulan nefret olduğuna inanıyordu.

Kitabımda Bukharin ve diğerlerinin Moskova mahkemelerini tenkit etmemi reddetti. Kendisine, sanıkların Stalin'e karşı koymaktan öte bir suçları olmadığına inandığımı söyledim. Benimle tamamen aynı kanaatte idi. Ama sonlarını tayin eden bir mahkeme önüne çıkarılmalarını

bile onlar için bir lûtuf olarak kabul ediyordu .Moskova mahkemeleri üzerinde anlaşamamıza rağmen, diğer bir çok noktada anlaştığımızı, meselâ komünistlerin İspanya Cumhuriyetini korumak için giriştikleri hareketi benim de tasvip ettiğimi söyledi. Bana bir de teklifte bulundu. Belli noktalarda anlaşamıyacağımız üzerinde anlaştıktan sonra ,komünistlere iştirak etmemi ve onları İspanya meselesinde desteklememi istiyordu. Parti'ye girmeme rağmen «Daily Worker»de yazacağım yazılarda komünistleri de tenkit edebilecektim.

Bu teklifini kabul ettim. Parti kartımı aldıktan sonra makalem neşredildi. Makale İskoçya ve Kuzey İngiltere'de ki komünistleri çılgına döndürdü. Ve benim Parti üyeliğim de kısa zamanda unutuldu.

Her ne kadar benim komünist olmamın sebepleri bir işçininkinden farklıysa da, beni komünistlerle anlaşmaya götüren şey bir hadiseler zinciridir.

Bunların kökü çocukluğumda bulunur. Söylentilerin arasında bana en çok tesir eden şey, tanrının gözünde herkesin eşit olması ve birkaç zenginin diğerlerinin yanında bir eşitsizlik ve adaletsizlik sembolü olarak durmaları idi. Uyumaksızın insanların içinde bulunduğu yaşama şartlarını düşündüğümü hatırlarım. İnsanların tabiatın nimetlerini kullanmakta hür olmamaları, bazı kadın ve erkeklerin üzerinde gözlerini açtıkları dünyanın imkânlarından faydalanmamaları ve bütün hayatları boyunca yaşarken gömülmüş gibi pis sokaklara mıhlanıp kalmalarını adaletsizliğin en dehşet verici misali olarak görüyordum. Bana öyle geliyordu ki (halâ aynı hislere sahibim)

her ferdin içinde yaşadığı şartlar, sınıf ve imtiyaz gibi mütalâaları silebilecek güçte olmalıydı.

Her şeye rağmen bu düşüncelerimi, bir ihtilâlci olmakla birleştirmemiştim. Bu fikirler âliceneptı ve onlara göre yaşamak için sahip olduğum her şeyi fakirlere vererek, Çin'li veya Hint'li bir köylü gibi yaşamak zorunda idim. Komünistler benim için dünyanın bütün şehirlerini tahrip etmek ve yıkıntıları üzerinde şaha kalkmak isteyen yamyamlar, kurtlardı. Ailemin ve onların yakınlarının, ihtilâllere, zelzeleler gibi bir felâket gözü ile bakan görüşlerini paylaşıyordum. Sosyalistlere gelince onlar da komünistlerden, ancak bir gömlek daha az tehlikeli idiler.

16 yaşında Londra'da gittiğim okulda, sosyalist olan bir öğretmen ve birkaç talebe ile münasebetim oldu. Öğretmen 1917 kulübüne dahil olup, Daily Herald gazetesini okurdu. Ona göre sosyalizm ne dehşet ne de mantıksızlıkla malûldü. Sosyalizm, sanayilerin devletleştirilmesi yolu ile yaratacakları mal ve zenginliğin birkaç kişiye değil de bütün cemiyete dağılmasına amil olacak bir sistemdi. Milletlerarası ihtilâfların ve harplerin sebebi olan kâr esasına dayanan rekabet sistemini kaldırıyordu. Her sınıftaki, her çocuğa fırsat eşitliği tanıyordu. Bütün bunlar benim iptidaî sosyal adalet anlayışıma uygundu. okulda iyi arkadaşlık ettiğim Maurice Cornforth adında bir çocuk vardı. Bernard Shaw'un piyeslerini okur ve o zamanlar bana Shaw'unkiler kadar güzel görünen piyesler yazardı. Cornforth, hadiseleri belli bir fikir sistemi içine koyup anlatmasını bilen bir mantığa sahipti. Beni İngiliz Katolikliğinden kurtarıp Budizmin kucağına atmıştı. Yalnız sebze yer ve hafta sonları 30 - 40 kilometrelik yürü-

yüşlere çıkardı. Saçları karmakarışıktı ve saçı kendisininki kadar karışık olan bir de köpeği vardı. Okulda yapılan bütün münazaralarda ağırlığını hissettirir ve deste deste kâğıtları piyesler, şiirler, mektuplarla doldururdu.

Cornforth ve benim için sosyalizm birçok meraktan sadece bir tanesi idi. Diğerlerinin arasında modern resim, tiyatro, bale ve şiir vardı .Aslında sosyalizm bizim için, kırmızı kravat ve Shaw'vari sakal ile beraber, değişik ve modern bir hareket tarzı idi. Oxford'a gittiğimde oradaki arkadaşlarımın düşünce tarzı olan, sanatın politika ile hiç bir ilgisi olmadığı tezini de rahatlıkla kabul ettim. Politikayı diğer ilerici görüşlerimden ayırdım ve sanat için sanat anlayışına daha çok itibar ettim. 1928, 1929 ve hatta 1930 benim için sakin ve gürültüsüz yıllardı. Oxford'da adaletsizlikleri unutmak veya hiç olmazsa bunların bir şairin işi olmadığı şeklinde düşünmek nispeten kolaydı. Hayatlarında kiliseye gitmemiş katoliklerin katolikleri gibi sosyalist kaldım.

Oxford'u terkettikten sonra Almanya'da yaşamaya başladım. Burada, içimdeki insanlığın manasının sosyal çatışma olduğu hissi yeniden canlandı. Diyebilirim ki tanıdığım bütün Alman gençleri fakirdi. Sınıflar arasındaki duvarlar yıkılmıştı. Bütün sınıflar yenilgi ve enflasyonun, dünya harbinden beri devam eden toplanma devrinin şuuruna ermişti. Weimar Cumhuriyetinde artık müzik, resim ve edebiyat, ya ihtilâlci bir ruh, yahut da fakire karşı gösterilmesi gereken acımayı dile getiriyordu.

Bir yabancı olarak ilk reaksiyonum 1930'da başlayan krizin zavallı kurbanlarına karşı derin bir acıma hissi oldu. Kaldırım kenarında yalvaran bakışlarla oturan bu in-

sanlara acımaktan gayri bir yardımda bulunamıyacağımı sanıyordum. Bunun sebebi kısmen de olsa yabancı olmamdı. Ancak kriz İngiltere ve diğer ülkelere de sirayet edince, bunun bütün dünyada hissedilen bir kapitalist hastalığı olduğunu anladım. Yavaş yavaş bu işsizliğe harbin dışındaki yegâne çarenin, dünyadaki zenginlik ve kaynakları, bütün insanların menfaatinde işlemeye hazır olan, beynelmilel bir cemiyet olduğuna inanmaya başladım.

Chalmers adındaki bir arkadaşım Berlin'e gelmişti. Christopher adındaki diğer bir arkadaşım bir gün beni Chalmers ile buluşmaya davet etti. Kısa bir zaman evvel Komünist Parti'ye giren Chalmers bir Rusya gezisinden dönüşte Berlin'e uğramıştı. Ufak, esmer ve minyatüre benzeyen bir güzelliğe sahipti. Konuşurken veya dinlerken belli bir eşyaya, kuş gözetleyen bir avcının teksif edilmiş dikkati ile bakıyordu. Ciddîyetle şakacılığı meczetmiş bir görünüşü vardı. Kendisine Rusya'nın arazi görünüşünün nasıl olduğunu sorduğumda, önüne bakarak mistik bir havada, «Dünyada rastlıyabileceğinin en güzeli» diye mırıldandı.

Bir öğleden sonra Chalmers'la beraber Berlin'de yürüyüşe çıktık. Komünizm hakkında yaptığımız bir münakaşanın üzerinden çok geçmemişti. Chalmers'in görüşü açık ve basitti. İşsizlik, harp, hattâ cinsi kıskançlık ve yazarların karşılaştıkları problemler de dahil olmak üzere, zamanımızın bütün kötülükleri kapitalist sistemin birer eseri idiler. Bütün bunların düzelmesi için yegâne çare kapitalizmi yıkmak ve yerine komünizmi bina etmekti. İnsanlar cemiyet içinde, sınıf şuuruna varmış işçilerle teşriki mesai etmeliydi. Chalmers cemiyetin bu halinde dahi harp ve işsizliği sevmeyen insanların mevcudiyetine

inanıyordu. Böyle belâlardan kurtulmak için, onların da ellerinde bulundurdukları menfaatlerden samimi olarak vazgeçmeleri gerekiyordu. Ama burjuva cemiyetinin gerçeklerini kabul ettikleri sürece bütün gayretleri meyvesiz kalmaya mahkûmdu. Kapitalizm için sınıflar ve milletler arasındaki mücadele kaçınılmaz bir şeydi. Bu sistemi kabul etmeğe rağmen aksi istikamette gayret göstermek, gürül gürül çağlayan bir suyun akıntısına uymamaya çalışan zavallı bir çöpün gösterdiği gayretten farksız olacaktı. Ve yapılabilecek yegâne şey, suyun akış istikametini değiştirmekti.

Bunu yapmak muazzam bir gayret ister. Bu sırada kullanılacak vasıtalarda tesirlilikten başka bir şey aranmamalı ve insanlar bu mücadele içindeki akibetlerini düşünmemelidirler. Tarih kendine yardımcı olmayanların yanında hiçbir zaman olmamıştır ve olmayacaktır. Chalmers için tarih, işçi ihtilâli proleter diktatörlüğü ve bugünkü bütün fenalıkları ortadan kaldırıp, hür bir dünya kuracak olan komünizmin yerleşmesini öngörmekteydi. Chalmers'in dünya görüşü samimi idi ve arzu ettiği şey de hakikaten insanlığın saadeti idi. Fakat tarihin akışı sırasında sebep olduğu adaletsizlikler ve vahşetin farkında değildi. İhtilâl istikametinde karar vermişti. Kararı bu olunca da bu hareketin elle tutulur neticelerini sanki uzaktan görüyordu. Zihni istikballe öylesine doluydu ki, halde olan şeylere karşı ancak 200 sene evvel Lizbon'da zelzelede ölen insanlara gösterebileceği kadar ilgi gösteriyordu. İstikbalde yaşıyordu ve onun için yaşadığı gün geçmiş, karanlık ihtilâl öncesine aitti. Chalmers'in kendinden ve kendi gibi tarihin akışı tarafında olanlardan talep ettiği şey, bütün hareket ve düşüncelerini sınıfsız bir cemiyet yaratacak istikamette ayarlamaları idi. Hali, her ba-

kımdan, istikbalin dikte ettiği bir inkişafın arzu ve iradesine terketmek istiyordu.

Chalmers'a, şiddete karşı duyduğum nefretten, fikir hürriyetine vaki bağlılığımdan, ferdin hürriyetine zarar vermemek şartıyla sosyal bakımdan adil bir cemiyet kuracak olan ihtilâl değişikliklerine karşı olan arzumdan bahsederken, kendimden pek de emin değildim. Piposunu ağzından çıkartıp arkadaşça bir ifade ile «Gandhi» dedi.

Milletler Cemiyet'inden bahsettim. Chalmers, bu cemiyet içinde rastlanan idealizm cinsinin hiçbir zaman harplere mani olamıyacağını anlattı. Ona göre bu teşkilât, kuvvetini, bağımsızlıklarını genişletmek olmasa bile, kurmak maksadı ile kullanan, emperyalist güçler tarafından kurulmuştu.

Cemiyetin üyesi olan milletler, silâhlanmayı, menfaatleri için bir alet olarak kullanıyorlardı. Esasında da Rusya'ya karşı kurulmuş bir birlikti. «Bu sistem altında silâhsızlanma için yapılan konuşmalar ancak saçma olabilir» dedi.

Münakaşalarımızın bir kısmı edebiyat hakkında oluyordu. Chalmers komünist yazarların büyük çoğunluğunu beğeniyordu. Komünist olmak kendisini meydana getiren bütün tecrübe ve geçmişini ortadan kaldırmış ve onda bir anda yalnızca ihtilâl teorisini bırakmıştı. Aslında, komünist manifestoda proleterliğe sonradan geldiği ifade edilen burjuvalardan biri idi. Politik bakımdan bunun mahzurlu bir yanı yoktu. (Rus ihtilâlinin liderlerinden çoğu burjuva asıllıdır). Ama yaratıcı bir artist olarak bu durumun birçok mahzuru vardı. Çünkü daha çocukluğunda iken teşekkül eden his âlemi burjuva idi. İşçi sı-

nıfının düşünce şekline, siyasi bir arzunun neticesi olarak, sahip olabileceği hakkındaki ümidi, çok fazla değildi. Bunu yapmağa muvaffak olsa bile hali hazırdaki işçi sınıfının, ana hatları ile burjuvadan daha burjuva olması güçlüğü ile karşılaşacaktı. Bu hal, sınıf şuuruna eren bazı işçiler istisna edilirse, ihtilâl sonrasına kadar böyle devam edecekti. İşçiler proleter hikâyelere aldırmıyorlardı.

Kapitalizme hücum eden ihtilâlci bir hikâye yazmak her şeyden evvel artistik bir meseledir. Faal politikacılar yalnızca politik ihtiyaçları göz önünde tutacaklarından, müşahede ve tecrübeye dayanan sanattan ziyade, politikaya önem verirler. Chalmers, içinde bulunduğu bu zorlukları serbestçe, ifadeden tereddüt etmiyordu. «Hiç zannetmiyorum ki» dedi, «kahramanları işçi sınıfından asîl bir insanla, günahkâr bir kapitalist olan bir hikâye, en iyi komünist hikâyesi olsun. Bence en iyi hikâye, kapitalist karekterin sempatik, iyi niyetli insanlar olmasına rağmen, komünistlerin antipatik olduğu hikâyedir. Hikâyenin yaratması gereken durum ise antipatik komünistin, haklı, buna karşılık iyi niyetli, sempatik kapitalistin de haksız olduğunun gösterilmesidir. Tabiî Komünist Parti böyle bir kitabı memnuniyetle karşılamaz.»

Chalmers'in tarihi akımı doğrulayan antipatik komünisti ile, iyi görünüşlü fakat tarihi açıdan yanılan kapitalisti, aydın komünistin halini gayet iyi gösteren bir misaldir. Tarihin otomatik inkişafı, kötü bir adam tarafından, kötü vasıtalar kullanarak elde edilmiş olsa bile bu otomatizmin mevcudiyetini gösterecektir. Tıpkı kapitalist sistemin bütün iyi niyetleri, otomatik olarak, harp ve tahrip yollarına ittiğine inandığı gibi.

Bu konuşmamızdan birkaç yıl sonra, 1937'de Chalmers'a, Bukharin ve Radek'i de içine alan son Moskova

mahkemeleri hakkında ne düşündüğünü sordum. Bir an tereddüt ettikten sonra, ilerideki bir noktaya sabit nazarlarla bakarak, «Bunun gibi bir çok mahkeme hakkında düşünmekten vazgeçeli uzun yıllar oluyor» dedi. O kararını vermişti. Bugün tatbik edilen metodları, ümitleri yarında olduğu için kabul ediyordu, o kadar.

Tarihin yanılması imkânsız inkişafı hakkındaki inancı ile, işçilere olan mistik itimadını meczetmişti. İnanıyordu ki işçiler istikbali temsil etmektedirler ve ilk fırsatta daha iyi bir medeniyete vücut vereceklerdir. Şurası muhakkak ki eğer komünist metot hakkında en ufak bir şüphesi ve korkusu olmuşsa o zaman şöyle düşünmüştür : Bir işçi dünyasında, sınıfsız bir proleter cemiyetin tohumları, ancak proleter diktatörlüğün metodları ile sürülmüş bir arazide yeşerebilir.

Muhakkak ki bu inancın içinde mistisizmin bir çok elemanı vardır. Ve sanırım ki bu da bir münevver için komünizmin çekici taraflarındandır. Dünyaya yeni enerji kaynakları yaratan politik hareket ve iktisadî güçlere vaki inanç, insanın kendi enerjisini de arttırır. İnsan ihtilâlin kurbanlarına merhamet etmekten vazgeçer. Merhamete, ihtilâlin gerçekleşmesinden kaçınmak için, bir kimsenin kendi ihtilâl arzusunu geciktirmek gözü ile bakılabilir. Bazan insan, insanlık için tespit ettiği pek ulvî hedeflerin yanında, kamplardaki binlerce kişiye ve onbinlerce esir işçiye aldırmayabilir. Böyle esirler var mıdır ? Vardır veya yoktur, ama bunların varlığından bahsetmek bir burjuva propagandasıdır. Bu bakımdan da Rusya'daki esir kamplarını inkâr etmek gerekir. Bu esirler, hali mücadele, istikbali komünizm olan bir iddianın içersinden çıkartılmış kimselerdir. Yarın komünist cennette muhakkak ki herkes hür olacaktır. Eğer esir kamplarının mevcudiyetini kendi kendine itiraf eden varsa, bunlar bilmelidir-

ler ki, iyi bir neden için kaçınılmaz fedakârlıklardır bu. Mazlumlar üzerinde fazlaca düşünmek aslında insanlığın zayıflığındandır. Mesele, insanın gözlerini hedef üzerine teksif edebilmesidir. Bu takdirde, zaten hiçbir faydası olmayan, fakat liberal fikrin enerjisini tedirgin eden, dehşetlerden kurtulunur.

Bütün bunlardan öte eğer komünizm bazı kurbanlar veriyorsa, bunların sayısı kapitalizmde daha da çoktur. Sulh zamanındaki milyonlarca işsiz, harp zamanındaki milyonlarca şehit, kapitalist rekabetin kurbanları değil de nedir ? Kapitalizm mıktarı gün geçtikçe artan kurbanlar üzerine kurulmuş bir rejimdir. Komünizmde ise, teorik olarak, sınıfsız bir toplumda herkes komünist olduktan sonra hiçbir kurban verilmeyecektir. Bugünkü kurbanlara gelince onlar, komünizmin değil ihtilâlin kurbanlarıdır. İhtilâl tam muvaffak olup proleter diktatörlük kuvvetini kaybedince, kurbanların sayısı da azalmaya başlayacaktır. Çünkü komünizmde sömürülen bir sınıfa ihtiyaç yoktur. Yalnızca, bütün insanların daha iyi bir dünya yaratabilmek için müşterek çalışmalarına ihtiyaç vardır.

1930 yıllarında, benim de zaman zaman benliğime karşı ileri sürdüğüm iddialar bunlardı.

Chalmers'in zihnime attığı tohum beni bir Gandhi takipçisi olarak tenkit etmesi ve Milletler Cemiyetini takbih etmesi idi.

Konuşmamızı takip eden aylarda bütün toplum hareketlerini ve hattâ şahsî ve ferdî hareketleri, Chalmers'in tesiri altında kalarak, iki sınıfta toplamaya başladım; ihtilâle taraftar ve aleyhtar olan hareketler. Hareketin yapılmasına amil olan şahsî ve hissî sebeplerle ilgilenmiyor, yalnızca bunun maddî neticeleri üzerinde duruyordum.

Böyle olunca, meselâ, zavallı insanların yanlarında çalışarak, onların hisselerine düşeni arttırmak için gayret sarfeden bir kimse, eğer bu hareketi ile, işçilerin kapitalist cemiyetteki tatminlerini arttırıyorsa, bu hareketleri, işçi sınıfının aleyhindedir ve kendisi de bir işçi düşmanı olarak nitelenebilir.

Halbuki, şimdi görüyorum ki bir memleket, kendilerinin sosyalist olduklarına inanan, ama gene de ihtilâlin insafsız metodlarını kullanmayan idareciler tarafından yönetilmelidir. Bu sosyalistler kendilerini öyle bir durumda bulabilirler ki, kapitalistler, memleketin itibarını zedeleyip bunun neticesinde sosyalist hükümetin de itibarını yıkacaklarını hesaplıyarak girişecekleri hareket sonunda, sosyalist hükûmet tehdit altında bulunabilir. Böyle bir durumda sosyalist hükümet ya kapitalistlerin taleplerini yerine getirecek, yahut da kapitalizmi yıkmak için merhametsiz metodlara baş vuracaklardır. 1930'un hadiseleri, böyle bir tercih karşısında Braun ve Severing'in Prusya'da, Ramsay Mac Donald'ın İngiltere'de yaptığı gibi, sosyalistlerin ihtilâle meydan okumasını cevapsız bırakarak, ya öbür tarafa meylettiklerini yahut da iktidardan çekip gittiklerini göstermektedir.

Resmen sosyalist olanlara yaptığım araştırıcı tahlili, bizzat kendim için de yaptım. Ne istiyordum ? Başkalarının da benim kadar imkânlı ve servet sahibi olmalarını isterken, cemiyetteki yerimin tadını çıkaran bir lüksün mü içindeydim ? Bir sabah uyandığım zaman sessiz ve ızdırapsız bir şekilde gerçekleşmiş bir sosyalist dünyayı kabule cidden hazır mıydım ? Yoksa bizi buraya götürecek vasıtalara mı tahammül edebilirdim ancak ? Ve eğer sosyalizmin getireceği şartları kabul etmeye hazır değilsem, bugünkü görüşlerim kendimi aldatmak veya kendimi te-

mize çıkartmak için görülen bir rüya mı idi ? Bugünkü sosyalizm, sosyalist devletlerin kurduğu bir dünya federasyonu değildi. Bu neticeyi temin edecek olan şey ne kadar tatsız olursa olsun, kullanılacak vasıtalardı.

Kendi kendime bu soruları sorunca, şunu kabul etmek zorunda kalıyordum ki, aslında benim istediğim herkesin benim yaşadığım gibi yaşamasıydı, işçi sınıfına girmek değil. Bu beni rahatsız eden bir görünüştü. Burjuva cemiyeti içinde sahip olduğum bağımsızlığı kaybetme fikrine, nadiren tahammül gösterebiliyordum. Aydın hayal gücünün büyük zorlamaları ile, kendi kendime kabul edebildiğim tek şey, ihtilâlin neticelerine, sahip olduğum sosyal bağımsızlığı kaybetme pahasına boyun eğebilirdim, ama bu ancak, harbe çağırılmaktan dolayı olacak kayıplarıma göstereceğim cinsten bir rıza olmaktan ileri gidemezdi. Bu anda, kendimle ilgili olmasa bile beni dehşete düşürecek bir takım ihtimalleri düşünmekten geri kalmıyordum. Başkalarını, doğru olduğuna inandıklarını söylemekten men etmeği kabullenemezdim. Tanrıya inanmanın, tabiat veya insanlık hakkında Marksist manada ilmi olmayan görüşlere sahip olmanın, politik bakımdan reaksiyon olduğuna nasıl inanabilirdim.

İyi niyetli bir aydın için komünizm, bir vicdan mücadelesi idi. Bunu anlamak bir çok şeyi izaha yeterlidir. Komünist olmayanlara vicdansız gibi gelen komünist hareketleri her şeye rağmen fevkalâde samimi olabilir. Komünistler baştan ve uçtan demirlemiş gemilere benzerler. Atılan iki demirden biri, kapitalizmin kötülüklerine dair sahip oldukları fikri sabit, ikincisi ise yarının sınıfsız cemiyeti için sahip oldukları fikri sabittir. Liberal şuuru rahatsız eden de ortadan gelen dalgalardır. Vicdanen fütursuz olmamanın verdiği çekingenlik daha ziyade komü-

nizmin gerçekleşmesi için kullanılan vasıtalar ve metodlar ve meselâ suçu komünist olmamak olan binlerce insanın çektiği ızdıraplardan doğabilir.

Baştan kıçtan emniyet altına alman bu komünist şuur, komünist olmayanların, tarihî maddeciliğe yapışmış olan ortodoks komünistlere karşı, zaman zaman takındıkları nadim olma ve kabul edici tutumu da izah edecek güçtedir. Belli bir noktaya ve inanca bağlı olanın ağır bastığı haller çoktur. Bütün inancı ile, şuuru bu misalden şu misale, bu ümitsizlikten şu ümitsizliğe koşup duran liberalleri tahkîr eden komünistin, içinde bulunduğu durumda bir mahkûmiyet vardır. Bizi yalnız hatalarımız ve eksikliklerimizden değil, haksız yere ezilene karşı duyduğumuz merhamet, iyi bir Parti üyesi olmayan arkadaşımıza hissettiğimiz sevgi gibi meziyetlerimizden ötürü bile, tenkit edebilen bir şuurun gücü, düşünün ne denlidir. Bu öyle bir şuurdur ki, belli bir siyasî şuuru benimsediğimiz anda, bize, kendi geçmişimiş üzerinde dahi, basit veya suçlu bir duruma düşmeksizin, büyük bir üstünlük temin edeceğimizi söyler. İddiasına göre de bu hareketimiz, meziyetli bir harekettir; tüm kişiliğimizi Parti mekanizmasının emrine ham madde olarak verebilme meziyeti. Liberalleri, herkes için olan sosyal refahın ne olduğunun farkına varmamakla itham etmek, onların burjuvalığı koruyan ileri karakollar olduğunu iddia etmek ve iyi niyetli bir insanın, modern dünyanın en müthiş müsibetlerini ortaya çıkaran güçleri müdafaa edebileceğini kabul etmek onlar için ne kadar da kolaydır. Chalmers'e tesir eden ve işçilerin bir sınıf olarak burjuvazinin yerini alacağı hakkındaki nerdeyse mistik inançtan evvelce bahsetmiştim. «İşçi» mefhumu, aydın komünistin vicdan muhasebesine etki yapan bir şeydir. Aydın hürriyetler hakkında şahsi inancı ne kadar güçlü olursa olsun, «İşçiler benim

hürriyetimle niçin ilgilensinler ki ?» sorusunu kendi kendine sorabilir. Milyonlarca maden ve endüstri işçisinin, köylünün, koloni halkının istediği şey benliklerini inkişaf ettirecek hürriyet değil, fakat sulh, ekmek ve insanca yaşama şartıdır. Eğer birkaç bin aydının hürriyeti, milyonlarca insanın ekmeğinin bedeli ise, bu hürriyetten fedakârlık etmek gerekmez mi ? Bir kahvenin terasında oturup egzistansiyalizm hakkındaki fikirlerini söyleyen genç bir yazarın şahsiyetinin, bir Hint köylüsü veya Çin hammalı için ne değeri olabilir ?

Harry Pollitt'in de bana ifade ettiği gibi, aydınlar işçi olmamalarına rağmen, daha başındanberi bu çatışmada oynadıkları rol sadece teorik olmaktan uzaktır. Aslında faşizmin en yakından etkisi altına aldığı menfaat aydınlarınki olmuştur. Hitler'in 1933'de kazandığı zafer, Almanya'da aydın hürriyeti için bir yenilgi ve bütün dünyanın serbestisi için bir tehdit halini almıştı. Bu zafer, sadece Yahudi ve aydın oldukları için, Yahudi'leri ve aydınları politik bir güç haline getirmiştir. Azınlıkların, siyasi düşüncelere itibar etmeksizin netice çıkarmak isteyen ilim adamlarının, görmek ve yaratmak isteyen şair ve ressamın hürriyeti, bu zaferle tehlikeye girmiştir.

Bu sıralarda Toprak, Potemkin, Ana, Dünyayı Sarsan 10 Gün gibi Rus filimleri görmüştüm. Bunlar yirminci yüzyıl sanatının en kayda değer, yaratıcı çalışmalarının arasında sayılıyordu. Sovyetler Birliğinin gerçekleştirdiği büyük sosyal gelişmenin hikâyelerini Maurice Hindus ve Louis Fischer'in kitaplarından, makalelerinden okumuştum. Rusya hakında okuduğum ve ilk başında inandığım tenkitlerin çoğunun, Sovyet aleyhtarı propaganda olduğu ileri sürülmüştü sonradan. Sovyet anayasasının ilânı Rusya'da daha geniş hürriyetlerin olacağı hakkındaki ümitlerimi güçlendiriyordu.

Bugün bu satırları yazarken, bu söylediklerim hep alaylı manalar taşıyor. Zira Stalin'ciler tıpkı 1933'de Hitler'in yaptığı gibi aydın hürriyetini baskı altında tutuyorlar. Kirov'un öldürülmesine kadar, Rusya'nın daha arttırılacak hürriyetlerin arifesinde olduğu hissi vardı. Tiyatro, sinema ve müzikde ilgi çekici denemeler yapılıyordu. Her ne kadar Rusya'yı ziyaret eden turistlere gidebilecekleri yerler evvelden bildiriliyor ve bir nevi çobanlık ediliyorsa da, Rusya dünyadan daha tam olarak kopmamıştı.

İhtilâle karşı olanlar tarafından yönetilen fanatik propagandalar, aslında Rusya'ya bir hayli yardım etmiştir. Bunlar kalın bir tarafgirlik sisine sebep olduklarından gerisinde kalanların görülmesine mani olmuşlar, tarafsız müşahidin Rusya aleyhine söylenenleri kabul etmesini güçleştirmişlerdir. (Sanırım ki yapılan komünist aleyhtarı propaganda, ihtilâlden bu yana Stalin'e en çok hizmet eden propaganda olmuştur.)

İşte yukarıda anlattığımız şartlar, Yahudi'ler ve aydınları bazı müttefikler aramaya zorlamıştır. Batı demokrasilerinin liderlerinin tutumundan ümitsizliğe düşen bu insanlar, bu sefer işçi hareketlerinde bir melce aramışlardır. Kütlevî işsizlik, faşizm ve harp gibi kötülükler komünizmden doğan kötülükleri bir teraziye koymuşlar ve komünizmin sebep olacağı kötülüklerin hiç olmazsa bir gün son bulacağını ümit etmişlerdir. Hattâ E.M. Forster gibi bir liberal bile komünizmin yarın için ümit veren yeğâne politik inanç olduğunu yazmış, fakat yine de kendisinin hiç bir zaman komünist olamıyacağını ilâve etmekten geri kalmamıştır. 1930'ların Aydın hayatı bir anda sonuçların ve vasıtaların bir münakaşası halini almıştır.

Bu yılların en sivri noktası muhakkak ki İspanya İç Harbi idi. Arhur Bryant'ın, her iki gurubun da, dışarıdan

kendilerine yardıma koşanlara, karşı cephedeki vatandaşına duyduğundan daha fazla nefret duyduğu şeklindeki iddiasında haklı olduğu taraflar vardır. Buna rağmen bütün dünya için İspanya, faşist, anti- faşist mücadelenin sahneye konduğu bir yerdi. Mussolini ve Hitler'in müdahalesini takiben Rusya'nın yaptığı mücadele ve beynelmilel birliğin kurulması, o gün İspanya harbini, Avrupa'nın ruhu için yapılan mücadelenin merkezi haline getirdi. İspanyol generalleri, İspanya halkının seçtiği bir hükümete karşı ayaklanıyordu. Ayaklananlar hareketlerini sağlam temeller üzerine oturtamayınca ve dışarıdan müdahaleler olunca, Cumhuriyetin mukavemeti demokrasi için, ayaklananların gayreti ise faşizm için oldu. Her iki taraftaki İspanyollar ne için savaşırlarsa savaşsınlar, İtalya, Almanya, Rusya'nın ve İspanyol topraklarındaki beynelmilel birliğin çarpışma sebebi bu idi.

Avrupa'nın faşist, anti - faşist mücadelesi, İspanya'da tıpkı bir sahnedeymişcesine dramatize ediliyordu. İspanya'ya özgü hırs, idealizm, mizaç sertliği ve hatta İspanyol arazisinin görünüşü, mücadeleye renk vermiş, onu evvelden ve sonradan zor rastlanacak şairane bir havanın içine sokmuştu. Bütün bunlardan başka bu harp modern harp araçlarının kullanılmamasından dolayı, insanın, önemini muhafaza ettiği harplerden biri idi. Bir anarşistin, bir şairin harbi idi bu. Bu harpte bir çok şairin yanında, İngiltere'nin beş genç ve kıymetli yazarı canlarını verdiler. Bütün bunlar aydınları bu mücadeleye daha da yakınlaştırıyordu. Cumhuriyetin düşmesinden sonra da, faşizmin demokrasiye karşı giriştiği mücadele, insandan çok silâhların, makinelerin ve bürokrasinin hâkim olduğu bir mücadele halini aldı.

İspanya harbinin ilk günlerinde Cebellitarık, Oron ve Tanca'ya seyahatler yaptım. Buralarda, Cumhuriyetin ko-

runmasını desteklemek için yapılan toplantılardaki halkın heyecanı beni şaşırtmıştı. Tanca'da gördüğüm bir gösteri ile mukayese edilebilecek başka bir gösteri hatırlamıyorum. Yüzlerce fakir insan, aralarında sakatlar ve körler de dahil olmak üzere, cumhuriyet taraftarı hatiplerin konuşmalarını öylesine heyecanlı bir ifade ile dinliyorlardı ki bunun tarifi imkânsızdır. Gittiğim her yerde karşılaştığım komünistlerin, kendilerine güvenleri ve itidalleri, benim üzerimde son derece müsbet bir intiba bırakmıştı. Oron'da, rıhtımın kaba, sefil ve sarhoş havası içinde, karargâhlarının bulunduğu bir kahvede toplanan komünistler, başka bir âlemin insanları gibi görünüyorlardı.

Komünistlerin üzerimde bıraktıkları bu müsbet intibaa karşılık, karşılaştığım subaylar ve yabancı demokrasilerin menfaatlerini temsil eden iş adamlarından edindiğim intiba tam aksine hayli menfi olmuştu. Bunların nerdeyse hepsi Franco'yu destekler görünüyorlardı. Bu durumun bir çok misalini verebilirim. Tanca, bir çok ülkenin temsilcileri tarafından meydana gelen beynelmilel bir komisyon tarafından idare ediliyordu. Bunların arasında İngiltere, İtalya, İspanya, Belçika ve Fransa'nın delegeri vardı. İspanya delegesi Prieto del Rio tecrit edilmişti. Taksiye binip şöföre beni İspanyol delegesine götürmesini söyleyince, evvelden aldığı talimata uyarak beni postahane binasındaki, General Franco'nun karargâhına götürmüştü. İngiliz delegesinin ikâmetgâhındaki bir kokteylde misafirler, nasıl olup da iyi bir insan olan zavallı ihtiyar Prieto'nun yanlış cephe seçmiş olduğunu konuşuyorlardı. Halbuki onun seçmiş olduğu cephe yabancı hükûmetlerin resmen tanıdıkları ve hukuki olan cephe idi. En sonunda Prieto del Rio'yu ziyaret ettiğim zaman yanında iki memuru vardı ve hükûmetinde üye olduğu Tanca'mn resmî hayatı ile olan ilgisi tamamen sona ermişti. Cebel-

litarık'ta konuştuğum emekli bir İngiliz memur durumu kendi anlayışı ile açık bir şekilde anlattı, «İngiltere'dekilerin anlamadakıları şey şu,» diyordu, «Cumhuriyetçiler bizim anlayışımızda demokrat değiller. Sokağa çıkıp rastladığınız on kişiye hangi tarafı tuttuğunu sorsanız dokuzundan alacağınız cevap, 'Cumhuriyetçileri' olacaktır. Bunun İngiltere'deki demokrasi anlayışı ile hiç bir alâkası yok. Bu, halkın % 90'nının istediği bir şey hepsi o kadar.» Konuşurken sesinden şaka etmediği anlaşılıyordu. Cebellitarık'taki İngilizlerin, Cumhuriyetçi İspanyollarla münasebeti yoktu. Yalnız Franco'cuları tanıyorlar, bunlardan da Cumhuriyetçilerin yaptıkları vahşetleri öğreniyorlardı. Karşı tarafın yaptıkları hakkında da en ufak bir bilgiye sahip değildiler.

İlk seyahatimden sonra yaptığım ikinci seyahatimde Barsalona, Madrid ve Valencia'ya uğradım. İngiltere'ye döndükten sonra da halk oyunu İspanya lehine tahrik etmek için çalıştım. Konuşmalar yapıp, komitelerde görev aldım.

O günler, «Halk Cephesi» günleri idi. Bu harekete ruh veren heyecan, liberal düşüncelerin yaygın olarak canlanmasından ileri geliyordu. Ama henüz bu fikirler, Komünist Parti'den başka siyasi teşekküllerde itibar görmüyordu. İngiltere İşçi Partisi, Ramsay MacDonald'ın ihanetinden beri kendine gelememişti. Bunun bir neticesi olarak da yeniden gelişen liberalizm, komünistler tarafından istismar edilip kullanılıyordu. Aydın yazarlar arasında Victor Golancz, John Strachey, George Orwell, E. M. Forster, Arthur Koestler gibi isimler faşizme karşı oluşları, hürriyet ve sosyal adalete vaki inançları ile, bu mevzuda komünistler kadar ileri gitmeye hazırdı. Bunlardan gayri komünist olmayan bir çok insan da, demokrasi uğruna

mücadele ettiklerine inandıklarından İspanyol Cumhuriyetçilerini destekliyorlardı.

Eğer komünistler de Halk Cephesine sosyalist ve liberallerin girdiği kadar temiz bir inançla girmiş olsalardı, aşırı soldan başlayıp liberale kadar uzanan demokratik bir hareket başlardı. Ve bu hareket 1848 ihtilâlinin cesaret, azim, alicenaplık ve muhayyelesine sahip olurdu. Ne yazık ki komünistlerin kaderi, sonraları içeriden kontrolü kendi ellerine geçirmek üzere cepheler kurmaktı. Bu yüzden de bir çok Partinin elindeki müsbet kuvvetler, en yüksek ve israrlı bir sesle birleşme arzusunu ifade eden bir parti yüzünden kullanılamaz olmuştu.

1930'ların krizi, Weimar Cumhuriyetinin başına gelenler, sosyalist Viyana'nın düşmesi, dışarıdan şahit olduğum bütün bu hadiseler, beni teorik olarak komünist bir pozisyonu kabule zorladı. Şiirlerimde ve kitabımda komünizmi, hissî ve entellektüel bir ihtiyaç olarak tetkik ettim. Pollitt'in İspanya'ya yardıma daveti, beni bir an için bile olsa Komünist Parti'nin içine itti. Halkla ilk siyasî münasebetlerim İspanya'da olmuştur.

Parti üyesi olmama sebep olan bu olay beni aynı zamanda Partiden uzaklaştırmıştır da. İspanya Cumhuriyetini desteklemek için organize ve idare edilen kuvvetin arkasında, her ne kadar komünistler vardıysa da, halk cephesinin hakiki gücünün, liberal kıymetlere hırsla bağlı olanlardan geldiğini kısa bir zamanda anladım. İspanya'yı, bu asırda 1848 kadar önemli bir hareket ve sembol haline getiren şey İspanya Cumhuriyetinin komünist olmaması idi. Zaten içinde bulunulan durumu lehlerine kullanma gayreti içinde, bunu ilk defa ifade eden ve İspanya Cumhuriyetinin komünist olduğunu şiddetle reddeden bizzat komünistlerdi. Böyle hareket etmelerinin sebebi de,

bunun kendileri için iyi bir propaganda olduğuna dair sahip oldukları inançtı. Ama bir yandan da propagandalarını yaymak, İspanya'ya yardım yapan teşkilâtların içinde kontrol ve nüfuz kazanmak için ellerinden geleni de yapıyorlardı. İyi niyet sahipleri, liberaller halk cephesini destekledikleri sürece, komünist müttefikleri tarafından bir vicdan mücadelesine de zorlanmaktaydılar. Bu durum Cumhuriyetçi saflarda derin ayrılıklara sebep oluyordu. Komünistler için İspanya harbi yaptıkları iktidar mücadelesinin bir safhasıdır. Fanatik ve belki de dar görüşlü olduklarından bilhassa İspanya'da Halk Cephesinin önde giden güçlerinden olmuşlardır. Buna rağmen diğer kuvvetleri, hatta kendilerinden daha canlı olanları geri iten bir politikanın sahibi oldukları da muhakkaktır. İspanya harbinin tüm edebiyatı, komünist ortodoksluktan ziyade liberalizmin canlanışını tasvir eder. Harp hakkında Malraux, Hemingway, Koestler ve Orwell tarafından yazılan en güzel eserler İspanya faciasını liberal bir zaviyeden tetkik etmiş ve komünistler aleyhinde bir çok delillere yer vermiştir.

İspanya'ya ikinci seyahatimde komünistlerin beynelmilel birlik üzerinde tam bir hâkimiyet ve kontrol tesis ettiklerini gördüm. Birliği meydana getiren bütün değişik demokratik elemanların komünistlerin elinde toplanma şekli, İspanya'daki komünist metodun ufak çapta bir modeli idi.

Bu birlikte cereyan eden bir takım facialar komünistlerin hâkimiyetinin bir neticesi olmuştur. Aklıma gelenlerden birini anlatayım. Madrid yakınlarındaki bir cephede genç bir İngiliz talebesi ile karşılaşmıştım. Bana İspanya'ya gelmesine, birliğin İspanya Cumhuriyeti kadar liberal olduğu kanaatının sebep olduğunu söyledi. Komünist-

lerin birliğe hâkim olmasının Cumhuriyetçilerin davasına olan inancını da kaybettirdiğini ifade etti. İspanya'ya gelmeden evvel komünistler hakkında hiçbir şey düşünmediğini sorularıma aldığım cevaplardan anladım. İspanya'dan geri çağırılması için gayret göstereceğimi söyleyince, bunu kabul etmedi. Vadideki tepenin üzerinde durduğumuz yeri göstererek, «Hayatımın geri kalan kısmını bir gün vuruluncaya kadar her sabah bu tepeye çıkmakla geçireceğim.» dedi. Sonradan öğrendiğime göre, beklediği bu acı sona altı hafta sonra kavuşmuş.

İngiltere'ye dönünce «New Statesman»de çıkan bir makalemde, beynelmilel birliğe katılan gençlere hiç bir şey izah edilmeksizin, birliğin komünist kontrolünde olan bir organizasyon olduğu propagandasının yapılmasını tenkit ettim. Yazım komünistleri memnun etmemişti. Bir kaç hafta sonra Valencia'da komünist bir gazetenin muhabiri ile konuştum. Makalemi okumuştu, İspanya hakkında yazdıklarımın gerçek olduğunu kabul ediyordu. Ama önemli olanın, harbin kazanılması ve komünizm için faydalı olan şeylerin yazılması olduğunu söyledi.

Komünist hareket tarzının birlikteki misali Cumhuriyet hareketi içindeki komünistler tarafından nasıl takip edilmişse, propoganda bakımından verdikleri örnek de aynen uygulanıyordu. Böylece bütün katliamları Franco taraftarlarına yükleyip, Cumhuriyetçileri bir melek olarak tasvir eden korkunç bir propaganda kampanyası başlamıştı. Bu propaganda, Cumhuriyetçilerin de zaman zaman bazı katliamlara sebep olduğunu söyliyenleri, faşist olarak itham ediyordu. İspanya Cumhuriyetinin bu portresi Malraux ve Hemingway tarafından reddedilmiştir. Bu acemice propagandanın bir başka örneği de Lorca'nın öldürülmesinin bu maksatla kullanılmasıdır. Lorca, komü-

nist değil de katolik olduğu için, harbin başında, Franco'nun hâkim olduğu sahaya kaçmıştı. Sonraları Faşistler tarafından öldürülmesi, komünistlerin işine yaramıştı. Komünistler kendi akidelerinden olmayanlara hayattayken düşmandırlar, fakat öldükten sonra, bilhassa kendileri öldürmediyse, faydalı maksatları gerçekleştirmek için onları durmadan yâd ederler. Kendilerinden olmayanlara yapılanlar, geriye bakılınca komünistlerin nasıl liberal, rakiplerinin ise ne kadar otoriter olduğunu sarahaten göstermeye yeter. Bunu temin için Lorca'nın muhafazakâr, katolik, hatta reaksiyoner olduğunu ilân etmek, ölümünden Franco ve adamları mes'ul olduğuna göre onları rahatsız etmiyordu. Lorca'dan sanki bir komünistmiş gibi bahsedilmesi onları hatta kızdırabilirdi. Komünistlere göre, affedilmesi imkânsız olan şey, Lorca'nın ölümünün hangi şartlar altında olduğuna dair bir malûmat verilmemiş olmasıydı.

İspanya'da iken İspanyol şairlerinden büyük bir kısmının, Lorca'nın ölümü üzerine bina edilen propagandadan utanç duyduklarını gördüm.

Bu cins propagandalardan daha da sefil olanı, Cumhuriyetçilerin içinde olup da komünizme yakın olmayanlar hakkında iftira edilerek yapılan hücumlardı. Trotsky taraftarı olan POUM teşkilâtı tasfiye edilmiş ve bütün üyeleri faşist olarak damgalanmışlardı. Bu hareket komünist olmayan bütün Cumhuriyetçiler nazarmda Cumhuriyetin üzerine sürülen bir lekedir.

Harpden sonra konuştuğum bir kumandan, komünist propagandanın Cumhuriyetçilere faydadan çok zarar getirdiğini söylemiş, «Bizim doğruyu söylemeye cesaret edecek bir davamız vardı» demişti. Bu görüş ince bir gerçeğin ifadesiydi. Dostları siyaha, düşmanları beyaza boya-

yan bir propaganda kampanyasına, olsa olsa evvelden beri bunların doğruluğuna kani olanlar itibar eder. Başkaları için böylesine bir ayırımın gerçek olması ihtimali yoktur. Davaya inanmış bir insan dahi, eğer biraz akıllı ise bunlara inanamaz.

Komünistler tarafından yürütülen bu cins propaganda, bir çok halde, bazı insanların Cumhuriyet aleyhine şiddetli bir tepki göstermesine sebep olmuştur. Cumhuriyet sempatizanı olduğu açıkca bilinen bir İngiliz gazetesine haber yollayan bir Amerikalı gazeteci, bunun misallerinden biridir. Kendisini Valencia'da tanımıştım. Hotel Victoria'nın girişinde oturup gazetesini okurken, gazetede her geçen gün kendi yolladığı haberlere daha az, Franco nezdinde muhabir olan arkadaşınınkine daha çok yer ayrıldığını görmüştü. Bir gün bana, aydın Amerikalılara has bir saflıkla, Valencia ve Madrid'de son günlerde vuku bulan cinayetlerin, hakikaten Cumhuriyetçiler tarafından yapılıp yapılmadığını sordu. Ben, bir ihtilâlin beraberinde bir takım vahşeti de getireceğini söyledim. «O takdirde olan biteni niçin inkâr ediyorlar,» dedi. «Bu sizin Cumhuriyete karşı olan güveninizi sarsmıyor mu ?» Bunun benim üzerimde hiç bir tesiri olmadığını söyleyince, «Eğer onların bütün inkârlarına rağmen bu hadiselerin hakikat olduğuna inansaydım, Cumhuriyete karşı olan tüm güvenimi kaybederdim» diye samimi olduğuna inandığım fikrini söyledi. Bir kaç hafta sonra da POUM'un tasfiye edildiği günlerde Barselona'ya gittiğinde, POUM'un faaliyetleri hakkında komünistlerden ilham alınarak hazırlanan yorumu kabul edemeyip İspanya'yı terketti ve Cumhuriyetin bir koruyucusu olmaktan da vazgeçti.

1937 yılının Temmuz ayında Valencia ve Madrit'de yapılan beynelmilel yazarlar kongresine iştirak ettim. Bu sırada André Gide'in «Rusya'dan Dönüş» adlı kitabı yeni

basılmıştı .Bu kitap Amerika, İngiltere, İtalya veya Almanya hakkında yazılmış olsa, fazla yorumlara yol açmayacak ve muhakkak ki hiçbir kızgınlığa sebep olmayacak bir takım hatıralardan ibaretti. Fakat Rusya hakkında olduğu ve Stalin'e yapılmaya başlanılan dalkavukluklardan, şüphe ve korku bulutlarının Rusya üzerine çöreklenmeye başlamasından bahsettiği için komünist camianın dört bir yanında bir anda patlak veren feryatlara sebep oldu.

Gide, dünyanın en büyük yazar ve düşünürlerinden biri olarak, dünyanın en ilerlemiş demokrasisine tazimde bulunmaya gitmişti. Ama ordan bir faşist, hain ve alçak olarak döndü. Komünist basın ondan öyle bir lisanla bahsediyordu ki, yazdıklarının hiç birine inanılamazdı.

Rus delegelerinin kongre üzerindeki tesirleri yalnızca kibirlerinden ve hareketsiz, uyuşuk dimağlarından ötürü idi. Konuştukları zaman edebiyat hakkında hiç denecek kadar az bir şey söylüyorlardı. Bunun yerine Trotsky ve Gide'e hırlayıp komünistleri ve Stalni'i överek yerlerine oturuyorlardı. İlya Ehrenburg, Alexei Tolstoy, Kolstov ve diğerleri ne topluluk içinde, ne de başbaşa konuşmalarda hiçbir şey söylemediler. Onların tam olarak kendilerinin olan hiçbir görüşleri yoktu. Yalnız Koltsov, Gide'in kitabının gülünç bir taklidini yaptı. Bu hediyesi ise, Rusya'ya döndükten sonra toplumun içinde nihai olarak kaybolmasına mani olamadı.

Yazarlar kongresinde insanların inanmak istemedikleri şeylere inanmakta, görmek istemedikleri şeyleri görmekte gösterdikleri arzusuzluğu müşahede ettim. Valencia'dan Barselona'ya geçtim. Geri dönerken arabamızda bir komünist şair, bir kadın yazar ve arkadaşı bir de kadın şair vardı. Ben arabanın önünde Katalan'lı yaman bir adam olan şöförün yamnda oturuyordum. Bir yandan da

şöför, POUM'un tasfiyesi sırasında Barselona sokaklarında tam bir soğukkanlılıkla vurarak öldürdüğü beş kişiyi öğünerek anlatıyordu.

Sınırda beklerken, mazbut ve idareci bir havası olan ve her arzusunu izah edişi, «Yoldaş, düşündüm ki şöyle yapmak daha az bencil olur.» şeklinde olan kadın yazar, 10 gün süren kongre ve İspanya'da yaptığımız seyahat sırasında, Cumhuriyetçilerden hoş olmayan hiçbir muamele görmediğimizi söyleyince, dayanamıyarak şöförün bir az evvel anlattıklarını hatırlattım. Bunun üzerine bu sayın kadınlar ve şair, şaşırmış ve öfkeli bir ifade ile nazarlarını üzerimde sabitleştirdiler ve sonra da hiçbir mütalâada bulunmadan kafalarını çevirdiler.

Madrit'de siyasî komiser olan bir İngiliz yazar vardı. Bizlere otel odasında harbin cephe gerisini izah ederdi. Konuşmalarının teması her zaman aynıydı. Komünistler, beynelmilel birlik ve ordu içinde parçalanmış olarak duran hükûmet taraftarlarını birleştirmeye uğraşıyorlarmış da, diğer partileri birleştirmeye ikna edince şöyle yapacaklarmış, böyle yapacaklarmış...

Zaman zaman yaptığım gibi boşuboşuna itiraz ederek, onun arzu ettiği istikametteki bir birleşmenin aramızdaki diğer partilere ihanet olacağını söylemem, bencil olmayan sayın kadın yazarın ümitsiz ve tenkitçi nazarlarının bir kere daha bana çevrilmesine sebep oldu. Yazar komünist de bana belki de yüzüncü defa doğru düşünmekte gösterdiğim zayıflığı izah etti. Ona kalırsa benim düşünmemi gerektiren şey, tarihi açıdan komünist durumdan başka gerçek bir durumun olamıyacağı imiş. Bu bakımdan komünistler, birlikten bahsedince anlaşılması gereken şey değişik inhirafçı gurupları bir araya getirmek ve onlara tarihî akımın doğru yolunu göstermekmiş. Bu neticeyi elde

etmek için de, kendilerinin, bütün ilerici güçleri birleştirme arzusu içinde olan bir demokrasi olduklarını ısrarla söylemeleri gerekiyormuş. Komünistlerin bunu yaptıkları zaman diğer partilere ihanet ettiklerini söylemek de ancak faşist bir iddia olabilirmiş. Komünistler samimi olarak bir Halk Cephesi kurduklarına inanıyorlarmış ve aksini düşünmek fena bir komünist olmaktan başka bir şey değilmiş. Yazar komünistin bu iddiası George Orwell'in 1984 adlı kitabında «İki yüzlü düşünme» diye vasıflandırdığı düşünce şekline iyi bir misal teşkil ediyordu.

İki yüzlü düşünceye bir başka misâl de komünistlerin hürriyet, demokrasi ve halk cephesi taraftarı olduklarını söyledikten sonra, faşistlere karşı koyan liberaller, sosyalistler ve POUM'un üyelerini itham etmeleri ve POUM gibi bazı teşkilâtları tasfiye etmeleri idi. Bu sıralarda siyasi düşüncelerimin inkişafında önemli rolü olan bir neticeye vardım. Bu aslında gayet basit olan şu gerçekti : insanlar hakikatlere nadiren sığınıyorlardı. Onlar için gerçek, yalnızca kendi görüş ve menfaatlerine uygun olan şeylerdi. Geri kalanlar ve aslında birinciler kadar gerçek olanlar ise muhayyel şeylerdi. Bu sebeple de bir insan belli bir hareketi yapmaya karar verince, bunu destekleyici mahiyette olan her şeyi canlı ve gerçek görürken, kararının aksine olan hiçbir hususa da gereğince değer vermezdi. Arkadaşlarınız müttefikinizdir ve bu yüzden de sizin gibi et, kan ve sevgiye sahip gerçek yaratıklardır. Rakiplerinize gelince onlar sıkıcı, mantıksız, lüzumsuzdurlar, hayatları öylesine yanlış atılmış adımlarla doludur ki, yaşamalarının en ufak bir manası yoktur.

Bu şekilde düşünmemek çok istisnaî bir takım vasıflar ister. İspanya harbi sırasında ben de her insan gibi, istediğini doğru kabul eden bir anlayışa sahip olmaya baş-

ladığımdan korkmuştum. Faşistler tarafından öldürülen çocukların fotograflarını gördüğüm zaman dehşetli bir acıma hissi duyuyordum. Oysa Franco taraftarlarının, kızılların yaptığı katliamlardan bahsetmeleri halinde, insanların böyle yalanlar söyliyebilmesi beni yalnızca öfkelendiriyordu. Belki de bunun sebebi birinci halde vücutların, ikinci halde ise sadece kelimelerin görünmesi idi. Neyse ki zamanla o günlerde bu şekilde düşündüğüm için kendi kendimden utandım. Şurası muhakkaktı ki öldürülen her çocuğa acımadığım takdirde, çocukların öldürülmesine aldırmıyor sayılırdım, bu kayıtsızlığımı da, Cumhuriyetçilerin kurbanı olan cesetlere karşı olan lakaydim gösteriyordu.

Eğer insanların gerçekleri görmeden düşünme temayülleri, benim iddia ettiğim gibi doğruysa, komünistlerin sahip oldukları düşünce şeklini izah etmek zor olmayacaktır. Onlar, insanların bu zayıf tarafını arttıran, cesaretlendiren bir cemiyet teorisine sahiptir. Buna göre kendi davalarına ve bu davalara yardımcı olanlara gerçek olarak bakılacak ve bunların dışında kalan herşeyin, boş ve modası geçmiş teorik pozisyonlar olduğu kabul edilecektir.

Komünizmin insanların saadetini nitelik ve nicelik bakımından arttırma gayesi güttüğünü düşünerek, bu teoriden doğacak olan kötülüklerin mazur görülebileceğini ileri sürmek mümkündür. Seneler geçtikten sonra şahsen bu şekilde düşünmediğimi anladım. Çünkü insanların üzerinde yürüdükleri yolun, insanlığın refahı ve tarihin akımına uygunluğuna inanıp, bunun dışında kalan her şeyin reddedilmesi veya bu düşünce şekli içine şu veya bu şekilde alınmasını, bizzat komünistler için bile insanlıktan bir uzaklaşma olarak kabul ediyordum. İnsanlık tarihi belli prensipler üzerinde hareket eden kişiler tarafından

meydana getirilmiştir. Ama bu prensipler insanların niteliklerinden ayrı olarak düşünülemez. Eğer bu prensipler insanları insanlıktan çıkarırsa, o takdirde bunların meydana getirdikleri cemiyet de insanlıktan uzaklaşır. Aldous Huxley'in, bütün kuvvetlerin dejenere olduğuna ait fikrine iştirak etmiyorsam da, inanıyorum ki kuvvet, dejenerasyondan ancak mütevazi ve insancıl olduğu ölçüde kurtulur. Tevazu olmadığı anda kuvvet; baskı, infaz ve toplumca söylenen yalanlara dönüşür.

Gerçekleri görmeden düşünme temayülüne güç verilmesinin ve insanlığın yalnız bir davası ve bir yönü olduğunun telkin edilmesinin, kişiliklerin üzerinde menfi tesirleri olduğunu görmekten kendimi alamıyordum. Bu temayül, bize faydası olacak izdırapları istismar ederken, böyle bir faydası olmayanlara da aldırmamayı öğretiyordu. Bu hal mücadelelerin tarafgir ve natamam bir tasvirinin yapılması için bir teşvikdi.

Komünist aydınların hepsinde rastladığım şey, belli hesaplardan sonra kabul ettikleri komünizmin o güne kadar gerçek olan her şeyi değiştirip, dünyayı bir siyah beyaz ayrılığı içine sokmasıydı. Hayatta karşılaştıkları hadiseler onların bu muhayyel hesaplarına tesir edemiyordu. İhtilâl bütün toplamların başlangıcı ve sonu idi. Bir gün, mes'ut an gelip son toplam işlemi yapılacak ve bunun yekûnu da proleter diktatörlük ve komünist cemiyet olacaktı. Bu düşünce yolu da tecrübeye dayanan bütün itirazları ortadan kaldırıyordu.

Böylece, aydın komünist ifrada varacak bir şekilde teori ile ilgilenmekte ve bu teori ile uyuşmazlık içinde olan olaylara önem vermemekteydi. Meselâ Rusya'nın, Stalin propagandası içine girmeyen yönleri ile ilgilenen bir komüniste hiç rastlamadım. Kravchenko hadisesi sırasında

komünistler, «Hürriyeti Seçtim» kitabı aleyhinde, Rusya hakkında bir malûmat sahibi olduklarını iddia etmeksizin, gönüllü olarak konuşmuşlardır. Çünkü onlar için önemli olan şey Kravchenko'nun Sovyet sistemine karşı olması idi. Bu da Kravchenko'nun yanılmış olduğunu göstermeye yeterdi .

İnandıkları teoriden başka konular da vicdana önem vermemeleri, komünistlerin davranışlarında da kendini gösteriyordu. Gaye, ona erişmek için kullanılacak vasıtaları meşru kılar inancı yüzünden de, komünist gazetenin muhabiri bana derin bir zevkle, yalan söylemenin gerekli olduğunu ifade etmekten çekinmemiştir. Bu yüzden yazar komiser, cephenin belli bir kesimine gitmemesi gereken, aksi takdirde vurulacağı muhakkak olan bir askeri, oraya yollamayı nasıl temin ettiğini gururla anlatmıştı. Harry Pollitt bu yüzden, 1939 da harbin demokrasi ile faşizm arasında olacağını belirttikten sonra, bu görüşü Rusya tarafından uygun bulunmayınca, derhal, harbin emperyalist kapitalistlerin kendi aralarında olacağım söyleyebilmişti. Ve gine bu yüzden İngiliz Komünist Partisi önderlerinden biri bana, «Bütün Sovyetler Birliği bahis mevzu iken niçin birkaç bin Polonya'lı için yaygara ediyorsun ? » diye sormuştu. Eğer Parti'nin düşüncesi değişir ve dün demokrasi dediği şeye bugün faşizm demeye başlarsa, gine bu yüzden, bunda hiçbir tenakuz olmadığı iddia edilebilirdi. Bundan da anlaşılıyor ki, komünistlerin en büyük kuvveti teoriyi her zaman, haklı haksız gerçeklere tatbik edebilmeleri idi.

Hiçbir zaman onların içinde bulunduğu şartları yaşamadığımdan, komünistlerin, hakkında hiçbir şey bilmedikleri hususlarda bile teorilerini tatbik ederek az rastlanır bir kat'iliğe sahip olmaları, beni daima hayrete düşür-

müştür. Beni şaşırtan hususlardan biri de her şeyin cevabını bilen komünistlerin, bazan komünist olmaktan vazgeçmeleri idi.

Böyle bir değişikliğin kayda değer bir misali, Prof. Haldane'in eşi olan hikâyeci bayan Charlotte Haldane'dır. İspanya iç harbi sırasında onu tanıdığım zaman bayan Haldane, allahın inayetine mazhar olmuş bir komüniste iyi bir örnekdi. Bir toplantıdan sonra onunla araba ile Londra sokaklarında ilerliyorduk. Bardaktan boşanırcasına yağan bir yağmurun altında öbek öbek insanlar tramvay bekliyordu. «Kuyruklar» demişti bayan Haldane, «Ne kadar nahoş, Rusya'da olsa böyle şeylere müsamaha edilemez.» «Fakat muhakkak ki Rusya'da da kuyruklar vardır. Hem de onlar hakkında çok şeyler duyuyoruz.» dedim. Bana asîl bir alçak görürlülükle baktı. Bakışlarında komünist kadınlığın alaycılığı da vardı.

Bayan Haldane harp sırasında Rusya'ya kuvvetli bir Stalin hayranı olarak gitti. Dönüşündeyse hem Komünist Parti'den hem de kocası Prof. Haldane'dan ayrıldı. Sonraları bir gazete için yazdığı makalede şöyle diyordu: «Sovyet vatandaşının, ilim adamının; her hareketi ve sözü, Komünist Parti'nin bitip tükenmek bilmeyen tedbirleri, casusluğu ve sicillerinin baskısı altındadır. Söylenen, yazılan her söz totaliter bir tahkikatın mevzuu olur ve olmadık zamanda sahibinin aleyhine umulmadık durumlar yaratabilir.»

Burada şaşırtıcı olan, Bayan Haldane'ın bütün bunları anlaması için niçin taa Rusya'ya kadar gitmesi gerektiğidir. Bu kadarını evvelden okumayı ihmal ettiği üç beş kitapdan da öğrenebilirdi. Meselâ niçin Gide'in «Rusya Dönüşü» adlı kitabını okumamıştı ? Bu kitabın maruz kaldığı komünist baskısını duymamış olması pek ufak bir

ihtimaldi. Bayan Haldane'ın gönülden değişmesinin yegâne izahı, Rusya'ya gitmeden evvel ona yersiz görünen bir takım isnat ve iddiaların, Rusya'da gerçek olduğunu anlamış olmasıdır. Şurası muhakkaktır ki, fikrini değiştirmede gösterdiği basiretten dolayı tebrike şayandır. Haldane, aynı makalesinde, «Niçin yazarlar ve ilim adamları Stalinci olmalıdırlar» gibi oldukça önemli bir soru sorar. Bu soruyu sorarken belki de eski kocası olan Prof. Haldane'ı düşünmüştür. «Çünkü onlar yalnızca karanlık veya daha doğrusu pembe renkli bir gözlükten bakarmışcasına, devlet tarafından muazzam meblağların ilmi araştırmaya ayrıldığı sosyalist bir memleket görürler. Burada ilim adamları diğer kimselere nazaran daha iyi ücret alırlar. Buluşlarının büyük iş adamları tarafından şahsi kazanç maksadı ile kullanılmaması için, çalışmalarında onlara engel olunmaz.»

Prof. Haldane'ı birçok meziyetleri olan bir insan olarak görürdüm. Bu meziyetlerinin içinde en az olanı muhakkak ki tevazu idi. Cambridge Üniversitesinde hocalık ederken, kendini göstermeye düşkün, tuhaf bir profesör olarak isim yapmıştı. Harpten kısa bir süre evvel bir sığınakta tecrübeler yaparken, tahrip gücü hayli yüksek olan bir patlayıcı, çok yakın bir yere atıldığı bir sırada, sığınakta kalmakta inat etmesinin reklâmını yapmıştı.

İspanya harbi sırasında bir noel partisinde kardeşi Naomi Mitchison'un evindeydik. Bu sırada Prof. İspanya'dan geldi. Çocukların oyunu bitinceye kadar hayli keyifsiz görünüyordu. Ancak ondan sonra misafirleri, İspanya macerasının ürpertici hikâyelerini anlatarak eğlendirdi. Bende fennî avantürlerden hoşlanan bir mektep çocuğu intibaını bırakmıştı. Dehşet gösterilerinden zevk alan bir hali vardı. Bayan Haldane makalesinde, ilim adamlarının, Rus-

ya'da geniş bir sahada ilmî tecrübelerini yapmakta tam olarak hür olduklarını ima ederken, belki de kocasının karekterinin başka bir yönüne daha işaret ediyordu.

Bütün bunları söylememin sebebi Haldane gibi bir âlime leke sürmek değildir. Yalnız ilim adamlarının laboratuvarlarında gösterdikleri tarafsızlık, insaf ve merhamet gibi meziyetlerini, sosyal münasebetlerinde de devam ettirecekleri gibi bir düşüncenin, her zaman doğru olmadığını işaret etmektir. Onlar da herkes gibi hislerinin esiri olabilirler ve bilhassa plânlanmış cemiyetler onları bu istikamette tahrik eder.

Haldane'a benzeyen bir başka profesör de J. D. Bernal'dir. Haldane'dan daha az hoyrat ve daha az çocuksudur. Daha doğru bir ifade ile değişik bir çocuktur. Muhakkak olan şey ilmî açıdan bir dahi oluşudur. Ayrıca sosyal bir ihtirasın peşindedir. Sosyalize olmuş insanlar için hayatın bir makinesi olan ve eski mimarînin yerini alacak mükemmel evler çizme fikrinin heyecanını taşır. İnsanlar için yapılacak, plânın her cinsi onu cezbeder. Sosyal fikirlerinde, ilmî çalışmalarında belki de hiçbir zaman tatbike cesaret edemiyeceği mübalâğalı fantazilerin sahibidir.

Biz cemiyette insan üstü zekâları ilim adamı olarak değerlendiririz. Aslında belki de diğer mütehassıslar ve virtiözlerde olduğu gibi, bunları biraz da insanların dışında mütalâa etmek doğru olur. Bir yandan cemiyeti geniş bir ilmî tecrübe sahası haline getirecek tasavvurlar için heyecan gösterirken, öte yandan buluşlarının fena maksatlara alet olmasından insanları korumak için hiçbir şey yapmazlar. Tahripkâr buluşlarının mesuliyeti kendilerine hatırlatıldığı zaman, tam bir ilim adamı oldukları hususuna sığınmaya çalışırlar. Eski mimarinin tümünün tahrip edilerek, yerine mükemmel hayat makinaları ikame eder-

sek neler kaybedeceğimizi ve çağdaş medeniyetin geçmişin kültürel ananelerine olan borcunu önemsemezler. Hitler Almanyasının ilim adamları kendilerini; fikren gelişmemiş olanların kısırlaştırılması, yok edilmesi; insanların kütleler halinde öldürülmesi; ve tecrübe çalışmalarında kullanılması gibi tasavvurlara alet etmişlerdir. İlim adamı olan bir arkadaşım harpten sonra, Alman âlimlerinin çalışmaları üzerinde tetkiklerde bulunmak üzere Almanya'ya gitmişti. Bana, tecrübevî maksatlarla hazırlanan insanlara yapılan ve çoğu da lüzumsuz olan gaddar ve insafsız muameleyi müşahede edince duyduğu dehşeti anlattı. Öteki ülkelerdeki başka âlimlerin de aynı şeyleri yapacaklarını söylemek istemiyorum. Fakat ilim adamlarının da ilimden uzaklaşabileceklerini ve fikren gelişmemişlerin öldürülmesi gibi tecrübelere hayır demediklerini göstermek istiyorum. Eğer bu tecrübelere alet olmasalardı, o zaman da ilmî olmayan değerlere göre hareket ettikleri söylenecekti. Modern ilim, ilmin hükûmetler tarafından müthiş tahripkâr maksatlar için kullanılmasına karşı koyacak sebepler yaratmamaktadır. İlim sadece bir alettir. Bu aletin iyi veya kötü yoldan kullanılması kendisini yaratanı ilgilendirmez. İyiye kullanılması için ona hareket ve istikamet verenin insanlık anlayışının, plânlanmış bir ilmî cemiyet anlayışından daha güçlü olması gerekir. Bir cemiyette iyi plânlamadan öte, bir takım niyetlerin olması şarttır. Bu niyete sahip olmaksızın, cemiyeti plânlanmış bir ilim anlayışı ile, bir diktatörlüğün emri altına sokmak, ilmin kötüye kullanılması için yeni raylar döşemekten başka bir şey olamaz. Rusya'da da ilmi plânlayan politikacılardır.

Bu yüzden Bernal, Haldane, Joliet Curie gibi kimseler komünist olunca, onların ilme olan kör inançla-

rından başka sebepleri olup olmadığı mevzuunda şüpheci oluyorum.

1930 larda komünist meslekdaşlarımı yakından takip ettim. Gösterdikleri cesaretin hayranı idim. Şahsi çıkarları için çalışmadıkları muhakkaktı. Derinden inandıkları bir dava uğruna çok şey feda etmişlerdi ve daha da etmeye hazırdılar. Oysa bu cesaret ve fedakârlıklarının yanında, en kıymetli ve iyi meziyetlerini, benliklerinin en hatalı taraflarının emrine vermişlerdi. Bunun bir neticesi olarak da kişilikleri ağır yaralar almıştı. Militan olmanın gereğine inanmışlar fakat bunun yanında komşularını sevmenin de gerektiğini anlamamışlardı. Hakikat, onlar için daha içerde olan bir liderler kadrosunun emrindeki bir esirdi. Hiddet ve kini hareketlerinin en güçlü kaynağı olarak kabul etmişlerdi. Kelimelerin hatalı kullanılmasının bir takım yanlış anlaşmalara yol açacağını düşünmeksizin, milletlere, partilere ve fertlere hitaplarında kelimelerin manasını değiştirmişlerdi. Sulh onların lisanında harp manasına, gelebiliyordu : «Harp» - «sulh»; «Birlik» - «İhanet»; «Faşizm» - «sosyalizm» manâsına gelebildiği gibi.

Parti'ye karşı yükümlü oldukları hizmetin dışında; kötülük, kendini beğenmişlik, işgüzarlık, hainlik gibi hislerini disiplin altına almak yönünden, kendi benliklerine karşı hiç bir yükümlülük kabul etmiyorlardı.

İnsancıl ve sempatik bir komünisti, genellikle kötü bir komünist olarak tanımlıyordum, çünkü kendisindeki bu meziyetlerin varlığından bile habersizdi.

Bu yıllarda, komünistleri kaba bir tasnifle dört gurupta toplıyabilirdik.

A) Kullandıkları metodları genel olarak bilen ve bunun için «Mecburiyet» diyen teoriciler.

B) Rusya ve yoldaşlar tarafından kullanılan metotlar hakkında tamamen yanlış bilgilere sahip olan aldatılmışlar.

C) Ekmeğin kendileri için hürriyetlerden daha önemli olduğunu düşünen, kapitalist sömürüyle mücadele eden ve zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan işçiler.

D) Polis, politik komiserler, casuslar, belki de, esir kampları ve mahkemeler ile ilgili tüm bilgiye sahip nadir kişiler.

Komünist Parti'ye ilk iştirak ettiğim zaman bu hareketimle; komünistlerin yaptıklarını, kapitalizmin metotları ile mukayese ile, komünistlerin kullandıkları vasıtaları ve bu vasıtalarla sonuçlar arasındaki münasebeti kabul etmeyi öğreneceğimi sanmıştım.

Rusya'daki komünistlerle İspanya'daki komünistlerin hareketlerinin, komünistlerin kendi aralarında bir inkâra yol açacağını veya birbirlerinden en ufak bir haberleri bile olmıyabileceğini aklımın köşesine bile getirmemiştim.. Chalmers'in Rusya'daki mahkemelerle hiç ilgilenmediğine dair sözleri de bu gerçeğe ufacık da olsa bir misâldir.

Zamanla, her Parti üyesinin belli bir mesuliyet taşıdığını hissettirmesini gerektiren iki hadise tesbit ettim. Bunlardan biri Amerika'lı meşhur bir kadın yazar tarafından bana anlatılmıştı ve aslen Rus olan kocasına aitti. Moskova'da oldukları bir sırada bir sabah saat üçte, polisler evine gelip kocasını almış götürmüşlerdi. O gün bugün de kadıncağız kocasının akıbeti hakkında en ufak bir haber dahi alamamıştı. Hattâ sanırım ki kocasının başına ne geldiğini bugün dahi bilmez. Üstelik kadın yazar da, ko-

cası da birer komünist idiler. Amerika'lı ve İngiliz aydınlar, mesele ile yakından ilgilendiklerinden hadiseyi bilenlerin sayısı da bir hayli kabarıktı. İlk önceleri Komintern'in sekreterliğine yazılarak malümat sorulmuştu. Gelen ilk cevaplarda gerekli araştırmanın yapılarak ilgililere malümat verileceği söylenirken, sonraları yazılan mektuplar cevapsız kaldı.

İkinci hikâye beynelmilel birlikte bulunan «Y» adındaki arkadaşımla ilgili idi. «Y», önemli bir devlet adamının yeğeni idi ve annesinin araya girmesi ile devlet adamı, «Y»'nin cepheye yollanmamasını temin etmişti.

İspanya'da olduğum bir sırada boşboğazlık edip, «Y» ye durumu söyledim. Kahraman ve cesur bir çocuk olan «Y»yi bu haberim çok üzmüştü. Ceza olarak cepheye yollanma ümidi ile firar edip yakalandı. Bunun sonunda da emeline nail oldu. Morata Harbi için cepheye yollandı. Hapisde olduğu sırada daha bir çok mahkûmla ufacık bir hücreye konmuştu. Ama bana o günlerini anlatırken, «Meğer biz çok rahatmışız,» demişti, «diğer mahkûmlar bizim hücreye bayılırlardı, zira onlar ancak vücutlarının girebileceği, nerdeyse kutuların içinde günlerce kalırlarmış.» Bu şartlar «Y»yi şaşırtmamış ve cumhuriyetçilere karşı olan fikrinde bir değişiklik yapmamıştı. Hatta bütün bunlardan sanki eğlenceli bir şeyden bahsedermiş gibi bahsediyordu.

Komünist yazarlardan ufak bir gurubun Londra'da yaptığı bir toplantıda, bu iki hikâyeyi bir vesile ile anlatıp, anlatma sebebimi de şu şekilde izah etmiştim : «Tabii, bu hadiselere inanıp, inanmamakta tam olarak serbestsiniz. Ben bu hadiseleri üzerine eğilinmesi gereken tipik hadiseler olarak kabul ediyorum. Bu yüzden, benim gayet tipik olarak kabul ettiğim bu olaylardan bihaberseniz, bence bi-

linmesi şart olan bazı hadiselere karşı kulaklarınızı tıkayıp, gözlerinizi kapatmışsınız. İster bilmeyin, ister bilmenize rağmen inkâr edin, eğer bu gibi olayları duymadığınızı ifade edecek olursanız, partinin hareketlerinden böylesine habersiz olan üyelerin içinde bulunduğu bir partide kalmakta ısrarı, sizinle paylaşamıyacağım, taşınılması güç bir mesuliyet olarak telâkki edeceğim.. Yok eğer bunların gerçek olabileceğini kabulle, halka açıklanmasında mahzurlar görüyorsanız ve bunu ifade ederseniz, o takdirde sizin de ciddî olduğunuzu anlıyarak, belki de sizin görüşünüzü benimseyeceğim.»

Ben konuşmamı bitirince yazarlardan biri kalkarak, benim tipik bir burjuva zihniyeti ile bir takım hikâyeler uydurduğumu söyledi. Bir başkası, «yoldaş Spender'in söyledikleri tam olarak uydurma değilse de, kendisinin dikkati bu kadar önemsiz konulara çekme gayreti oldukça karakteristiktir. Bunun asıl maksadı gereken noktalara temas etmeme arzusundandır.» dedi. Bir üçüncüsü de, «Buraya bak Staphan, arkadaşın olan ve bunu sana anlatan «Y»de, hapise girmiş olmanın infiali içinde bunları söylemiştir. Sen bu hadiseye fazla önem vermemelisin.» dedi.

«Y»'nin bu hikâyeyi infial içinde olduğundan söylemediğini, aksine böyle bir hisle malûl olması bahis mevzuu olmadığı için, yüzlerce buna benzer hikâye arasından bu hikâyeyi seçmemin sebebinin de bu olduğunu onlara anlatmanın hiçbir netice vermiyeceğini biliyordum. Kaldı ki aynı mantıkla hareket ettiğimiz takdirde, Hitler'in yaptıklarına da inanmamak veya aldırmamak gerekmez mi idi ? Onları anlatanlar da bir infialin içinde, önyargılarının esiri değil mi idiler ?

Bundan sonra komünistlerin, komünistler hakkında ne kadar şey bildiklerini kendi kendime sormaya başla-

dım. Bu soruyu halâ da sorarım. Komünistler Rusya'da esir kamplarımız vardır diyemezler. Eğer aralarında bunu söylemeye cür'et edenler çıkarsa ,onları faşist olarak itham etmezlerse bile, lüzumsuz ve önemsiz ayrıntılarla uğraşmakla suçlarlar. Mr. Pollitt'in bütün meslek hayatında, yanına gelip de kendisine komünist propagandası olmayan her hangi bir şeyden bahseden bir Komintern üyesi çıkmış mıdır ki ?

Muhakkak olan şey şuydu ki, parti üyeleri, parti dışındakilere nazaran çok daha az bilgi sahibiydiler. Bir de komünist hakimiyeti altında olan ülkelerin durumunu düşünün. Gene de onlar ideolojilerinin bir parçası olduğu için diktatörlüğün prensiplerinden bazılarını gayet iyi bilirlerdi. Bu sebeptendir ki 1947 yılında Macaristan'ın komünist Başvekili Rakosi ile buluştuğumda bana söylediği ilk şey İngiliz İşçi Hükûmetinin «Faşist» olduğu idi. Bununla neyi ifade etmek istediğini sorunca, bana şunu söyledi, «Bunun iki sebebi vardır, birincisi İşçi Hükûmeti orduyu sosyalistlerle doldurmamıştır. İkincisi ise Scotland Yard'ı ele geçirmemiştir..»

Bu düşünce tarzının on iki yıl evvel pek iyi görülemiyen bir takım neticeleri olmuştur. 1946 yılının kışında Prag'da Beneş ile yaptığım bir mülâkatta bunlar daha bariz bir şekilde görülmüştür. Beneş bana Rus idarecilerinin, kullandıkları dehşet verici bazı vasıtalar olmaksızın ihtilâli gerçekleştirmelerinin belki de mümkün olmıyacağını söylemiş ve kendisinin, bunları kullanmak zorunda kalmamış olmasından dolayı tanrısına hamdedip bu zorunluğun bundan böyle doğmaması için temennilerde bulunmuştu.

Bütün bunları yazarken komünizme tevcih edilen tenkitlerin, hiçbir zaman kapitalizmin aleyhine olan iddiala-

rı ortadan kaldırmıyacağının da farkındayım. Acı dolu yıllardan edindiğim tecrübe bende, her iki tarafta da kuvvetin; baskı, adaletsizlik, hürriyetlerin tahribi ve daha bir çok önemli kötülüklere yol açtığı intibaını uyandırmıştır. Kapitalizm için söylenebilecek şey uzun yıllardan beri müesses olduğu için, sanatta ve siyasî kuruluşların arasında; mücadele, rekabet, münakaşa fantezisine tahammül edebilmesidir. Fakat aynı anda Amerika gibi en büyük kapitalist ülke bile bugün için harp, sömürü ve dünyanın kaynaklarının tüketilmesi açısından bir alternatif getiremiştir.

Dünya ihtilâlinin gerçekleşmesi, politik ve ekonomik bir komünist düzenin tam olarak kurulması halinde dahi, yeni sınıfsız camiyetin kültür seviyesi ve refahı, proleter diktatörlüğün ortadan kalkmasına bakar.

Marx ve diğer komünistler bunun böyle olacağını devamlı bir şekilde ifade etmişlerdir. Bunun nasıl gerçekleşeceğini anlatmak ihtiyacını ise duymamışlardır. Kapitalizmdeki parçalanmanın mekanik bir şekilde işleyen kanunların bir neticesi olarak, kapitalist sistemin kendi bünyesindeki çatışma ve tenakuzlar sonucu olacağına inanıyorlardı. Proleteryanın kuvveti eline geçirmesi de kısmen insanların kendi irade ve ihtiyarları ile, kısmen de yine mekanik kanunların işlemesi sonucu olacaktı. Diktatörlüğün ortadan kalkması da işçi sınıfının düşmanları ortadan kalkınca otomatik olarak gerçekleşecekti.

Eğer bütün bunlar doğru ise, komünizme yapılan itiraz ve tenkitler geçici olmaya mahkûmdur. Bunun yegâne mahzurunu ihtilâl ve propoganda devresinin kurbanları teşkil eder. Ama sonuç, cidden, bütün milletlerin tam bir andlaşma havasında ve sulh içinde yaşamaları olacaksa, bunun bedelini ağır da olsa ödemekten çekinmemek gerekir.

Ancak eğer diktatörlüğün silinip gideceği muhakkak değilse, o takdirde komünizm ve metotları hakkında bugün yapılan tenkitler, yarının, öbürgünün ve ondan sonraki günün de malı olacaktır.

Son 30 yıldan çıkarılacak bir ders varsa o da; modern dünyada, gizli polisin sahip olduğu modern imkânlar, kaynaklar, propaganda vasıtaları göz önüne alınınca, bir diktatörlüğün yerinden oynatılmasının hayli güç olduğudur. Ne Stalin, ne Hitler, ne Mussolini, ne de Franco'yu kendi memleketlerinden yapılan hareketler hiçbir zaman sarsmamıştır. Bunların arasında diktalarına son verilenler, başka memleketler tarafından memleketlerinin tümü olarak mahvolmasından sonra boyun eğmişlerdir. Bundan şu neticeyi çıkarmak mümkün ve doğru olabilir ki; bir dünya diktatörlüğü yerinden en zor oynatılabilecek, en az tedirgin edilebilecek bir diktatörlük olacaktır. Sovyet Rusya tecrübesinden sonra, silinip gitmesine müsamaha ve müsaade edecek bir bürokrasinin, polis kuvvetinin, hepsinden de mühim, bir diktatörün mevcut olabileceğine nasıl inanılabilir ki ?

Bu sebepten ötürü de bugünün diktatörlerinin özelliklerini öğrenmek, zamanla kuvvet kazanabilen ve bu kuvveti kazandığı takdirde onu kat'iyen elinden bırakmıyacak olan yarınki komünist devletin kanunları ve tabiatını öğrenmek demektir.

Aydın komünistler arasında 1930'larda müşahede ettiğim bir hareket tarzı olan; hikâyeci ve şairlere, ne duymaları, ne düşünmeleri ve ne yazmaları gerektiğinin, Yazarlar Sendikası tarafından tespit edilmesi, bugün kurulu ve kanunî bir düzen haline gelmiştir.

Sanat ve cemiyetin meselelerini tartışmak üzere bir araya gelen yazar guruplarının ana meşgalesi, eserlerin

marksist teori ve proleteryanın üstünlüğünü ve ihtilâlin zorunluluğunu göstermesi gerektiğini ortaya çıkartmaktı. Aydınların cemiyet hakkındaki bu görüşleri elbette ferdî tatbikat safhasını aşmıştır.

Yazarların marksizm anlayışları ne derece samimi olursa olsun, zihinlerdeki teorinin tecrübeler üzerine kurduğu hâkimiyet kaçınılmaz bir takım sonuçlara yol açıyordu. En önemli şeyin teorik bir marksist olmak olduğu göz önüne alınınca, en iyi marksistler genellikle en kötü yazarlardı ve sanatları için tecrübeleri göz önüne alma alçak gönüllülüğünü gösteren diğer yazarlara nazaran bu açıdan üstündüler. Bu bir takım teorisyenlerin otomatik olarak sanat münekkitleri haline gelmesi ve gelmiş geçmiş bütün eserleri sahibinin ideolojik görüşünü esas alarak tetkike tabi tutmaları manasına gelirdi. Bu nedenle Keats'in anılması için «Hampstead Edebiyat Topluluğunda» konferans veren komünist bir yazar, Keats'in marksist olmamasına rağmen bir seyisin oğlu olması hasebi ile hiç olmazsa kapitalizmin kurbanı olma liyakatine sahip olduğunu anlattı. Joyce'un «Finnegans Wake» adlı eserini, ferdiyetçi burjuva dünyasının, fikir ve lisan bakımından parçalanmamasının bir misâli olarak gösterdi. 1941 yılında Virginia Woolf'u tarihî ihtiyacın yoluna girmesinden dolayı tebrik eden ve diğer burjuva yazarlarının da Woolf'un misâlini takip etmelerini temenni eden yine oydu.

Böyle naçiz kabiliyetlerin horoz gibi ötmesini her zaman tiksinerek dinlemişimdir.

Benim için şairlerin inancı kutsal bir ifşaattır. Hayatın aslının gerçekçi bir şekilde gösterilmesidir. Söylediklerinin mutlak gerçek olduğunu kabul etmesem bile, hiçbir zaman bunları sosyal fenomen olarak gösterme tema-

yülünde olamam. Eğer sanat bize bir tek şey öğretiyorsa o da, insanın tam olarak cemiyetin esiri olmadığıdır. Hatta sanattan belli bir ölçüde kapatıldığımız bir hücreden kurtulmayı, kaçmayı dahi öğrenebiliriz.

«Şairler ve sanatkârlar, cemiyetin gelişimini tanımlayan, ona şekil veren ideolojinin yetenekleri üzerinde karar vermek için yetkili kişiler değillerdir. Bu bakımdan politikacı teorisyenler cemiyetin sanattan ve sanatkârdan beklediği şeyleri tespit ve tayin etmelidirler.» şeklindeki düşünce şayanı kabul olamaz. Oysa komünistlerin düşünceleri bu merkezdedir.

Hiç unutmam, 1930 yılındaydı. Tiyatro gurubunun tertip ettiği bir oturumda, evvelden oynamış olan, «Trial of a Judge» adlı oyunun üzerinde tartışma yapılıyordu. İyi giyinmiş genç bir komünist kadın ayağa kalkarak oyunu protesto etti. Kendisinin ve komünist arkadaşlarının büyük çapta hayal kırıklığına uğradıklarını ifade etti. Bu piyesin; faşistlerin kapitalist, liberallerin aciz, komünistlerin ise doğru yolda olduğunu göstereceğini sandıklarını, bu ümitlerinin boşa çıktığını, hatta piyeste işlenen temanın, liberal bir görüşün sempatizanı olduğunu, söyledi. Son kısım belli bir mistisizmin izlerini bile taşıyormuş. Oysa onların yazarlarından bekledikleri şey ne mistisizm, ne liberalizm olmayıp, militan bir komünizmmiş. Falan, filan...

Sayın bayanın bu görüşü, kendisiyle her karşılaşmamda, «Niçin siz de Byron, Shelley, Wordsworth gibi işçiler için şarkılar yazmıyorsunuz ?» diye soran Harry Pollitt'in düşünce şekline öylesine benziyordu ki.

Bu kadın ve Harry Pollitt, insana bir bütünün içinde her an rastlanan çılgınlar olarak görünebilir. Oysa daha tesirli olması dışında Stalin bunlardan pek mi farklıydı ki ?

Meselâ 1947 yılında Çekoslavak'yada Rusça hocası olan mükemmel bir aydın, tam bir komünist, sevimli bir Rus profesörü, Sovyetler Birliğinde Pasternak, Zoschenko gibi yazarlara yapılan hücumları, Rusya'nın iyi yazarlara sahip olma ihtiyacında olmadığını söyliyerek savunurken, «Muhakkak ki bunlar bizim sahip olduğumuz en büyük sanatkârlardır.» diyordu. «Fakat biz iyi yazarlara sahip olmaya tahammül gösterecek bir durumda değiliz ki. En büyük şairlerimiz, halkı intihara benzeyecek bir ümitsizliğe sevkedecek şiirler yazıyorlar. Oysa biz insanların, şimdiye kadarkinden çok daha fazla çalışmaya koşmalarını temine gayret ediyoruz. Bizim kavgamız insanları mesut göstermek iken, onların mısralarındaki mâna, satırlarındaki gerçek, dudaklarındaki türkü, hep, ızdırap, ızdırap, ızdırap...»

Fakat bu çılgınlıkları anlatırken, ben esas mevzuumdan uzaklaşıyorum. Şiddet, toplama kampları, ilmin ve sanatın böylesine yanlış bir anlayışla ele alınması, belki bütün bunlar, eğer sınıfsız bir toplumu gerçekten yaratabilecek metodlar olsa idi, hiç olmazsa sonunda meşruiyetlerini kazanacaklardı. Ben her zaman bu şekilde düşünmüşümdür.

Oysa benim çıkardığım sonuç dünyadaki Komünist Parti'lerin, bugünkü şekilleri ile daha iyi bir dünya yaratmalarına imkân olmadığı, aksine çok daha fenasına sebep olduklarıdır. Bunu böyle düşünmemin esas sebebi bu âlemde çok fazla kuvvetin çok az insanın elinde toplanmış olmasıdır. Bu çok az miktardaki insan üstelik, icraatlarının tenkit edilmesi ihtimaline karşı öyle teçhizatlanmışlardır ki, hem kendileri, hem de her hangi bir kimse, bu kişilerde de varlığı muhakkak olan, insanların en tehlikeli ve kötü taraflarına karşı silâhsızdırlar.

Komünistlerin merkezî idaresinin, sınıfsız bir cemiyet kurmaya gücü yetmiyeceğine, intikamcı ve kıskanç bir bürokrasiye vücut vermekten ileri gidemiyeceğine inandığım için, onlarınki ne kadar güçlü ve tesirli, benimki de ne derece tesirsiz olursa olsun, düşünce ve kanaatlerimi onlarınkine bağlamamı kimse talep ve temin edemez.

Komünistler hiçbir zaman görülmemiş seviyede merkezîleşmiş bir idareye sahiptirler. Siyasî teşekkül -zaten bir tanedir- yani Komünist Parti de kendi içinde merkezîleşmiş olup, istikameti veren bir kaç kişidir. Devletin diğer bütün fonksiyonlarının da bağlandığı yer politik merkezdir.

Sanatı da aynı merkeze bağlama gayretleri ise, sanatın çökmesine yol açacaktır. Zaten sanat bugünün Rusya'sında bile ağır darbeler yemiştir. Bu hali komünistler bile gerçek olarak kabul etmektedirler. Meselâ İlya Ehrenburg, 1945 senesinde Paris'de karşılaştığımızda bana, Rus'ların iyi ressamları olmadığı nedeni ile uluslararası resim sergisine katılamıyacaklarını, hikâyeciliğin Amerika'lıların eline geçtiğini, Rus'ların ise sadece müzik sahasındaki hâkimiyetini devam ettirebildiğini söylemişti.

Şurası muhakkaktır ki, artist, bir cemiyetin en çok gelişmiş ferdî şuurudur. İnsanların faaliyet ve ihtiyaçlarının resmen hazırlanmış listesi onun için bir manâ ifade etmez. Fakat hislere, tecrübelere ve kişilerin saadet ve bahtsızlığına karşı tam bir vukufu vardır.

Sanatkâr ferdiyetçidir demek, onun yalnız kendisi için ve kendinden yarattığı manasına gelmez. Bunun manası yarattıklarının, şahsi tecrübe neticesi olması ve toplum ihtiyacının peşinde koşmamasıdır.

Yazar ve sanatkâra, devlet politikasına uygun olmadığı takdirde, içlerinden geleni yazmak ve yaratmak hürriyeti-

ni çok gören bir devlet otoritesinin insanlığa saadet ve canlılık getirebileceğini düşünmek elbette ki hatalı olur. Bunun neticesi, ancak, yaşamanın yerini alan bir makineleşme ve teşkilât olacaktır. Sanat hürriyetini ortadan kaldırmak deliliğin ciddî bir tezahürüdür. Bu, insanları duyduklarını işiten kulaklara sahip olma imkânından mahrum ederek, amplifikatörü devletin elinde olan mikrofonlarla ve yalnızca o kanaldan söylenenleri işitmelerine müsaade etmek gibi bir şeydir.

Dostane niyete sahip olmayan bir kritik, bu yazdıklarımın komünizmin değil, kendimin tenkidi olarak daha tesirli olacağını ifade edebilir. Bunun böyle söylenip hissedilmesi ümidini taşımaktayım da, zira aslında yaptığım şey ve maksadım da komünizmin tenkidini ümitsiz bir şekilde yapmak değil, komünizmle ilgili olarak kendi tenkidimi yapmaktır. Komünizm, cemiyeti değiştirmek için insanları bir makine haline koyarak, cemiyetin değişmesini mümkün hale getirebilmektir. Cemiyetin bugünkü halini beğenmeyenler için bu anlayışın karşısına çıkmak güçtür.

Komünistlerin arasına girmemin nedeni içimde hissettiğim kişisel ve toplumsal suçluluk hissi idi. İlk olarak bir taraf tutmanın gerektiğine karar verdim, sonra da işçi hareketi ile çalışma birliği temin etmenin gerektiğine inandım.

Oysa bugün açık bir şekilde anlıyorum ki zaten belli bir cepheyi desteklediğime göre komünistlerle beraber olmak hatalı bir hareketti. Benim cephem sosyal adalet, serbestiyet ve bu neticeleri elde etmek için kullanılması gerekli olan metodların gerçekçi ve doğru olarak ifade edileceği cephe idi.

Eğer politikacılar şerefli ve gizlisi olmayan bir cephenin sahibi olamıyacaklarsa, aydınlar bunların arasından en az şerefsiz olanlarını tercih etmeli ve onlara bir yandan yardımcı olurken, öte yandan kullandıkları metodun zorba ve yalancı taraflarını açığa vurmalıydılar.

1930'ların, iyi niyetli liberal şuurunun mücadelesi; vasıtalar ve sonuçlar üzerinde toplanmıştı. İddia edilmekteydi ki, kuvveti ele geçirmek için, kötü ve doğru olmayan vasıtaları bile, böyle yaptığımız söylentilerine hiddet ve şiddetle itiraz etmemize rağmen gene de kullanmalıydık. Oysa benim bir yazar olarak görevim bu ikiliği dile getirmekti. İlk başlangıç hatam bir yana bırakılırsa bunu belli bir ölçüde yapabilmişimdir de.

Yalnız kararsızlığımdan değil, aynı zamanda, aşk ve merhametin faziletine ve beni komünizme götüren ferdî hürriyetlere inandığım için, kendimi suçlu hissetmeye doğru itmelerine müsaade etmiştim. Onlar bu hislerin burjuva hisleri olduğunu söylüyorlardı. Komünistler, Parti'ye girdikten sonra kendilerini komünist yapan sebeplerden tamamen kurtulmalı, onları unutmalıydılar.

Şurası muhakkak ki vazifem, sahip olduğum fikirleri, hiç kimsenin tarafını tutmaksızın ortaya koymaktır. İnanıyorum ki dünyanın içinde bulunduğu bu devirde meselelerin halledilmesinin yegâne yolu hiç kimsenin tarafını tutmamaktır.

Hürriyetten ziyade açlıklarını düşünen milyonlarca insanın şartlarını kalkındırmayı vazife bilmiş önderlerin ve milletlerin yapması gereken şey bu insanları hürriyeti düşünür hale getirmektir. Hürriyete değer veren nadir kişiler, yiyecek bir lokmaya muhtaç olanlardan ayırt edilmelidirler. Yoksa hürrüyet hakikaten elden gider.

Richard Wright

RICHARD WRIGHT

BİYOGRAFİ :

Richard Wright zenci bir ailenin çocuğudur. 4 Eylül 1908'de Mississippi'de, Natchez'den yirmi beş mil uzakta bir tarlada dünyaya gelmiştir. Babasının kendilerini terk etmesinden sonra, annesi çamaşırcılık ederek hayatını kazanmaya başlamış ve Richard Wright'a bakmıştır. Ancak hastalanıp yatağa düştükten sonra, ailenin yükünü büyük annesi alıp Rishard'ı «Seventh Day Adventist» mektebine yollamıştır. Richard Wright 15 yaşındayken evden ayrılıp iki sene Memphis'te çalışmış, bu arada H. L. Mencken'in «A Book of Prefaces» adlı kitabını okuyarak yazar olmaya karar vermiştir. Cebindeki 150 dolarla Chicago'ya gidip, sıkıntıdan iş yapamıyacak hale gelinceye kadar değişik işlerde çalışmıştır. Komünist Parti'ye John Reed kulübü vasıtası ile girmiştir.

Başlıca eserleri : *«Uncle Tom's Children» (Kısa hikâyeler). «How Bigger Was Born», «Native Son», «Black Boy.» dur.*

Postahanede çalışırken tanıdığım bir gurup beyaz tarafından bir perşembe gecesi, dünyanın durumunu tartışmak üzere, Chicago'nun güney kısmındaki otellerden birinde buluşmak için bir davet aldım. On, on iki kişi kadar toplanıp salamlı sandöviç yiyip, bira içerek konuştuk. Bir çoğunun Komünist Parti'ye mensup olduklarını öğrenince hayretler içinde kaldım. Onlara parklarda gördüğüm zenci komünistlerin maskaralıklarından bahsedip itiraz edince o maskaralıkların taktik olduğunu ve bunları normal karşılamak gerektiğini söylediler. Ne düşüneceğimi bilemiyordum.

Bir başka perşembe gecesi Sol isimli bir musevi arkadaş, Jack Conroy tarafından yönetilen «Anvil» isimli küçük bir dergiye, kendisinin bir hikâyesini kabul ettiklerini söyliyerek bizleri şaşırttı. Aynı zamanda John Reed Kulübü adında İhtilâlci Sanatkârlar teşkilâtına girdiğinden bahsederek, bana da kulübün toplantılarına katılmam için bir kaç defa ısrar etti,

«Onları seveceksin» dedi.

«Teşkilâtlanmak istemiyorum.» dedim.

«Yazmana yardım ederler» deyince,

«Hiç kimse bana nasıl ve ne yazacağımı söyliyemez.» diye itiraz ettim.

«Bir gel de gör» diye ısrar ederek, «Ne kaybedersin ki» dedi.

Komünistlerin zencilere karşı samimi bir ilgi duyacaklarına inanmıyor, her şeyi kötü gözle görüyordum. Beyaz bir adamın hemen inanmaya hazır olduğum, zencilerden

nefret ettiğini söylemesini, zencilere saygı duyduğunu söylemesine tercih ederdim. Saygı duyduğunu söylediği takdirde kendisinden şüphe edecektim.

Okumaktan sıkıldığım bir Cumartesi gecesi, sadece eğlenerek etrafa bakınmak gayesi ile, John Reed Kulübüne gitmeye karar verdim. Sokağa gelip bana verilen numarayı buldum. Hiç de iyi bir intıba vermeyen karanlık ve dik bir merdivenle karşılaştım. Bu kadar pis bir yerde ne gibi ehemmiyetli hadiseler olabilirdi ki ? Başımın üstündeki pencerelerde asılı şeyler hayal meyal görülüyordu. Merdivenleri çıkarak üstünde, «Chicago John Reed Kulübü» yazılı kapının önünde durdum.

Kapıyı açtım ve hayatımda gördüğüm en garip odanın içine girdim. Yerler kâğıt parçaları ve sigara izmariti ile doluydu. Duvarın kenarına bir kaç sıra dayanmıştı, üstlerinde de en canlı renklerle, sancak taşıyan işçilerin muazzam resimleri tasvir edilmişti. İşçilerin ağzı vahşi çığlıklar atarmışçasına açıktı. Ayakları da şehirlerin üstüne çiğnercesine basıyordu.

«Merhaba»

Arkama döndüm ve bana gülümseyen bir beyaz adam gördüm.

«Bir arkadaşım bu kulübün azasıdır.. Ziyaret etmemi söylemişti. İsmi Sol» diye izahata başladım.

«Hoş geldiniz» dedi, beyaz adam, «Bu gece işimiz yok. Sadece yayın hakkında bir toplantı yapıyorduk. Resim yapar mısınız ?» Saçları ve bıyıkları hafif kırlaşmıştı.

«Hayır» dedim, «hikâye yazmağa çalışıyorum.»

«Öyleyse dergimizin toplantısına katılın» diye bir teklifte bulundu. Yayın hakkında hiç bir bilgim olmadığını söyledim.

«Öğrenebilirsiniz.» dedi.

Şüpheyle yüzüne bakarak, «Ayağınızın altında olmak istemem.» dedim.

«İsmim Grimm» diye kendini tanıttı.

Ben de kendi ismimi söyledim ve el sıkıştık. Bir dolaba gitti ve kucak dolusu dergi ile geri döndü.

«Masses isimli derginin geçmiş sayıları bunlar» dedi, «hiç okumuş muydunuz ?»

«Hayır»

«Amerika'daki en iyi yazarların bir çoğunun yazısı vardır içinde» diye izahat verdi, aynı zamanda «Intenational Literature» isimli bir derginin de bir çok sayısını getirmişti, «İçinde Gide'den, Gorki'den yazılar bulacaksınız.»

Kendisine bunları muhakkak okuyacağımı söyledim. Beni içerdeki bir odaya götürerek memleketin en ünlü ressamı olacak olan bir musevi gencine, gününün en büyük bestecisi olacak bir çocuğa, neslinin en iyi romanlarını yazacak olan bir yazara ve Çekoslavakya'daki Nazi istilâsını en iyi şekilde filme alacak olan bir başka musevi gencine tanıştırdı. Hayatımdaki ilk sürekli münasebeti meydana getirecek olan kadın ve erkeklerle tanışıyordum.

Bir köşeye oturup, «Left Front» isimli dergileri hakkındaki münakaşalarını dinledim. Ben bir zenciyim diye mi bana nazik davranıyorlardı ? Bu insanlarla olan münasebetimde soğuk kanlılığımı kaybetmeden, mantıkî bir şekilde düşünmem lâzım geldiğini kendi kendime telkin ediyordum. Dergiye bir bağışta bulunmam istenilince, düşüneyim, deyip, kaale alacağımı söyledim. Toplantıdan sonra bir reklâm acentasında çalışan İrlandalı bir kızla, yardım cemiyetlerinde çalışan bir başka kız, bir mektep hocası ve şöhretli bir üniversite profösörünün karısı ile tanıştım. Bir zamanlar bu çeşit insanların yanında hizmetçi olarak çalışmıştım. Hareket tarzlarının sebeplerini anlamak istiyor, fakat hiç bir gayri tabiilik göremiyordum.

***

Yeni tanıdığım garip beyaz insanların samimiyetlerini ölçmeye çalışarak ve zencilere hakikaten ne nazarla baktıklarını merak ederek eve bir dolu düşünce ile döndüm. Yatağıma uzanarak dergileri okumaya başladım. Bu dünyada zulmedilmiş ve yalnız kalmış insanların hayatları hakkında teşkilâtlı bir şekilde araştırma yapıldığını öğrenerek hayret ettim. Memurlardan ekmek dilendiğim zamanlar, gayet bulanık bir şekilde, acaba kimsesizler bir gün gelip de hareketlerinde, düşüncelerinde ve hislerinde birleşebilecekler mi diye hep merak ederdim. Şimdi artık biliyordum. Hali hazırda dünyanın altıda birinde bu olabiliyordu. Devrimci kelimeler sayfalardan fırlayıp büyük bir kuvvetle bana çarpmaya başladılar.

Beni çeken şey ne komünist iktisat, ne sendikaların büyük kuvveti, ne de yeraltı politikasının heyecanı idi. Bütün dikkatim, başka topraklardaki işçilerin aynı kaderi paylaşmalarının ve etrafa dağılmış ama aslında kardeş olan insanların bir araya gelebilme imkânlarının üzerine çevrilmişti. Bana öyle geliyordu ki en nihayet, zencilerin tecrübeleri, devrimci ifadeler ülkesinde bir yuva bulabilecek, işe yarayan bir kıymet olabilecekti. Okuduğum dergilerden hiç biri, «Bizim gibi olunuz, belki sizi severiz» demiyorlar, bilâkis, «Ne olduğunu ve ne düşündüğünü söyliyecek kâfi cesarete sahipsen, yalnız olmadığını göreceksin,» diyordu. Hayatı, hayata inanmaya sevk ediyordu.

Bütün gece sabaha kadar okudum. Gün ağarırken yataktan fırlayıp daktiloya bir kâğıt koydum. Duyan kulaklara konuştuğumu ilk defa hissederek, serbest vezinde gayet vahşi ve kaba bir şiir yazdım. Kara kara ellerin oynadığı, çalıştığı, süngü tuttuğu ve nihayet ölümle katılaştığı bir şiir. Öyle hissettim ki, şiirim beceriksiz bir şekilde, beyaz hayatla siyahı birbirine bağlıyordu.

Mutfakta birinin bir şeyler kurcaladığını duydum.

«Richard, hasta mısın?» diyordu annem.

«Hayır okuyorum.»

Annem kapıyı açtı ve merakla yatağımın üstünde duran dergi yığınına baktı.

«Paranı bu dergileri alarak sokağa atmıyorsun değil mi?» diye sordu.

«Hayır hayır onları bana verdiler.»

Sakat ayakları üstünde topallıyarak yatağın kenarına geldi. Masses'in, üstünde korkunç bir kızıllıktaki «1 Mayıs» karikatürü olan sayısını aldı. Gözlüklerini iyice düzelterek, uzun uzun dikkatle baktı.

«Aman allahım» diye korkarak soludu.

«Ne oldu anne ?»

«Bu nedir ?» diye dergiyi bana uzatarak sordu, «Bu adama ne olmuş böyle ?»

Annem yanımda ayakta durarak, onun gözü ile, bir komünist sanatkârın çizdiği karikatüre baktım. Paramparça elbiselere bürünmüş, elinde kırmızı bir sancak tutan bir işçi idi bu. Adamın gözleri oyuklarından fırlamış, ağzı yüzünün genişliğince açılmıştı, dişleri gözüküyordu. Boynundaki adeleler ise bir ip kalınlığındaydı. Adamın arkasında yüzleri belli olmayan bir gurup erkek, kadın ve çocuk ellerinde sopa, taş ve tırmık ilerliyorlardı.

«Bu insanlar ne yapacak ?» diye sordu annem.

«Bilmiyorum» diye kestirdim attım.

«Bunlar komünist, değil mi ?»

«Evet»

«Ve bunlar insanların bu şekilde hareket etmelerini mi istiyorlar ?»

«Ama», diye durakladım.

Annemin yüzünde bir tiksinti ve nefret ifadesi yayılmıştı. Kendisi çok nazik bir kadındı. İdeali de çarmıhın üstündeki İsa idi. Komünist Parti'nin sokaklarda bağırıp,

şarkı söyliyerek yürümek istediğini, ona nasıl söyliyebilirdim ?

«Allah aşkına bu komünistler insanları ne zannediyorlar ?» diye sordu.

Kelimeleri karıştırarak, «Onlar tam olarak senin orada gördüklerini kastetmiyorlar.» dedim.

«Peki neyi kastediyorlar ?»

«Canım bu gördüklerin sembolik.»

«Öyleyse kastettikleri şeyi neden doğrudan doğruya söylemiyorlar.»

«Belki de nasıl söyliyeceklerini bilemiyorlar.»

«Peki ama bu pislikleri niçin basıyorlar ?»

«Daha şimdiden, insanlara nasıl çekici gelebileceklerini bilmiyorlar» diye itiraf ederken, bu işe annemi inandıramadıktan sonra kimi inandırabileceğimi de merak ettim.

«Bir insanı çileden çıkartmak için bu resim kâfi.» diyerek dergiyi elinden bıraktı ve odadan çıkmaya hazırlandı. Tam kapının önünde durdu ve «Bu insanlarla bir alâkan yok değil mi ?» diye sordu.

«Sadece okuyorum anneciğim,» diyerek gözlerimi yüzünden kaçırdım.

Annem gittikten sonra basit şüphe ve itirazlarına bile bir cevap bulamadığımı düşündüm. Masses'in kapağındaki resme tekrar baktım ve gördüm ki, o vahşi resim, sokaktaki adamın ihtiraslarını aksettirmiyor. Dergiyi tekrar okudum ve düşüncesinde mevcut bulunan şeyler, diğer insanlara daha çekici gelebilmek ve yeni taraftarlar kazana-

bilmekti. Bir programa ve bazı ideallere sahiptiler, fakat daha kullanacakları lisanı bulamamışlardı.

Öyleyse burada benim yapabileceğim bir şey vardı. Diyelim ki bu lisanı meydana çıkartmak. Öyle hissediyordum ki komünistler, önderlik etmek istedikleri kişilerin dertlerini fazla basitleştirmişlerdi. Kitlelerin taraftarları olması için gösterdikleri gayrette, onların hayatlarının manasını unutmuş gözüküyorlardı. Onların kişiliklerine pek fazla değer vermiyorlardı. Ben de bu eksiklikleri meydana çıkarabilir, komünistlere, sokaktaki adamın neler hissettiğini, sokaktaki adama da, komünistlerin aralarında birlik sağlamak için ne kadar büyük şahsi fedakârlıklarda bulunduklarını anlatabilirdim.

Left Front'un yayın müdürü iki şiirimi basmayı kabul etti, iki tanesini de Jack Conroy'un «Anvil» isimli dergisine yolladı. Şüpheler halâ kafamda oynaşıyordu.

«Eğer çok iyi olduklarına inanmıyorsan yollama» dedim.

«Merak etme, gayet iyi.» dedi.

«Bunu aranıza katılmam için mi söylüyorsunuz ?» diye sordum.

«Hayır» dedi, «Şiirlerin kaba, fakat bizim için iyi. Görüyorsun ki hepimiz yeniyiz. Zenciler hakkında hep makaleler yazıyoruz, fakat hiç bir zenci ile münasebetimiz yok. Senin yazılarına ihtiyacımız var.»

Kulübün bir kaç toplantısına katıldım. Faaliyetlerinin sahası ve ciddiyeti bende çok iyi bir tesir bıraktı. Hükümetin işsiz sanatkârlara iş sahası yaratmasını istiyor; sanat gösterileri tertipliyor; Left Front'un basılması için para topluyor ve sendika toplantılarına bir çok konuşmacı gönderiyordu. Üyeleri; hararetli, demokrat, hevesli, tez-

canlı ve fedakâr insanlardı. Ben ise davaya iyice inanmıştım ve kendime vazife edinerek zencilere komünistlerin ne olduğunu öğretmeye karar verdim. Zenci komünistlerin seri halinde biyografilerini yazmayı düşündüm. Bu niyetimden hiç kimseye bahsetmedim ve bu ihtirasımın ne kadar gülünç bir saflık olduğunun farkına varamadım.

Kulüp üyelerinin iki guruba ayrılmış olduklarını ve aralarında korkunç bir hizbin bulunduğunu, bir iki toplantı sonra hemen anladım. Her toplantıda ağır münakaşalar oluyordu. Küçük bir ressam gurubunun kulübü idare edip politikası üzerinde büyük rol oynadığına dikkat etmiştim. Left Front'da toplanan yazarlar gurubu bu ressamların önderliğine içerliyorlardı. Esasında Left Front'la ilgilendiğim için ben de yazarların tarafını tutmayı doğru buldum.

Sonra birden bire vaziyet değişti. Left Front gurubu, idare heyetinin kulübün isteklerini aksettiremediğinden şikâyete başladı. Fevkalâde bir toplantı yapılarak, icra yetkili sekreterin tekrar seçilmesi için bir teklifte bulunuldu. Adayların isimleri arasında benim de adım bulunuyordu. Üyelere, arzu ve niyetleri hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığım için adaylıktan feragat ettiğimi bildirdim. Müzakere bütün gece devam etti. Ancak sabaha karşı el kaldırarak yapılan oylamada başkanlığı ben kazanmıştım.

Asıl hadiseleri daha sonra öğrendim. Kulüpteki yazarlar, Parti üyesi olan ressamları yerlerinden uzaklaştırabilmek için beni kullanmayı kararlaştırmışlar. Benim bilgim ve rızam olmadan, Parti üyelerinin karşısına bir zenci ile çıkmayı doğru bulmuşlar, komünistlerin esas dayanak noktalarından birinin ırk eşitliği olduğunu bildiklerinden, ülkedeki yegâne büyük ekalliyetin temsilcisi olan insanı reddedemiyeceklerini düşünmüşler. Kulübün lideri olarak,

aralarındaki bu geçimsizliğin sebebini kısa zamanda öğrendim. Komünistler, gizli olarak, kulüpte ufak bir gurup kurmuşlar. Bu gurubu Komünist Parti'nin gizli üyeleri olan bir kaç kişi teşkil ediyormuş. Bunlar dışarıda toplanarak, kulübün ne gibi bir politika takip edeceği hususunda anlaşıyorlarmış. Kulüp toplantılarında da tezlerini o kadar kuvvetle müdafaa ediyorlarmış ki, Parti üyesi olmayanları da ikna edip, kendi lehlerine oy kullandırıyorlarmış. Aralarındaki kavganın en mühim noktası, mahalli Parti idarecilerinin içerdeki gurup vasıtası ile ileri sürdükleri aşırı isteklermiş.

Parti idarecilerinin para, konuşmacı ve afiş ressamları için istekleri o kadar fazlaydı ki, Left Front'un basılması tehlikeye giriyordu. Bir çok genç yazar, Left Front'da yazıları çıkar ümidi ile kulübe girmişlerdi. Komünist Parti derginin kapatılmasını istediği vakit yazarlar bu karara karşı geldiler. Bu hareketleri de Parti otoritesine düşmanlık olarak nitelendirildi.

Kulübün programını daha liberalleştirmek için Parti üyelerine hiddetli ve sert bir şekilde karşı koydum. Bunun üzerine bütün plânlar açığa vuruldu. Kulübün sekreteri olarak kalmak istiyorsam Komünist Parti'ye girmem lâzım geldiğini bana duyurdular. Politikamın yazar ve sanatkârları ilerletmek olacağını söyliyerek, buna müsaade etmelerini şart koştum, kabul ettiler. Ben de üyelik kartını imzaladım.

Bir gece toplantı yaparken genç bir Musevî çıkageldi ve kendisini Detroit'li yoldaş Young olarak tanıştırdı. Komünist Parti'ye ve Detroit John Reed Kulübüne üye olduğunu ve evini Chicago'ya taşımak istediğini söyledi. Kısa boylu, siyah saçlı, cana yakın bir insandı. Koca koca dudakları, patlak patlak gözleri vardı. Komünist Par-

ti'nin taleplerini yerine getirmek zorunluğundan hicap duyarak kendisine hüsnü kabul gösterdik. Fakat ben Young'un kimliği hakkında bir şüpheye düşmüştüm. Ne zaman bir soru soracak olsam gözlerini kçırıyor ve anlaşılmaz bir cevap geveliyordu. Komünist Parti'ye hüviyetini yollayıp, bir araştırma yapmaya karar verdim. O arada da, herhalde sadece garip bir sanatkârdır diyerek kulübe üye olarak kaydettim.

Toplantıdan sonra yoldaş Young'un bir derdi ortaya çıktı. Hiç parası yoktu. Bir müddet için kulüp binasında yatmasına müsaade etmemizi istedi. Samimi olduğuna inanarak izin verdim. Young çok kısa zamanda teşkilâtımızın herkes tarafından beğenilen en aktif üyesi oldu. Yaptığı resimler pek anlamamama rağmen, en iyi sanatkârlarımızı etkiliyordu. Komünist Parti'den daha bir haber çıkmamıştı. Zaten Young gibi iyi niyet sahibi bir üyeden vaz geçmek istemezdim.

Bir gece toplantısı sırasında Young konuşmak istediğini söyledi. Sırası gelince genç sanatkârlarımız içinde en iyilerinden biri olan Swan'ı kulüp tarihinde daha eşine rastlanmamış bir şekilde itham etmeye başladı. Şaşırıp kalmıştık. Swan'ın işçilere ihanet ettiğini, bir fırsatçı olduğunu, polisle iş birliği yaptığını ve Trotsky taraftarı olduğunu çok hiddetli bir şekilde bağır bağıra anlattı. Parti üyesi olduğu için tabiî olarak bir çok üye, partinin kanaatini söylüyor sandılar. Ben şaşkın bir şekilde Young'un ithamlarını karar verilmesi için idare heyetine sunmayı teklif ettim. Swan haklı olarak karşı çıktı. İthamlar arkadaşlarının huzurunda yapıldığı için savunmasını da aynı şartlar altında yapmayı istediğini bildirdi.

Swan'ın isteği kabul edildi. Young'un çılgın suçlamalarının hepsini reddedip suçsuzluğunu kabul ettirmeye uğ

raştı. Fakat kulüp üyelerinin çoğu şaşırmış bir vaziyette idiler. Ona inanıp inanamıyacaklarını bilemiyorlardı. Hepimiz Swan'ı severdik ve bugüne kadar hiç bir kötü halini görmemiştik. Buna rağmen partiyi darıltmak istemiyorduk. Bir söz düellosu meydana gelmişti. Sonunda Parti'ye pek fazla saygısı olmayan üyeler kalkıp Swan hakkındaki iddiaların geri alınmasını istediler. Ben tekrar hadisenin idare heyetine götürülmesini teklif ettim, fakat bu da kabul edilmedi. Üyeler Parti'nin hareket tarzına artık güvenmemeye başlamışlardı. Çoğunluğu parti üyesi olan idare heyetinin, parti üyesi olan Young'un ithamlarını kabul edeceğinden korkup, Swan'ı onların eline terk etmek istemiyorlardı.

Bir müddet sonra, bir gurup üye Young'un ithamları ile benim bir ilişkim olup olmadığını sordular. O kadar kırılmış ve küçülmüştüm ki Young ile olan bütün münasebetlerimi kestim. Bu komediyi sona erdirmek gayesi ile Young'u kenara çekip, Swan'ı böylesine tenkit etme hakkını kendisine kimin verdiğini sordum.

«Kulübü hainlerden kurtarmam istendi.» dedi.

«Fakat Swan hain değil ki» dedim.

Gözleri yerinden fırlamış ve yüzü ihtirastan titriyerek, «Bir tasfiyeye ihtiyacımız var,» dedi.

Devrimci gayretlerini kabul ediyordum, fakat bu seferki fazla mübalağalı idi. Vaziyet gittikçe kötüleşiyordu. Üyelerden meydana gelmiş bir delegasyon Swan hakkındaki ithamlardan vazgeçilmediği takdirde bütün olarak istifa edeceklerini bildirdiler. Deliye dönmüştüm. Komünist Parti'ye yazarak Swan'ı niçin cezalandırmak istediklerini sordum. Böyle bir emirleri olmadığını bildirdiler. Öyleyse Young ne yapmak istiyordu ? Onu tahrik eden

kimdi ? Nihayet Komünist Parti liderlerine meseleyi açabilmek için kulübe yalvardım. Şiddetli bir tartışma sonunda teklifim kabul olundu.

Bir gece Parti liderlerinden birinin evinde 10 kişi kadar Young'un, Swan hakkındaki ithamlarını tekrar etmek için toplandık. Parti lideri memnun bir havada başlama emrini verdi. Young bir dolu kâğıtlar çıkararak, ağırlıkta bundan evvelki ithamlarından daha da üstün ithamlarda bulundu. Büyük bir hata yaptığını hissederek Young'a bakakaldım. Aynı zamanda yavaş yavaş çekinmeye başlamıştım, çünkü görmekteydim ki Young, Parti'lilere hâkim olmaya başlamıştı.

Young konuşmasını bitirince, Parti lideri, «Bu ithamları okumama müsaade eder misiniz ?» dedi.

Young, «Tabiî, bu nüsha sizde kalabilir, bende on tane daha kopya var» diyerek elindeki kâğıtları verdi.

«Niçin o kadar çok kopya yaptınız ?» diye sordu lider.

«Çalınmasını istemediğim için,» dedi.

Bunun üzerine, Swan, «Eğer bu adamın ithamları ciddîye alınırsa hemen istifa eder ve kulübü de alenen itham ederim.» dedi.

«Gördün mü» diye bağırdı Young, «İşte polisle işbirliği yapacak.»

Ben adeta hasta olmuştum. Parti liderinin kâğıtları dikkatle okuduktan sonra, duruşma yapılıp yapılmayacağı hakkında karar vereceğine dair söz vermesi üzerine toplantı dağıldı. Bir şeyin aksadığına dair içimde bir his vardı. Ama ne olduğunu anlıyamıyordum. Bir öğleden sonra Young'la açık açık konuşmak üzere kulübe gittim fakat orada yoktu. Nitekim ertesi gün de kendisini bulamadım.

Bir hafta müddetle Young'u beyhude yere aradım. Bütün kulüp üyeleri nerede olduğunu soruyorlar, bilmediğimi söyleyince de bana inanmıyorlardı. Acaba hastalanmış mıydı ? Yoksa polis tarafından mı yakalanmıştı ?

Bir kaç gün sonra yoldaş Grimm'le beraber kulübe gelip gizlice Young'un bavullarını karıştırdık. Gördüklerimiz bizi şaşkına çevirdi. Her bir sayfa ucundan birbirine yapıştırılmak sureti ile bir uzun şerit halindeki kâğıda, Marx'ın nazariyesine göre, insan cinsinin tarihçesi resmedilmişti. İlk sayfada, «İnsanoğlunun ekonomik ilerlemesinin resimli hikâyesi» yazıyordu.

«Çok büyük emeller peşindeymiş.» dedim.

«Çok çalışkanmış» dedi Grimm.

Bundan başka bir çok el yazısı ile yazılmış denemeler bulduk. Bir kısmı politik, bir kısmı da sanat tarihi ile ilgili idi. En sonunda da Detroit adresli bir mektup bulduk. Ben hemen bu adrese mektup yazıp itibarlı üyemiz hakkında bilgi istedim. Bir kaç gün içinde gelen mektupta şöyle deniliyordu;

Sayın Bay

Yazmış olduğunuz mektuba cevaben tesisimizde hasta olarak bulunan ve bir kaç ay evvel himayemizden kaçan Mr. Young'un yakalanarak tekrar tedavî altına alındığını bildiririz.

Son derece şaşkına dönmüştüm. Bu nasıl mümkün olabilirdi ? Doğru muydu bu ? Şüphesiz ki evet. Öyleyse biz nasıl bir kulüptük ki bir deli içimize giriyor, bizi idareye başlıyor ve biz de hiç bir şey anlamıyorduk ? Biz de bir deliyi gördüğümüz vakit ayırt edemiyecek kadar deli miydik ?

Hemen Swan hakkındaki davaların düşürülmesini teklif ettim ve kabul edildi. Swan'dan özür diledim. Artık «Chicago John Reed» kulübünün başkanı olarak aklı başında ve islâh olmuş bir komünisttim.

* * *

John Reed kulübündeki o küçük Komünist Parti gurubu, Parti hücreme müracaat edip kulüpteki işlerimde tam vazife verilmesini istememi söylediler. Hücreme; faaliyetlerim, yazılarım, konuşmalarım hakkında bir rapor yazmam istendi. Kabul ettim ve raporu hazırladım.

Bütün komünistler için üyeliği şart olan «Hücre» Parti teşkilâtının en mühim kısmıdır. Hücre toplantıları polis baskınından korkulduğu için geceleri yapılırdı. Bu toplantılarda vatana hıyanet nevinden hiç bir şey yapılmaz, fakat bir kişi komünist oldu mu, polisin nazarı dikkatini çekmesi için, suçlu olması veya bir şey yapması şart değildir.

İlk defa güney mahallelerinden birinde yapılan hücre toplantısına gittim ve zenci başkana kendimi tanıştırdım.

Gülerek, «Hoş geldin, yoldaş» dedi, «Aramıza bir yazar girdiği için çok memnunuz.»

«Pek yazar sayılmam» dedim.

Toplantı başladı. Yirmi kadar zenci toplanmıştı. Raporumu okuma vaktim gelince notlarımı çıkarttım ve partiye nasıl girdiğimi, yayınlanan birkaç parça yazımı ve John Reed kulübündeki vazifelerimin neler olduğunu anlattım. Bitirince bir mütalâa veya tenkid bekledim. Fakat sessizlik devam ediyordu. Etrafıma bakındım, yoldaşların çoğu kafaları öne eğik olarak oturuyorlardı. Bir ara zenci

bir kadının dudaklarında gelip geçici bir tebessüm gördüm. Dakikalar geçiyordu. Zenci kadın kafasını kaldırdı ve başkana baktı. Başkan da hafifçe tebessüm etti. Bunun üzerine kadın öne eğilerek ellerini yüzüne kapatıp katılırcasına gülmeye başladı. Ben bakakaldım acaba yanlış bir şey mi söylemiştim ?

«Ne oldu ?» diye sordum.

Kıkırdamak umumileşti. Kalemi ile oynayan hücre başkanı kafasını kaldırıp etrafa baktı.

«Hiç bir şey yok yoldaş» dedi, «Partide bir yazarımız olduğu için memnunuz.»

Gülüşmeler daha da arttı. Bunlar ne biçim insanlardı. Ben çok ciddî bir rapor hazırlamıştım, cevap olarak gülüyorlardı.

Sıkıntı ile, «Elimden geleni yaptım.» dedim. «Tahmin ediyorum ki yazabilmek, en esaslı ve mühim olan şey değil. Fakat zaman tanınırsa daha iyi şeyler yapabileceğimi tahmin ediyorum»

Zenci başkan, «Yapabileceğini biliyoruz, yoldaş» dedi.

Sesinin tonu güneyli bir beyaz adamınkinden daha fazla efendilik taslıyordu. Kızmaya başlıyordum. Ben bu insanları tanıdığımı sanıyordum. Meğerse tanımıyormuşum. Hareket tarzlarından dolayı münakaşa çıkartmak istedim, fakat tedbirli olup başkaları ile konuşmak lâzım geldiğini düşündüm.

Bu hadiseyi takip eden günlerde gayet ihtiyatlı bir şekilde araştırma yaparak bu siyah komünistlere acayip bir kişilikte göründüğümü öğrendim. Sadece ilk okula devam etmiş olan beni, «Aydın» diye sınıflandırmış olmala-

rına şaşırdım. Aydın ne idi ? Bu kelimenin bana yakıştırdıkları tarzda kullanıldığını hiç duymamıştım. Ben, daha politik bakımdan iyi yetişmemiş olduğumdan reddedileceğimi ve hakkımda daha fazla araştırma yapmak isteyeceklerini zannediyordum. Halbuki onlar sadece gülmüşlerdi.

Hücremdeki siyah komünistlerin; parlak ayakkabılarımı, temiz gömleğimi ve taktığım kravatı tenkit ettiklerini öğrenmek komiğime gitti. Her şeyin üstünde de konuşma tarzım onlara pek komik ve yabancı gelmiş.

Zenci yoldaşlardan birisi, «Bir kitap gibi konuşuyor.» demiş. Bu ise beni ilelebet bir burjuva olarak mahkûm etmeye kâfi idi.

***

Parti çalışmalarım sırasında, «Ayaklanmaya teşvik» suçundan mahkemeye verilmiş, Ross isimli bir zenci komünist tanıdım. Ross tesirli bir sokak tahrikçisi idi. Güneyde doğmuş, sonra kuzeye geçmişti ve hayatı şehirde yaşayan köylülerin hüsran ve ham ümitleri ile dolu idi. İki cemiyet arasında kör bir şekilde çabalayan, kültürün tam kenarında yaşayan bir insan olarak meziyet ve kabahatleri ile emniyetsiz fakat saldırgan bir adamdı. Hayat hikâyesini öğrenebildiğim takdirde bir halk çocuğunun, şehir muhitine kendini intibak ettirmesindeki zorlukların hiç olmazsa bir kısmını açığa çıkarabilecektim. Hayatını kendinden çok başkaları için kolayca anlaşılır bir hale sokmalıydım.

Ross'a yaklaşıp plânımdan bahsettim. Anlayışlı davrandı. Beni evine davet ederek, Musevi karısına, genç oğluna ve arkadaşlarına tanıştırdı. Ross'la saatlerce konuşa-

rak, ne yapmak istediğimi anlatmaya çalıştım ve istemediği hiçbir şeyi anlatması için onu zorlamıyacağımı söyledim.

«Ben seni komünist yapan şeylerin peşindeyim» dedim.

Komünist Parti'de Ross'un hayatı hakkında malümat topladığım söylentileri yayıldı. Bunun üzerine de bir takım hadiseler olmaya başladı. Bir gece sessiz bir siyah komünist kapıma gelerek hususî olarak konuşmak istediğini söyleyip beni sokağa çağırdı. İstikbalim hakkında beni korkutan bir kehanette bulundu.

«Aydınlar bu Parti'ye pek iyi intibak edemiyorlar, Wright» dedi.

«Fakat ben aydın değilim» diye itiraz ettim. «Hayatımı kazanmak için çöpçülük yapıyorum.» Son zamanlarda haftada 13 dolara sokakları süpürme işini bulabilmiştim.

«Bu hiçbir şey ifade etmez ki» dedi. «Bugüne kadar aydınlarla olan ihtilâflarımızın hepsini biliyoruz. Aralarından sadece % 13'ü halâ partiye kayıtlılar.»

«Madem ki beni aydın diye çağırmakta ısrar ediyorsun, o halde niçin çoğu Parti'den çıkmışlar öğrenebilir miyim» dedim.

«Çoğu kendi istekleri ile saftan ayrıldılar.»

«İyi ama ben ayrılmıyorumki»

«Fakat bazıları da kovuldular»

«Niçin ?»

«Genellikle, Parti politikasına itiraz ettikleri için.»

«Fakat ben Parti ile alâkalı hiçbir şeye itiraz etmiyorum.»

«Sadakatini ispat etmelisin.»

«Nasıl ?»

«Parti'nin insanları tecrübe yolları vardır.»

«Peki açık konuşsana, ne demek bütün bunlar ?»

«Polise karşı nasıl davranırsın ?»

«Onlara karşı özel bir davranışım yoktur.» dedim, «Hiç bir zaman başım belâya girmedi.»

Zenci militan bir komünisttten bahsederek, «Evans'ı tanıyor musun ?» dedi.

«Evet kendisini gördüm ve tanıştım.»

«Yaralı olduğunu fark ettin mi ?»

«Evet, başı sarılı idi.»

«O yarayı bir gösteri sırasında aldı.» diye izah etti. «İşte ihtilâle bağlılık budur.»

«Yani samimiyetimi ispat etmek için polisten dayak yemem gerektiğini mi söylemek istiyorsun ?» diye sordum.

«Ben bir şey ima etmiyorum. Sadece izah ediyorum.» diye cevap verdi.

«Bak» dedim, «farzedelim ki polisten dayak yedikten sonra beynim sarsıldı ve aptal oldum. Ondan sonra yazabilir miyim ? Neyi ispat etmiş olurum ?»

Kafasını sallıyarak, «Sovyetler Birliği bir çok münevveri vurmak zorunda kaldı.» dedi.

«Hey allah sen ne dediğinin farkında mısın ?» diye bağırdım, «Burada Chicago'nun bir kaldırımında konuşuyorsun, Rusya'da değilsin. Sen hayal aleminde kaybolmuş bir insansın.»

«Trotsky'yi duydun mu,» diye sordu.

«Evet.»

«Kendisine ne olduğunu biliyor musun ?»

«Sovyetler Birliğinden kovuldu.»

«Sebebini biliyor musun ?»

Trotsky'nin Sovyetler Birliğindeki Komünist Parti ile olan çatışmasını takip etmemiştim. Cehaletimi ortaya koymamak için duraklıyarak, «Verilen bir kararı bozmak için Parti'nin karşısına çıktı.» dedim.

«Karşı ihtilâl hareketinde bulundu.» diye sabırsızca söylendi. Sonra öğrendim ki cevabım hiç tatminkâr değilmiş. Trotsky'nin şiddetle aleyhinde olduğumu iyi ifade edememişim.

«Anlıyorum», dedim «fakat ben Trotsky'yi hiç okumadım. Azınlıklar arasındaki kuvveti neydi ?»

«Bana niçin soruyorsun ?» dedi. Ben Trotsky'yi okumam.»

«Bak», dedim «eğer ben Trotsky'yi okuyor olsaydım bu sana ne ifade ederdi ?»

Sinirli bir havada «anlamıyorsun yoldaş,» dedi.

Konuşmamız bu şekilde sona erdi. Fakat «anlamıyorsun yoldaş» cümlesini son defa duymuyordum. Yanlış fikirlere sahip olduğumun farkında değildim. Trotsky'nin hiçbir yazısını okumamıştım; aslında hakikat tam tersi idi. O sıralarda beni tek alâkadar eden şey Stalin'in «Marxism and the National and Colonial Question» idi.

Sovyetler Birliğindeki bütün ilerlemeler arasında beni en çok büyüleyen geri kalmış insanların memleket sathın-

da gerçekleştirmiş oldukları birlikdi. Çarlatarafından asırlar boyu zulmedilmiş insanların kekeleyelehçelerini öğretmek için Komünistlerin Rusya'nın genişrazisi içine fonetik üstatları yolladığını hayranlıkla okumuştum. Hayatımın ilk hissî bağlantısı fonetik üstadların, bu dilsiz insanlara nasıl lisan, mektep ve gazete vdiğini okuduğum zaman meydana gelmişti. Bu unutulmş insanlara eski kültürlerini, ananelerini ve bağlarını kaybetmemeleri için verilen cesareti okuduğum vakit bu anlayışın Amerika'daki zencilere karşı takınılan müstehzi tavırdan ne kadar farklı olduğunu görmüştüm.

Öyleyse o zenci komünistin ihtarı ne demekti ? Zenci hayatının, geniş maddî ve manevî tahribatını meydana çıkartmak istememden dolayı niçin şüpheleniliyordum ? Bu reddedilen insanlarda ki gizli derinlik, siyah Afrika'nın fakirliğinde meydana gelen ve denizler, güneş, ağlar ve insan oğlu kadar eski dramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Diğer insanların ızdırapları ile zencileri ızdırapları arasındaki hısımlığı göstermenin tehlikesi nedir ?

Bir sabah Ross'un evinde karısı ve çocukları ile oturuyorduk. Sarı kâğıtlarımın üzerine hararetle not almaktaydım. Kapı çalındı ve Ross'un karısı içeriye Ed Green isimli bir zenci komünisti getirdi. Uzun boylu, az konuşan, asker kılıklı birisi idi. Tanıştırılınca soğuk bir şekilde kafasını salladı.

Pervasızca, «Burda ne oluyor böyle ? » diye sordu.

Ross projem hakkında konuşmaya başladı ve o konuştukça Ed Green'in yüzünün sertleştiğini farkettim. Oturmamıştı, Ross'un karısı kendisine bir iskemle gösterdiği vakit duymadı bile.

«Bu aldığın notları ne yapacaksın ?» diye sordu.
«Hikâye şekline sokacağım» dedim.
«Parti üyelerine sorduğun sorular nedir ? »
«Umumi olarak hayatlarını soruyorum.»
«Bu fikri sana kim verdi» diye sordu.
«Hiç kimse. Kendim düşündüm»

«Bundan evvel hiç başka bir politik guruba dahil miydin ?»
«Bir zamanlar cumhuriyetçilerle çalışmıştım» dedim.
«Hayır, ihtilâlci teşkilâtlardan bahsediyorum.» dedi.
«Hayır, niçin soruyorsun ?»
«Ne iş yaparsın ?»
«Sokakları süpürüyorum.»
«Kaçıncı sınıfa kadar okudun.»
«İlkokul.»

«Fakat daha fazlasını okumuş biri gibi konuşuyorsun» dedi.
«Kitap okudum. Kendi Kendimi yetiştirdim.»
Etrafına bakınarak, «Bilmiyorum» dedi.
«Ne demek istiyorsunuz ? Bunda hatalı ne var ?» diye sordum.
«Bu notları kimlere gösterdin ?»
«Şimdilik daha hiç kimseye göstermedim.»

Bu soruların manası ne idi ? Aslında kendisinin de bu tarz bir biyografi için iyi bir model olduğunu düşündüm.

«Bundan sonra seninle konuşmak isterim.» dedim.

«Beni hiç alâkadar etmez.» diye terslendi. Hareketi o kadar sertti ki israr edemedim. Ross'u yandaki odaya çağırdı. Üstüme bir suçluluk hissi gelerek oturdum. Bir kaç dakika sonra Ed Green odadan gelerek hiçbir şey söylemeden çıktı, gitti.

«Kendini ne sanıyor ?» diye Ross'a sordum.

«Merkez komitenin bir azasıdır» dedi.

«İyi ama niçin o şekilde hareket ediyor ?» dedim.

Rahatsız bir şekilde, «Aman o her zaman böyledir.» dedi Ross. Uzun bir sessizlikten sonra,« Bu notları ne yapacağını merak ediyor» dedi. Yüzüne baktım, Ross da şüphe içine düşmüştü. Yüzündeki korkuyu saklamaya çalışıyordu.

«Bana istemediğin şeyleri söylemeye mecbur değilsin.» dedim. Bir an için ferahlar gibi oldu. Fakat bir kere içine şüphe düşmüştü. Başım dönüyordu, ben mi deliydim, yoksa bu insanlar mı ?

Ross'un karısı, «Bak Dick» dedi, «Ross hakkında bir duruşma var. Ed Green de İşçi Koruma Temsilcisi. Korumağa çalıştığı insanların yürüdüğü yolu takip etmek de onun vazifesi. Mahkemede Ross'un aleyhinde kullanılabilecek bir malûmatı sana verip vermediğini merak etti.»

Nutkum tutulmuştu. «Beni ne zannediyor ?» dedim. Hiç cevap vermediler.

«Zavallı sizler» diye bağırarak yumruğumu masaya indirdim.

Ross sarsılmıştı ve utanıyordu. «Ed Green sadece aşırı tedbir alıyor.» diye geveledi.

«Ross,» dedim, «bana güveniyor musun ?»

Huzursuz bir şekilde, «Tabii» dedi.

İki siyah adam aynı odanın içinde karşılıklı oturmuş birbirimize korku ile bakıyorduk. İkimiz de açtık. İkimiz de yemek yiyebilmek için ve yatacak bir yere sahip olmak için sadakaya muhtaçtık. Buna rağmen kalplerimizde ha-

yatımızı bu şekle sokan insanlardan daha çok, birbirimize karşı bir itimatsızlık vardı.

Ross'un hayatı hakkında notlarımı almaya devam ettim, fakat her sabah kendisini daha az konuşuyor buluyordum. Ona acıyordum, fakat münakaşa etmedim, çünkü biliyordum ki ısrarım korkularını bertaraf etmiyecekti. Onun yerine kendisinin ve arkadaşlarının güney zencileri hakkında anlattıklarını belki tedirgin olurlar korkusu ile hiç soru sormadan dinliyor ve kafamda not ediyordum.

Korkularına rağmen hayatlarının en ince teferruatına kadar her şeyi öğrenebilmiştim. Fakat elimdeki notlarla biyografi yazmaktan vazgeçip yine aynı bilgileri kullanıp, biraz da kendimden ekliyerek bir seri hikâye yazmağa karar verdim. İlk yazdığım hikâye beyaz bir adamın emlâkine giren bir gurup zenciyi ve linç edilmelerini anlatıyordu. Bu hikâye, «Büyük Çocuk Evden Çıkıyor» ismi altında bir antolojide basılmıştı.

Bu sıralarda yardım merkezinden verdikleri işim sona ermişti. Devamlı olmayan bir iş arıyordum. Kulübün işlerini yürütmek için borç para almaya başladım. Bir demiryolu hattının arkasında annem, teyzem ve kardeşim için gayet sıkışık bir çatı katı buldum. En sonunda, yardım merkezi tekrar bana, «Güney Kısım Gençlik Kulübün de» bir iş verdi. Aldığım ücret ancak ailemin yiyeceğini temin edebiliyordu.

Ondan sonra politik problemlerle uğraşmaya başladım. Hayatını yazmağa çalıştığım Ross Komünist Parti tarafından, «Liderliği istememe temayülü», «Sınıf zihniyetine bağlı tutum», «İdeolojik ayrılık» ithamlarına maruz kalmıştı. İthamlar öyle gösterişli idi ki duyduğum za-

man hayretten dona kaldım. Söylenildiğine göre benim için de aynı ithamlarda bulunacaklardı. Politik bakımdan Ross'un tesirinde kaldığıma inanıyorlarmış.

Bir gece evime bir gurup siyah yoldaş gelerek, Ross'dan uzak durmamı söylediler.

«Fakat niçin ?» diye sordum.

«Sıhhatsiz bir unsur» dediler, «Hem sen kararları hiç kabul etmez misin ?»

«Bu komünist Parti'nin kararı mı ?» diye sordum.

«Evet» dediler.

«Eğer ben suçlu olsaydım, bu kararınızı kabul etmeye mecbur kalırdım.» dedim, «Fakat yanlış bir şey yapmadım ki.»

«Yoldaş anlamıyorsun.» dediler, «Parti'nin üyeleri, Parti'nin kararına karşı gelemezler.»

«Fakat sizin kararınız bana doğru gelmiyor, doğru geliyormuş gibi davranamam» dedim.

«Hareket tarzınız bizim de emniyetimizi sağlamıyor.» dediler.

Çok kızmıştım, «Bakın» diye yerimden fırladım. Oturduğum küçük çatı katında bir aşağı, bir yukarı gidip geliyordum. «Sizi korkutan nedir ? Nerede çalıştığımı biliyorsunuz. Ne kazandığımı bilyorsunuz. Arkadaşlarımı tanıyorsunuz. Ortada yanlış olan ne var ?»

Yanlış olan şeyin ne olduğunu yakında göreceğimi ima eden soğuk bir tebessümle çıkıp gittiler.

Bu politik dertlerimin dışında rahat olduğum zamanlar da vardı. Güney Kısım Gençlik Kulübündeki yeni işim

gayet oyalayıcı idi. Yaşları sekiz ilâ 25 arasındaki zenci çocukları, her gün oraya yüzmek, resim yapmak ve okumak için gelirlerdi. Hepsi de evsiz barksız, kültürden yoksun, ruhî problemleri olan; klinik, morg, hapishane yahut da elektrikli sandalye adaylarıydılar. Mevzuu; uçak, kadın, silâh, politika ve suç olan konuşmalarını saatlerce dinlerdim. Konuşmaları şimdiye kadar hiç duymadığım ölçüde tesirli ve renkli idi. Reaksiyonlarını ve kelime ahenklerini not etmek için daima yanımda kalem kâğıt bulunduruyordum. Bu çocukların kimseden korkuları yoktu. Hiç kimseyi de bir casus olarak görmüyorlardı. Benim hareketlerimden şüpheye düşen komünistler, bu çocukların burkulmuş rüyalarını ve aşikâr sonlarını bilmiyorlardı. Burada gördüğüm trajediyi bir gün onlara naklede-ceğimden de şüpheliydim.

★★★

Bütün gayretimi Parti uğruna harcıyordum. Kulüp bütün sol akım yazarlarını bir konferansa çağırmaya karar vermişti. Bu fikri çok beğenmiş, konferansın bütün sanat problemlerini ortaya çıkarmaya yardımcı olacağını söylemiştim. Fakat bu düşünce tarzımı beğenmediler. Kulübün kararına göre konferans politik soruları cevaplandıracaktı. Yazarlardan beklediklerinin, kitap mı yoksa politik faaliyet mi olduğunu sordum. Cevap, «Her ikisi de» oldu. Bu şu demekti : Günde birkaç saat yaz, kalan zamanını da grevciler tarafından tayin olunan bekçiler safında yürüyerek geçir.

Konferans azılı bir komünistin başkanlığında toplandı. Müzakere edilen soru; «Komünist Parti kulüpten neler bekliyor» sorusu idi. Komünist liderin cevabı, kitap yazmaktan teşkilâtlanmaya kadar her şeydi. Ben bir insanın ya kitap yazacağını, yahut da teşkilât kuracağını sa-

vunuyordum. Parti lideri her ikisinin de yapılması lâzım geldiğini söyledi. Parti liderinin fikirleri bana garip geldi ama, o kadar uzun zamandır çalıştığım Left Front, oylama sonunda ortadan kaldırıldı.

Artık kulübün sonunun geldiğini biliyordum ve ayağa kalkarak, kederli sonucu söyleyip, kulübü feshetmelerini tavsiye ettim. «Bozgunculuk» diye nitelendirdikleri bu hareketimle, Parti liderinin çok sert şekildeki reaksiyonuna maruz kaldım. Konferans; Çin, Hindistan, Almanya, Japonya, ve dünyanın değişik yerlerini ızdıraba boğan olaylar hakkında birçok kararlarla son buldu. Ne kadar gariptir ki, bütün bu konferans süresince yazmakla ve yazarlıkla ilgili bir tek fikir dahi ortaya çıkmadı.

Konferansta ileri sürdüğüm fikirler, bizim güney kısımdaki zenci komünistlerin, hakkımda besledikleri şüphelerle bağdaştığı için Komünist Parti bağrında tehlikeli bir düşman beslediğine artık tam olarak inanmıştı. Parti'ye muhalif olan gizli bir gurubun önderliğini yaptığım söyleniyordu. Şimdiye kadarki tecrübelerimden, suçlandırmaları inkâr etmenin faydasız olduğunu öğrenmiştim. Bana karşı tutumunun ne olacağını bilemediğim için, artık bir komünistle karşılaşmaya çekiniyordum.

Bu konferanstan sonra John Reed kulübünün millî kongresi yapıldı. Bütün eyaletlerden sol akım yazarlarının da katıldığı bu kongre 1934 yazında toplandı. Fakat oturumlar ilerledikçe çoğu genç, gayretli ve en iyi devrelerinde olan yazarlar arasında bir hoşnutsuzluk, şaşkınlık ve gevşeme sezilmeye başladı. Hiç kimse kendinden neler beklenildiğini bilmiyor, kongrede de birleştirici bir karar alınamıyordu.

Kongrenin bitimine yakınken kulüplerin geleceğini plânlamak için yapılan bir toplantıya katıldım. On kişi

bir otel odasında buluştuk. Liderlerin hepsi de, kulüplerin idare ediliş şekillerindeki tenkidlerimi makûl karşıladılar. Heyecanlanmıştım. «Artık kulüpler yeniden hayat kazanmalıdır.» diyordum.

Fakat tanınmış bir komünist, kulüpleri dağıtmak üzere karar alındığını bildirince çok şaşırdım. «Niçin» diye sordum. Kulüplerin yeni halk cephesi politikası ile uyuşmadığını söylediler. Bunun çaresinin bulunabileceğini; kulüplerin daha sıhhatli ve müsamahalı bir şekle sokulabileceğini söyledim. Hayır dediler, memleketin meşhur yazarlarının da dahil olabileceği daha iyi ve geniş bir teşkilâtın meydana gelmesi lâzım. Şimdi artık en doğru hayat görüşünün Halk Cephesi politikası olduğunu, kulüplerin de bundan böyle ayakta kalamıyacağını bana bildirdiler. Komünist Parti'nin yalvararak kulüplere girmelerini sağladığı ve artık bu yeni gurup için hiç de makbul olmayan genç yazarların şimdi ne yapacaklarını sorduğumda hiçbir cevap alamadım. Kendi kendime, «Bu çok sakat bir tutum.» diyordum. Politikalarındaki süratli değişikliği tesirli kılmak için Komünist Parti bir teşkilâtı yerle bir ederken, yepyeni insanlarla yeni bir teşkilât meydana getiriyordu. Çoğunluğun düşüncelerine karşı muhalefet ederken tek başıma kaldığımı gördüm. Hayretler içinde farkına vardığım bir başka şey de, benimle aynı fikirde olanlar dahil hiç kimse arkamda değildi. Bu toplantıda öğrendim ki, bir insan Parti'nin isteklerinden haberdar edildiği takdirde, bütün kalbiyle bu isteğin kötü olduğuna ve Parti'ye zarar getireceğine inansa dahi, boyun eğiyordu.

Beni Parti'nin muhalifi yapan şey cesaret değildi. Başka türlü düşünemiyordum. Güneydeki kindarlığın içinde yetişmiş olmama rağmen, bir insanın söz hakkının olmamasını tasavvur edemiyordum. Korkunun baskısından

kurtulup, hür konuşabilmek için, hayatımın yarısından çoğunu doğduğum yerden kalkıp Kuzey'e gelebilmek için yollarda geçirmiştim. Şimdi ise tekrar korku ile karşı karşıyaydım.

Kongrenin sonunda, gelecek yaz New York'ta bir Amerikalı yazarlar kongresi yapılması için karar alındı. Bu teklife karşı çok alâkasızdım. Kendi kendimi ikna ederek tek başıma yazmağa karar verdim. Daha ilk günlerden itibaren, yazdığım hikâyelerin bu yeni, resmî havaya uyamayacağından korkmaya başlamıştım. Acaba plânladığım mevzulardan vazgeçip yenilerini mi aramalıydım? Hayır bunu yapamazdım. Benim yazılarım görüşümü, hayatımı ve hislerimi aksettiriyordu. Yolunu, görüşünü ve duygularını değiştirebilen kim vardı ki ?

***

1935 baharı gelince yazarlar kongresi için yapılan plânlar süratle ilerlemeye başladı. Belki beni «Kurtarmak» gibi garip bir sebeple mahallî komünistler tarafından, kongreye katılmam için ısrarla delege olarak gösterildim.

Güney Kısım Gençlik Kulübündeki işimden izin alıp, diğer bir kaç delege ile beraber otostop yaparak New York'a gittim.

İlk iş olarak kongre için kayıtlarımızı yaptırdık. Büyük açılış toplantısı Carnagie Hall'de yapılacaktı. Nerede barınacağımızı sorunca, New York John Reed Kulübü ve Komünist Parti'nin beyaz olan bütün üyeleri endişeyle bakındılar. Bir beyaz komünistin diğer bir beyaz koministi kenara çağırıp Chicago'lu zenci bir komünist olan bana, nasıl yer bulacaklarını tartışmaları bitinceye kadar cevap bekledim.

Seyahatim boyunca zenci olduğumu bir kere bile düşünmemiştim. Aklım fikrim hep tanıdığım sol akım ya-

zarlarının dertlerindeydi. Şimdi burada bir beyaz yoldaşın diğeriyle hararetli bir şekilde derimin rengi hakkındaki konuşmalarını müthiş bir tiksinti duyarak dinliyordum.

Beyaz yoldaş, yanıma gelerek, «Bir dakika bekle», dedi, «Sana bir yer bulacağım.»

«Fakat yerlerimiz hazır değil mi ?» dedim, «Bu gibi vaziyetlerde her şey daha evvel ayarlanır.»

Samimi bir tonla, «Evet hazır» dedi, «Elimizde bir çok adres var, fakat sahiplerini tanımıyoruz. Anlıyorsun değil mi ?»

Dişlerimi gıcırdatarak, «Evet anlıyorum» dedim.

«Fakat bir iki dakika bekle,» beni inandırabilmek için kolumu sıkarak, «Bir şey bulacağım.» dedi. Hiddetimi belli etmemek için gayret sarfederek, «Zahmet etme» dedim.

Azimkâr bir şekilde kafasını sallıyarak, «Hayır bu meseleyi halledeceğim» diye israr etti.

Elimde olmadan, «Bu bir mesele olmamalıydı» demiştim.

Üzülerek, «O manada söylemedim.» dedi.

İçimden lânetler yağdırıyordum. Kenarda duran bir kaç kişi beyaz bir komünistin, siyah bir komüniste yatacak yer aramasını seyrediyordu. Utancımdan yanıp tutuşuyordum. Bir kaç dakika sonra beyaz komünist ter içinde, endişeli gözlerle geri geldi, «Bir şey bulabildin mi bari» diye sordum.

Sırtıma vurarak, «Şimdilik hayır,» dedi, «Fakat bir az daha bekle. Birisini daha arıyacağım. Telefon için para versene.»

«Aldırma bırak,» dedim. Bacaklarım titremeye başlamıştı. «Ben bir yer bulurum. Fakat toplantıdan sonra almak üzere şimdilik şu bavuluma yer bul bari.»

Sevincinin sesinden anlaşılmasını istemiyerek, «Sahiden bir yer bulabilecek misin?» diye sordu

«Tabi bulacağım,» dedim.

Halâ emin değildi, bana yardım etmek istiyor fakat ne yapacağını bilemiyordu. Bavulumu bir dolaba kilitledikten sonra sokağa çıktım. Kaldırımların üzerinde geceyi nerede geçireceğimi merak ederek, düşünmeye başladım. New York'ta bir kaldırımın kenarında siyah derimle, beş parasız, ortada kalmıştım. Kafandaki düşünce artık Amerika'daki sol akım hareketlernin değersiz meseleleri değil, nerede ve nasıl bir banyo yapabileceğim düşüncesi idi.

Carnegie Hall'ün kapısına gelince hüvviyetini gösterdim. Bina ağzına kadar insan dolu idi. Askervari konuşmaları dinlerken kendi kendime buralara kadar geldiğim için kızıyordum.

Sokağa çıkıp insanların yüzlerini tetkik etmeye başladım; bu arada Chicago'lu bir kulüp üyesine rastladım.

«Halâ bir yer bulamadın mı?» diye sordu.

«Hayır» dedim, «Otelleri denemek istiyorum, fakat otel müdürü ile derimin rengi yüzünden dövüşecek halim yok.»

«Allah kahretsin, bekle bir dakika.» dedi gitti. Birkaç dakika sonra iri bir beyaz kadınla yanıma geldi. Bizleri tanıştırdı.

Kadın, «Bu gece benim evimde kalabilirsiniz.» dedi.

Beraber evine kadar yürüdük. Beni kocasına da tanıştırdı. Misafirperverlikleri için teşekkür ederek mutfaktaki sedirin üzerinde hemen uykuya daldım. Sabah saat altıda kalkarak giyindim. Kapılarını vurarak tekrar teşekkür ettim ve oradan ayrıldım. Yolda bir bank bularak üstüne oturdum. Kalem, kâğıt çıkararak John Reed kulüplerinin savunulması için yapacağım konuşmaya ait not almaya başladım. Fakat kulüplerin meseleleri artık önemli değildi. Mühim olan bir tek soru vardı benim için, o da, bu kahrolası memlekette bir zenci ne vakit insan gibi yaşayabilecekti ?

Kongre çalışmalarını bütün gün aralıksız takip ettim. Fakat duyduklarımın hiç biri beni ilgilendirmedi. O gece siyah hayatla dolu olan Harlem sokaklarında dolaştım. Yoldan geçenlerden, Harlem'de zenciler için hiç otel olmadığını öğrenince hayretler içinde yürümeye devam ettim. Nihayet beyaz insanların görünmediği kapılarından içeriye siyahların girip çıktığı büyük ve temiz bir otel gördüm. Kendimden emin bir şekilde içeri girip de, masanın arkasında beyaz bir kâtiple karşılaşınca şaşırdım. «Bir oda istiyorum» dedim.

«Burada bulamazsın.»

«İyi ama burası Harlem değil mi ?»

«Evet, ama bu otel sadece beyazlar için.»

«Siyahlar için bir otel nerede bulunur ?»

«Y'yi bir dene bakalım.» dedi.

Yarım saat sonra Hristiyan Zenci Gençliğinin önündeydim. Bir oda verdiler. Banyo yapıp tam on iki saat uyudum. Kalktığım vakit kongreye gitmek istemiyordum. Yatakta yatarken bu işi tek başıma başarmalıyım... diye düşünüyordum.

Giyinerek kulüpleri feshetme kararının nihaî olarak alınacağı toplantıya gittim. Toplantı canlı bir şekilde başladı. New York'lu komünist bir yazar kulüplerin geçmişini özetliyerek, kapanmaları için bir teklifte bulundu. Bunun üzerine münakaşa açıldı. Ben de ayağa kalkıp kulüplerin genç yazarlar için önemini ortaya koyarak, devam etmeleri için âdeta yalvardım. Büyük bir sessizlik içinde yerime dönerken müzakereler bitmişti. Oylamaya geçildi. Odayı, kulüplerin kapanmasını isteyen eller doldurdu. Teklife hayır diyenleri öğrenmek istedikleri zaman havaya kalkan tek el benimki idi. Hareketimin Komünist Parti'ye muhalefet etmek şeklinde niteleneceğini bilmeme rağmen, «Canı cehenneme» diye düşündüm.

John Reed kulübünün ortadan kalkması ile ben de Parti ile olan bütün ilişkilerimden kurtulmuştum. Hücre toplantılarına da disiplin cezası verirler diye gitmiyordum. Zaman zaman şüphelilerden kaçınma emrine meydan okuyarak, bir zenci komünist evime geliyor ve komünistlerin birbirleri hakkında yaptıkları ithamları anlatıyordu. Hayret ettiğim bir şey de bu arada Buddy Nealson'un beni, «reaksiyon haydudu» diye damgalaması idi. Buddy Nealson Amerika'lı zenciyi komünist camiaya sokan zenci idi. Kremlin'de konuşmalar yapmış, bizzat Stalin'le karşı karşıya gelmişti.

«Nealson niçin benim için böyle demiş ?»

«Senin soysuzlaşmış, basit bir burjuva olduğunu söylüyor;» dediler.

«Ne demek o ?» diye sordum.

«Parti'yi fikirlerinle bozuyormuşsun.»

«Nasıl bozuyor muşum ?»

Buna cevap vermediler. Parti ile olan alâkamın sonunun geldiğini anlayıp ayrılmaya karar verdim. Saldırıları gittikçe artıyordu ve benim bunlara hiç cevap vermememem Nealson'ı tahrik ettiğinden hakkımdaki ithamlarını daha da ileri götürüyordu. Lâkaplarım; «Aydın piç», «Müptedi Trotsky taraftarı», gibi lâflardı. Liderliğe karşı bir tutumun içinde olduğum da söyleniyordu.

Bütün gün didinip gece yarılarına kadar çalışmamın sonunda bir göğüs hastalığına tutulmuştum. Hasta olduğum bir sırada bir sabah kapı çalındı. Annem, yoldaşlardan topladığım malümatı ne şekilde kullanacağımı merak eden Ed Green'i içeriye aldı. Yataktan kendisine dik dik bakarken, beni Parti'nin zekî ve yeminli bir düşmanı olarak gördüğünü biliyordum. Kötülük içimden fışkırıyordu.

Damdan düşer gibi, «Ne istiyorsun ? Görüyorsun ki hastayım.» dedim.

«Sana Parti'den bir mesaj getirdim.» dedi.

Merhaba bile dememiştim, ama onun da demeye niyeti yoktu. Birbirimize gülümsememiştik bile. Gözlerini kasvetli odamda merakla gezdirirken, doğrudan doğruya, «Burası aydın bir piçin evi» dedim. Gözünü bile kırpmadan baktı. Orada öyle taş gibi durmasına tahammül edemiyordum. Oturmasını söyledim. Omuzlarını dikleştirerek,

«Acele işim var» dedi.

«Söylemek istediğin nedir ?»

«Buddy Nealson'ı tanıyor musun ?» diye sordu.

Şüphelenmiştim acaba bu bir tuzak mı idi ?

«Ne olmuş Buddy Nealson'a ?» dedim.

«Seni görmek istiyor.» dedi.

Daha şüphem geçmemişti, «Ne hakkında» diye sordum.

«Parti çalışmaların hakkında seninle konuşmak istiyor.» dedi.

«Ben hastayım iyileşmeden evvel kendisi ile görüşemem.»

Ed Green bir an durdu ve arkasını döndükten sonra odadan çıktı.

Hastalığım geçince Buddy Nealson'dan bir randevu aldım. Hemen gülmeye hazır bir hali olan kısa boylu, simsiyah bir adamdı. Kalın dudakları, yağlı bir cildi ve sinsi bir havası vardı. Devamlı olarak bir şeye sıkılan hali ile sinirli hareketleri hiç de tabii değildi. Cümleleri kısa ve insicamsızdı. Konuşurken lüzumsuz yere bir mevzudan bir başkasına atlıyordu. Astımı olduğu için olsa gerek hiç umulmadık anlarda burnundan kuvvetli bir nefes çıkartıyor, cümlelerini whisky şişesinden bir yudum alarak noktalıyordu. Dünyanın yarısından fazlasını gezdiği için konuşurken Avrupa şehirlerinden sık sık bahsederdi.

Kendisi ile evinde buluştum. Dünya komünizminin liderlerinden biri ile konuştuğumu bildiğim için onu dikkatle dinleyip inceden inceye tetkik ettim.

Karşılaştığımız zaman, «Merhaba Wright, ismini çok duydum.» dedi. El sıkışırken lüzumsuz yere gürültülü bir kahkaha salıverdi.. Bu kaba kahkahayı atarken neşesinin kaynağının doğrudan doğruya ben mi, yoksa tamamen huzursuzluğunu örtbas etmek mi olduğunu anlıyamadım.

Sıkıcı havayı savuşturmak istercesine, «Ümit ederim ki hakkımda duyduklarınız iyidir.» dedim.

Bir sandalye göstererek tekrar güldü, «otur» dedi, «senin yazı yazdığını söylediler.»

«Yazmaya çalışıyorum.» dedim.

Burnundan soluyarak, «Yazabiliyorsun» dedi, «Jue Louis hakkında New Masses'de yazdığın yazıyı okudum. İyi bir makale idi ve ben de ilk defa olarak sporun politik maksatlarla kullanabileceğini senin yazında gördüm.»

Bekledim. Fikir dolu bir insanla karşılaşacağımı umuyordum fakat hiç de öyle değildi. Peki belki de bir hareket adamı idi ? Fakat hareketlerinde bunun da en ufak bir emaresi yoktu.

Birdenbire dedi ki, «Bana Ross'un senin arkadaşın olduğunu söylediler.»

Cevap vermeden evvel bir süre durdum. Doğrudan doğruya sormamış ve bitaraf ve taciz edici bir şekilde ima etmişti. Duyduğuma göre Ross, «Liderliğe karşı» olduğu gerekçesiyle Parti'den kovulmaya namzetti. Eğer bir komünist bana kovulacak olan adamın arkadaşı olup olmadığımı soruyorsa bu, dolambaçlı yollardan benim sadakatimi araştırmak demekti.

Samimi olarak dedim ki, «Ross, benim hususiyetle arkadaşım değildir, fakat kendisini hakikaten çok iyi tanıyorum.»

Sorusundaki ağır tehdit havasını örtbas etmek için, «Eğer arkadaşın değilse o kadar iyi nasıl tamyabilirsin.» dedi.

«Hayatı hakkında bir yazı serisi hazırlıyordum ve her hangi bir kimseyi tanıdığım gibi onu da tanıyorum.»

«O hikâye serisini duydum» dedi, «Sana Dick desem bir mahzuru var mı ?»

«Diyebilirsiniz»

«Dick» dedi «Ross milliyetçidir.» İthamının tesirini görebilmek için bir an sustu. Gülen, itham eden bir sesle ve kelimeleri uzatarak, «Biz komünistler zenci milliyetçiliğini dramatize etmeyiz.» dedi.

«Ne demek istiyorsun ?» diye sordum.

«Ross'un reklâmını yapmak istemiyoruz» dedi. Şimdi artık açık konuşmaya başlamıştı.

İkimiz değişik şeylerden bahsediyoruz» dedim, «senin politik muhalifin olduğu için Ross'u herkes tarafından sevilir bir hale getirmemden çekiniyorsun, halbuki ben Ross'un politikası ile hiç mi hiç alâkalanmıyorum. Zenci halkının hususiyetlerini kendisinde bulduğum için onu seçmiştim. Hattâ hayatındaki bir hadiseyi kullandığım bir hikâyeyi sattım bile.»

Nealson heyecanlanmıştı, «Hadise neydi» diye sordu. «Onüç yaşındayken karşılaştığı bir zorluk.» dedim.

«Ben de politik zannetmiştim.» dedi.

«Fakat yanlış düşündüğünüzü sizlere anlatmaya çalışıyorum,» diye izah ettim. «Ben yazarak sizlerle mücadele etmeye çalışmıyorum, benim hiç bir siyasi emelim yok. Buna inanmalısınız. Benim yegâne isteğim zenci hayatının bilinip ortaya çıkmasıdır.»

«Ross hakkında yazdıklarını bitirdin mi ?»

Hayır,» dedim «o işten vazgeçtim artık. Parti üyelerimiz benden şüphelendiler ve konuşmaktan çekindiler..»

Güldü ve «Dick,» dedi «kuvvetten yoksunuz. Ciddî bir buhranla karşı karşıyayız.»

«Parti'de her zaman bir buhran vardır..» dedim.

Yüzündeki tebessüm kayboldu ve bana baka kaldı.

«Terslik olsun diye söylemiyorsun bunu, değil mi Dick ?» dedi.

«Hayır» dedim, «Hakikati söylüyorum. Her hafta, her ay muhakkak bir buhran vardır.»

«Komik bir çocuksun sen» dedi, gülerek ve burnundan soluyarak. «Fakat yapılacak bir işimiz var. Çalışma tarzımızı değiştiriyoruz. Şimdi artık bütün insanlık için bir tehlike, faşizm, var ortada.»

«Anlıyorum.» dedim.

«Faşistleri mağlup etmek zorundayız.» dedi, astımdan tıkanarak. «Senden bahsettik ve meziyetlerini biliyoruz. Bizimle beraber çalışmanı istiyoruz. Sınırlı olan çalışma sistemimizden kurtulup, sesimizi talebelere, kiliseye, kulüplere, profesyonellere ve orta tabakaya duyurmalıyız.»

«Bana bir çok damgalar vurdunuz.» dedim, «Bu mudur sınırlı olan yoldan kurtulmak ?»

«Unut onları.» diye cevap verdi. İnkâr yoluna gitmemişti. Bu demek oluyordu ki kendisine itaat etmediğim takdirde lekelemek yolları onun için yeniden açılacak.

«Hadiselere uyup uyamıyacağımı bilemem.» dedim açıkça.

«Sana çok önemli bir vazife vermek istiyoruz.» dedi.

«Ne yapmamı istiyorsunuz ?»

«Hayat pahallığına karşı bir heyet teşkil etmeni istiyoruz.»

«Hayat pahallılığı mı ? Ben böyle şeylerden anlamam.»

«Kolaydır, öğrenirsin.»

Ben tam bir roman yazmağa başlamışken onu bırakıp zerzevat fiyatlarını cetvele geçirmemi istiyordu. Benim ne yapmak istediğim onun umurunda mı ? diye düşündüm.

«Yoldaş Nealson,» dedim, «dikkate değer bir şey yazmamış olan bir yazar en şüpheli insandır. Ben de şimdilik bu sıraya dahilim. Fakat yazabileceğime inanıyorum. Sizden hususi bir yardım istemiyorum, fakat şu anda altı ay zarfında bitireceğimi ümit ettiğim bir roman yazmaktayım. Bırakın da kendi kendime yazma özlemimi dindirdiğime inanayım. Ondan sonra bütün yol boyunca sizinle beraberim.»

Sanki kendisini rahatsız eden bir sineği kovarmışcasına elini sallıyarak, «Dick,» dedi «İnsan kitlelerine ulaşman lâzım.»

«Benim bazı çalışmalarımı okumuşsunuz, bana bir şans vermeniz için haklı bir sebep olacak kadar iyi değiller mi ?»

«Parti senin hissiyatınla uğraşamaz.» dedi.

«Belki ben Parti'ye ait değilim.» diye israr ettim.

«Hayır bunu söyleme.» dedi «Çok açık sözlüsün.»

«Hadiseleri, ne his ne de arzu ettiğim şekilde ortaya koyarım.» dedim, «Seninle açık konuşayım, çünkü başım çok belâya girdi.»

Gülerek bir sigara yaktı ve dedi ki, «Dick işin fenası sen Kuzey kısımdaki beyaz sanatkârlarla çok beraber oldun. Hatta konuşman bile onlar gibi. Aslında kendi insanlarını tanımalısın.»

Onunla hiçbir zaman anlaşamıyacağımı anlıyarak, «Onları tanıdığımı zannediyorum.» dedim, «Güney kısımdaki zenci evlerinin hemen hemen dörtte üçüne girip çıkmışımdır.»

«İyi ama asıl lâzım olan onlarla beraber çalışmandır.»

«Bir casus olarak şüphelenineeye kadar Ross'la çalışıyordum.»

«Dick, Parti bu vazifeyi alman için karar aldı.» dedi. Bir hayli ciddî bir havanın içindeydi.

Sessizleşmiştim. Söylediklerinin ne manaya geldiğini gayet iyi biliyordum. Karar; bir komünistin, Parti'sinden alacağı en yüksek ve kat'i emirdi. Bu kararı kaale almamanın ise, Parti'nin hareket gücünün ortadan kalkması manasına geleceği aşikârdı. Prensip olarak kararların bu niteliğe sahip olması gerektiğine inanıyordum. Zira hareket birliğine sahip olunmadığı müddetçe işçi sınıfı için politik bir kuvvet haline gelebilmek imkânsızdı. Bu sınıf; bölünerek, yanlış ve kötü yollara sevkedilerek, yüzyıllardır eziyet çektiği için huysuzdu. Disiplini meydana getirmek için de, tek yol komünistlerin bulduğu birlik metodu idi.

Bütün bunlara bakınca, Nealson bana, kısaca komünist olup olmadığımı soruyordu. Ben ise, evet komünist olmak istiyordum, fakat kendime göre bir komünist; vicdanlı, haksever bir komünist. İnsanların duygularını şekillendirip, kalplerini uyandırmak istiyordum. Fakat bunları Nealson'a söyliyemezdim. Çünkü, gayet iyi biliyorum ki cevap olarak yalnızca burnundan soluyacaktı.

«Ben komiteyi teşkil ettikten sonra bir başkana devrederim» dedim.

«Bu işi yapmak istemiyorsun değil mi ?» diye sordu.

Kati olarak, «Evet.» dedim.

«Peki öyleyse, Güney de ne yapmak istersin ?»

«Zenci sanatkârları teşkilâtlandırmak isterim.»

«Parti'nin şimdi ona ihtiyacı yok.» dedi.

Ayağa kalktım ,komiteyi meydana getirdikten sonra beni salıvermeye niyeti olmadığını görüyordum. Ona her şeyin bittiğini söylemek isterdim, fakat daha işi kıvamına getirmemiştim. Kendi kendime, Nealson'a ve Parti'ye kızarak dışarıya çıktım. Parti'nin kararını reddetmemiş, fakat tam olarak kabul de etmemiştim.

Düşünmeye ve yazmağa vakit ayırabilmek gayesi ile şimdilik atlatmıştım.

Gece yarılarına kadar süren toplantılara katılmak, münazaralarda vazife almak ve diğer komünistlerle beraber Güney kısım halkını eğitmek, üstüme yüklenen vazifelerdendi. Zencilerin içinde bulunduğu şartların herkese duyurulması için şehir otoritelerini zorlayarak hayat şartlarını tartışıyorduk. Günlük et ihtiyacı cetvele geçirilirken evimde olup yazı yazabilmek için neler vermezdim.

Nealson benden daha zekî çıkmıştı. Ben onun karşısına çıkabilme imkânına sahip olmadan, o benim karşımda bitivermişti. Bir gece Nealson ve bir «arkadaş»la buluşmak için çağırıldım. İstenilen otele geldiğim zaman kendisine Napolyon süsü veren ufacık, sarı yüzlü bir adamla tanıştırıldım. Gözlüklü idi ve sanki çok derin düşüncelere dalmış gibi iki dudağını sıkı sıkıya birbirine yapıştırmıştı. Yürürken kurum kurum kuruluyordu. Kelimelerinin anlamını daha da kuvvetlendirmek için ağır ağır ve kesin konuşuyordu. Basit şeylerden bile mağrur bir eda ile bahseden bir havası vardı. Washington'dan geldiğini ve isminin Smith olduğunu söyledi. Niyeti geniş

bir hareket birliği meydana getirebilmek için halihazırda mevcut bütün zenci kuruluşlarını bir arada toplayıp, millî bir organizasyon kurmakmış. Üçümüz karşılıklı bir masada oturmuştuk. Yeni ve son bir teklifin yapılacağım seziyordum. Bunu da kabul etmezsem açık bir mücadelenin başlaması kaçınılmaz hale gelecekti.

Smith ani olarak dedi ki, «Wright, İsviçre'ye gitmek ister miydin ?»

«İstemez olur muyum, fakat şu anda işlerim var.» dedim.

Nealson, «Sen işlerine aldırma, bu iş çok önemli.» dedi.

«Ben isviçre'de ne yaparım ?»

«Gençlik delegesi olarak gideceksin» dedi. Smith, «Oradan da Sovyetler Birliğine gidebilirsin.»

«Çok istediğim bir şey fakat korkarım ki yapamıyacağım.» dedim. Samimiyetle konuşuyordum, «Şu anda yazımı bırakmama imkân yok.»

Sigaralarımızı içerek oturuyor ve birbirimize bakıyorduk.

Smith'e, «Nealson sana benim hissiyatımı anlattı mı ?» diye sordum.

Smith cevap vermeden bana uzun uzun baktı ve yüzüme tükürürcesine, «Aptalsın sen Wright.» dedi.

Ayağa kalkmıştım, Smith kafasını çevirdi. Bir hareket daha yapsaydı yumruğum yüzünün ortasına inecekti. Nealson, soluyarak ahmakça gülüyordu.

Titriyerek, «Bu lâzım mıydı ?» diye sordum.

Gençliğimde olsaydı, biri bana böyle konuştuğu takdirde ağzından, burnundan kan getirene kadar nasıl döverdim diye düşündüm. Fakat şimdi ırkımın olgunlaşmış bir temsilcisi idim. Bu yüzden de hislerimi kontrol etmeliydim. Şapkamı giyip kapıya doğru yürürken kendi kendime, «Soğukkanlı ol kendini kaybetme deyip duruyordum.» Onlara doğru dönerek, «BU İŞ BURADA BİTER.» dedim.

İlk katıldığım hücre toplantısında konuşmak istediğimi bildirince, hemen kabul ettiler. Nealson, Evans ve Ed Green de oradaydılar. Konuşma vaktim gelince, şöyle dedim :

«Yoldaşlar, bu geçen iki sene boyunca bir çoğunuzla hemen hemen her gün beraberdim. Buna rağmen bir kaç zamandan beri Parti içindeki durumum hayli nazik bir hale geldi. Bunun sebebinin hikâyesi oldukça uzundur ve burada anlatmaya lüzum görmüyorum, çünkü hiçbir faydası olmayacaktır. Fakat samimi olarak söyliyeyim ki bu zorluğa bir çare bulduğumu zannediyorum. Bu gece, burada Parti kayıtlarından üyeliğimin silinmesini talep ediyorum. Beni bu karara sevkeden sebepler ideolojik değildir. Sadece bundan böyle Parti kararlarına bağlı kalmak istemiyorum. Parti'nin nüfuzu olan diğer kuruluşlardaki üyeliklerimden istifa etmiyerek, o kuruluşlardaki Parti programını kabul edeceğim. Ümit ederim ki sözlerim anlayışlı bir hava içinde mütalâa edilecektir. Belki ilerdeki günlerde Parti liderleri ile tekrar karşılaşır ve ozaman yapabileceğim vazifeler üzerinde anlaşabilirim.»

Korkunç bir sessizlik içinde yerime oturdum. Toplantının zenci sekreteri korku içinde Nealson, Evans ve Ed Green'e bakıyordu. En nihayet, «Yoldaş Wright'ın söyledikleri hakkında konuşmak isteyen var mı ?» diye sordu.

Nealson, «Yoldaş Wright'in beyanatı hakkındaki görüşmenin ertelenmesini teklif ediyorum.» dedi. Kısa bir oylama, Nealson'ın teklifini karar haline getirdi. Çıt çıkmayan odada gözlerimi gezdirdikten sonra, şapkamı aldım ve ayağa kalkarak, «Gitmek istiyorum.» dedim.

Kimseden bir ses çıkmadı. Kapıdan çıkıp kendimi gecenin karanlığında bulunca omuzlarımdan büyük bir yükün kalktığını anladım. Şiddet kullanmamış, karşılıklı şikâyetlere imkân bırakmamış, kimseye hücum etmemiş ve hiçbir şeyi inkâr etmemiştim. Bu iş gayet samimi ve nezih bir şekilde hallolmuştu.

Ertesi gece iki zenci komünist evime geldiler. Toplantıdaki hadiseden haberleri yokmuş gibi davranma niyetlerini anlayınca, olanları kendilerine sabırla anlattım.

Ziyaret sebeplerini ortaya koyarak, «Fakat senin anlattıkların Nealson'un söyledikleri ile bağdaşmıyor.» dediler.

«Nealson ne söyledi ?» diye sordum.

«Senin Trotsky taraftarı bir gurupla alakan olduğunu ve diğer Parti üyelerine de seni takip etmeleri için bir çağırıda bulunduğunu» söylüyor.

«Ne ?» dedim, «Doğru değil, sadece Parti üyeliğimin ortadan kaldırılmasını istedim. Hiçbir politik meseleye değinmedim.»

Bu ne demek oluyordu ? «Bakın» dedim, «galiba Parti ile olan bağımı kesin olarak kopartmam lâzım. Nealson bu şekilde davranmaya devam ederse istifa ederim, olur biter.»

Kısaca, «İstifa edemezsin» dediler.

«Ne demek istiyorsunuz ?» diye sordum.

«Hiç kimse Komünist Parti'den istifa edemez.» dediler.

Yüzlerine baktım ve gülerek, «Deli gibi konuşuyorsunuz.» dedim.

«Güney kısımda senin gibi birisi Parti'den ayrılırsa, halk bir şey var zanneder ve kafalarında bir şüphe doğar. Bu sebeple de eğer istifa edersen, Nealson anandan emdiğin sütü burnundan getirir.» dediler.

Çok kızmıştım. Parti, toplantıda söylediklerimi kabul edemiyecek kadar zayıf ve kendine olan itimadını kaybetmiş vaziyette mi idi.? Böyle usulleri kim ortaya çıkarıyordu ? Sonra birdenbire anladım. Bunlar Çar idaresi altındaki eski Rusya'daki komünistlerin gizli ve yeraltı çalışmalarında kullandıkları usullerdi. Komünist Parti, sadece kararlarına uymak istemediğim için, beni manen öldürme gayretinin içine girmişti. Evet onlar, bütün hakikatlere rağmen bir hayal çarkına kapılmışlar ve ona göre hareket ediyorlardı.

«Nealson'a benimle mücadele ettiği takdirde aynı şekilde mukabelede bulunacağımı söyleyin.» dedim. «Eğer hadiseyi olduğu yerde bırakırsa ne âlâ... Kendisiyle alenen mücadele edemiyeceğimi zannediyorsa çok yanılıyor.»

Bu söylediklerimin Nealson'ın kulağına gidip gitmediğini bilemiyorum. Fakat hakkımda açıktan açığa kimse feryat etmemişti. Ama Parti kademeleri arasında müthiş bir kaynaşma olmuş, her kafadan bir ses çıkmıştı. İhanet ettiğim, sağlam bir karektere sahip olmadığım ve inancımın zayıf olduğu söylenmişti.

Beni tanıyanlar ailemi, arkadaşlarımı da tanıyorlardı. Korkunç fakirliğimin de muhakkak ki farkındaydılar. Ge-

ne de hareketlerimin ve yaşantımın sahip olduğu kişiliğin onlara telkin ettiği çekingenlikten hiç bir zaman kurtulamamışlardır. Bu öyle bir kişilikti ki hayat onu ta iliklerime kadar işletmişti.

İşim değiştirilerek, beni Güney Kısım Gençlik Kulübünden aldılar. Reklâmcı olarak çalışacağım Federal Zenci Tiyatrosuna verdiler.

Yoldaşların aralarındaki, ardı arası kesilmeyen sohbetlere katılabilmek için bir çok şey feda edebileceğim günler çok oluyordu. Fakat ne zaman Parti hayatı hakkında bir haber alsam, bunlar karşılıklı itham yahut da sindirme gayreti içinde yapılmış misilleme hareketlerinden başka bir şey olmuyordu.

Reklâmını yaptığım Federal Zenci Tiyatrosunda, «Zenci stili»ne göre yeniden düzenlenmiş bir seri piyes oynanıyordu. Meselâ, tiyatroyu yöneten sıska, beyaz kadın; karakterleri beyaz olan ve mevzuu ortaçağlarda geçen bir piyes alarak, Afrika görgüsünün ağır bastığı, güneyli zenci hayatına göre değiştiriyordu. Doğrudan doğruya zenci hayatı ile ilgili çağdaş piyesler, ihtilafı mucip diye hakaretle reddediliyordu. Tiyatroda hayatından memnun olmayan, kederli ve tembelce dolaşan kırk kadar kadın ve erkek sanatkâr vardı. Kaabiliyetleri ne kadar kolay ziyan edebiliyorlar diye düşündüm. Elimizde sahneye konmak imkânı olan, kıymetli bir zenci dramının olduğunun hiç kimse farkında bile değildi. Tetkik ettikten sonra idarede nüfuzları olan beyaz arkadaşlarıma durumu bildirdim. Kendilerinden, tuhaf estetik fikirleri ile beyaz kadının yerine, zencileri ve tiyatroyu bilen bir başkasının getirilmesini istedim. Ellerinden geleni yapacaklarına dair söz verdiler.

Nitekim bir ay içinde kadın yerinden alındı, biz de Güney kısımda birinci sınıf bir tiyatroya taşındık. Yönetmen olarak çok kabiliyetli bir Musevi olan Charles Desheim'ı tavsiye ettim ve kabul edildi. Başarabileceğimizi zannettiğim her şeyi Desheim'a uzun uzun anlattım. Sahneye koyacağımız ilk eserin, içinde Paul Green'in «Hymn to the Rising Sun» adlı temsilinin de bulunduğu, üç tane birer perdelik oyun olmasında ısrar ettim. Paul Green'in bu eseri, Güney'deki zincire vurulmuş mahkûmların durumunu içli ve şairane bir şekilde gayet muvaffakiyetle anlatıyordu.

Artık çok mesuttum. En nihayet fikirlerimi söyleyebilecek ve onları kabul ettirebilecek bir vaziyete gelmiştim. Hakiki bir zenci tiyatrosu kurabilmek için elimizde iyi fırsatlar olduğuna inanıyordum. Hazırladığım bir toplantıda Desheim'ı zenci sanatkârlar muhitine tanıştırıp en nihayet tiyatrodan anlayan ve ciddi piyesler ortaya çıkarmaya gücü olan bir insana sahip olduğumuzu açıkladım. Desheim da bir konuşma yaparak, burada bulunuşunun sebebinin tiyatroyu yönetmek değil, zencilere tiyatroyu yönetmelerinde yardımcı olmak olduğunu söyledi. O kadar içten ve güzel konuştu ki herkes onu ayakta alkışladı.

Bunun üzerine herkese iftiharla Paul Green'in eserinin kopyalarını verdim. Desheim'de rolleri dağıttı. Fakat bir aksaklık oldu, zenciler okurken kekelemeye ve bocalamaya başladılar. Sonunda da hepsi bir anda sustular. Desheim korkmuştu. Bir zenci aktör ayağa kalkarak söz aldı. «Desheim», diye başladı, «Biz bu piyesin yakışıksız olduğu kanaatindeyiz. Amerikan halkının önünde bu çeşit bir piyeste oynamak istemiyoruz. Güney'de böyle şartların olduğunu kabul etmiyorum. Ben şahsen Güney'de yaşadım

ve zincire vurulmuş mahkûm hiç görmedim. Halkın bizi seveceği bir piyeste oynamak isteriz.»

Desheim «Ne tarz bir piyes istiyorsunuz ?» diye sordu.

Bilmiyorlardı, idare odasına giderek hepsinin fişlerini gözden geçirdim ve gördüm ki çoğu, bugüne kadar bir çok tiyatrolar kendilerine kapılarını kapattığı için, hayatlarını adi vodvil oynayarak geçirmişler. Halkı anlıyamamalarına ve onun sevdiklerini ayırt edebilmek vasfına sahip olmamalarına rağmen, halkın sevmiyeceğinden korktukları bir piyeste oynamaktan çekiniyorlardı. Aynı zamanda öyle iyi bir tiyatroya sahip olma özlemi içinde de değillerdi.

Çok kısa bir zaman için beyazlara hak verdim. Belki de hakikaten onların dediği gibi, zenciler hiçbir zaman büyüyemiyecek çocuklar gibi idiler.

Desheim hangi piyesi isterlerse onu sahneye koyacağını bildirdi. Hepsi de süt dökmüş kedi gibi oturuyorlar ve arzularının ne olduğunu hiç biri söyliyemiyordu.

Birkaç gün sonra bir sabah tiyatroya geldiğimde, bütün trupu Desheim'ın yerinden alınması için ellerinde dilekçe, imza toplarken buldum. Benden de imza istediler. Tabii ki reddettim.

«Siz dostlarınızı tanımıyor musunuz ?» dedim. Sadece yüzüme baktılar. Hemen Desheim'i tiyatroya çağırdım.

«Ne yapmalıyım ?» dedi.

«Onlara itimat telkin etmeye bak.» diye tavsiyede bulundum, «Dertlerini ortadan kaldırmak için bir dilekçe hazırlamaya herzaman hakları olduğunu söyle.» dedim.

Desheim söylediklerimi doğru bulup hemen bir toplantı yaptı. Tabii ki istedikleri takdirde bir dilekçe verebileceklerini, fakat anlaşmazlıkları tatlı bir şekilde aralarında halletmenin daha doğru olacağını söyledi.

Siyah bir artist, «Bizim dilekçe verdiğimizi sana kim söyledi ?» diye sordu.

Desheim bana baktı fakat hiç ses çıkarmadı. Siyah bir kız da, «Aramızda bir hain var.» diye bağırdı. Toplantıdan sonra bir gurup zenci odama gelip, ceplerinde sustalılarını çıkartarak, «Biz senin karnını delik deşik etmeden sen bu işten çık, git, dediler.

İdaredeki beyaz dostlarıma derhal telefon ederek, «Beni hemen başka bir işe geçirin yoksa burda öldürecekler.» dedim.

Yirmi dört saat sonra Desheim'ın da, benim de kâğıtlarımız elimde idi. El sıkışarak ayrı olan yollarımızda birbirimizden, uzaklaşarak ayrıldık.

Yeni işim, teşebbüs halindeki bir beyaz tiyayro turupunun reklâm ajanlığı idi. Bundan böyle fikirlerimi kendime saklamaya karar verdim. yahut da daha iyisi, onları yazacak, ama belli bir süre ortaya çıkarmıyacaktım.

Bir gece bir gurup zenci komünist evime gelerek, benimle çok gizli olarak konuşmak istediklerini bildirdiler. Onları odama alarak kapıyı kilitledim.

★★★

Hemen mevzua girerek, «Dick, Parti pazar günü yapılacak toplantıya, senin de katılmanı istiyor.» dediler.

«Niçin ? Ben artık üye değilim ki.»

«Ne olursa olsun senin de hazır bulunmanı istiyorlar.»

«Komünistler benimle sokakta bile konuşmuyorlar.» dedim, «Şimdi niçin toplantıya çağırıyorsunuz.»

Sustular, söylemek istemiyorlardı.

«Eğer söylemezseniz gelemem.» dedim.

Aralarında fısıldaşarak söylemeye karar verdiler. «Dick, Ross muhakeme edilecek.» dediler.

«Ne için ?»

Suçlu olduğunu kabul ettirebilmek için bir sürü politik kabahat sıraladılar.

«İyi ama bunların benimle ne alakası var.» dedim.

«Gelirsen görürsün.» diye cevap verdiler.

«O kadar bön değilim.» dedim. Şüphelenmeye başlamıştım. Beni tuzağa düşürüp mahkemeye götürüp sonra da kovacaklar mıydı ? «Bu dava rahatlıkla benim için açılmış bir dava haline dönebilir.» diye fikrimi söyledim.

Beni mahkemeye çıkartmaya niyetleri olmadığına yemin ettiler.

Parti, sadece, «İşçi sınıfı düşmanlarının» başına neler gelebileceğini öğrenmem için, Ross'un mahkemesini takip etmemi istiyormuş.

Onlar konuştukça içimde yeni yeni şeylere şahit olma isteği doğdu. Bu mahkemeyi görmek istiyordum, fakat dava mevzuunu teşkil etmem riskini de göze alamıyordum.

«Bakın», dedim, «Nealson'ın söylediği gibi suçlu değilim. Eğer bu davaya gelirsem suçlu olduğum zannedilir.»

«Hayır, kimse öyle bir şey düşünemez. Sen gel.»

«Peki. Fakat eğer beni aldatıyorsanız hepinizle, tek tek dövüşürüm. Anladınız mı ? Nealson'a güvenmiyorum. Ben politikacı değilim. Ayakta olduğu zamanın her anını entrika çevirmek için harcayan bir insanın davranışlarını önceden kestiremem.»

Ross'un mahkemesine pazar günü öğleden sonra bakıldı. Bütün yoldaşlar sanki ehemmiyetsiz bir şekilde toplantı salonunun içinde, kapılarında, yolda ve koridorlarda vaziyet almışlardı. Geldiğim vakit büyük bir hızla içeri alındım. Sinirlerim gerilmiş bir vaziyette idi. Böyle bir toplantı odasına girildiği vakit sonuna kadar dışarı çıkmamak kaide olmuştu. Polise gidip hepsinin ele verilmesinden korkuyorlardı. Suçlu Ross, yüzünde çılgın bir ifade ile salonun ortasında bir masanın önünde tek başına oturuyordu. Kendisine çok acıdım, fakat bu işten zevk alıyormuş gibi geldi bana. Belki de kendisi için bu durum aksi takdirde ümitsiz bir yaşantının veremiyeceği kadar güçlü idi.

Komünistlerin aydınlardan niçin nefret ettiklerini düşünürken, Rus ihtilâli hakkında okuduğum bazı şeyler aklıma geldi. Eski Rusya'da birkaç tane tahsilli ve küstah asîl tarafından sömürülen binlerce cahil ve fakir insan yaşıyordu. Bundan dolayı Rus komünistleri için ihanetle aydınlığı biribirne bağdaştırmak çok normal bir şey olmuştu. Fakat batı dünyasında Komünist Parti'yi şaşırtan ve korkutan bir unsur vardı : Kendi kendine okur yazarlık. Cehalet ve sömürü ile aldatılmış olmasına rağmen bir zenci bile -benim gibi- eğer içinde istek ve şevk varsa okumayı ve içinde yaşadığı dünyayı anlamayı öğrenebilirdi. Komünistlerin anlamadıkları ve hatta çekindikleri insanlar işte bunlardı.

Mahkeme sessizce ve gayri resmî bir havada başladı. Yoldaşlar kendilerinden birinin tavuğunu çalan bir kom-

şunun hakkında hüküm verecek diğer bir komşu gurubu havasına bürünmüşlerdi. Her kim konuşmak isterse izin veriliyordu. Yani mutlak bir konuşma hürriyeti vardı doğrusu. Komünist Parti merkez komitesi üyelerinden biri ayağa kalkarak, dünyanın durumunu izah eden bir konuşma yaptı. Söyledikleri histen uzak tamamen acı hakikatler üzerine bina edilmişti. Almanya, İtalya ve Japonya'daki faşist saldırganlığının korkunç fakat muvaffakiyetli bir tasvirini yaptı.

Duruşmanın bu şekilde başlamasının sebebini gayet güzel kabul ettim. Ross'un kime ve neye karşı suç işlediğinden bahsetmek doğru idi. Onun için bu toplantıda hazır bulunan herkesin kafasına zulmedilen insanların resmini nakşetmek gerekmekteydi. Ve huzurumuzda tasvir edilen durum gerçeklere de uygun bir tasvir olmak gibi de bir meziyete sahipti. Komünist Parti'den başka hiç bir organizasyon işçilerin nasıl yaşadıklarına dair bu kadar derin bilgiye sahip değildir. Çünkü Komünist Parti, bu bilgileri doğrudan doğruya işçinin kendisinden alır.

İkinci konuşmacı dünyadaki kimsesiz işçilerin ülkesi olan, Sovyetler Birliğinin rolünden bahsetti. Düşmanların Sovyetler Birliğinin etrafını nasıl kuşattığını, Sovyetler Birliğinin kendini nasıl endüstrileştirdiğini, Kollektif emniyet fikri ile sulha doğru bir yol tutulabilmesi için işçiler uğruna yaptığı fedakârlıkları anlattı.

O dakikada söylenen bütün vakalar hakikate uygundu. Fakat diğer üyelerden farksız bir şekilde oturan suçlu dinleyicilerin de iştiraki ile kahredici bir dram halini aldı. Bu takdim üç saatten fazla sürdü. Fakat orada bulunanların kalplerini yeni bir hakikat duygusu ile doldurmuştu. Bu hakikat insanın dünyadaki manası idi. Hurafe ve efsaneleri ile Kilise bir tarafa bırakılırsa, dünya üstün-

deki Komünist Parti kadar insan oğluna dünyayı ve üzerindeki insanları hissettiren hiç bir vasıta yoktu.

Akşama doğru Ross'a karşı ithamlar yapılmaya başlandı. Bu ithamlar Parti liderleri tarafından değil, Ross'u en iyi tanıyan (!) arkadaşları tarafından yapılıyordu. Ross kurumuştu. Zavallı inanılamıyacak bir durumda idi. Hisleri bu moral baskının ağırlığına dayanamıyordu. Hiçbir kimseye Ross aleyhinde bulunması için baskı yapılmamıştı. Herkes isteyerek tarihler veriyor, vak'alar ve konuşmalar anlatıyordu. Ross'un bütün yanlış hareketleri yavaş yavaş fakat reddedilemiyecek bir kesinlikle ortaya çıkıyordu.

Ross için savunma anı gelip çatmıştı. Lehinde bulunmaları için bir kaç arkadaşı ile anlaştığı duyulmuştu fakat hiç kimseyi çağırmadı. Titreyerek ayağa kalktı, konuşmaya çalıştı, fakat ağzından ses çıkmıyordu. Salonda çıt bile yoktu. Kara derisinin her tarafına suç yapıştırılmıştı Ross'un. Ayakta durabilmek için titreyen elleri ile önündeki masayı tutuyordu. Kişiliği tam olarak yok olmuştu sanki. Fakat hepimizi bir araya toplayan müşterek görüşü benimsememiş olsa, bu kadar mütevazi olamazdı.

Alçak bir sesle, «Yoldaşlar», dedi, «bütün ithamlarınız doğrudur, suçluyum.» Hıçkırmaya başladı. Ne tehdit edilmişti, ne de işkence. Salondan çıkıp gidebilir, bir daha da hiçbir komünistin yüzünü görmezdi. Fakat öyle yapmak istemiyordu. Daha doğrusu yapmağa muktedir değildi. Müşterek bir dünya fikri ruhuna işlemişti. Canı çıkmadan da bunu ruhundan söküp atmağa imkân yoktu. Konuştu, konuştu, konuştu. Nasıl hata yaptığını bundan sonra nasıl doğru yola döneceğini anlattı.

Orada otururken «Moskova mahkemelerinden» şüphe ettikleri için hayatı bildiklerini sanan insanları düşündüm.

Bu dehşet verici davayı seyrettikleri takdirde şüphelerinden kurtulacaklarına emindim. Ross'un itiraf etmesine sebep Komünist Parti'den korkması değildi. Kendisine hata ettiğini kabul ettiren şey, bunu kabul etmemesi halinde çekeceği cezanın korkusu idi. Komünistler, onunla, kendi suçunu görebilmesi için yeni gözlere sahip oluncaya kadar konuşmuşlardı. Ondan sonra da arkalarına yaslanıp, nasıl hata yaptığını anlatmasını dinliyorlardı. İtiraf ettiği andan itibaren ırk ve renk farkına bakılmaksızın bütün üyelerle bir hale gelmişti. İşte o andan itibaren yeni baştan, kendi kalbi onların, onların kalbi de kendinin olmuştu. Eğer bir insan diğerleri ile böyle bir yakınlığa, böylesine bir birlik derecesine erişirse, yahut yanlış bir hareketinden dolayı onlardan ayrılıp, böyle bir duruşma neticesinde yeniden yakınlaşırsa, işte ancak o takdirde, pek derin bir ahlâk duygusu ile kalkıp, «Ben suçluyum, beni affedin», derdi.

Bu bana göre bir şeref gösterisi idi. Oysa bu sözleri böyle bir düşünüşün mahsulü olmadığından ve belki beni de mahkûm ettiğinden ötürü, sahneyi dehşet verici olarak görüyordum.

Komünizmi duymazdan çok evvel çektikleri zulümden dolayı kuvveti bitmiş, sınırlı hayatlarının körlüğü içinde, benim, düşmanları ile birlik olduğumu zannetmişlerdi. Amerikan tarzı hayat şuurlarını öylesine yitirmişti ki, gördükleri vakit dostlarını ayırdedemiyecek hale gelmişlerdi. Eğer bunlar hükûmet kuvveti olsalardı ihanet suçum kabul edilir ve ilk fırsatta da cezamı infaz ederlerdi. Bunların, düşünce ve fiillerinin doğruluğuna körü körüne inandıklarını biliyordum.

Sonuna kadar bekliyemedim. Üstüme bütün ağırlığı ile çöken o korkunç baskıdan kurtulmak için salondan

çıkıp sokağa fırlamak istiyordum. Yerimden kalkıp kapıya gittim; bir yoldaş önümü kesti ve kafasını sallıyarak «şimdi çıkamazsın» dedi.

«Ben buradan çıkıyorum» dedim.

Kızgınlığımdan dolayı sesim fazlaca kuvvetli çıkmıştı. Birbirimize baktık. Bu arada bir başka yoldaş hızlı adımlarla yanımıza yaklaştı. Ben de öne doğru bir adım attım. Hızla üzerimize doğru gelen yoldaş gidebileceğimi bildiren bir işaret yaptı. Burada herhangi bir hadiseye meydan verilmemesini uygun gördüklerinden kenara çekildiler.

Karanlık Şikago yollarına çıkıp, içimde bir hüzünle, eve doğru yürüdüm. Bir kere daha, kendi kendime, tek başıma da olsam ayakta kalmayı öğrenmem lâzım geldiğini tekrarladım. Beni reddetmelerinden dolayı fazla kırılmış değildim, günlerimi yaptıkları şeylerin üstünde durarak geçirmek istemiyordum. Belki de çocukluk günlerimde edindiğim bir huy, lüzumsuz yolda yürümeme engel oldu. O gece yatağıma yatıp kendi kendime dedim ki :

«Bana göre olmamalarına rağmen ben onların tarafından olacağım.»

Deneme Tiyatrosundan Federal Yazarlar Cemiyetine geçip hayatımı turistlere rehber yazarak kazanmaya başladım. Cemiyetteki yazarların çoğu Komünist Parti üyesi idiler ve hepsi de «İşçi sınıfına ihanet edenler»le konuşmalarına engel olan ihtilâlci yeminlerine bağlıydılar. Aynı odada beraber oturup, lokantada beraber yemek yiyip, aynı asansörle inip çıkmamıza rağmen tek bir kelime konuşmadan dümdüz karşıya bakıyorlardı.

Birkaç ay çalıştıktan sonra deneme yayınlarının amiri olunca politik zorluklarla karşılaştım. Bir sabah projenin idarecisi beni odasına çağırdı.

«Wright, bu projede senin arkadaşların kim ?» diye sordu.

«Bilmiyorum» dedim. «Niçin ?»

«Yakında öğrenirsin» dedi.

«Ne demek istiyorsun ?»

«Bazı insanlar beceriksizliğini öne sürerek bu vazifeden alınmanı istiyorlar.»

«Kim onlar ?»

Sabık yoldaşlardan bir kaçının ismini saydı. Ağzımdan lokmamı almaya kalkıyorlardı.

«Şikayet hakkında ne yapmayı düşünüyorsun ?» diye sordum.

Gülerek «hiçbir şey» dedi ve ilâve etti :

«Burada olup bitenleri anladığımı zannediyorum. Seni bu işten çıkarmalarına müsaade etmiyeceğim.»

Kendisine teşekkür ederek kapıya gittim. Bu sırada, söylediği son sözleri kafamda tekrarlıyordum. Bunlar bana anlamsız geldi ve geri dönüp yüzüne baktım.

«Bu iş ?» diye tekrarladım. «Ne demek istiyorsun ?»

«Bilmediğini mi söylemek istiyorsun ?» dedi.

«Neyi bilmiyorum ?, ne demek istediğini anlamıyorum.»

«Federal Zenci Tiyatrosundan niçin çıktın ?» dedi.

«Başıma iş açtılar. Zenciler yüzünden çıktım oradan.»

«Bu işi bir yere güvenmeden mi yaptıklarını zannediyorsun ?»

Tekrar oturdum. Bu korkunçtu. Ağzım açık kalmıştı.

«Burada korkmaya lüzum yok.»

«İnanmak çok zor» diye mırıldandım.

«Unut canım» dedi.

Fakat daha da beter şeyler olacaktı. Bir öğlen masamı kapatıp asansöre bindim. Binanın ilk katına gelince yolda gidip gelen bir gurup grev gözcüsü gördüm. Ellerinde döziv taşıyan bu insanların çoğu eski arkadaşlarımdı. Bağlı bulundukları idarenin sanatkâr ve yazar maaşlarına zam yapması için şarkılar söyleyip duruyorlardı. Kapıdan çıkarken isimimi çağırdıklarını duydum.

«İşte Trotsky taraftarı Wright»

«Seni tanıyoruz, seni.....»

«Wright bir haindir»

Bir an için başımdan aşağı kaynar sular boşandı. Amerikanın ikinci büyük şehrinin kalabalık caddelerinde yuhalanacak bir hale gelmiştim. Hiç bir şey beni bu kadar üzüp, sarsamazdı.

Günler geçiyordu, teşkil edilmesinde öncülük ettiğim sendikanın reisi olarak aynı zamanda işime devam ediyordum. Reis seçilmeme Parti şiddetle itiraz etmişti. Sırf sendikadaki nüfuzumu yok etmek için eski arkadaşlarım sendikanın kendisini ortadan kaldırmaya bile razıydılar.

1936'nın 1 Mayıs günü yaklaşırken sendika üyeleri resmi geçide katılmak üzere karar aldılar. Bir Mayıs sabahı resmî geçide katılmak üzere toplanacağımız yeri ve saati bildiren yazılı bir talimat aldım. Öğlen söylenilen yere gittiğimde geçidin başlamış olduğunu gördüm. Boşu boşuna

bizim sendikanın dövizlerini arayıp durdum. Neredeydiler ? Caddede bir aşağı, bir yukarı önüme gelene sora sora yürüyordum.

Bir Zenci «Ha, o sordukların onbeş dakika evvel gittiler. İyisi mi bir başka tarafa katıl» dedi.

Teşekkür ederek gittikçe artan kalabalığın içine daldım. Birden ismimi duydum. Dönünce sol tarafımda bizim Güney Kısım Komünist üyelerinin, sıra olmuş, yürüyüşe hazır bir şekilde durduklarını gördüm.

Eski bir Parti arkadaşım «Buraya gel» diye çağırdı.

Kendisine doğru gittim.

«Bugün yürüyüşe iştirak etmiyor musun ?» diye sordu.

«Benim sendikanın yerini kaybettim» dedim.

«Aldırma gel bizimle yürü,» dedi.

Parti merkezine yaptığım son ziyareti ve «düşman» olarak tanındığımı hatırlıyarak »Bilmiyorum», dedim.

«Başıma gelen belâları biliyorsun».

«Onlar bir şey değil canım. Bugün herkes yürüyor» dedi.

Kafamı sallıyarak «gelmemem daha doğru olur» dedim.

«Korkuyor musun yahu ? Bugün Bir Mayıs» diyerek kolumdan çekti ve yanında sıraya soktu. İşini ve müşterek arkadaşlarımızı sorarak kendisiyle sohbet etmeye başladım. Tam bu sırada,

«Defol bizim aramızdan» diye bir ses gürledi.

O tarafa dönünce ufak yapılı, saçları sıfır numara kesilmiş, mahallenin Komünist Parti lideri Cy Perry'i gördüm. Bana kötü kötü bakıyordu.

Ben, «Bugün Bir Mayıs, ben de yürüyüşe katılmak istiyorum» dedim.

«Defol» diye bağırdı.

«Ama beni buraya davet ettiler» diyerek beni zorla sıraya sokan zenci komüniste doğru döndüm. Bu kalabalık içinde zorbalık yapmak, hadise çıkarmak istemiyordum. Arkadaşıma baktım, fakat gözlerini benden kaçırdı. Korkuyordu. Ben de ne yapacağımı bilemiyordum.

«Benim sizlen beraber yürümemi sen istemedin mi ?» diye sordum.

Hiç cevap vermedi.

Kolundan dürterek «Beni davet ettiğini söylesene» dedim.

Cy Perry bağırarak «Sana son defa olarak aramızdan çıkmanı söylüyorum» dedi.

Hiç kıpırdamadım. Aslında kıpırdamak istiyordum fakat basiretim bağlanmıştı. Başka bir Beyaz Komünist Cy Perry'e yardım için yanımıza geldi. Perry yakama yapışarak beni çekmeye başladı. Karşı koymama rağmen ikisi birden beni kıskıvrak yakaladılar. Kurtulmak için çabalıyordum.

«Bırakın beni» diye bağırdım.

O sırada bir çok elin beni kaldırdığını hissedip aynı anda kendimi havada buldum. Ellerimi biraz geç öne uzatsaydım kafa üstü kaldırım taşındaydım. Perry ve yardımcısı bana bakıyorlardı. Sıralar halinde siyah ve beyaz komünistlerin soğuk ve tanımaz gözleri üstümdeydi. Ellerimin acıyıp kanamasına rağmen halâ olanlara inanamıyordum. Siyah komünistlerin gözü önünde iki beyaz komü-

nist tarafından fiziki bir tecavüze maruz kalmıştım. Olay yerinde kımıldıyamadan duruyordum. Ne yapmam lâzım geldiği hakkında hiçbir fikrim yoktu. Fakat kavga etmeye de hiç niyetim yoktu. Çocukluk günlerim artık çok uzaklarda kalmıştı.

Aniden kalabalık Komünist Parti mensupları yürüyüşe geçtiler. Kızıl dövizler üzerine çizilmiş dünya ihtilâlinin amblemi olan orak ve çekiçler havalanarak kendilerini Mayıs rüzgârının kucağına attılar. Davullar çalarak şarkı söylemeye başladılar. Yürüyenlerin ayaklarını yerlere vurmasından sanki dünya sarsılıyordu. Aynı suratlı kadın ve erkekler upuzun bir sıra halinde yanımdan geçip gittiler.

Yürüyüşü Büyük Parkın yanına kadar takip edip orada ayrıldım ve Parkın içine girerek bir sıra bulup oturdum. Düşünmüyordum; düşünemiyordum. Fakat içimde objektif bir görüş meydana gelmişti. Bir çok ufak tefek şey birleşip bir davranış, bir görüş ortaya çıkarmıştı.

«Hepsi kör» dedim kendi kendime.

«Düşmanlarının aşırı tazyikinden dolayı kör olmuşlar».

Bir sıgara yaktım ve uzaklardan bir şarkı sesi duydum :

«Açlık mahkûmları, ayağa kalkın»

İçinde Komünist Partiye şeref ve zafer payeleri verdiğim hikâyelerimi hatırladım. Bitmiş olup kağıda geçtiklerine sevindim. Çünkü artık gayet iyi biliyordum ki hiçbir zaman o şekilde yazı yazamıyacağım, hayatı o basit şiddetle hissedemiyeceğim, o derece ihtiraslı bir ümit besleyemiyeceğim ve tüm imanımı bir daha hiçbir şeye bu şekilde adayamıyacağım .

«Daha iyi bir dünya doğmak üzeredir.»

Resmi geçit halâ devam ediyordu. Dözivler halâ havada dalgalanıyordu. Ümit türküleri halâ söyleniyordu.

★★★

Eve doğru tek başıma yürümeye başladım. Bu sefer hakikaten yalnızdım artık. Ve düşündüm ki kudretli kıtamızın sonsuz dağınıklığı içinde hayatın en az bilinen unsuru insan kalbi, var olmanın en az aranan hedefi de insan gibi bir hayat yaşamaktı. Belki de, zedelenmiş hislerim vasıtası ile bu karanlığa bir ışık tutabileceğimi düşündüm. İstediğim için değil fakat eğer yaşayacaksam, buna mecbur olduğuma emin olduğum için bu işi yapmağa çalışacaktım.

Bu karanlığın içine kelimeleri fırlatıp bir aksiseda bekliyecektim; ve ne kadar zayıf olursa olsun bu aksi seda duyulduğu takdirde söylemek; yürümek; dövüşmek; hepimizin içini kemiren, hayata bağlılık duygusunu yaratmak; kalplerimizde, tarifle anlatılamıyacak, insaniyet duygusunu yaşatmak için yeni yeni kelimeler gönderecektim.

ESER HAKKINDA

● «Bu kitapta altı yazar ve düşünür, 'Komünizme yaptıkları seyahatı ve bu seyahattan dönüşlerini' anlatmaktadırlar. Başlangıçta onlar —130 sene önce Fransız ihtilâlini gören selefleri gibi— Komünizmi Tanrının yer yüzündeki cenneti olarak görmüşler ve bütün enerjilerini bu hayal ülkenin tahakkuku için sarfetmişlerdir. Bunlar, ancak hayallerinde yarattıkları cennet ülke ile hakikî Komünizm arasındaki farkları gözleri ile görünce dönüş yolunu bulmuşlardır.»

RICHARD CROSSMAN

● «Bu önemli kitap kendi vatanında veya dış memleketlerde komünizmle meşgul olan herkes tarafından mutlaka okunmalı ve tetkik edilmelidir.»

ELMER DAVİS

● «Bu kitap, Komünizmi bütün yönleri ile ve enine boyuna anlamaya yarayan çok önemli bir eserdir.»

NEW YORK HERALD TRİBUNE

TUR YAYINLARI KÜLTÜR SERİSİ 1

6300